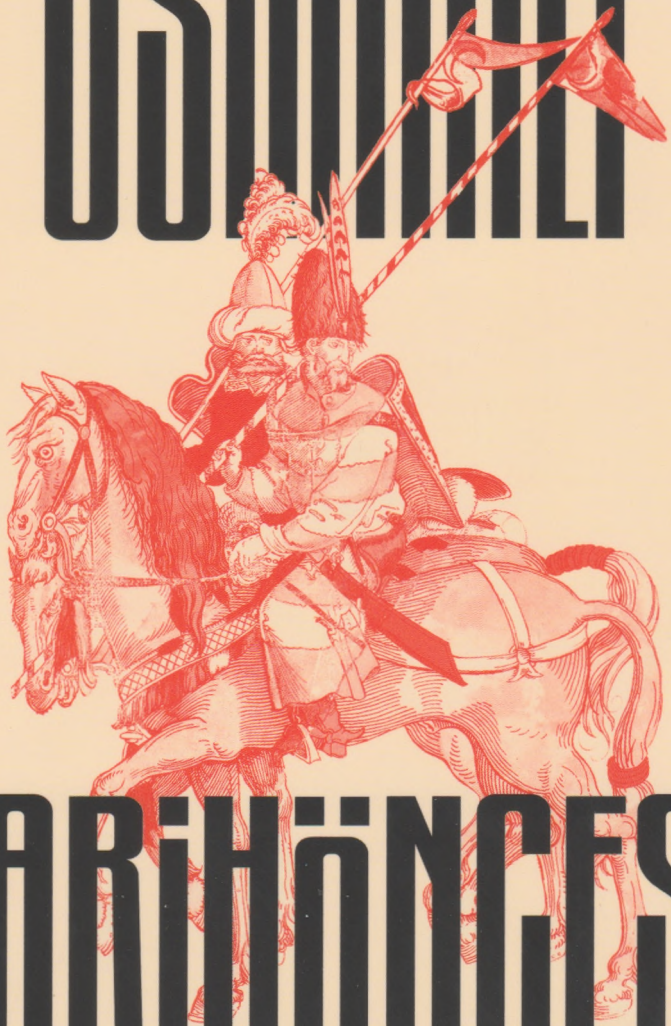
RUDI PAUL LINDNER

OSMANLI TARİHÖNCESİ

ÇEVİRİ: AYDA AREL

Kronik

OSMANLI TARİHÖNCESİ

—

RUDI PAUL LINDNER

KRONİK KİTAP: 337
Osmanlı Tarihi Dizisi: 49

YAYIN YÖNETMENİ
Adem Koçal

EDİTÖR
M. Murtaza Özeren

ÇEVİRİ
Ayda Arel

KAPAK TASARIMI
Kutan Ural

MİZANPAJ
Kronik Kitap

1. Baskı, Ekim 2022, İstanbul

ISBN
978-625-7631-62-4

KRONİK KİTAP
Şakayıklı Sk. N°8, Levent
İstanbul - 34330 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 49639

www.kronikkitap.com
kronikkitap

BASKI VE CİLT
Optimum Basım
Tevfikbey Mah.
Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
Küçükçekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI
© Rudi Paul Lindner, 2021, "Explorations in Ottoman Prehistory" özgün adıyla University of Michigan Press tarafından yayımlanan, telif hakları AnatoliaLit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınan bu kitabın Türkiye'deki tüm yayın hakları Kronik Yayıncılık A.Ş.'ye aittir. Tanıtım amacıyla yapılacak alıntılar dışında hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

RUDI PAUL LINDNER

OSMANLI TARİHÖNCESİ

ÇEVİRİ: AYDA AREL
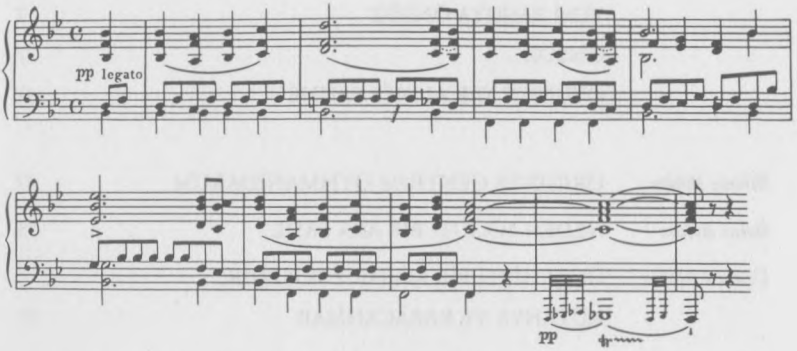
Kronik

RUDI PAUL LINDNER

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu üzerine araştırmalar yapan Rudi Paul Lindner, Michigan Üniversitesi'nde Tarih Profesörü ve Indiana Üniversitesi'nin Ural ve Altay Serisinin bir parçası olan *Nomads and Ottomans* in *Medieval Anatolia*'nın yazarıdır.

İÇİNDEKİLER

	YENİ BASKIYA ÖNSÖZ	7
	ÖNSÖZ	27
	OYUNUN YER ALDIĞI SAHNE	31
Birinci Bölüm	ORIGINES GENTIUM OTHMANIDARUM	47
İkinci Bölüm	NEDEN SÖĞÜT? BİR ARA FASIL	71
Üçüncü Bölüm	ÜÇ ŞEHİRLİ BİR MASAL, ESKİŞEHİR, KÜTAHYA VE KARACAHİSAR	97
Dördüncü Bölüm	OSMANLI BAĞIMSIZLIĞININ OLUŞTURULMASI	125
Beşinci Bölüm	SAKARYA'DA BAHAR, 1302	149
	SONSÖZ	167
	KAYNAKÇA	173
	DİZİN	189

Molly, Clare ve Beile için

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ

Osmanlı Tarihöncesi başlıklı kitabımı bazı eklemelerle güncelleştirmeme olanak tanıyan yayıncım ile çevirmenime teşekkür etmek isterim. Kitabın 2007 yılındaki ilk baskısından bu yana, kaynak ve bilimsel araştırmalara ulaşabilme açısından oldukça yararlı gelişmeler olmuştur.

Kitapla ilgili tanıtım yazıları iyi niyetli ve hoşgörülüydü. Bunlardan özellikle Mme Irène Beldiceanu-Steinherr'in, Türk arşivlerindeki Tapu ve Tahrir Defterlerinden derlediği ve saptamalarımı doğrular nitelikteki malzeme içeren yorum yazısına değinmeliyim.[1]

Bana öyle geliyor ki Osmanlı tarihinin kuruluş yıllarının anlaşılabilmesi bundan böyle Defterler ile Vakıf Belgelerinin dikkatle incelenmesine dayalı olacaktır. Kitabım için bu gibi kaynakları bizzat incelemek istediğim hâlde, *New York Times* ve *Washington Post* gazetelerinde 19 Mayıs 1985 tarihinde yayınlanan ünlü bir bildiriyi imzalamayı reddetmiş olmam yüzünden, "ilgili Türk yetkilileri" bu girişimime yasak koymuşlardır. Bu nedenledir ki kitabımın hazırlanmasında daha başka kaynaklardan yararlandım, edebiyat, coğrafya, nümizmatik ve iklim araştırmaları alanlarındaki verileri kullandım. Şunu da eklemeliyim ki ileride gerçekleştirilecek olan araştırmalarda, incelenen bölgenin tarihsel coğrafyasına eğilmeye öncelik tanınacaktır. Nitekim, Anadolu'nun tarihini derinlemesine bilen Klasik Çağ'ın

1 "Dans le labyrinthe des débuts de l'histoire ottomane. À propos d'un ouvrage de R. P. Lindner", *Turcica,* 40, (2008), s. 395-407.

büyük uzmanı, Fransız bilgini Louis Robert, "*Pas d'histoire sans géographie*/Coğrafyasız tarih olmaz" diyerek bu gerçeği kısa ve isabetli bir biçimde dile getirmiştir.

Tek tek konulara geçmeden önce, kaynaklar bakımından da durumun hayli düzeldiğine dikkat çekmek isterim. Bugün, ilk Osmanlı vakayinamelerine, bunların metin özelliklerine ve aralarındaki bağlantılara ilişkin oldukça güvenilir değerlendirmelere ulaşılabiliyor. Bu alanda atılan ilk adımları, Victor L. Ménage'ın, iki ciltlik tez çalışmasına borçluyuz.[2] Şahsen, Victor Ménage'ın bu tezini Osmanlı tarihini ilgilendiren konularda yazılmış çeşitli eserlerin arasında okuduğum en parlak çalışma sayarım.

Edebi kaynaklar söz konusu olduğunda akılda tutulması gereken husus, bunların genellikle hem müellifleri hem de müstensihleri tarafından tekrar tekrar gözden geçirilip işlendiğidir. Dolayısıyla günümüz araştırmacısı, bunları bir klasik çağ Yunan yazarının metniymiş gibi ele alamaz. Mevcut olan yazmaların türediği bir özgün başlangıç metni yoktur. Nitekim, Ménage da kendisinden önce J. H. Mordtmann gibi her yazmanın başlı başına farklı kurgu olan ayrı bir sürüm oluşturduğu görüşüne vurgu yapmıştır. Buna göre, daha sonra istinsah edilen nüshaların metinleri genellikle bir ilk yazmaya dayanmakla birlikte, sayfa altlarında, başka yazmalardan aktarılmış farklı metin okumalarına da yer verilir. İki önemli elyazmasının metnini ilk defa inceleyerek yayınlayan ünlü bilim insanı Friedrich Giese de bu ilkeyi göz önünde bulundurmuş olanlardandır.

1. Şimdi de tek tek edebi kaynaklara yönelmek isterim: Bunu yaparken V. L. Ménage tarafından oluşturulan temel çerçeveye bağlı kalacağım. İncelenecek ilk metin, Ahmedi'nin *İskendernâme* başlıklı eserinde Osmanlılarla ilgili olan kısımdır. 1983 yılında, İsmail Ünver, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlı, o sıralarda

2 "*Erken Osmanlı Tarihleri Konusunda Bir Araştırma, Kaynak ve Yazılış Sorunlarıyla Birlikte...*" (University of London 1962) başlıklı ancak tümüyle yayınlanmayan bu tez çalışmasının bir sureti British Thesis Service, Documents Supply Centre adlı kurumdan satın alınabilir.

Türkiye'de bilinen en eski *İskendernâme* nüshasının faksimilesini bir inceleme ile birlikte yayınlar.[3] Daha sonra da Kemal Sılay, aynı Osmanlı malzemesi ile onun çevirisini, (TY, nr. 921) kayıtlı nüshadan yararlanarak yayınlar ancak bu yayında başka nüshalardan alıntılara da yer verir.[4] Bu nüshalardan Paris Bibliothèque Nationale, MS ancien fonds turc 309 kayıtlı olan ve Amasya'da 819 H./1416 tarihinde istinsah edilen, -Ahmedi olasılıkla Amasya'da 1412 yılında öldüğü için de- *İskendernâme*'nin en eski tarihli nüshasıdır. *İskendernâme* bize Osmanlı tarihinin ilk anlatılarından birini sunmuş olsa da içerdiği bilgilerin yeterli olmaması, eserin daha çok entelektüel tarihin bir anıtı sayılmasının nedenidir.[5]

2. Bizi ilgilendiren bir başka kaynak ise, Şükrullah'ın Farsça yazdığı *Behçet üt-Tevârih*' adlı umumi tarihin Osmanlıların tarihiyle ilgili kısımlarıdır. Bu metin ilk kez, 1925'te, Theodor Seif tarafından Almanca çevirisiyle birlikte yayınlanmıştır.[6] 1947'de ise, Nihal Atsız Çiftçioğlu da, bu eserin (Nuruosmaniye, Y 3059) kayıtlı daha eski (yazarının telif yazması olması muhtemel) bir nüshasını Türkçeye çevirip yayınlamıştır. Şükrullah'ın Osmanlı tarihi anlatısı Ahmedi'nin kullandığı kaynağa dayalı olmalı ancak ondan daha çok ayrıntı içerir.[7]

2004'te, Hasan Almaz Ankara Üniversitesi'nde tamamladığı doktora tezinde çevirisini de yaptığı *Behçet üt-Tevârih*'i inceler. Yararlandığı metin (Ayasofya, nr. 2990) kayıtlı yazmaya aittir ama

3 İsmail Ünver, *Ahmedi, İskender-Name, İnceleme-Tıpkıbasım*, (Ankara, Türk Dil Kurumu, 1983).

4 Kemal Sılay (yay. ve çev.), *Ahmedi, History of the Kings of the Ottoman Lineage and their Holy Raids against the Infidels*, (Cambridge: Dept. of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University, 2004).

5 Bkz.: Pal Fodor'un ustalıklı makalesi: "Ahmedi's *Dasitan* as a Source of Early Ottoman Historiy", *Acta Orientalia*, 38: 1-2, (1984), s. 41-54.

6 Theodor Seif, "Der Abschnitt über die Osmanen in Şükrullah's persischer Unversalgeschichte", *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte* 2 (1923-1926), s. 63-128; N. Atsız, "Şükrullah, Behçetüttevarih", *Osmanlı Tarihleri I*, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949), s. 37-76.

7 Ménage, *Survey*, s. 324-331 ve özellikle s. 325-327.

çalışmasında (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3059) kayıtlı yazmadan alıntılara da yer verir,[8] birkaç yıl sonra da yaptığı çeviriyi yayınlar.[9]

3. Bizi ilgilendiren bir başka metin, 1490 tarihinde tamamlanan ve sadece tek bir nüshası bilinen Kemal'in *Selâtin-Name*'sidir (İstanbul Üniversitesi TY331). Bu yazmada, Şükrullah metninin Türkçeye çevirisini Osmanlıların kuruluş yıllarından II. Mehmed'e kadar olan olayların anlatıldığı bir metin izler.[10] *Selâtin-Name* yayınlanmıştır.[11]

4. Yukarıdakilerle ilişkili çok önemli bir metin de Oxford Bodleian Library'de bulunan (MS Marsh 313) kayıtlı yazmadır. "*Oxford Anonim Vakayinamesi*" diye tanınan bu yazma Neşrî'nin sonradan kaleme alacağı vakayinamenin başlıca kaynağıdır.[12] Müellif, bu eserde, Ertuğrul döneminden 15. yüzyılın başına kadar gerçekleşen olayları işlediği kısım için Şükrullah ile aynı kaynaktan yararlanmasının yanı sıra başka bilgiler de aktarıyor. Ayrıca bu eserin özgün kaynağının Farsça yazılmış olabileceğine dair düşülmüş bir not bulunduğunu belirtelim.[13]

Oxford Anonim yazmasının bir tıpkıbasımı ve bir çevrimyazısı bulunuyorsa da yayıncıları söz konusu bu metnin *Ruhi Vakayinamesi*'nin bir sürümü olduğunu sanmaları nedeniyle, her iki metin de Kastritis'ten hayli eleştiri almıştır.[14] Üstelik, Dimitri Kastritis bu

8 Hasan Almaz, *Şükrullah b. Şihabeddin Ahmed b. Zeyneddin Zeki, Behcetü't-Tevarih (İnceleme-Metin-Tercüme)*, Ankara Üniversitesi 2004.

9 *Behçetü't-Tevarih*, çev. Hasan Almaz, (İstanbul, Mostar Yayınları) Bu kitabı göremediğim için ilgili yazmanın özgün yayın olup olmadığını bilemiyorum.

10 Ménage, *Survey*, 109, 114 not 13'e de bakınız.

11 Necdet Öztürk, *XV. Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal, Selâtin-Name (1299-1490)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2001; yeni baskı, 2015)

12 V. L. Ménage, *Neshri's History of the Ottomans, The Sources and Development of the Text*, (Londra: Oxford University Press, 1964), 11-14.

13 Ménage, *Survey*, 346. Bunu düşündüren, metinde çok sayıda Farsçaya özgü deyiş bulunmasıdır.

14 Yaşar Yücel ve Halil E. Cengiz, "Ruhi tarihi", *Belgeler* 14-18, (1989-1992), s. 359-472 artı 166 sayfalık tıpkıbasım; eleştirisi için bkz.: Dimitri Kastritis, *An Early Ottoman History, The Oxford Anonymous Chronicle* (Bodleian Library, Ms Marsh 313), (Liverpool: Liverpool University Press, 2017), 9-10.

metnin tümünü çevirip bununla ilgili bir de inceleme yayınlamıştır ki bu da öğrencilere yapılmış bir lütuf sayılmalı...

Benim kitabım açısından bakacak olursak da *Oxford Anonim* yazmasında Osman'ın hayatını ve Orhan'ın ilk etkinlik yıllarını anlatan kısımların eksik olduğuna önemle işaret etmek gerekir. Bu eksiğin -kısmen de olsa- giderilmesi için Şükrullah ile Ruhi nüshalarına bakılabilir.

5. *Ruhî Tarihi*'ne gelince, şimdilik bu müellife güvenle atfedilebilecek sadece iki yazma bulunmaktadır. Bunlar: (Berlin Staatsbibliothek, Ms.Or.Qu.821) ve (Cezayir, Ms Bibliothèque-Musée1650) kaydını taşıyan yazmalardır. Ménage her iki yazmanın aynı özgün eserden türediklerini göstermiştir. Eserinin başlangıç kısımları için Ruhi *Oxford Anonim* ile aynı kaynaktan yararlanmıştır.[15] Dolayısıyla, Oxford yazmasının kayıp cüzlerinin *Ruhi Tarihi*'nden çıkartılabileceği olasılığı akla gelebilir. Ama durum bu şekilde değerlendirilemez çünkü Ruhi'deki bu kısımlar, Âşıkpaşazâde'den baştan savma bir şekilde kısaltılarak aktarılmış gibi görünüyor.[16] Her iki yazmanın Ruhi nüshaları olmadan, şimdilik boşlukta sayılırız.

6. Mükrimin Halil Yinanç, Paris'te bulduğu bir yazmada bulduğu Enveri'nin kafiye ile yazılmış bir dünya tarihi metnini tanıtmış ve yayınlamıştır.[17]

Daha sonra, Himmet Akın da İzmir'de, eksik kısımları bulunan ikinci bir yazma bulmuştur. Irène Mélikoff ise, her iki yazmadan yararlanarak eserin Aydın Beyliği'yle ilgili kısmını yayınlamıştır. Necdet Öztürk ise, İzmir yazmasının Osmanlı tarihiyle ilgili kısımlarının renkli tıpkıbasımını -Yinanç'ın kullandığı Paris yazmasının yardımıyla tamamlayarak- yayınlamış, ayrıca her iki yazmadan yaptığı alıntıları katarak bu metni Latin harfleriyle yayınlamıştır.[18]

15 Ménage, "Edirne'li Ruhi'ye Atfedilen Osmanlı Tarihinden İki Parça", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan,* (Ankara: Türk tarih Kurumu, 1976), s. 310-333 ve özellikle s. 310-312.

16 Ménage, 13 Aralık 1986'tarihli özel görüşme.

17 Mükrimin Halil [Yinanç], *Düstûrnâme-i Enverî,* (İstanbul:Türk Tarihi Encümeni, 1928).

18 Necdet Öztürk (yay.), *Düsturnâme-i Enverî* (19-22 kitaplar), (İstanbul: Çamlıca 2012.)

7. Şimdi sıra *Anonim Vakayinameler*'e geldi. Friedrich Giese bunları 1922'de yayınladığında, çok zor zamanlarda kahramanca bir gayret gerektiren bir işi kotarıyordu. Bu yayınına farklılık gösteren birçok nüshadan aktardığı metin örnekleri eklemiş, böylece okura metnin işlenişindeki çeşitliliği kıyaslama fırsatını sunmuştur. 1925'te ise, bu yazmanın Almanca çevirisini, metne notlar ekleyerek yayınlamıştır.[19] 1992'de ise, Nihat Azamat, Giese'nin yararlandığı metni, ekindeki yorum kısmını katmadan Latin harfleriyle yayınlar.[20] Daha sonra da, Necdet Öztürk, eserin Topkapı'da bulunan bir nüshasının metnini, özgün Giese baskısının bir kısmını ekleyerek tamamlar ve yayınlar.[21]

Ancak iş bu kadar basit değildir. Avrupa kütüphanelerinde bulunan bir dizi yazma üzerinde çalışmış olan Giese, *Anonim Vakayiname* nüshalarını iki ayrı kategoriye ayırmıştı. Giese'nin W1 başlığıyla sınıflandırdığı birinci küme, çok sayıda malzeme içerir ve II. Bayezid devrinin sonrasını kapsamaz. W3 başlığı altındaki ikinci küme ise, daha az unsur içermesine karşılık daha geç bir tarihe kadar uzanır. Giese'nin bundan çıkarttığı sonuç, W3 kategorisindeki yazmaların, W1 kategorisindeki özgün yazmaların eklentilerle uzatılmış özetleri olduğudur. Bu yüzden, yayınladığı yazma, W1 kümesindendir fakat açıklamalara ayırdığı kısımda da W3'e ait olan sürümlere işaret etmiştir. Dolayısıyla gerek Nihat Azamat'ın yayınladığı metin gerekse Necdet Öztürk'ün yararlandığı yazma, W1 olarak sınıflandırılan kategoridendir.[22]

Ne var ki daha sonra yapılan araştırmalar, *Anonim Vakayinameler*'deki özgün içeriğin, W3 kategorisindeki metinlerde daha çok

19 Friedrich Giese, *Die altosmanischen anonymen Chroniken in Text und Übersetzung, Teil I: Text und Variantenverzeichnis* (Breslau: yazar, 1922); Teil II, *Übersetzung* (Leipzig: Srocthaus, 1925). 1922'de, Nihat Azamat Giese'nin metnini Latin harfleriyle yayınlamış (uzunca olan yorumlar kısmını katmamıştır).

20 Nihat Azamat, *Anonim Tevarih-i Al-i Osman: F. Giese Neşri,* (İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1992).

21 Necdet Öztürk, *Anonim Osmanlı Kroniği, 1299-1512,* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000); 2015'te, eserin ikinci baskısı Bilge Kültür Sanat tarafından gerçekleştirilir.

22 (MSTopkapı Sultan Reşad 700). Bkz.: Ménage, *Survey*, s. 365-366.

korunmuş olarak bulunduğunu gösterecekti.[23] Esasen W3 kategorisi, Ménage'in *Anonim Vakayiname*'lerin "çekirdeği"ni oluşturduğunu söylediği ve 1422'lere kadar olan süreyi kapsayan sürüme daha yakındır.[24] Bu yüzdendir ki Giese baskısından (ya da Azamat ile Öztürk'ün daha sonraki yayınlarından) yararlanan günümüz araştırıcısı, aslında müdahale edilmiş daha sonraya ait bir metin üzerinde çalışıyordur. Sözün kısası, elimizde *Anonim Vakayiname*'lerin ilk sürümüne ait bir yayın bulunmamaktadır.

Böyle olunca, Osmanlı tarihinin kuruluş dönemiyle ilgilenen araştırmacıların W3 sürümünden bir yazma ile uğraşması daha uygundur.[25] Benim W3 sürümünün İngilizceye çevirisi için yararlandığım yazmalar, Giese'nin kullandığı Viyana yazması ile British Museum'daki MS Add.5969 kayıtlı yazmadır. Şunu da eklemeliyim ki Ménage'ın keşfettiği (Edirne, TY Badi Ahmed Efendi 480/2091) kayıtlı yazması, Giese'nin inceleyebildiği yazmalara göre "çekirdek" sayılan metindekine daha yakın dilsel özellikler içermektedir.[26]

8. *Oruç Tarihi* diye anılan vakayiname ile *Anonim Vakayinameler* arasında yakın ilişkiler vardır. 1925'te Franz Babinger bu eserin iki ayrı elyazmasını yayınlamış, Gotthelf Bergsträsser de bunun W3 kategorisindeki Anonim Vakayinameler'e yakınlığına dikkati çekmişti.[27]

23 Gotthelf Bergsträsser bunu keşfedince, Babinger'in yayına hazırladığı Oruç baskısı hakkındaki tanıtım yazısında buna atıf yapmıştır, *Orientalische Literaturzeitung,* 29, (1926) cols. 433-438.

24 Ménage, *Survey*, s. 382-383.

25 Latince okuyabilenlerin, Hieronymus Beck tarafından İstanbul'dan Viyana'ya götürülen, 1551'ten önce istinsah edilmiş bir yazmaya dayalı olan, Leunclavius'un *Annales Sultanorum Othmanidarum* adlı eserine başvurabilirler. *Annales*'daki metin, Migne'in *Patrologia Graeca*, 159, süt. 573-922. adlı eserinde mevcuttur.

26 Ménage, *Survey*, s. 407-420. Bu konuda kısa bir özet için bkz.: Ménage, "On the Recension of Uruj's History of the Ottomans", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies,* 30, (1967), s. 314-322 ve özelikle s. 321-322.

27 Franz Babinger, *Die frühosmanischen Jahrbücher des Urudsch,* (Hannover: Lafaire, 1925); 1926 altında, düzeltmeler ve ayıklamalar için buna *Nachtrag* başlıklı bir eki yayınlamıştır. Bergsträsser'in tanıtım yazısı için bkz.: *Orientalische Literaturzeitung,* 29, (1926), süt. 433-438.

On yıl kadar sonra da, Sadettin Buluç, her iki Paris elyazmasının, Babinger'in yayınladığı metinlerin elden geçirilmiş sürümleri olduğunu ortaya koymuştur.[28] Ménage, daha sonra, Babinger metinlerinin *Anonim Vakayinameler*'e dayandığını kanıtlamayı başardı. Ona göre, Oruç, *Anonim Vakayinameler*'in uyarlamasını ilkin 1490'larda yapmış, ama 1500'den sonra bu sürümü gözden geçirerek ona bazı müdahale ve eklemelerde bulunmuştur: Bu sonraki müdahaleler her iki Paris yazmasında da saptanabiliyor.[29]

2007'de, Necdet Öztürk, Oruç'un bir baskısını yayınlar.[30] Bu çalışmasını (Bibliothèque Nationale MS supp. Turc 1047) kayıtlı elyazmasına dayandırır ve bu metnin bir tıpkıbasımını yayınına ekler. Baskısı Latin harfleriyle yapılan bu yayın için (MS ancien fonds Turc 99) kaydını taşıyan yayından yararlanır, ayrıca Manisa Halk Kütüphanesi'nde bulunan (MS Muradiye 5506/2) el yazmasından alıntılar kullanır. V. L. Ménage değişik sürümleri bir sıraya sokmuştu: Buna göre en başta *Anonim Vakayiname* anlatılar yer alır, bunların ardından Babinger'in yayınladığı metinler, daha sonra Manisa elyazmasının sürümü ve en sonda Paris yazmaları gelir.[31] Bu sıralamada Öztürk'ün yayınladığı metin *Oruç Tarihi*'nin en son sürümünü temsil eder. Bu da, galiba, çoğunlukla araştırmacı ve öğrencilerin yararlandıkları metin olmuştur.

9. Şimdi de *Âşıkpaşazâde Tarihi*'ne yöneliyoruz. Bunun, bir yüzyıl kadar önce Ali Bey tarafından gerçekleştirilen ilk yayını, biri Vatikan'da öteki İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan iki elyazmasına dayanmaktadır. Bu baskı öncü bir girişimdi ve başında

28 Sadettin Buluç, *Untersuchungen übr die altosmanischen anonyme Chronik der Bibliothèque Nationale zu Paris, suppl. Turc 1047, anc.fonds turc 99,* (Breslau: Pries, 1938) tarafından.

29 Menage, "*Uruj*", s. 322.

30 Necdet Öztürk, *Oruç Beğ Tarihi*, (İstanbul Çamlıca, 2007). Bilge Kültür Sanat tarafından 2014'te yeni bir baskısı yapılmıştır.

31 Ménage, "Uruj," s. 321. Oruç'un kullandığı metinlerden biri, (Ayasofya 2705/8) olarak bilinen elyazmasıdır. Bu metin ise, Dresden ve İstanbul'da nüshaları bulunan *Anonim Vakayiname*'nin kısaltılmış sürümüdür. Bu eserlerin metni ile İngilizceye çevirisini yayınlamayı düşünüyorum.

yer verilen açıklamalar bugün hâlâ önemini koruyor. Bu yayın hem Türkiye'de hem de yabancı ülkelerde eleştirilmiştir ve itiraf etmeli ki ne şekilde kotarıldığı hakkında bir fikir verebilecek olan ancak kullanılan iki yazmanın karşılaştırılmasıdır. Friedrich Giese'nin, 1929 tarihli kendi yayınını hazırlığı sırasında, başvurabileceği fazladan iki elyazması daha mevcuttu. O ise, Uppsala'da bulunan bir yazmanın metnini kullanmış, ulaşabildiği öteki nüshalardan da alıntılar yapmıştır. Ne var ki hazırladığı metin baskıya verilmeden az önce, Almanya'daki Preussische Staatsbibliothek'te (MS.Or.Oct.2448) kayıtlı yeni bir yazmayı keşfetmiş ama ötekilerden üstün saydığı bu yazmayı tümüyle değerlendirmeye fırsat bulamamıştır. Giese baskısı diye bilinen yayın, iki kuşak boyunca kendi konusunda en baskın yayın olmuş, 1970 yılında da yeniden baskıya verilmiştir.[32]

2003'te, Kemal Yavuz ile Yekta Saraç, Latin harfleriyle bir baskı yayınladılar.[33] Bu baskının metnini iki elyazmasına dayandırdılar: Birincisi, başı ve sonu eksik olan İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki (MS 1405) kayıtlı yazma (kitapta MS 1504 olarak geçer), ikincisi ise, metni tamamlamak için yararlandıkları Süleymaniye Kütüphanesi, (Yazma Bağışlar 4954) olarak kaydı bulunan tamamen yeni bir istinsahtır. (MS 1405) Giese'nin yararlandığı (Uppsala ve Berlin kaynaklı) yazmalar ailesine aittir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan modern kopyanın kategorisi ise henüz belirlenmemiştir.

Yakın tarihlerde ise, Necdet Öztürk, eserin çok daha kapsamlı bir araştırmanın sonucu olan yeni bir baskısını yayınlamıştır.[34] Öztürk, Giese gibi Berlin yazmasının değerini kabul ediyor ve bu yazmaya dayandırdığı yayınında, yazmanın tıpkıbasımına yer veriyor.[35]

32 1947 yılında Latin harfleriyle basılan Atsız'ın *Osmanlı Tarihleri I* başlıklı yayını, Ali Bey ile Giese baskılarını birleştirmektedir.

33 Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç, *Aşık Paşazade, Osmanoğulları Tarihi,* (İstanbul, K. Kitaplığı, 2003).

34 *Aşıkpaşazade Tarihi [Osmanlı Tarihi] (1285-1502)],* (İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2013).

35 Aslında Berlin'deki Preussische Staatsbibliothek'te, kayda geçmemiş bir ikinci Âşıkpaşazâde yazması daha bulunmaktadır. Klaus Schwarz tarafından satın alınan bu yazma aslında *Dietrichstein (Nikolsburg/Mikulov) yazması* olarak bilinen ve 1933 yılında koleksiyon dağıldığı sırada ortadan kaybolan eserdir.

Öyle anlaşılıyor ki bu bizim kuşağımızın tercih edeceği baskı olacaktır. Yayının ikinci yarısında, Berlin yazmasının fotoğrafla elde edilmiş bir sureti yer alıyor, ilk yarısında ise Latin harfleriyle verilmiş metinden başka, dipnotlarında değişik yazmalara göndermeler yer alıyor. Böylece, eserin özgün, Arap harfleriyle yazılmış metnini okumaya hazır olmayanların yararına, bu yöntemle bilimsel nitelikli bir metin sunulmuştur.

Bununla birlikte, kullanılanın Berlin yazmasının metin olmasına en iyi seçim olarak bakamıyorum. Giese, Türkiye'de bulunan kimi yazmayı arayabilme ya da onların tıpkıbasımlarını elde etme olanağından yoksundu. Buna karşılık. V. L. Ménage, İstanbul'da bir dizi elyazmasını inceleyebilme fırsatını bulabilmişti. Kendisi (Topkapı, Emanet Hazinesi 1433/1) kayıtlı yazmayı özellikle öne çıkarmıştı ve bu yazma Âşıkpaşazâde'nin en eski ve en iyi metnini içeren nüsha olabilir.[36] Öztürk bu yayınında, Emanet Hazinesi'ndeki bu yazmaya ait istinsahların listesini verir ama şahsen, tam metinden yararlanmayı tercih ederdim.[37]

Âşıkpaşazâde'deki ilk bölümlerin, kısmen, I. Bayezid'e kadar olan bitenleri kaydeden *Yahşi Fakih Menakıbı*'na dayandığı bilinir çünkü bunu müellifin kendisi bildiriyor. Erken dönemi ilgilendiren bir metin olan *Menakıb*, *Ahmedi*, *Şükrullah*, *Anonim Oxford* ve ayrıca *Anonim Menakıbnameler*'de "çekirdek metin" olarak kabul edilen kısımda anlatılan olayların yer aldığı kaynak olduğu için ilgi çekicidir. *Âşıkpaşazâde Tarihi*'nin içinde *Menakıb*'a ait olan özü nasıl belirlemeli? Âşıkpaşazâde'nin kullandığı dil konusunda değerli bir çalışması olan Hans Joachim Kissling, metnin üçte birini oluşturan ilk kısmındaki eski deyişlerin Yahşi Fakih'ten aktarılan malzemeye işaret ettiğine dikkati çekmişti.[38] Ménage, *Menakıb*'ın, Âşıkpaşazâde'nin *Anonim Vakayınameler*'den aktardığı malzeme ile aynı olmadığını, dolayısıyla gerçek *Menakıb* metnine ulaşabilmek için, eserde

36 Ménage, *Survey*, s. 470, 484.

37 Emanet Hazinesi'ndeki metnin İngilizce çevirisini yayınlamayı düşünüyorum.

38 Hans Joachim Kissling, *Die Sprache des 'Âšikpašazade*, (Munich: Straub, 1936), 75.

bulunan ve W3 kategorisindeki *Anonim Menakıb* metni olan kısımları kaldırmanın gerekeceğini öne sürmüştür.[39] Ne ki bunu yapacak birinin de ortaya çıkması gerekir.

10. *Codex Menzel*'in fotoğrafla oluşturulmuş suretinde yer alan ve Franz Taeschner tarafından yayınlanan *Neşri Tarihi* yazması, eserin yaygın olarak yararlanılan başlıca nüshasıdır.[40] Bunun ilk baskısının boyutları oldukça ufaktı, bu da tıpkıbasımın okunmasını zorlaştırıyordu. Necdet Öztürk, *Codex Menzel*'in yeni ve boyutları daha büyük olduğu için okunaklı olan bir baskısını, Latin harfleriyle yazılmış bir çevrim metni ekleyerek yayınlamış, böylece *Neşri Tarihi*'nin en iyi sürümünün öğrenciler ve araştırmacılar tarafından kolaylıkla faydalanılmasına olanak sağlamıştır.[41]

* * *

Kitabımda hem Rum Selçuk hem de Anadolu İlhan sikkelerini veri olarak kullandım. O dönemde, bütün sikke serilerini işleyen kapsamlı kataloglar yoktu. British Museum ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin katalogları, yararlı olmakla birlikte güncel değildi. İbrahim ve Cevriye Artuk çiftinin hazırladığı İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen İslâm sikkelerinin kataloğu işe yarardı ama müzenin zengin koleksiyonunun sadece bir kısmını örnekliyordu; aynı şeyi Yapı ve Kredi Yayınları'nın konuyla ilgili yayınları için de söyleyebiliriz.

İşte bu yüzden, ben de yıllarca, biri Selçuklu öteki de İlhanlı sikkeleri için iki klasör bulundurdum. Bunlara, her kayıt tarihi için ayrı bir sayfaya işlediğim, incelediğim sikkelerin özelliklerini, darp yerlerini, ağırlıklarını ve ilgili bilgi kaynağını yazdığım notları yerleştiriyordum. Bu klasörler, kitabımın temel malzemesini oluşturmuştur. Hâlen, Türkiye'de ve yakın sayılacak tarihlerde, iki yeni

39 V. L. Ménage, "The *Menakib* of Yakhshi Fakih," *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 26, (1963), s. 50-54.

40 Öncelikle bkz.: V. L. Ménage, *Neshri's History*, s. 20-30; Frans Taeschner, *Ğihannüma: die altosmanischen Chronik des Mevlama Mehemmed Neschri, I: Einleitung und Text des Cod.Menzel*, (Leipzig: Harrassowitz, 1951).

41 Necdet Öztürk, *Mevlâna Mehmed Neşri, Cihannüma*, (İstanbul, Çamlıca, 2008, daha yeni baskısı için İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2014).

ve kapsamlı katalog yayınlanmıştır.[42] Kitabımda bulunan 1-3 sayılı çizimler klasörlerimdeki malzemeyle ilgilidir. Bu çizimleri, yeni basılan kataloglardaki verilerle karşılaştırdığımda, ortak sonuçlara vardığımızı görmek beni sevindirdi. Rum Selçuk ve Anadolu İlhanlı dönemi sikke dizileri konusundaki çalışmalarımın devamı, bu yeni kataloglardaki bilgiler üzerinden sürdürülecektir.

Öte yandan, işlenen konuya ilişkin bilgileri derlerken, Bizans metinlerini de göz önünde bulundurmak önem taşıyor. Söz gelimi, yakınlarda bir yayınımda kullandığım 13. yüzyılın sonlarından bir Bizans metni, Osmanlı'da herhangi bir vakayinamenin anlattığını önceleyen bir durumu aktardığı için, Bitinya ile Frikya'nın güneydoğu sınırlarını kuşatan kırsal ortamda yaşayan Türk topluluğuna ait unsurlar ve onların örgütlenme biçimi hakkında bilgi verebiliyor.[43] Osmanlı tarihinin oluşum yıllarını, eski Yunanca okumalar yapmadan araştırmak oldukça zordur.

Osmanlı Tarihöncesi uzun dipnotları olan kısa bir kitaptır, üstelik bu dipnotlarının kitabın arkasına değil ama her sayfanın altına konmasını ısrarla isteyen de benim. Çünkü okurun bu yoldan, metinde yer alan her paragrafın, kaynaklarım ve benden önceki araştırmacılarla giriştiğim uzunca bir söyleşinin ürünü olduğunu kavramasını hedefledim. Ara sıra, geçmişte yapılmış bilimsel çalışmalarla gezginlerden kalan gözlemlerin, -özellikle de Türk-Yunan savaşının öncesinde bu topraklarda acele etmeden dolaşabilmiş olanlara ait ise- sanılandan çok daha fazla saygı ve ilgiyi hak ettiğini kavradım. Bazen, belli bir yerde iken, daha fazla oyalanma gereğini, ana yoldan sapmayı, manzaraya yöneltecek bir keseye sapma gereğini duyduğum olmuştur (bkz.: Üçüncü bölümün 15 nolu dipnotu). Türk meslektaşlarım bunu daha da ileriye götürmüşlerdir. Gerçi çoğu gezginin kendilerini karşılayanlar hakkında olmadık yorumlarda

42 Yılmaz İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları,* (İstanbul, yazarın yayını, 2009) ve Ömer Diler, *Ilkhans, Coinage of the Persian Mongols,* (İstanbul 2006).

43 Rudi Paul Lindner, "Negotiating with Nomads in the 1290s," Bill Hickman ve Gary Leiser, ay., *Turkish Language, Literature and History,* (London: Routledge, 2016), s. 249-254.

bulundukları doğru ise de, gene de konumları ve eğitimleri gereği, çevrenin doğası konusunda keskin ve dikkatli gözlemler bulunmaktan da geri kalmamışlardır.

Bazı okurlarım, yazmaya müziğe ilişkin bir anıyla başlamama şaşmış olabilirler. Benim istediğim, Osmanlıların kuruluşunu ilgilendiren gelenekleşmiş öykülerin dolambaçsız ve ola ki melodik sayılabilecek bir yapısı olmasına karşın, kaynakların dikkatli ve özenli bir şekilde okunmasının ister istemez bazı kuşkulara, sorgulamalara, giderek değişik araştırma ve anlatma yöntemlerine ittiğini anlaşılır kılmaktır. Yetmiş yıl boyunca piyano çalmış biri olduğumdan, bu olguyu müzik alanından bir örnekle eşleştirmeyi denedim ve Schubert'in bestelediği son piyano sonatının ilk ölçülerini aradıklarımın karşıladığını varsaydım. 19. yüzyıl başlarında Avrupa'da bestelenmiş bir klasik müzik parçası Türk dinleyicisinin beğenisine uygun olmayabilir ama ben bu benzetmeyi gene de gerekli saydım. Bilgisayar ve web siteleri aracılığıyla, Schnabel'den Schiff'e kadar birçok büyük piyanistin bu dokunaklı sonata getirdikleri yorumu dinlemek olası. Erken Osmanlı tarihi de benzer şekilde, yüce melodilerin yanı sıra, kişiyi dalgınlık ve düşünceye iten besteler içerir.

İlk bölümü hazırlarken, Osmanlı kurucularına Anadolu'da eşlik eden ya da onları o taraflara süren Harezm ve/veya Moğolların oynadığı rol, tedirgin edici bir konu olmayı sürdürüyor. F. M. Powicke, incelemekte olduğumuz bu 13. yüzyılda, İngiliz toplumu ile onun yönetimi alanındaki gelişmeleri işlediği anlatıda, sorunu şöyle tanımlıyor: "İnsanların bazı şeyleri uygun buldukları için yaptıkları ve bu yaptıklarına bilinçli olarak bir anlam atfetmedikleri, edimlerinin ileride nasıl sonuçlara götüreceğini akıllarına getirmedikleri başlangıç dönemlerini, her zaman esrar kuşatır..." Ertuğrul da bir imparatorluk kurmanın peşinde değildi, üstelik ne o ne de Osman, maiyetlerinde resmi bir tarihçi bulunduracak durumdaydılar. Joseph Levenson ve Franz Schurmann'ın Çin tarihinin başlangıç dönemi hakkında yazdıklarını kısmen anmak isterim: "Efsanelerin anlamı, uzak geçmişin taşıdığı belli niteliğin, daha sonra gelenler tarafından bize, kabul edebileceğimiz şekilde aktarılmasıdır." Çok yerinde bir tanımlama...

Bizim açımızdan da bunun taşıdığı anlam şudur: Osmanlıların tarih sahnesine çıkmasından bir yüzyıl ya da daha uzun bir zaman sonra, kuruluşun öyküsünü anlatanlar bunu kırsal ve göçer bir toplulukla ilişkilendirmeyi uygun bulmuşlardır. Bu topluluğu Moğolların karşıtı olarak tanımlamışlar, bu yoldan da, onların o sıralarda "hükmetmek yerine oyalanmakta olan" Rum Selçuklularından farklı bir yerde durduklarını vurgulamışlardır. Bu öykünün daha sonraki anlatıcılarının işi ise, belleklerde biriken kesin ya da dumanlı bilgileri anlaşılır bir düzene sokarak bir ortak belleği şekillendirmek olmuştur. Sn. Beldiceanu, tahrir defterleri ile vakfiyelerin, vakanüvis anlatılarının denetlenmesi için mükemmel bir araç oluşturduğunu ortaya koymuştur.

Kitabımda, ilk Osmanlıların kırsal ortama uyum sağlama biçimlerine geniş yer verilmiştir. İkinci bölümde ise, Osmanlıların sonradan izleyeceği yolun coğrafi temeli olarak Söğüt'ün önemine değiniliyor ve böylece, coğrafya olmaksızın tarih olamayacağını iddia eden Louis Robert'in hakkı teslim ediliyor. Öncü Osmanlı ataların, neden doğası göçer hayvancılığa uygun olmayan Söğüt'e gelip konuşlandıkları iyi bilinemiyor. Nitekim, Söğüt'ün oldukça yakınlarında, güneyindeki tepelerin ardındaki Metristepe'den ötedeki yaylaya uzanan arazi, hayvancılığa çok daha elverişlidir. Bu yüzden, hanedanı kuranların neden daha güneye inmek yerine kuzey ile batıya yöneldikleri tam bilinemiyor. Bu yüzden, -özellikle altın yataklarının keşfinden sonra- enikonu dönüşen bu bölgeyi elimden geldiğince inceledim ve arazinin sunduğu olasılıkları tartmaya çalıştım.

Kırsal bölgelerdeki hayvan yetiştiricileri ile göçerler arasında, biraz zoraki olsa da, ayırım yapıyorum. Kırsal bölgelerin hayvan yetiştiricisi (pastoralist), gerektiğinde tarlada hasat harman edendir. Türkiye bozkırlarının tipik hayvan üreticisi, koyun ve keçi yetiştirirdi. Bu onların çevreye ekonomik amaçlı uyum sağlama biçimleriydi. Göçerler ise, koyun ve keçi gütmekten başka, at yetiştiriciliğinden kaynaklanan bir askeri ve dolayısıyla siyasi güce sahiptiler. İlk Osmanlıların göçebe olduklarını ve en azından 1329 yılına kadar öyle kaldıklarını biliyoruz. Bu konuyu bir makalemde işlemiştim. Bununla birlikte,

kırsal ortama uyum süreci, Söğüt'e gelmelerinden sonra çok da uzun sürmüş olamaz. Buna birkaç paragraf sonra tekrar döneceğim.

Üçüncü bölümde işlenen Karacahisar konusu kışkırtıcı sayılabilir çünkü çoğu Türkiye'den birçok bilim insanı, Osmanlı kaynaklarının verdikleri bilgilerin izini sürerek bu yerleşmenin 13. yüzyılın sonlarında hâlâ Bizans'ın elinde bulunduğunu varsayıyorlar. Türk tarihçilerinin yerinde yaptıkları arazi tarama çalışmaları bu görüşü değiştirmemiş, ama bizleri sit alanının yerleşme planı ile iyi fotoğraflarını kazandırmıştır. Karacahisar'ın, Osmanlıların Bizans'ı fethinin başladığı yer olarak kabul edilmiş olması, bu mevkiin daha özenle korunmasına yol açmıştır ki bu aslında iyi bir şeydir. Şimdi ise sıra, kaynakların Osmanlılar, Germiyanlılar ve Çavdar Moğolları arasındaki husumete ilişkin anlatılarını ciddiye almaya geliyor. Yaklaşık bir yüzyıl kadar önce, Richard Hartmann, Karacahisar'ın, Bizans'a değil ama Kütahya yoluna işaret ettiğine değinmişti. Karacahisar'ın Osmanlı tarihinin temellerinin atılmasında rolü olduğu hakkında düşündüklerim doğru olmayabilir. Bununla birlikte, salt kaynakların yazdıklarını kabullenmekle yetinip geçtikleri aşamaları araştırmamak ve özellikle bağımsız kaynakların Bizans güçlerinin 1261 tarihinden sonra gerileyişi hakkında verdikleri bilgileri kaale almamak söz konusu olamaz. Ayrıca Bizans'ın 13. yüzyılda, Karacahisar'da varlığını ya da ilgisini kanıtlayacak veri bulunmamaktadır.

Dördüncü bölüm, Osmanlı kurucu önderleri ile Moğollar arasındaki ilişkiyi işler. Kanımca, Osmanlıların arka cepheleri nedeniyle tedirgin olduklarını gösteren yeterince yazılı veri bulunmaktadır, üstelik onların, tıpkı batı uçlarına yerleşen öteki topluluklar gibi, Moğolları gözetmek durumunda olduklarını gösteren kanıtlar bulunmaktadır. 1308'de, İlhan Olcaytu'nun, Osmanlıları, İznik'ten (Nicea) daha doğuya ve güneye gerilemeye zorlamak için 40.000 atlı okçudan oluşan dört tümen yolladığını biliyoruz. Yani Moğolların Osmanlılar üzerindeki etkisi, hatta denebilir ki baskısı, kendini Orhan'ın ilk yönetim yıllarına kadar hissettirmiş olmalıdır.[44]

44 Bkz.: Dördüncü bölüm, 44. dipnot.

Bu konudaki savıma umulmadık bir destek de, sikkelerden geliyor. Bu konuda önemli bir saptama, H. 699 yılına kadar Anadolu'da darp edilmiş dirhemlerin sayısında hatırı sayılır bir artış olmasıdır. Daha önce değindiğim gibi, sikkeler konusunda tuttuğum kayıtlar, İzmirlier ile Diller kataloglarındaki verilere karşılaştırıldığında çarpıcı bir sonuç elde edilir. Anadolu yarımadasında ne bu tarihten önce ne de o zamandan beri bu kadar çok gümüş sikke darp edilmiştir.

Dahası da var. Örnek olarak gösterdiğim iki sikkeden biri, İlhan Gazan Han adına Söğüt'te darp kaydı olan H. 699 tarihli bir sikkedir. Öteki ise 1317-1318 tarihleri civarında Olcaytu adına darp edilmiş bir İlhanlı sikkesinin taklidi olan sahte sikkedir. Yakın tarihlerde Clive Foss bu iki sikke konusundaki kuşkuları olduğunu dile getirmiştir. Söğüt'ten söz ederken, bu sikkelerin teşhisi sorununu işlemiş ve resimlerin altyazılarında da bu soruna değinmiştir. Ne ki Clive Foss, 15. yüzyıl edebi ve resmî belgelerinde bu yer adının bir (ayn) ع ya da (gayn) غ ile değil, kaf harfiyle yazıldığına dikkati çekmiştir. Bu konuda göz önüne bulundurulması gereken iki husus vardır: Bir kere, Söğüt Türkler tarafından kurulan bir yerleşme değildi ve zaten antik kalıntılar barındırdığından ikinci bölümde de söz etmiştim. Ne var ki yerleşmenin antik çağlardaki adını bilmiyoruz. Anadolu yer adlarının çoğunda gözlemlediğimiz gibi, antik yerleşmelerin yeni sakinleri, yaşadıkları yerin eski adını kullanmayı sürdürüyor ama bir yandan da bu adı zaman içinde değiştirerek Türkçeye daha yakın bir tınıya kavuşturuyorlardı. Kütahya definesinden çıkan H. 699 tarihli sikkeye işlenen darp yerinin muhtemelen Yunanca olan özgün adının imlâsı, yumuşak g için (gaf) ق'ın kullanılması örneğinde olduğu gibi "Türkçeleşmiş" şekliyle işlenmiş olmalıdır. Bununla birlikte Prof. Foss ile uzlaşmak adına şunu ekleyebilirim. Aynı tipte başka sikkeler bulunduğu hâlde, benim yayınlamış olduğum sikke kendi türünün bilinen tek örneğidir. Daha çok sikkenin incelenmesi ve özellikle sikke kümelerinden elde edilecek verilere gereksiniyoruz. Yani daha çok sikke örneğine ve özellikle yığın olarak bulunan sikkelere gereksinim vardır.

Olcaytu adına darp edilenleri taklit eden 1317/1318 tarihli ikinci sikke için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. Foss'a göre bu sikkenin darp yeri, o sıralarda henüz Bizans'ın elinde bulunan Bursa olamaz. Ne var ki şehir Osmanlı kuşatması altındaydı ve bir süredir haraç ödemekteydi. Foss, Tübingen Koleksiyonu'nun küratörü olan ve sikkenin Bergama ya da Balıkesir'de darp edilmiş olabileceği ya da darp yeri kaydının bir bezemeden ibaret olabileceği görüşünde olan Dr. Lutz Ilisch'e gönderme yapıyor. Oysa, söz konusu sikke, bir başka benzer sikkeyle söz gelimi gerçekten Bergama çıkışlı olan bir sikke ile karşılaştırıldığında, aradaki fark kanımca kendini belli eder. Balıkesir hiçbir zaman İlhanlıların darp yeri olmamıştır. Uzun lafın kısası, daha çok fazla örneğe gereksinimimiz var.

Okur, tek tek ağaçların incelenmesine öncelik verildiğinde ormanın tümünü gözden kaçırmanın kolay olduğunu bilir. Osmanlıların Selçuklulardan "bağımsız" olması, Moğollarla olan bağlantılarının göz ardı edilmesine neden olmamalıdır.

"Sakarya'da bahar gelgitleri, 1302" başlıklı beşinci bölümü hazırlamak beni çok keyiflendirmiştir. Çekici gelen bir soruna çözüm getirmek için sıra dışı veriler kullanmış, yakınlık duyduğum bir konuya, kırsal ve göçebe topluluklarının işleyiş tarzına eğilmeye fırsat bulmaktan keyif almıştım. Daha önce yazdıklarıma bu ek bölümlerde katabileceğim fazla bir şey yok, kaldı ki söz konusu bölüme yorum getiren yazarlar, kullandığım yöntemler ile vardığım sonuçları kabul etmişe benziyor.

Bununla birlikte, Osmanlı devletinin iktisadi temellerine, koyun ve at sürülerinin yetiştirme usullerine dair kabullerimiz ile Osmanlı toplumunun yerleşikliğe geçişi ya da Osmanlı düşüncesinin oluşmasına ilişkin bilgilerimiz daha da geliştirilmeyi bekliyor. Bu konuya başka yerde dönmeyi düşünüyorum, o yüzden burada iki pencereyi aralayıp gördüğüm manzarayı tartışmakla yetineceğim.

Oruç Tarihi'nde, *Anonim Vakayinameler*'inde olmayan bir metin yer almaktadır ve burada, Ertuğrul'un genç Osman'ı toprak sürmeye koştuğundan söz edilir. Bu alıntının Osmanlı kurucuları açısından ne anlama geldiğini ilk soran Colin Imber olmuştur. Söz

konusu metnin *Anonim Vakayinameler*'in "çekirdek" kısmında bulunup bulunmadığını ya da Oruç Bey'in onu başka bir kaynaktan mı aktardığını bilmiyoruz. Bununla birlikte, otlak peşindeki göçerler anlatısına, yerleşik tarımı bildiklerini ima eden bu 'bomba'yı düşürmüş olan Oruç, konuya başka bir açıklama da getirmemiştir. Ne var ki Osmanlıların hem yoğun hem de yaygın tarımın yararlarının farkında olmaları tümüyle olasıdır. İkinci bölümde, Söğüt çevresinde yapılan tarımın kazanımları tartışıldı, yukarıda değinilen alıntı da, Osmanlıların, en başından beri bunların bilincinde olduklarını düşündürüyor.

Panoramanın son görüntüsü erken Osmanlı döneminin "il-rah"ı ile ilgilidir. Bu terim Farsçadan ödünç alınmıştır ve bozkırda hayvan yetiştiren göçerlerin araziden ne şekilde yararlandıklarını gösteren bir güzergâh ve program düzeneğini anlatmak için kullanılıyor. Hayvan yetiştiricileri hayvanlarını otlaklardan sürekli olarak değil, ama yılın belli dönemlerinde yararlandırmak iddiasındadırlar. Göçerler, geleneksel olarak yararlandıkları -ve bölgedeki hava durumunun izin verdiği sayıdaki- otlaklara ulaştıklarında, buralarda hayvan otlatma haklarını öne sürmek suretiyle yararlanırlar. Otlaklardan ayrıldıklarında ise, otlatma hakkı ile ilgili iddiaları kalkar.

Şimdi, sıra Osmanlıların il-rah'larını incelemeye geldi. Kışlık otlakları Söğüt yakınlarındaydı, yazlık otlakları ise batı ve güneybatıda, Domaniç civarında... Otlaklara gidip gelirken kullandıkları birçok elverişli yol vardı ve bunlardan biri de, bugün Pazaryeri diye bilinen eski Ermeni Derbend'ini kat edendi. Âşıkpaşazâde'nin üçüncü bölümünden, sürüler tırmanışa geçtiğinde Osman'ın ağır yüklerinin Bilecik'te kalmasını sağladığını, otlaklardan geri dönüldüğünde ise, Bilecik tekfuruna dokuma, peynir benzeri ürünlerle aynî ödeme yaptığını öğreniyoruz. Bu anlatı bizi iki sonuca götürüyor: Birincisi, Bilecik'in yol üstünde bulunmayışı ile Karasu'yu aşmanın zorluğu yüzünden, bu yerleşmenin ulaşım açısından zahmetli bir yer olduğu bilgisi. İkinci sonuç ise, yükte ağır mallardan söz edilmesinden anlaşılacağı gibi, Osmanlıların Bursa ovası civarındaki Yenişehir'e yerleşmeden önce de, yerleşiklikle bağlantılı görünen

yüklerinin olduğudur. Bunun yanı sıra, zihin kurcalayan bir sorun daha vardır ki, o da Domaniç yaylalarının Söğüt'ün hemen güneyindeki arazidekinden daha elverişli olan otlaklar sunmadıklarıdır. Bu gibi soruları başka yerde irdelemeye çalışacağız.

Özetlemek gerekirse, sonuç elde etmeye yarayacak daha çok sayıda araştırma yapılması gerekiyor. Bu çalışmalar elbette ağırlıklı olarak Tahrir ve Vakıf Defterleri üzerinde olacaktır. Bununla birlikte, vakayinamelere yönelik çalışmaları sürdürmek, yanı sıra arazi yapısını dikkatle ve tarihsel sorunları göz önünde tutarak incelemek de, ilginç çalışma alanları olarak önemini koruyor. Veriler ilginç, sorunlar ise hem kışkırtıcı hem de çekici... Bu kitabın ilk baskısını sona erdirirken, okuru Osman'ın peşine düşmeye ve ulaşımı kolay olmayan yerleri araştırmaya çağırıyordum.

Bugün çağrımı yineliyor ve aynı zamanda, Shubert'in son bestelediği sonatın başlangıcını kısmını anımsatıyorum: Yumuşak ve büyüleyici bir melodi... gerisinde ise bas çalgının tedirgin edici ve kışkırtıcı notaları. Gazanız mübarek ola...

ÖNSÖZ

Bu kitap Ann Arbor'da ders verdiğim sınıfta başladı: Ders dönemleri birbirini izledikçe, Osmanlı tarihinin başlangıcı ile Osmanlı tarih yazıcılığı konularını ele alış tarzım beni gitgide daha çok rahatsız eder olmuştu. 1992 ile 1994 arasında bu konudaki çalışmalarımı, kendimi tümüyle değilse de görece daha rahat hissettiğim Roma'da, bahçeye bakan bir pencerenin önünde sürdürdüm. Sonra da bu çalışmayı bir kenara iterek astrofizik tarihi konusuna yöneldim. Ann Arbor'a döndükten sonra Colin Heywood, Colin Imber, David Morgan, Clive Foss ve John Masson Smith Jr. ile yaptığım görüşmeler sonunda, Osmanlı tarihi konusundaki bu çalışmayı bitirmeye ve onu baskıya göndermeye ikna edildim. Şimdi ise (yan yollara sapmaların ve konudan uzaklaşmaların tüm sorumluluğunu taşıdığımı belirterek) bu çalışmada bana yardımcı olanlara teşekkür etmek isterim.

Teşekkürlerimin aslan payını, yüreklendirmeleri, iyi niyetli ve ölçülü yaklaşımları nedeniyle, araştırmamla ilgili gerçek ya da hayali gelişmeleri aktardığım dört bilim insanına borçluyum: Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna ilişkin veri ve söylenceleri benimle saatlerce tartışan Jacob Lassner, merhum Allin Luther ve Michael Bonner ile bu metnin sondan bir önceki taslağını dikkatle okuyan ve öne sürdüğüm fikirleri eleştiren ustam John Masson Smith Jr. Clive Foss, kitapta sözü edilen bölgelere yaptığı yolculuklar sırasında edindiği

deneyimleri benimle paylaştı; ilk Osmanlı fetihlerinin coğrafyası konusundaki monografisinin ilk taslağını bana gösterdiği için de kendisine özellikle minnettarım. Meslektaşım ve komşum Jonathan Marwil, oluşmakta olan kitabımın taslağını, henüz can alıcı bir aşamasında iken, okudu ve eleştirdi.

Stephen Album, sikke koleksiyonunda yer alan ya da alım satım işlemleri sırasında elinden geçen bazı parçaları cömertçe tanıttı ve İslam sikkeleri konusundaki eşsiz bilgilerini benimle paylaştı. Kırk yıl boyunca bana yaptığı iyilikler için kendisine özellikle minnettarım. Daha önceleri Album koleksiyonunda bulunan bazı sikkelerin fotoğraflarını kullanmama izin veren Dr. Lutz Ilisch ile Tübingen'deki diğer yetkililere teşekkür borçluyum. Fulbright bursu da çalışmalarımı Roma'da gözden geçirme olanağını verdi, bana ve aileme gösterdikleri cömertlik için ABD ve İtalyan Fulbright komisyonlarına teşekkür ederim. Vatikan Kütüphanesi'nde bulunan Pahimeris yazmalarının en iyi durumda bulunanını Âşıkpaşazâde'nin en zorlu yazmasıyla karşılaştırabilme olanağını merhum Monsinyor Leonard Boyle ile Monsinyor Paul Canart'a borçluyum. Ailemle birlikte Roma'daki ikametimizin uzamasına olanak tanıyan Horace H. Rackham Graduate School yönetimine de teşekkür etmek isterim. İsrail Fulbright Komisyonu'nun verdiği burs, Kudüs ve Tel Aviv'deki meslektaşlarımın önünde düşüncelerimi sınama fırsatını ve bir araştırmacı olarak ömrümün en coşturucu deneyimlerinden birini yaşama olanağını verdi. İyi niyeti ve yardımları nedeniyle Profesör Reuven Amitai'ye özellikle minnettarım.

Kitabın hazırlanışı sırasında Türkiye arşivleriyle kütüphanelerine girmeme izin verselerdi "Türk ilgililere" teşekkür ederdim ama maalesef edemiyorum.

Bu türden çalışmaların hiçbiri büyük bir kütüphaneden yararlanma olanağı bulunmaksızın ilerleyemez. Michigan Üniversitesi'ne bağlı Lisansüstü Öğrenim Kütüphanesinin çalışanları, geç Bizans ve erken Osmanlı tarihi konusunda görkemli bir yayın derlemesi-

ni oluşturup geliştirdiler. Bütçe sıkıntılarının yaşandığı o yıllarda hiçbir isteğimi geri çevirmediler. Burada kendilerine teşekkür etme fırsatını bulmak beni sevindiriyor. Aynı şekilde, Pontifical Oriental Institute (Papalık Doğu Bilimleri Enstitüsü), Accademia dei Lincei ve Roma'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü yetkililerine, gösterdikleri kolaylık nedeniyle teşekkür ediyorum.

Bütün yazarlar bir başlarına çalışırlar ama ben hiç yalnızlık duymadım. Ailem çalışmamı olgunlaştırmam için bana zaman tanıdı ve arada dinlenmemi sağladı, tüm dalgınlığımla sanki Tibet'te yaşıyormuşum gibi davrandığım zamanlarda da neşelerini eksik etmediler. Molly, Clare ve Beile en sıkı destekçilerim oldular. Çalışmayı bir oyuna, Schubert'i ise tarihe dönüştürme konusundaki maharetleri için kendilerine teşekkür ederim.

OYUNUN YER ALDIĞI SAHNE

> Doğal olarak, söylencelerinde kendi ideallerini gerçek tarih gibi anlattılar; öyle ki her konuya sinmiş olan bu ideallerin ortaya çıkış nedenlerini bulmak için şimdi tarihe bakıyoruz. Olan bitenlerin söylencelerde anlatıldığı gibi gerçekleştiğine inanamayız. Ama söylencelerin asıl anlamı, kadim geçmişin sonunda yaşayanların onu bizlerin kabul edemeyeceği bir biçimde betimlediğidir.
>
> John R. Levinson ve Franz Schurmann,
> *China: An Interpretive History*

Osmanlılar bir yüzyılda Avrupa'yı tehdit edecek bir konuma yükseldi, iki yüz yıl sonra da Yakındoğu'ya egemen oldu. Türkler komşularının uykusunu kaçırmaya başladıktan sonra, gerek sınırları içinde gerekse dışında onlarla ilgilenen vakanüvisler ve yorumcular hiç eksik olmadı. Talihleri döndükten sonra ise, güçlünün düşüşüne ah vah eden, buna sevinen, açıklama ve yorum yapmak isteyenlerin sayısı daha da çoktu. Oysa Osmanlıların ortaya çıkışları çağdaşlarının bu denli ilgi ve dikkatini çekmemişti. Perdenin açılışında sahne puslu, donanım eksik, orkestra akortsuzdu; bugün bile uvertüre kulak verenler oldukça azdır. Bu özel ziyarete girişmeden önce, programı bildirmemiz daha sonra karışıklık çıkmasını önleyebilir. Dekoru anlatmakla başlayacağım, sonra senaryodan sorumlu olanlara geçecek ve en sonunda da programın içeriğine kısaca değineceğim.

13. yüzyılda, Anadolu çok zengin bir yerdi ve kaynaklarından Roma'nın parlak dönemlerinden beri görülmeyen bir yoğunlukla

yararlanılıyordu. Dördüncü Haçlı Seferi (1204) birçok Bizanslı yöneticiyi Anadolu'ya sığınmaya ve orada teselli aramaya zorlamışsa da, yarımadanın batısında Bizans'ın ardılı olan İznik hükümetinin imparatorları, kilise adamları ve yöneticileri, daralmış mülkün başarılı vekilharçları olmuşlar ve iki kuşak boyunca kaynaklarını genişleterek Kostantinopolis'e dönüş hazırlığında bulunmuşlardı. 1261 yılında başkent yeniden Bizanslıların oldu: VIII. Mihail tahta el koymuştu ve çoğu Müslümanların denetiminde bulunan orta Anadolu yaylalarından gelen külliyetli bir ticaret hacmi Anadolu'yu yeniden kat etmeye başlamıştı. Bizans uzmanları Paleologlar zamanındaki "Rönesans"ın sınırlarını tartışıyor olsalar da, yazınsal üretim dahil birçok alan için kaynaklar eksik değildi. VIII. Mihail ve oğlu II. Andronikos'un 1307'ye kadar süren egemenlik yılları için elimizde Yeorgios Pahimeris'in kapsamlı kroniği vardır. Yazar, Bizans iktidarının çökmesinde rol oynadığını düşündüğü Anadolu'daki gelişmelere özel bir önem vermiştir. Ne yazık ki Pahimeris'in Osmanlılar hakkında verdiği bilgiler sadece incelediği dönemin son altı yılı içindir. Pahimeris'ten sonra gelen tarihçilerden Nikeforos Grigoras'ın Doğu'ya ilgisi azdı, asker-imparator İoannis Kantakuzenos ise kendi edimlerini anlatmak ve onları olabildiğince olumlamak derdindeydi, bu da Osmanlılar hakkında yazdıklarını gölgeliyor. Gene de bu üçünün yazdıklarına ve bunların yanı sıra kesin tarihlendirmeler veren ve erken Osmanlı tarihini sadece Bizans perspektifinden ele alan bazı kısa kroniklere sahip olduğumuz için talihliyiz. Kaldı ki bunlar daha sonraki Osmanlı tarihlerine göre daha az yanıltıcıdırlar ve olaylara çok daha yakın duruyorlar. Profesör Colin Imber'in yaptığı da aşağı yukarı budur, bu yüzden de erken Osmanlı tarihi hakkında yazdıkları özlü ve kesindir.

Yöneticileri sürgündeyken biriktirilen Bizans serveti, Doğu'da, Rum ülkesinin Müslüman yöneticileri olan Selçuklular tarafından toplanıp dağıtılanın çok altındadır. Onların yükseliş yıllarındaki Anadolu tarihinin evrelerini askeri çatışmalar sayesinde belirliyoruz. Doğu Anadolu'da, Van gölü yakınlarındaki Malazgirt savaşı, 1071 tarihinde Orta Anadolu platosunu binlerce Türk göçere açmıştı.

1176'da, batıdaki Miryokefalon Savaşı ise Bizanslıların platoyu geri alma umutlarını ortadan kaldırmıştı. 1211'de Pisidya yakınlarındaki Antakya'da yapılan savaş ise, platonun batı kenarını Bizanslar ile "Türkiye" arasındaki sınır olarak kesinleştirmekle kalmamış, aynı zamanda Selçuklularla Bizanslılar arasındaki son önemli savaş olma özelliğini taşımıştır. Dördüncü Haçlı seferi sırasında Kostantinopolis'in Latinlerin eline geçişi, birçok yöneticiyi başkentten daha doğuya gitmeye zorlamıştı. Orta Anadolu platosunda ise, Miryokefalon Savaşı'nı kazanan sultanın vârisleri arasında 1190 yılında başlayan çekişme, bir iç savaşı ve 1205'e kadar 15 yıl sürecek olan parçalı bir yönetimi başlatmıştı. Bu tarihte Selçuklu Sultanlığı yeniden tek bir kişinin yönetimi altında birleşecekti.

Anadolu Selçukluları'nın 12. yüzyıldaki tarihine içeriden bakmamızı sağlayacak kaynakların yokluğu yüzünden Türklerin 1071 ile 1204 tarihleri arasında neler yaptıklarını kesin olarak bilemiyoruz. Selçuklular ve zaman zaman onların müttefiki olan Türkmen göçerleri platoya sahip çıkmış, şehirlerinin yönetimine el koymuş ve tarlaların arasına hayvancılığı sokmuştu. Selçuklu döneminde gümüş sikkelerin darp edilmesi ve yüzyılın sonlarına doğru şehirlerde camilerin, kırsal alanlarda da kervansarayların inşa edilmeye başlaması ticaret ile baniliğin arttığını gösteriyor. Selçuklu emirlerinin İran kökenli adlar almaları ise, İran-İslam kültürüyle onun değerlerinin saray çevresinde benimsendiğine işaret eder.

Bir sonraki kuşak Anadolu Selçukluları'nın elde ettikleri başarıların en üst noktaya varışına ve bunun Türk folkloru ile tarih derlemelerine efsanevi bir kişilik olarak giren I. Alâeddin Keykubat (1220-1237) ile özdeşleştirilmesine tanık olur. Türkler Bizanslıların hem kuzey hem de güneydeki savunmalarını yarmışlar ve Antalya ile Sinop'ta denize ulaşmışlardı. Böylece kuzeyde Kırım, batıda ise Venedik ile ticaret yapma olanağı elde edilmişti. Anadolu tarihinde ilk kez mallar (madenler, tuz, kereste, şap, atlar ve köleler) ile fikirleri kuzeyden güneye, doğudan batıya taşıyan belli başlı yollar bir kervansaray ve han ağına kavuşmuştu. Mimarlık, sanat ve edebiyat saray çevresinde gelişiyordu. Saray o kadar zengindi ki altından

testiler yapıldığı haberi, IX. Louis'nin biyografisini yazan Joinville'in bile kulağına ulaşmıştı. Kullanılabilecek altın bulunmakla birlikte bol miktarda gümüşe sahiptiler: 13. yüzyılda, darphanelerde gümüş akçeye dönüştürülen gümüş madeninin çıkartıldığı on kadar ocak işletilmekteydi. Bir görkem çağı, İslam'ın klasik merkezlerinin bulunduğu güneydoğuya yönelecek bir büyük güç söz konusuydu. Ne var ki Moğollardan kaçan ve Anadolu'nun malvarlığından nasiplenmeyi umarak Anadolu'ya gelen Türklerin kısa ama şiddetli akını bu görünümü değiştirmiştir. Bunların yağmadan daha fazlasını umanları Anadolu'da kaldılar.

Selçukluların zenginliğiyle beslenen uygarlık, göçleriyle yarımadanın büyük bir kısmına egemen olan aşiretlerinkinden başkaydı. Sultanlar daha yerleşik bir uygarlık modelinin önderleriydi: Sarayları İran tarzındaydı, bilim adamları Farsça ve Arapça yazıyorlardı, kültür merkezleri ticaret yapılan şehirlerdi, adları bile İran söylencelerinden alınmıştı. Sufi düşünceye olan ilgileri ve Mevlâna Celâleddin Rumi'yi ağırlamış olmaları onun yazdıklarının Türk değil, İran edebiyatının klasiklerinden olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Böylece –ve özellikle 1211'den ve Bizans'ın askeri tehdidinin kalkmasından sonra– yerleşik, klasik kalıpları benimsemiş sultanlık ve onun bürokrasisi ile bu düzenin oluşmasına hizmet etmiş olan göçerlerin çıkarları arasında giderek büyüyen bir kopukluk oluşmuştur.

Bunun sonucunda göçerler, önceleri kişisel ama başarısız bir şekilde, sonra da Moğollar üzerinden ve başarıyla intikamlarını aldılar. 1239 ile 1242 arasında göçerlerle heterodoks dervişler ve bin yıllık barış peşindeki ütopyacıların ayaklanması, Anadolu'nun büyük bir kısmını sarsmış, hükümetin dikkatini ve kaynaklarını tüketmiş ve çoğunluğun hoşnutsuzluğunu su yüzüne çıkartmıştı. Hükümet ayaklanmayı zorlukla bastırmış ama ardından, doğudaki etkilerini hissettirmeye başlayan Moğollardan kaynaklanan yeni bir göçer zorlamasıyla karşı karşıya kalmıştı.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Moğollara haraç ödemeyi reddetmesi Baycu komutasındaki Moğol ordusunun 1243'te Anadolu'ya gelmesine sebep oldu. Kargaşa ve bölünmeye yol açan tehlikeli

ayaklanmadan sonra ancak bir yıl geçmişti ve daha bunun yol açtığı yaralar kapanmamıştı. Moğol ordusu salt büyüklüğüyle bile Selçuklu savunmasını çaresiz bıraktı, Selçukluların 1243'teki Kösedağ'daki yenilgisi ise Doğu Anadolu için bir askeri felaketi aşan sonuçlar yarattı. On binlerce göçer (kimi 1243'te, kimi Baycu'nun 1256'daki ikinci seferi sırasında, birçoğu da 1270'lerde) yanları sıra getirdikleri sürüleriyle Anadolu tarihine katıldılar ama onun "yerleşiklik" boyutuna aldırış etmediler... Yarımadanın yönetimi önceleri Selçukluların kıdemli danışmanlarının eline geçti, daha sonra da bunların içinde gitgide daha bağımsız davrananlarının eline... Nihayet, 1276'da, yönetim, Moğollara tabi olan orta Anadolu'dakilerle, platonun güney, batı ve kuzey kenarlarında bağımsızlık arayanlar arasında paylaşıldı. Yüzyılın sonuna doğru Moğollar hemen hemen bütün ülkenin denetimini ele geçirmişlerdi; bunların yasalarını nerelere kadar kabul ettirdikleri bu kitapta incelenen konulardan biridir. Batıda ve uçlarda bağımsızlık arayan yöneticiler vardı. Bunların bir kısmı eski Selçuklu görevlileri, bir kısmı Moğollarla gelen grupların önderleriydi; bunların yanı sıra, (bazıları çeteleri andıran) aşiret tarzı oluşumların liderleri de vardı. Egemenliklerini uçlarda kurmuş olan bu gibileri, nehir vadilerinden ilerleyerek Bizanslıların elindeki kıyılara doğru yöneliyorlardı. Bu önderlerden biri de Osmanlı oluşumunun kurucusuydu. Selçukluların başına ise bir kuşak boyunca sadece hiçbir gücü olmayan sultanlar geçmişti ve bu hanedanın akıbeti, 14. yüzyılın ilk yıllarını inceleyen tarihçiler için yanıtlanması en zor sorular arasındadır.

Selçuklu yönetiminin varlığını sadece ismen sürdürebilmiş olmasının birçok nedeni vardır. 13. yüzyıl Anadolu'sunun tarihini yazanlar aynı zamanda yönetimde yer alan kişilerdi ve bunlar sadece hükümetteki kişilerin değil, halk önderlerinin de sorumsuzluğunu dile getirirler. Sadece farklı bir göçer grubu olmakla kalmayan, aynı zamanda ölçek, din ve ortak mülkün korunması karşısındaki tutumlarıyla farklı bir anlayışı sergileyen Moğolların etkisi, İran-İslam geleneğinin oluşmasından bu yana kalem erbabını, emirleri, tüccarları, dervişleri ve sultanları bir arada tutan ortak çıkar bağlarını

gevşetmiştir. 1243'ten önce de başka bağlantı biçimleri ortaya çıkmıştı ve bunların hepsinin de yöneticilerle yönetilenleri ortak bir uzlaşma alanında buluşturduğu söylenemez.

İktidarın Selçuklu ya da Moğol yönetim merkezlerinden düzensiz, güdümsüz ama sürekli bir şekilde başka ellere geçişi sürecinde, Anadolu'nun kaynakları ulaşılabilir, istenir ve tüketilir olmayı sürdürüyordu. Ekonomik gelişmenin sürüp sürmediği belli değildir; 1250'den sonra kervansarayların sayısı pek artmamıştır. Ama yüksek ayarlı gümüşten sikke basan darphanelerin sayısında artış olduğu gibi, Moğolların külçe halinde hortumladıkları madenlere rağmen sürümdeki para miktarında da bir azalma olmamıştır. Öyle anlaşılıyor ki yüzyılın sonunda kurulan çok sayıdaki aşiret kökenli beylikler ticareti engellememiş, yolları tıkamamış ve mallarla fikirlerin akışını önlememiştir. Mevlâna Celâleddin Rumî'nin yaşamöyküsü ve Mevlevi tarikatının zenginliği, artan karmaşanın ve Moğolların kamu yaşamının bazı alanlarına müdahalesinin ne toplu ibadet biçimlerini ne de göçerlik geleneklerinden kopuk bir edebi üretimi önlemediğini gösteriyor. Şehirli, sufi ve zanaatçı çıkarlarını harmanlayan ahi topluluklarıyla fütüvvet geleneklerinin yaygınlaşması, şehir halkıyla ticaret erbabı ve din çevrelerine, kırsal kesimdeki Türkmen (ve Hıristiyan) topluluklarının senkretik ibadet biçimlerinin karşısında yeni örgütlenme seçenekleri sunuyordu.

Yöneticilik tarihi açısından, 13. yüzyılın ikinci yarısı iç karartıcıdır. Bununla birlikte, ekonomik, dinsel ve toplumsal yaşamın bu dönemdeki canlılık ve çeşitliliği yadsınamaz. Bunlar nasıl betimlenmiştir? Sultanlardan, emirlerden ve İran tarzı bir saray yaşamından beylere, aşiretlerin egemenliğine geçiş Türk vakayinamelerinde nasıl anlatılıyor? Son Selçuklu tarihleri, bürokratların, İran edebi düzyazı geleneğinin Anadolu kolunu temsil eden yazıcıların elinden çıkmıştı. Bu yazıcılar, her ne kadar dönemin yönetim ve diplomasi tarihini açık seçik ve tutarlı bir biçimde aktarıyorlarsa da, onlar toprak sürücüsünün, köylünün ve çobanın tarihçileri değillerdi. Zaman zaman uç boylarını düzene sokmak için yapılan seferlerden söz ederler. Bu metinlerin en ilginç yanı, bizler için en çok önem

taşıyan kuzeybatıdaki sınır boyundan hemen hiç söz etmemeleridir. İbn Bibi'nin (1282'de sona eren), Aksarayî'nin ve adı bilinmeyen bir yazıcının (bizi 14. yüzyıl içlerine götüren) Farsça yazılmış tarihlerinde, güneybatıdaki Denizli, batıdaki Germiyan Beyliği ve kuzey, güney ve güneybatıda bulunan başka bazı beyliklerin oluşum yıllarını izleyebiliyoruz. Osmanlılar hakkında ise doğrudan bilgi yoktur. Kuzeybatı uçlarının sözü edilecek kadar önemli sayılmaması, belki de VIII. Mihail'in tahta geçişinden sonra Bizanslıların sorun çıkartmayacaklarının sanılmasından ya da Moğolların oralara özel bir ilgi duymalarından ötürüydü. Selçuklular sahneyi terk ederken, Osmanlılara tek bir veda sözü etmemişlerdir.

Osmanlıların kendi erken dönem tarihleri ise, ne Pahimeris'in girift ve ayrıntılı anlatısına benzer, ne de Selçuklu yazıcıların soylu ve klasik edalı tınısını yakalar. Bunlar hemen hepsi sözlü geleneği, halk söylencelerini ve dedikoduyu içeren, teklifsiz ve kestirmelere yer veren bir Türkçeyle kaleme alınmışlardır. Dahası, bunlarda bellek ile icat – inanılır olanla açıkça uyduruk olan– öylesine zorlanarak bir şekilde bir araya getirilmiştir ki, araştırmacıların birçoğu –düzeltilmesini olanak dışı buldukları– bu metinleri kullanmaktan vazgeçmeyi düşünmüşlerdir.

Birbirlerinden büsbütün bağımsız olmayan bu tarihler, üç ayrı değişke oluşturacak şekilde iç içe girmiş ve denkleşmiştir. Birinci değişke, bu tarihlerin bir kısmının temellendiği ancak henüz ortaya çıkmamış bir kaynaktan türer. Şimdiki bilgilerimize göre, bu grubun ilk yapıtı Ahmedi'nin manzum vakayinamesidir: *İskendername*'nin son kısmını oluşturan bu metnin 1390'lara ve 15. yüzyılın başlarına ait çeşitli nüshaları vardır. Ana çizgileri ve tarihleriyle anlatılan fetihler bu kümenin belkemiğini oluşturur. Bunlarda ayrıca, gazi ve mücahit olarak Osmanlıların övgülerine bolca yer verilir. Ahmedi'nin amacı Osmanlıların tarihini tartışmaktan çok onların İslami mücahit yönlerini ortaya çıkartmaktır, bu yüzden de kaynağından pek az yararlanır. 15. yüzyılın üçüncü çeyreğinde yazılmış olan Şükrullah ve Karamanî Mehmed Paşa tarihleri ise, Ahmedi'nin kaynağını daha genişçe kullanmışlardır: Bunlar da dinleri uğruna

gösterdikleri gayret için Osmanlıları övmekle birlikte, ortak kaynaklarının başka alanları ilgilendiren malzemesini kullanmaktan geri kalmazlar.

İkinci değişke, Anonim Tarihler diye bilinen bir metinler kümesidir. Bunlar, 15. yüzyılın üçüncü çeyreğinde tamamlanan Oruç Bey tarihinde olduğu gibi, 1420'lerde tamamlanan bir kaynak metinden alınan malzemeyi de içerirler. Saray ve onun yazıcıları ortamından uzak bir çevrenin ürünü olan bu Anonim Tarihler, Osmanlı tarihinin başlangıç dönemi hakkında çok sayıda söylence ve öyküye yer verirler. Bunlar da Osmanlıların ortaya çıkışını mucizevi bir takdir-i ilahi örneği olarak sunarlar.

Üçüncü değişke ise, erken dönem konusunda yazılmış üç vakayinameyi birleştirir. Bu, 1400 civarında doğan, Selçuklulara karşı ayaklananlardan birinin soyundan gelen ve Osmanlılarla sefere katılan bir dervişin, Âşıkpaşazâde'nin eseridir. İlk Osmanlı tarihçileri içinde tanıtımı onun kadar yapılmış olan başka kimse yoktur. İlk bölümleri iki kaynağa dayanan vakayinamesinin 15. yüzyılın son çeyreğinde yazılmış birçok nüshası bulunmaktadır. Bu kaynaklardan biri, bazı eklemeler yapılmış olan Anonim Tarihlerin bir değişkesidir. Öteki kaynak ise, erken Osmanlı yıllarının Osman Fakih tarafından anlatısıdır. Bu kaynakta anlatılanlar Osmanlıların ikinci kuşağına kadar çıkar ve 1320'lerle 1330'ların ortamını yansıtır. Öte yandan, bu kaynak Osmanlı oluşumunun ilk yıllarını oldukça değişik bir şekilde aktardığı için, Âşıkpaşazâde'nin bu değişik kaynaklar arasındaki tutarsızlıkları gidermeye, onları birbirine uyumlu kılmaya fazlaca çabalamamış olmasını, onun bize bir lütfu sayabiliriz.

Demek oluyor ki, elimizde bir yandan Selçukluların bıraktığı, doğal kaynaklar bakımından zengin, siyasi yönden enikonu karmaşık ortam hakkında bildiklerimiz, öte yandan da ilgileri ve anlatımları başka başka olan Bizans ve erken Osmanlı dönemlerinin kaynakları bulunmaktadır. Ama daha sonraki kaynakların bizim için kaygan bir zemin oluşturacağını sezebiliyoruz. Kaynakları kelimesi kelimesine benimsemek bizi, bir zamanlar pek tutulan Osmanlıları güç ve başarı elde etmeye itenin gaza olduğu varsayımına

götürecektir. Gevşek bir okuma ise söylence ve halk masalları düzeyindeki anlatıları, doğrulanmış tarihi olaylar gibi kabullenmeye itecektir. Buradaki amacımız, gelenek, coğrafyaya ilişkin değerlendirmelerin ve Bizans kaynaklarındaki verilerin Osmanlı dramasının ilk sahnelerini aydınlatıp aydınlatmayacağını görmektir.

Başlangıç döneminin araştırmacıları olarak, bize planlanmış biçimde ya da rasgele ulaşan ve daha geç dönemlere ait anlatılarının dokusunu oluşturan veri kırıntılarıyla yüz yüzeyiz. Duruma göre pes ederek bu erken yılları derinlemesine araştırmaktan vazgeçebiliriz. Yanılmak bir şeydir, aldanmak ise daha başka, utandıran bir olasılıktır. Erken Osmanlı tarihinin 20. yüzyılda yapılmış en kışkırtıcı yorumlarından birinde bu bakış açısı benimsenmiştir. Türkiye'de çağdaş tarihçilik anlayışının öncülerinden olan Fuad Köprülü, öncüllerini (ve öyle sanıyorum ki, özellikle Herbert Adams Gibbons'u gitgide artan bir sabırsızlıkla) okuduktan sonra olayların aktarımına dayanan bir anlatıdan vazgeçmiştir. Onun yerine, Orta Anadolu'nun 13. yüzyıldaki genel görünümüyle Selçukluların geç dönem tarihine vurgu yapan bir kitabı yazmayı yeğlemiştir. Taraflı ve kanıtlanamaz gözüken Osmanlı malzemesini değerlendirmek yerine, klasik İran-İslam tarihyazımı geleneğine yakın duran geç Selçuklu kaynaklarını incelemeyi daha güvenilir bulmuştur. Sonuç, Osmanlıların ortaya çıkışı hakkında, ama beyliğin kurucusu Osman'dan –ya da Atman'dan– söz etmeyen bir kitaptır. Gerçekten de erken Osmanlı tarihine ilişkin sorunlar o denli yıldırıcıdır ki onların Anadolu'daki rakipleri olan Selçuklu sonrası beylikleri ilgilendiren incelemeler, bu konuda yazılmış az sayıda vakayiname bulunmasına karşın, erken dönem Osmanlılar hakkındakilerden daha çoktur.

Bu neden böyledir? Gerek Osmanlılar gerekse öteki beylikler hakkındaki bize ulaşabilen kaynakların birbirinden farklı özelliklerini göz önüne alalım. Erken Osmanlı döneminden artakalan az sayıda (ama çok bilinen) yazıt ve sikke bulunmaktadır; vakayinameler ise daha önce değindiğimiz gibi yeniden işlenmiş ve tekdüzeleştirilmiştir. Ne var ki, bu tekdüzeleştirme, kendi içinde yeterince tutarlı bir örüntü oluşturmadığından, aykırı ve daha eski rivayetlerin

belirlenmesine izin veriyor. Buna rağmen erken Osmanlı tarihlerinde kayda geçirilen birçok "olgu"nun doğru olmadığı kanıtlanabilir. Söz gelimi, Osmanlı tarihçilerinin –bazı olayları karşı taraflara atfederek ve zamandizinine müdahale ederek– Edirne'nin 1369'da ele geçirilişiyle ilgili olayları değiştirdiklerinin keşfedilmiş olması, erken döneme ilişkin çalışmalar yapanları bu vakayinamelerden uzak durmaya bile itebilir. Erken döneme ilişkin Osmanlı belgeleri umulandan azdır. Ama bunun doğru olup olmadığını kanıtlamak için sistematik bir tarama çalışması yapılmalıdır.[1] Elimizde, öteki beylikler hakkında, daha az taraf tuttukları ve sonradan düzeltilmedikleri için daha doyurucu sayılabilecek kaynaklar bulunmaktadır. Beyliklere ait erken dönem yazıtlar daha fazladır, darphanelerin bastığı sikkeler de daha çok ve çeşitlidir. Beyliklerin birçoğu Ege kıyılarına kadar ulaştıkları için, onlarla ilgili Bizans, İtalyan ticaret kolonileri ve Kıbrıs çıkışlı bağımsız kaynaklarımız da bulunmaktadır. Üstelik bu beylikler eninde sonunda Osmanlılara yenik düştüklerinden, emperyal egemenlik düzeyine yükselmeyi meşru gösterme gibi bir sorun yoktu ortada. Ufukta herhangi bir zafer, şan, şöhret görünmüyordu.

Konumuza tekrar dönecek olursak, bazı zorunlulukları önden kabul etmenin kaçınılmazlığını benimsemeliyiz. Bunların birincisi şudur: Bu kitapta varılmış olan sonuçlar, olsa olsa erken Osmanlı oluşumuna ilişkin bir dizi kurgunun en akla yakın gözükenleridir. Bu kitap herkesi memnun etmeye yarayacak yeterli kanıtları içermekten çok bazı öneriler getirmektedir: Tartışmayı noktalamaktan çok tartışmayı sürdürmeye yaramaktadır. Öte yandan, yararlanılan kaynakların kırılgan doğası onları kasıtlı olarak zedelememe, onları açıklayıcı bir şablona peşinen oturtmak yerine çözümlemeleri onlardan başlatma sorumluluğunu getiriyor. Burckhardt ile Meinecke'nin uzun zaman önce yaptıkları uyarılar bugün için de geçerlidir.

Dahası, eldeki verileri günümüze uygun bir kalıba uyarlamanın çekiciliği bir yana, kaçınılması gereken bir başka tehlike var: O da,

1 İlgili Türk mercilerin bu çalışmam sırasında belgelere ulaşmama izin vermemelerini esefle karşılıyorum.

geçmişin faillerinin yerleşik bir yaşam içindeki bizlerle aynı yargıları paylaştıklarını varsaymak, hesaplarını günümüz algoritmalarına göre yaptıklarını sanmaktır. Bu kitapta, o dönemde yaşayan bir göçer için uygun, anlaşılır ve olabildiğince makul olanı göz önünde tutmaya çalıştım. Bazılarının kanıtlanması gereken varsayımlarda bulunduğumu düşüneceklerinin farkındayım. Dahası, metinde yer alan kimi çözümlemeler, bazılarının estetik kaygılardan kaynaklandığını düşünecekleri tercihlerle ilgilidir. Göz önüne alınması gereken ise: Bir, var olan kaynakların yapılan yoruma izin verip vermedikleri; iki, seçenekler yelpazesinin ne olduğudur.

Bu incelemeyi önceleyen araştırmaları gözden geçirmekle başlayabiliriz. Osmanlı araştırmalarının ilk ustası olan Habsburg'lu Hammer, erken Osmanlı kaynaklarını Bizans kroniklerinde anlatılanlarla karşılaştırarak betimlemiştir. Pahimeris, Grigoras ve başkalarının aktardıklarını, tarihlendirilmesi ve sıraya sokulması hayli güç olan Osmanlı anlatılarına dayanak yapmıştır. Bu yöntem, bazı yer ve olayların belirlenmesinde bazı belirgin tutarsızlıklara yol açmışsa da, kendisinden sonra gelenler çekici buldukları bu yöntemi benimsemişlerdir: Gerçekten de bu yöntem uyuşmayan rivayetler arasında bir uyum sağlıyor ve sınırların iki tarafına ait kaynakların olayların anlamı konusunda uzlaşabilecekleri umudunu veriyor. Bununla birlikte, Bizans ve Osmanlı anlatıları sanıldığı kadar uyumlu olmaktan uzaktırlar. Bu kitapta incelenecek konulardan biri de budur.[2]

Köprülü, erken Osmanlı tarihlerinin Selçuklular ve Moğollar hakkında Farsça yazılmış tarihler kadar güvenilir olmadığını anlamış ve Osman'la ilgili öykülerde gerçek olgularmış gibi sunulanlara folklor öğelerinin karışmış olmasından rahatsızlık duymuştu. Bu yüzden erken Osmanlı menkıbelerini bir kenara atmış, dayandıkları temeli bir karşılaştırmalı folklor öğrencisinin bakış açısından incelemenin dışında bir araştırma yapmaya gerek duymamıştı. Köprülü'nün Türkiye'nin tarihine, Avrupalı meslektaşlarının kendi

2 Ayrıca bkz.: Rudi Paul Lindner, "Beginning Ottoman History," *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Ménage*, yay. Colin Heywood ve Colin Imber (İstanbul, 1994), s. 199-208.

Ortaçağ tarihlerine baktıkları gibi bakmayı seçmesini yurtseverlikten kaynaklanan bir eğilim sayabiliriz. Sorbonne'da erken Osmanlı tarihi hakkında verdiği konferanslar, 13. yüzyıl Anadolu tarihinin genel izlekleri konusunda seçkin bir kitaba dönüşmüştür. Bununla birlikte erken Osmanlı tarihinin olaylarına o kadar yüksek bir noktadan bakmıştır ki günümüz okuru değişik zamanlarda etkili olan belirli nedenleri kavramakta ve kitapta işlenen büyük konuların belirli olaylarla ilişkisini kurmakta zorlanır.

Ondan birkaç yıl sonra, Paul Wittek, Sorbonne'da ve daha sonra Londra'daki Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu'nda [School of Oriental and African Studies], sonraları *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu* [*The Rise ot the Ottoman Empire*] başlığıyla klasikleşen bir kitaba dönüşecek olan ünlü konferanslar dizisini sunmuştur. Daha önceki çalışmalarımda, yani yirmi yıl önce Wittek'in Osmanlıların başarısı konusunda yaptığı sıra dışı yorumu inceledim: Ona göre Osmanlı tarihinin güçlü motoru Osmanlıların cihat [gaza] kavramına olan koşulsuz bağlılıklarıydı. Colin Imber ile Colin Heywood, Wittek'in yürüttüğü mantığı Habsburg dönemindeki Viyana, Weimar Almanyası ve Atatürk dönemi entelektüel hareketleri bağlamına oturtan tarihsel bir açıklama önermişlerdir. Bizim burada ilgilendiğimiz, Wittek'in bazı Osmanlı rivayetlerinin daha başka bölgelere ait rivayetlerden beslendikleri için onları dışlamamız gerektiği yolundaki düşüncesidir. Kitabın birinci bölümünde bu tavır alışı irdeleyeceğiz.

Bir başka yaklaşım ise, bir kuşak öncesinin yorulmak bilmez Türk araştırmacısı İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın benimsemiş olduğudur. Kaleme aldığı Osmanlı tarihinin birinci cildinde, çeşitli rivayetleri birleştirmeye ve Osmanlı vakayinamelerine elinden geldiğince dokunmamaya anlaşılır bir özen gösterir. Avrupalı ve Amerikalı araştırmacılar arasında onun yolundan gidenler azdır (şimdilerde Türk araştırmacılar arasında bulduğu rağbet de azalmıştır) ama kaynaklar arasında yaptığı seçimin gerekçelerini tartışmaması onun bu çalışmasının ve özellikle öteki rakip Beylikler konusundaki değerlendirmelerinin önemini azaltmaz. Aşağı yukarı aynı tarihlerde

onunkine benzer bir kitap yazan George Arnakis, Osmanlıların ilk iki kuşağını incelemiştir. Arnakis rivayetleri kaynaştırmaya çalışmış ve kendinden öncekilere göre Bizans kaynaklarına daha çok ağırlık vermiştir. Sonuçta, ulaşabildiği kaynaklar göz önüne alındığında sıra dışı sayılabilecek güzel ve bilimsel bir çalışma ortaya koymuştur. Savaş sonrasında Atina'da modern Grekçe yazılmış olması bu kitabı, yayınını izleyen elli yıl boyunca Osmanlı tarihini inceleyenlerce bilinmemeye mahkûm etti. Bazı bakımlardan Arnakis, Hammer'in yaptığı gibi rivayetleri bir araya getirmeye çalışmıştır ama bu yöntemle ortaya çıkan tutarsızlıkları görmezlikten gelmemiş, zaman zaman da onların altını çizmiştir. O da Bizans kaynaklarını kullanmanın gereğine işaret etmiştir.

Yakın yıllarda, Wittek'in fikirlerinin değişik bir yorumu Halil İnalcık ile Elisabeth Zachariadou'nun yayınlarında yer almış ve oldukça yaygın biçimde benimsenmiştir. Osmanlı'nın ilk yıllarına ilişkin en yeni yorumlar İnalcık'ın belirlediği çizgiye yakındır ama bunlar Zachariadou'nun Bizans kaynaklarına olan ilgisini içermezler. Bu yaklaşımda gazanın önemi vurgulanır ama çok sayıda gerekçeye dayandırılan başka etmenlere de yer verilir. Bu açıklamalarda gaziler vardır ama kim oldukları ve hem genel hem de özel olarak onları eyleme iten etmenlerin neler olduğu Wittek'in yaptığı kadar kesin bir şekilde tanımlanmaz. Kuşkusuz, bu eylemler güdümlü olduğundan, bunlara götüren birden fazla neden ve süreç bulunmalıdır. Ne var ki Colin Imber'in başını çektiği ateşli bir tartışma, bizzat gazilerin onların gazaya olan bağlılıklarından daha açıklayıcı olabileceği konusunda bir tartışma başlatmıştır. Ancak araştırmacıların büyük kısmının, yakında Colin Heywood tarafından yeniden yayınlanacak olan Wittek'in güçlü ve dolambaçsız görüşünü yeğlemeleri düşündürücüdür.

Bu kitapta kendi yaklaşımım hakkında birkaç söz etmem gerekir. Öteki çalışmalarımda olduğu gibi bunda da, sürekli olarak, Bitinya ve Frikya bölgelerini dolaşmakla yetinmeyip deneyimlerini okur kitlesiyle paylaşan o yüce gönüllü kişilere başvurmaktan geri

kalmadım.[3] Acımasız savaşın ve tarihi korumakla ilgilenmeyen ekonomik büyümenin Anadolu doğasına getirdiği olağanüstü değişiklikler yüzünden, ülkenin daha eskiden nasıl göründüğünü bize ilk ağızdan aktaranlar sadece gezginlerin anlattıklarıdır ama öyle sanıyorum ki Clive Foss'un geniş çaplı zemin araştırmalarının ürünü olan ve yakında yayınlanacak olan kitabı, öncelikle metinlere itibar edenleri metinlerin yanı sıra eğitilmiş bir bakışın gözlemlerini katmaya ikna edebilecek güçtedir. Gezginlerin karşılaştıkları kişilere ilişkin betimlemelerinin yarattığı zorlukların farkındayım ama ülkenin manzarasını ve tarım koşullarını anlatırken çoğunun saygıdeğer bir iş başardıklarına da inanıyorum.[4] Ve öyle anlaşılıyor ki, gezginlere en büyük iltifatı, üç kuşak önce Osmanlı topraklarını dolaşan ve bir bölgeyi anlatmak için sürekli olarak Avrupalı bilgin ve gezgin Clément Huart'dan yararlanan bir gezgin yapmıştır. Ben de burada, Anadolu'nun en büyük gezginlerinden biri olan ve "*pas d'histoire sans géographie*"[5] sözü ile bana yol gösteren kitabe uzmanı Louis Robert'e olan borcumu bildirmek isterim.

Türdeşleştirilmiş erken Osmanlı tarihlerinin işe yarar malzeme içerdiklerini daha önce öne sürmüştüm, bu düşüncemi şimdi de savunuyorum. Türdeşleşme süreci yer yer tamamlanmamıştır ya da baştan savma yapılmıştır, yani yazarların zihninde bir belirsizlik olduğunu gösteren verilerle karşılaştığımızda geri kalan verileri

3 Belli bir bölgeyi gezenlerden kaçının gözlemlerini geleceğe aktarmak üzere sakladıklarını bilmek ilginç olurdu. 19. yüzyılda İznik konusunda çok yayın olmakla birlikte oradan geçen gezginlerin gerçek sayısı neydi? "Doktor" Fabiani ile oğlu İznik gölüne gelenleri yarım yüzyıl boyunca konuk etmişlerdir: "Fabiani, kader onu buraya attığından beri, İznik'e gelen yabancıların kaydını otuz beş yıl boyunca tutmuş, gelenlerin kartlarından bir koleksiyon oluşturmuştur. Bizim kartlarımız 34. ve 35. sıradaydı. Geziler çağı olan bu yüzyılda! İznik'te! Otuz beş yılda!" (Friedrich Dernburg, *Deutscher Bahn in Kleinasien, eine Herbstfahr* [Berlin, 1892], s. 47-49)

4 Sözgelimi, Charles MacFarlane'in iki ciltlik *Turkey and It's Destiny* [Türkiye ve Kaderi], (Londra 1850) adlı kitabı, Anadolu'daki dilsel ve dinsel cemaatleri aşağılayıcı bir şekilde anlatmakla birlikte, genel görünüm ve binalar hakkında ayrıntılı ve keskin gözlemlere dayanan bilgiler vermektedir.

5 "Coğrafyasız tarih olmaz." (ç.n.)

gözden geçirmemiz gerekebilir. En azından daha sonraki kuşakların neler olduğuna dair birbiriyle çelişen vizyonlarını keşfedebiliriz. Talihimiz yaver giderse de, bizi geçmişin gerçeklerine götürebilecek ipucunu yakalayabiliriz.[6]

Bu da erken Osmanlı tarihini inceledikçe –zemin araştırmaları ve arşiv malzemesiyle ilgili yayınlar artana kadar– bildiklerimizde bir azalma olacağı anlamını taşıyor. Kaldı ki verilerimiz çoğaldığında, hiç olmazsa başlarda, karmaşa da artacaktır. Her hâlükârda yaygın olan ve sağlam gerekçelere dayandırılan görüşe göre, bu kitabın ele aldığı konular hakkında bildiklerimiz hiçe yakındır.[7] İlk vakayinamelerdeki en çekici olayların çoğu, daha çok veri kullanmak istedikleri için çağdaş tarihçilerin arka çıktıkları kurgulardır ve bu kurguların birkaçını ben de gerçek sanıp kullandığım için suçlu olduğumu itiraf ederim.[8] Bununla birlikte, bu kaynaklardaki Osmanlı ilerleyişi anlatılarının ana çizgileriyle güvenilir olduğunu düşünüyorum ve kitabın sonraki bölümlerde bu ana çizgilere odaklanacağım.

6 Bkz.: Rudi Paul Lindner, *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Indiana University Uralic and Altaic Series, c. 144, (Bloomington 1983), s. 19. Sözgelimi vakayinamelerde müdara sözcüğünün kullanımına bakabiliriz: aynı eser, 24. Ayrıca bkz.: Keith Hopwood, "Mudara," *Scripta Hierosolymitana* 35, (1994), s. 154-161. Ne var ki Neşri'den yapılan alıntı tümüyle Âşıkpaşazâde'den kopya edilmiştir, bu yüzden de tek bir tanığımız vardır.

7 Aklımda Colin Imber'in iki nitelikli makalesi var: "The Legend of the Osman Gazi," *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, yay. Elizabeth Zachariadou, (Rethmnon, 1993), s. 63-75 [Türkçesi için bkz.: "Osman Gazi söylencesi," *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, çev. G. Çağalı Güven, İ. Yerguz, T. Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 49, İstanbul 1997, s. 68-77] ve "Canon and Apocrypha in Early Ottoman History," *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Ménage*, yay. Colin Imber ve Colin Heywood (ISIS Yay., İstanbul, 1984), s. 117-137. Ayrıca bkz.: Colin Imber'in *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 60, (1997), s. 211-12'deki görüşleri ve gene aynı yazardan "What does Ghazi Really Mean," *The Balance of Truth: Essays in Honour of Professor Geoffrey Lewis*, yay. Çiğden Balım-Harding ve Colin Imber (ISIS yay., İstanbul, 2000), s. 165-78.

8 Bence Clive Foss ve Colin Imber'in vakayinamelerdeki Köse Mihal'in hiçbir zaman var olmadığını kanıtlamışlardır. Elveda eski dost!

Bu kitapta yer alanların, erken Osmanlı tarihini inceleyenlerin karşılaştıkları tarihsel sorunlara getirilmiş yegâne yanıtlar olduklarını iddia etmiyorum. Bazı önemli sorunlar çözümlenememiştir, bazıları ise ortaya konmamıştır bile. 13. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'nun iktisadi tarihi bunlardan biridir. Beyliklerin kökenlerine ilişkin karşılaştırmalı bir incelemede bu konuya yeniden değinmeyi umuyorum. Şimdilik, bu incelemeler arazinin sadece bir açıdan görünümünü, bitmemiş bir senfoninin sadece bir nağmesini sunuyor.

Çok defa, erken Osmanlı tarihinin makul bir görüntüsüne ulaşma çabası üzerinde düşündüğümde, aklıma gelen Schubert'in son piyano sonatının başlangıç kısmıdır (notalar ithaf sayfasına konmuştur). Yaşamının zorlu ve esin dolu son ayları boyunca Schubert'in aklındakiler Osmanlı tarihi değildi elbette. Ama her araştırıcının, bilimsel çalışmasını kuşatan (ve belki de müzik yerine sanattan ya da edebiyattan aldığı) bir esin kaynağı mutlaka vardır: benimki Schubert'tir. Sonatın başında, Schubert, o kendine özgü sakin, akıldan çıkmayan melodilerinden birinin sekiz ölçüsünü öne çıkartır ve bu melodi bütün parça boyunca mucizeler yaratır. Ama birinci nağmenin sonunda, derin bir pes tonda, uyumsuz, neredeyse sarsak bir titreyişe yer verir. Bütün parça boyunca, melodinin her yinelenişinin ardından bu gizemli, tedirgin edici titreyiş gelir ve âdeta hem sanatçı ve hem de dinleyicilere, bu bestede bestekâr, yorumcu ve dinleyicilerin algıladıklarından daha fazlasının bulunduğunu anımsatır. Şimdi algıladığım şekliyle Osmanlı tarihi için de aynı şey söylenebilir. Bu tarih harikulade bir biçimde işlenmiş bir öyküler demetidir ve biz bunlardan bazılarının ayartıcı yankılarını duymanın ayrıcalığına ulaşsak bile, onların açık seçik algıladığımıza dair bir kuşkuyu hep duymak zorundayız.[9]

9 Benzer konularda bilgili ve ilginç gözlemler için bkz.: Jacob Lassner, "Doing" Early Islamic History: Brooklyn Baseball, Arabic Historiography. And Historical memoirs" [Erken İslam tarihini "yapmak: Brooklyn beyzbolü, Arap tarihyazımı ve tarihsel bellek" ç.n.], *Journal of the American Oriental Society*, 114, no. 1, (1994), s. 1-10.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORIGINES GENTIUM OTHMANIDARUM*

> Osman'ın atalarını belirleyemiyoruz. Bir olasılıkla içlerinde anılmaya değer biri yoktu ve o, Amerikalıların dediği gibi "kendi kendini oluşturmuş biriydi."[1]
>
> HERBERT ADAMS GIBBONS,
> *The Foundation of the Ottoman Empire*

> Göçerlerin hareketini gösteren haritalar kadar insanı hayal etmeye götüren bir şey yoktur. Ulusların seyri ne kadar belirsiz ve ağır!... Bulutlar kadar yalnız, bir araya geliyor ya da yer değiştiriyorlar. Hareketsiz sanılacak kadar ağır bir tempoyla birbirinin çevresinde raks eder gibi dolanıyor veya nem ya da küf gibi haritanın üzerinde belli belirsiz bir ilerleyişle yayılıyorlar. Tarihlendirilebilen dış bir olay ağır ağır sürünen bu geçirimli ve karmaşık oluşumu harekete geçirdiğinde nasıl da ferahlarız!
>
> PATRICK LEIGH FERMOR,
> *A Time of Gifts*

Osmanlı tarihinin kökenini araştırmak biraz da pamuk helva yemeye benzer: Tüy gibi iştah kabartıcı bir dış görünüş ve sonunda bazen ağızda mukavva tadı. Diyelim, bir İskoç klanının kökenini araştırmak sizi tarih öncesine ya da ilişkili ama birbirinden ayrı bir olaylar ağına götürür; bunlar belli bir adın ilk ortaya çıkışı, ana ya da babanın indiği soy, resmi kayıtlara karşılık sözel rivayetler, konum, görev ve bu gibi bilgiler olabilir. Dahası, kökene

* Latince: "Osmanlı soyunun kökeni" (ç.n.)

1 Özgün metinde: "self-made man" (ç.n.)

ilişkin soruların yanıtları, bir ailenin ya da bir yönetsel birimin daha sonraki gelişimini anlamaya yararı olmayabilir. Aynı şekilde, erken Osmanlı sözlü geleneklerine bakmanın Osmanlıların daha sonraki gelişmelerini anlamamıza yardımcı olacağı da kuşkuludur. Gene de, bu oluşumun başlangıcını bir ölçüde aydınlatacaklarını ummak için nedenlerimiz var. En azından bunlar bize neyi bulamayacağımızı gösterebilirler.

Büyük bir gücün köklerini tanımlamaya yarayan kaynakları taramanın kendine özgü bir çekiciliği vardır. Bu kaynakların güdümlü olan doğası, bize gelenek, yenilik, aile kibri gibi birbiriyle çelişik kuvvetlerin çatışması ya da işbirliği yapması, bütün bu ailelerin dikkate değer sayıldığı modern ve terbiye görmüş bir topluma doğru nasıl ilerlendiğini gösteriyor. Erken Osmanlı tarihi, çizgileri bakanın gözünü kamaştırmayı amaçlayan pırıltılar ve süslerin arasından seçilmeye çalışılan bir resim gibidir. Bu çizgilerin belirlenebilmesi işi başlı başına ilginç bir süreçtir. Üstelik bu bir oyun da değildir çünkü ondan daha önceki her şeyin varsayım olduğu noktayı bulduktan sonra güvenle ilerleyebileceğimiz umudunu taşırız. Çözümleme işleminin doğası gereği, kavrayabileceğimizden daha fazlasına ulaşabiliriz ve elimizden olasılıklar yelpazesini sınırlandırmaktan başka bir şey gelmeyebilir.

Osmanlı tarihi nerede ve ne zaman başlamıştır?[2] Bizanslıların Osman ile aşiretini dikkate ve sözü edilmeye değer bulmaları 1302 tarihine rastlar. O yıl Osman ile Muzalon'un askerleri, İzmit önlerinde bulunan Bafeus'ta savaşmışlardı. Osman'ın faaliyetleri Kostantinopolis'i daha önceleri de meşgul etmişse bile, Türk önderinin adı Bizans kaynaklarında o yılın bahar aylarından önce

2 Bu bölümün başlığı, Elias J. Bickerman'ın "Origines gentium," *Classical Philology*, 47, (1952, s. 65-81) adlı mükemmel makalesinden esinlenir. Ayrıca bkz.: aynı yazı, "Some Reflections on Early Roman History," *Religions and politics in the Hellenic and Roman Periods*, (yay. Emilio Gabba ve Morton Smith (Como, 1985), s. 525-40. *Origines gentium* [soyun kökenleri, (ç.n.)] deyimini *origo gentis* [soyun kökeni, (ç.n.)] deyiminin yerine kullanmamın nedeni, bu konuda birden fazla akla yakın açıklama yapılmış olması ve birden fazla Osmanlı soyunun olmasıdır.

ilk kez yer almıştır.[3] O tarihlerde Osman olgun yaşa gelmiş bir önderdir ve kendisinden önceki kuşakları araştırmak akla yakın geliyor. Bu bölümde amacımız bu konuda nereye kadar gidebileceğimizi tartmaktır. Başkaları başka şeyler deneyebilir ve alternatif açıklamalar da vardır. Ama Selçukluların yerine geçenlerle ilgili bir çalışmanın bu aşamasında hem gerekli hem de yeterli kanıtlar bulmayı beklememelidir.

Anlaşılması gereken başlıca husus, Osmanlı tarihiyle ilgili olarak 1302 savaşı öncesi için güvenilir tarihlerin olmadığıdır. Osmanlı vakayinameleri bazı tarihleri sıralarlar ama aynı kaynağın içinde bile birçok uyuşmazlık bulunur. Bu da tarihler arasındaki tutarsızlıkların pek azının yazım hatalarından ileri geldiğini gösterir. Bu tutarsızlıklar birden çok rivayeti birbirine uyarlama girişiminden, aralarında bir seçim yapmanın zorluğundan, kitabı ısmarlayanın beklentilerine uygun bir metni oluşturma konusundaki eksiklerden ileri gelir. Tarihler arasında uyum olduğu zaman bile kuşkulu olmak gerekir. Taeschner, Osmanlı kaynaklarında 699 H./1299-1300 tarihinde Osman tarafından gerçekleştirildiği bildirilen fetih hareketlerinin yorumunu yaparken, kaynakların birkaç yıla yayılmış olan olayları özetleyerek bu tarihe sığdırdıklarını öne sürmüştü.[4] Bu yüzden, Osmanlı tarihinin ilk olayları konusunda doğru (denetlenebilir) tarihler verenlerin sadece Bizans kaynakları olduklarını anlıyoruz. Osmanlı kaynakları bize belirli zaman aralıklarından söz etmemize izin verir ama bundan daha fazla kronolojik ayrıntıya girmezler.

Durum bu iken, ne kadar gerilere gidebiliriz? 1420 tarihinden sonra yazılan Osmanlı kaynakları bize, güvenle Nuh peygambere kadar gidebileceğimizi söylerler. Erken rivayetlerin hepsi ve onları

3 Adının Osman mı, Atman mı olduğu konusunu başka bir yayına bırakıyorum. Osman'ı ilk zikreden Pachymeres'tir: *Relations historiques*, yay. Albert Failler, (Paris 1999), 4:347. Osmanlıların zikredilmediği bir önceki karşılaşma'dan Frans Tinnefeld söz etmiştir: "Pachymeres und Philes alz Zeugen für ein frühes Unternehmen gegen die Osmanen," *Byzantinische Zeitschrift*, 64, (1971), s. 46-54.

4 Franz Taeschner, "Anatolische Forschungen," *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 82, (1928), s. 102, dipnot 1.

daha sonra türdeş şekle getirenler bu hususta söz birliği ederler. 1465-68 arasında Bursa'da kaleme alınan Şükrullah tarihinde "Yafet b. Nuh'un[5] soyundan inenler arasında Oğuz denen birinin bulunduğunu, Oğuz'un (yirmi bir kuşaktan sonra) soyundan inenler arasında da bir Ertuğrul'un (Osman'ın babası) bulunduğunu" anlatılır.[6] Frierich Giese tarafından çevrilip yayınlanan Anonim Tarihler, tıpkı Âşıkpaşazâde gibi, Osman'dan önceki atalar silsilesini Oğuz üzerinden Nuh'a kadar çıkartırlar.[7] Ne var ki bu soyağaçları bize pek yardımcı değillerdir: Bunlar 15. yüzyıldaki Osmanlı tarih yazımını ve Osmanlı sarayının ideolojik gereksinimlerini inceleme konusunda çok yararlı araçlardır ama erken Osmanlı tarihinin çözümlemesine pek yaramazlar.[8]

İyi bilinen olaylardan daha az bilinenlere doğru ufak adımlarla ilerlemek daha kolay gelebilir. Osman'ın Bafeus sonrasında yaptıkları bir dereceye kadar biliniyor, daha önce yaptıklarına ise kısmen ulaşılabiliyor. Yakın tarihlere kadar babası Ertuğrul hakkında somut olarak hiçbir şey bilinmiyordu, bu yüzden de bir öğrenci "Osmanlı

5 Bu gibi soyağaçlarında Yafet'e yer verilmesi hakkında bkz.: Barbara Flemming, "Political Genealogies in the Sixteenth Century," *Osmanlı Araştırmaları,* 7-8, (1988), s. 127.

6 Theodor Seif, "Der Abschnitt über die Osmanen in Şükrullah's persischer Universalgeschichte," *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte,* 2, (1923-26), s. 76 (metin), s. 77 (çeviri); Ertuğrul ile Nuh arasındaki bağıntıyı kırk beş kuşak üzerinden yapan bir başka silsile için bkz.: N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri,* (İstanbul 1947), s. 51.

7 *Die altosmanischen anonymen Chroniken*, yay. Friedrich Giese, (Breslau 1922), 4; Fr. Giese çevirisi için bkz.: [*Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes*, c. 17, kıs. 1, (Leipzig 1925), s. 9-10. Âşıkpaşazâde, *Die altosmanische Chronik des Aşıkpaşazade*, yay. Fr. Giese (Leipzig 1929), s. 4-5 (bundan sonra APZ olarak atıf yapılacak).

8 Bu silsilenamelerin haklı olarak ün salmış bir incelemesi için bkz.: Paul Wittek, "Der Stammbaum der Osmanen," *Der Islam,* 14, (1925), 94100; ayrıca Kayı aidiyeti hakkındaki rivayet için bkz.: aynı yazı. *The Rise of the Ottoman Empire,* Royal Asiatic Society Monographs, c. 23, (Londra 1938), s. 7-11.

tarihi [Osman] ile başlar" diyebilir.[9] Ancak şimdi, onun varlığı iki epigrafik bulguyla kanıtlanabiliyor. Bunların ikisi de sikkelerdir: Londra'da bulunan birincisinin bir yüzünde "Osman ibn Ertuğrul" yazısı bulunur;[10] ikinci sikke ise İbrahim Artuk tarafından İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin dolaplarında bulunmuştur ve tasarımı birincisinden farklı ise de, her iki yüzünde de "Osman bin Ertuğrul" yazısı yer alır.[11] Ertuğrul'un Osman'ın babası olduğunu doğrulayan bu bulgu, Ertuğrul ve edimleri hakkında bilgi vermiyor. Başka bulgular çıkmadığı takdirde, bu kişi hakkında ipuçları bulabilmek için Osmanlı vakayinamelerine başvurmak zorunda kalacağımız anlaşılıyor: Bunlar belli bir olayın sorumlusu olarak kâh onu kâh Osman'ı gösteriyorlar, bu da şaşırtmamalıdır. Anlatılanların içinde en ünlüsü –ve bir bakıma en güdümlü olanı– gelecek iktidarı müjdeleyen rüya söylencesidir.[12]

Osman'ın babası konusunda uzlaştığımız veriler bu kadar az olduğuna göre vakayinamelerde Süleymanşah olarak geçen Ertuğrul'un babasını tartışırken daha büyük sıkıntılara girmeyecek miyiz? Üç kuşak önce, ortak bir yanları olmayan iki yazar, Herbert Adams Gibbons ile Paul Wittek, Süleymanşah öyküsüyle ilgili bir hayli yakıştırma derlemişlerdir. Bunların Osmanlı sözlü geleneklerine dair eleştirileri amatörce bir heyecanın en iyi örneklerinden biriyle (Gibbons), titiz araştırmacılığın en iyi örneklerinden birini (Wittek) oluşturur. Gene de tartışılmayan bir konu kalmıştır; o da ilk Osmanlıların Anadolu'ya nasıl geldikleri öyküsüdür. Bu ilginç bir

9 Lindner, *Nomads and Ottomans*, 21.

10 Sikkeyi şahsen görmedim ve büyüklüğü, ağırlığı ve alaşımı konusunda fikir sahibi değilim. Müteveffa Nicholas Löwick bana fotoğrafını gösterme nezaketini göstermiştir. Ne o ne de ben, sikkenin öteki yüzündeki yazıyı okumayı beceremedik.

11 İbrahim Artuk, "Osmanlı beyliğinin kurucusu Osman Gazi'ye ait sikke," *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, yay. Osman Okyar ve Halil İnalcık, (Ankara, 1980), s. 27-33.

12 Bu metinlerin bir yorumu için bkz.: Victor L. Ménage, "On the Recensions of 'Uruj's 'History of the Ottomans'," *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 30, (1967), s. 314-22.

konudur çünkü 13. yüzyılda, Anadolu yarımadasına iyi ya da kötü birçok yeni göç fırsatı doğmuştu. Bu öyküleri yeni baştan ele alalım.

Daha geç dönem vakanüvislerinin büyük "uğraş ve duyarlıkla"[13] dokumak üzere bir araya getirdikleri anlatılardan üçü erken Osmanlı dönemini araştıranları özellikle ilgilendirir, çünkü bunlar, sonraki yazarların metinlerini üzerinde inşa ettikleri esası oluştururlar. Bunlardan birincisi, Ahmedi'nin *İskendername*'sinin son bölümünü yazarken yararlandığı kaynaktır ve Şükrullah'ın evrensel tarihinde geliştirilmiş şekliyle tekrar karşımıza çıkar ama Osmanlıların Anadolu'ya nasıl geldiklerini anlatmaz. Daha geniş olan öteki ikisini ise sonraki tarihler enine boyuna kullanmışlardır. Bunlardan birincisi "popüler" Anonim Tarihler'de karşımıza çıkar.[14]

> Hikâyetde getürmişlerdür kim. Nesl-i âl-i Osman Gazî bin Ertuğrul bin Süleyman Şah bin Kaya Alp bin Kızıl Boğa bin Bayıntur bin Aykutluk Aga bin Togan bin Kaytun Baysunkur bin Bolgay bin Sogancak Aga bin Toktimur bin Yasık bin Gök Alp bin Oğuz bin Karahan bin Kutlucak Aga bin Tozak Ali. Hâzâ otuz altı neferdür ced be ced ibn Yâfes'e çıkınca kim Nûh oğlıdur ol nesilden ced be ced Acem vilâyetine padişahlar idi Oğuz tayifesı kim i'tikadlu tayife idi. Hazret-i Resâletee i'tikatları var idı, Mahan şehrinde padişahlar idi, Ebu'l Müslim Mervî [740'lardaki Abbasi ihtilalinin başındaki] dahi bu nesilden kopmuşdı. Cengiz Han kim Hıta vilayetinden çıkub gelüb Belh şehrini ve vilâyetini ve Horasan vilâyetini harab etmişti. Ol zamanda ol vilâyetün padişahı Hârizm Şah idi. Belh'in ve Horasan'ın padîşâhıyidı. Sultanü'l ârifin Hazretleri Mevlâna Celâleddin –neverellâhu kabrehû– ol zamanda dört yaşında idi. Cengiz Han Belh şehrini harab itdükte... Çünkim Cengiz ol vilayetleri harab

13 Bu cümle, Victor L. Ménage'nin bir makalesinden alıntılanmıştır: "The Beginnings of Ottoman Historiography," *Historians of the Middle East*, yay. Bernard Lewis ve P. M. Holt, (Londra 1962), s. 168.

14 Özgün metindeki çevrim, kitabın yazarına aittir. Giese'nin yayınladığı (*Die Altosmanischen Anonymen Chroniken*, c. 1, Breslau 1922, v. 4 vd.'den yapılan bir alıntıya dayalıdır. Bu çeviriye aldığımız alıntı ise şu yayından alıntılanmıştır: *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman,* Fr. Giese neşri, haz. Nihat Azamat, (Marmara Ün. yay. 510), İstanbul 1992, 8 vd. (ç.n.)

itdi ve Âl-i Selçuk tayifesi memleketlerinden çıkarub sonra kendi helâk olub oğlu Oktay [Ögüdey? ç.n.] Han padişah olup gelüb Bağdad harab edüb Âl-i Abbasları kırub tahtı Abbasilerden alub memleketleri Cengiz Haniler tutub. Âlem halk kırış murış olmuşlardı. Âl-i Selçuk neslinden Sultan Alâeddin dahi Acem vilâyetinden kopup Rûm vilâyetine gelüb Yunan vilâyeti[15] kim şimdiki halde Karaman vilâyetidür, ol vilâyetleri tutub padişah olmuşdı. Sivas şehrini ve Konya'ya binâ idüb yapdurmışdı ve dahi Acem vilâyeti ki Cingiz Handan kırış murış olub dürlü dahı olmuşdı ve Oğuz taifesi kim vardur, i'tikadlu idi, göçmel yörüklerdi. Mâhân şehrinün pâdişâhı Süleyman Şah idü kim Osmanlı'nun dedesidür. Âl-i Selçuk ve Âl-i Abbas tefrika olmagın Süleyman Şah dahi Mâhân şehrinden kopub Rûm vilâyetine gelmeğe niyet itdi. Ve hem işitdi kim Rûm vilâyetinde gazâlar olur Süleyman Şah dahi memleketinden kopub Erzincona geldi. Erzincan'dan Rûm vilâyetine girdiler. Amasiyye tarafı kim Rûmîlerdür ol tarafdan çok gazâlar itdiler. Rûm vilâyetinden hayli vilâyetler aldılar. Âkıbet andan göçüb Halep'e çıkdılar. Ca'ber kal'ası dirler bir kal'a vardur, gelüb önine kondular. Fırat ırmağı suyu önlerine geldi. Irmagı geçmek dilediler. Yol iz bilmez göçmel yörükler idi. Gâfilin Fırat ırmağına uğradılar. Süleyman Şah atın depti, geçmek istedi, öni hoz yar imiş. Süleyman Şah atıyile Furat ırmagına boğuldı. Eceli andayidi. Şehîd oldı. Halk üşdi ırmaktan çıkardılar. Ol Ca'ber kal'asının öninde defn itdiler. Şimdiki halde ana "Mezâr-ı Türk" dirler.[16]

15 Ionia'dan türeyen Yunan adı, eski Farsçada *Yauna* olarak söylenirdi. Bkz.: John Gould, *Herodotus*, (Londra 1989), s. 5.

16 O mevkiin ilginç bir resmi için bkz.: Mustafa Cezar, Mithat Sertoğlu, Server R. İskit ve Zarif Orgun, *Resimli-Haritalı Osmanlı Tarihi,* (İstanbul 1957), 1:35. Ayrıca bkz.: Sefa Öcal, "Ertuğrul Gazi, türbesi ve haziresinde yatanlar," *Türk Dünyası Araştırmaları,* 45, (1986), s. 101. Caber hakkında kısa bilgi için bkz.: *Ibn Khallikan's Biographical Dictionary,* çev. William MacGuckin de Slane, (Paris 1843), I:329. Wittek bu kaleden "Türk söylencelerinde ün salmış" diye söz ederken (*Rise,* 13) Ibn Hallikan'da yer alan ve Melik Şah'ın kaleyi Aralık 1086'da Caber'den almış olduğuna ilişkin bir kayda gönderme yapıyor olmalıydı. Bu sefer hakkında bkz.: İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi,* (İstanbul 1972), s. 66. Süleymanşah'a atfedilen türbe aslında, kaleyi 1146 yılında muhasara ettiği sırada ölen Urfa fâtihi İmadeddin Zengi'ye aittir. Türbe, "Fırat kıyısında, Caber Kalesi'den bir fersah ya da daha az uzaklıkta bulunan bir

Süleyman Şahın üç oglı var idi. Birinin adı Sunkurtekin ve birinün adı Gündogdı ve birinün adı Ertugrul idi kim ol Osman'ın atasıdur. Üç karındaş dahi göçdiler, geldükleri yola gitdiler. Furat başından Pasin ovasına ve Sürmelü çukuruna vardular. Sunkurtekin ile Gündogdı Acem vilâyetine gitdiler. Ertugrul anda bunca zâman kaldı karâr itdi. Ol arada çok gazâlar itdi. Bunca zamândan sonra Sultan Alâeddin kim Selçuk neslindendür Acem vilâyetünden gelüb Rûm vilâyetein vatan tutmışdı ulu pâdişâh olmuşdı. Ertugrul dahi Sultan Alâeddin'ün saltanatın ve şevketin işitmişdi. Dahi Ertugrul'un üç oglı vardı. Birinün adı Savcı ve birünün adı Gündüz ve birinün adı Osman idi. Ertugrul Sarıyatı'ya kim ana Savcı dirlerdi, anı Sultan Alâeddin'e gönderdi. Bir yireceğez istediler ki anda karâr ideler. Sultan Alâeddin dahı kabûl etdi, garîblerdür diyü bunları hoş gördi. Karahisar tekvuru ve Bilecük tekvurı Sultan Alâeddin'e mutî' olub harâc virürlerdi. Karahisar ile Bilecik aralıgı, Tomalic tagı ve Ermenek tagı[17] ve ol aralıgı anlara yaylak ve suluk[18] virdi. Andan sonra Sultan Alâeddin'in üzerine Tatar Bâçû Han yürüdi. Sultan Alâeddin ol tarafa tevecüh itdi ve bu tarafları Ertugrul'a ısmarladı. Ertugrul'un oğlu Saruyatı ile Osman Engürü'ye geldiler anda turdılar. Rûm tarafına çok gazâlar itdiler. Akıbet Ertugrul vefât itdi, rahmetullâhi aleyh, rahmeten vâsi'aten.

Anadolu'ya giriş konusundaki ikinci görüş Âşıkpaşazâde'de yer alır. Vakayinamesinin ilk kısımları belli başlı iki kaynaktan, Anonim Tarihler ile, Osman'ın oğlu ve halefi Orhan zamanına ait rivayetleri aktaran Yahşi Fakih'in erken Osmanlı tarihi hakkındaki anlatısından yararlanır.[19] Âşıkpaşazâde tarihinin bir nüshasını 1480'lerde

toprak parçası" olan Siffin'dedir. Siffin "Fırat'ın Suriye kıyısında, Caber Kalesi ise Mezopotamya tarafındadır" (*Ibn Khallikan's Biographical Dictionary*, 541).

17 Ermenek, Giese'nin Almanca çevirisinde de görüldüğü gibi Ermeni sözcüğünden gelmektedir (*Die anoymen Chroniken*, s. 12.).

18 Suluk muhtemelen kışlak anlamında kullanılmaktadır; Giese'nin kitabında not edilen değişik biçimlerine bakınız.

19 Âşıkpaşazâde'nin kaynaklarının belirlenmesi konusunda bkz.: Ménage, "Beginnings," s. 74-75 ve "The Menaqib of Yakhshi Faqih," *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 26, (1963), s. 52.

yazmışsa da bunun ilk kısımlarında daha eski bir malzeme aktarılmıştır.[20]

> Osman Gazinün dedesi Süleymanşahdur. En evvel bu Rûm vilâyetine gelmiştir. Gelmesine sebeb budur kim âl-i Abbas zamanından tâ Süleyman şah zamanına degin leşker-i Arab galib idi Rumun üzerine. Rûm dahi mağlub idi. Acem dahi mağlûb idi. Nesl-i Yafes oldukları sebepten Acem padişahları gayretlendiler. Bize Arab galib oldı dediler. Gayretlendiler. Yâfes neslinden göçer türki kendülerine sened edindiler. Ol sebebden Araba galib oldılar. Ve ol sebebden Arab kim mağlub oldu, vilâyet-i kâfir temerrüd etdiler. Kâfir müslümana itaat etmez oldı. Ve bu göçer evlü halkdan Acem padişahları ihtiraz etdiler. Hem tedbir etdiler. İttifak ettiler kim bu göçer evli Türki kendülerün üzerinden irağ edeler. Süleymanşah Gaziyi ilerü çekdüler kim ol göçer evlerün ulularından iidi. Elli bin mikdarı göçer Türkman ve Tatar evin koşdılar. "Varun, Rûmda gazâ edün" dediler. Süleymanşah dahi kabul etdi. Geldiler. Erzurum'dan Erzincan'a indiler. Erzincan'dan Rûm vilâyetine girdiler. Rum vilâyetinde altı yıl mikdarı yüridiler. Etrafları feth etdiler. Süleymanşah Gazi haylı bahadurluklar etdi. Bu Rumun dağlarından ve derelerinden incindiler. Göçer evlerin davarı dereden, depeden incinür oldı. Gene Türkistan'a azm etdiler. Geldikleri yola gitmediler. Vilâyet-i Halep'e çıkdılar. Andan Ca'ber kalasunun önüne vardılar. Ol arada Fırat ırmağının önlerine geldiler. Geçmek istediler. Süleyman Gaziye eyitdiler: "Hanum! Biz bu suyi nice geçelüm" dediler. Süleymanşah dahı atın suya depti. Öni yar imiş. At süredi. Süleymanşah suya düşdi. Ecel mukadder imiş. Allahun rahmetine kavuşdı. Sudan çıkardılar. Ca'ber kalasının öninde defn etdiler. Şimdiki demde Mezâr-ı Türk derler. Ve hem o kalaya dahi gene o nesilden Döger derler bir tayfa vardır, o kalaya şimdi dahi onlar hükm ederler.[21] Eyle olsa

20 Özgün metinde Âşıkpaşazâde'den yapılan aktarma Lindner'in İngilizceye çevirisidir. Bizim burada sunduğumuz metin, Nihal Atsız tarafından yapılan *Tevârih-i Âl-i Osman* yayınının 2. bâb'ından aktarılmıştır. Bkz.: *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1947, s. 92 vd.

21 Kale için bkz.: Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri,* (Ankara 1959), 1:86-88.

bu göçer evli etrafa dağıldı. Bazısı berriyyeye gitdiler. Şimdiki halda anlara Şam Türkmanı derler. Bazısı gene Ruma döndiler. Kimi tatar ve kimi Türkmandur. Şimdiki halda Rûmda olan tatar ve Türkman ol tayfadandur. Bazısı Süleymanşahın üç oğlına uydılar kim biri Sungur Tegindür. Ve birisi dahi Er Dunrıldur.[22] Ve birisi Gün Doğdıdır. Fırat suyunun başından bu üç kardaş geldükleri yola döndiler. Pasin ovasına, Sürmelü çukuruna vardular. Er Dunrıl anda kaldı. Kardaşları gitmedi. Bir dört yüz mikdarı göçer ev ilen kaldı. Ol iki kardaşı gitdiler asıl vatanlarına. Er Dunrıl ol aralıkda bir nice müddet durdı. Yaylasını yayladı ve kışlasını kışladı. Bir nice zaman sonra Sultan Alâeddin dahi vilâyet-i Rûma teveccüh etdi. Kısmet olduğı kadar feth etdi. Padişah oldı. Bunun tefsilî çokdur. Fakir ihtisar etdüm. Anun içün kim Âl-i Osman menâkıbını beyan edem. Er Dunrıl Gazi bunı işitdi kim kendü neslinden Sultan Alâeddin Acemden Rûma gelüb padişah oldı. Er Dunrıl eyidür: "Pes bize dahi lâzım ve vâcibdür kim erün kıymatı ve kadri bilinür vilâyete varavuz. Ve hem biz dahı gazâ edevüz" dedi. Er Dunrıl Gazi'nin üç oğlı var idi. Biri Osman idi. Biri Gündüz idi. Bir saru yatıydi. Ana Savcı dahi derler idi. Bunlar dahı Rûma teveccüh etdiler. Geldiler. Gazı Musul vilâyetine indiler. Er Dunrıl Gazinün Rûma gelmesine bir nice rivayet vardur. Essah-ı kavil budır ki bu fakir zikr etdügündür. Ol bir oğlu Sarı Yatı'yı Sultan Alâeddin'e göndürdü. Dedi kim "Bize dahi yurt gösterün. Varalum, gazâ edelüm" dedi. Sarı Yatı babasın habarın Sultan Alâeddine getürdi. Sultan Alâeddin dahı gayetde ferah oldı bunların geldüklerine. Sultan Özünün ve Karaca Hisar'un tekfuri muti' idi. Sultan Karacahisar ile Bilecük arasında Sögüdi bunlara yurt gösterdiler. Domalıc Dağını ve Ermeni Belini bunlara yayala verdiler. Sarı Yatı atasına geldi. Bu habarı verdi. Er Dunrıl Gazi dahı kabul etdi. Ol vaktin yürüb Engürüye geldiler. Yerlerinde sâkin oldılar. Er Dunrıl Gazi zamanında ceng ve cidâl ve kıtâl olmadı. Yaylakların yayladılar ve kışlakların dahı kışladılar. Ve ol zamanda

22 Yararlandığımız 1947 tarihli Âşıkpaşazâde baskısında, bu ad Ertuğrul, Er Dunrıl olarak yayınlanmıştır. Alıntının özgünlüğüne dokunmamak için bu yazılışıyla çeviriye aldığımız bu ad, kitabın özgün İngilizce baskısında Ertuğrul olarak yazılmıştır. (ç.n.)

> Şabın Kara Hisarun vilâyetinde Germiyan babası Alişar var idi. Ve hem Çavdar derler idi bir tatar dahı var idi. Bu Kara Hisar vilâyetiyle Bilecük vilâyetini gâh gâ gelürler, ururlar, üşendürürler idi. Bu Er Dunrıl gelmesiyle ol kâfirlerün vilâyeti emin olmış idi ol tatarlardan. Geldüklerinden bir nice yıl sonra Er Dunrıl Gazi Allah rahmetine vardı. Er Dunrıl Gâzinin Rûma geldüğüne bir nice rivayet vardur. Esahı bu fakir zikr etdügümdür. Sögütde Osman Gaziyi atasınun yerine lâyık gördıler. Hemin ki Osman Gazi atasunun yerine durdı, yakın konşı kâfirleriyle gayet müdâraya başladı. Germiyanoğlıyilen 'âdavete başladı. Anun içün kim bu geldükleri vilâyetün halkını anlar dâyim incidür idi. Osman Gazi dâhi ırak yerlerden av avlamaya başladı. Gâh geceyile ve gâh gündüz varmağile. Kendünün yanına haylı adamlar cem' olub derildiler.[23]

Bu öğretici öykünün birçok değişkesini gözden geçirdim. Hepsi de Moğol baskısı yüzünden Anadolu'ya geçen ve orada zorluklarla karşılaşan, kendilerine daha iyi bir yurt arayan ve birçok alt birime bölünen göçerlerden söz ederler. Bu topluluklardan biri Selçuklu sultanına hizmet sunmuş, ondan onay ve izin istemiştir. Bu öyküdeki doğruluk payı nedir? Bazı araştırmacılar bu öyküyü kuşkuyla karşılamışlar ve hemen yadsımışlardır. Gibbons, Nesevi'nin çağdaşı Celâleddin Harezmşah konusundaki tarihinde Süleymanşah'ın Mahan'da bulunduğuna ilişkin bir kayıt bulamadı. Aynı şekilde, Nesevi, Celâleddin'in Anadolu seferlerinden söz ederken, Süleyman Şah ya da Ertuğrul'dan söz etmez. Gibbons'a göre, Osman'ın ataları beş tümen ya da elli bin göçerle hareket ediyor olsalardı, Selçuklular ile Harezmşahlıların savaşından söz eden kaynaklar bunlardan mutlaka söz ederlerdi. Bu yüzden Gibbons için bu öykünün bir değeri yoktu.[24] Ama Gibbons, Süleymanşah'ın Harezmlilerle ilgili göç olaylarında katılımcı değil önder olarak yer aldığı gerektiği düşüncesindeydi elbet...

23 Özgün metin alıntısı: *APZ*, 5-8. Bu bölüm ayrıca incelenmeyi gerektirir.

24 Herbert Adams Gibbons, *The Foundation of the Ottoman Empire*, (Oxford 1916), s. 266. [Türkçesi: *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, çev. Bülent Arı, Ankara 1998].

Fuad Köprülü köken konusunda çok dikkatlidir. Osmanlıların (daha doğrusu Osmanlılar olarak tanınacak olan ailenin) Oğuz Türklerinin Kayı dalına ait olduklarını ve Moğollarla hiçbir bağlantıları olmadığını, Anadolu'ya onlarla aynı zamanda yani 11. yüzyılda girdiklerini, oraya vardıktan sonra da 13. yüzyılın sonlarına kadar dikkati çekmeden yaşaya geldiklerini öne sürmüştür. Ne Türkiye'de ne de dışarıda hak ettiği ilgiyi bulmayan bu görüşü incelememiz gerekir çünkü Osman'ın atalarının Anadolu'ya ne zaman girdikleri Köprülü'nün yaşadığı yıllarda önem taşıyan bir konuydu.[25] Osmanlıların Moğollarla ilişkili olması, yani Osmanlıların Cengiz Han tarafından harekete geçirilen yıkıcı tayfunun içinde ve onun bir parçası olarak bulunmuş olmaları, modern dönemlerin "müthiş [dehşet veren] Türk" yaftalamasına tarihsel bir dayanak olurdu; daha doğrusu, Atatürk inkılaplarının dorukta olduğu günlerde böyle olacağı sanılıyordu. Bu olasılığı ortadan kaldırmak gerekiyordu.

Köprülü önce, en erken kaynakların herhangi bir kuşkuya yer vermeksizin değindikleri Osmanlıların Kayılarla bağlantılarını ele aldı. Nitekim, Anadolu'ya 11. yüzyılda göç eden Türklerin Oğuzlardan olduğunu öne sürdü. Ayrıca, Osmanlılar da Oğuzların Kayı boyundan iniyorlardı. Ve her ne kadar, 15. yüzyıl Osmanlı anlatılarının Kayıları Oğuz Han'ın en seçkin halefleri olarak göstermesine karşı çıkmışsa da, bu geç dönem kurgularının Kayı bağlantısı lehine kanıtlar sunduğu düşüncesini dillendirdi. Nitekim, Osmanlılar Kayı boyundan daha ünlü sayılan bir boydan indiklerini de iddia edebilirlerdi. Köprülü açısından, bu yolda bir iddialarının olmaması, Osmanlıların Kayı boyundan indikleri konusundaki bir görüş birliğinin olduğunu gösteriyordu –ve göçer çevrelerde canlı tutulan bu rivayete karşı çıkmak saçma olurdu.[26]

25 Bundan sonraki tartışma için bkz.: Mehmed Fuad Köprülü, *Les origines de l'Empire Ottoman* (Paris 1935), s. 81-87. Kitabın Türkçe çevirisi, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu,* (Ankara 1959) başlığı ve Fransızca yayınla ilgili yorum yazılarından bazılarının tartışmasını içeren bir giriş yazısıyla yayınlanmıştır. Kitabın başarılı bir çevirisi Gary Leiser (Albany 1992) tarafından yapılmıştır.

26 Köprülü, *Kuruluş*, s. 94

Daha önceki araştırmalarda, Kayıların Oğuzlarla değil ama Moğollarla ilişkisi üzerinde duranlar olmuştu çünkü bu Osman'ın atalarının Anadolu'ya 13. yüzyılda geldiklerini gösterecekti. Köprülü, Kayılarla Moğollar arasında bir soy ilişkisi olamayacağını savunarak bu görüşe her zaman güçlü bir şekilde karşı çıkmış, Moğollarla Osmanlılar arasında bir bağ kurulmasını kabul etmemiştir. Osmanlı atalarının Selçuklu göçüyle gelmiş olsalar bile onların yıkıcı boylarla ilişkilendirilemeyeceklerini savunmuştur.

Anadolu yarımadasında Osmanlıların ilk girişini daha iyi gösterebilmek için Köprülü yer adları konusuna eğilmiş ve birçok yerin Kayı diye adlandırılmış olmasına dikkati çekmiştir.[27] Köprülü'ye göre bu adlar Selçuklular döneminden kalmıştır ve Osmanlıların Kayılarla bağlantısını göstermenin yanında, onların 11. yüzyılda gelmiş olduklarının kanıtlarıydı.

Demek ki Osmanlıların Anadolu'ya 11. yüzyılda geldikleri önermesine destek olan iki sav vardır, dolayısıyla onların 13. yüzyılda gelmiş olduklarına ilişkin öykü tümüyle uydurmadır. Bu savlardan birincisi Kayı boyu ile olan akrabalık bağları, ikincisi 11. yüzyıl göçerlerinin konuşlanışlarını gösteren Kayı yer adlarıdır. İlk Osmanlıları Moğolların hâl ve gidişinden uzak tutmayı amaçlıyorlarsa da bu savlar, ders kitapları ve monografilerde görmezlikten gelinmeyi hak etmemişlerdir.[28]

15. yüzyılın ilk çeyreğinde, Osmanlıların geçmişi hakkında birtakım romantik görüşlerin ilk defa ortaya atıldığı II. Murad'ın sarayında Osmanlı propagandasıyla ilgilenenlerin, Kayı bağlantısını göçer çevrelerin soyağacı uzmanlarıyla bir araya gelerek mi tasarladıklarını bilemiyoruz ne yazık ki... Ama göçerlerin büyük çoğunluğunun saray edebiyatıyla ilgilendiklerini düşünmek de zordur. Kayılar Oğuzların

27 Aynı eser, s. 86, *Köylerimiz (1 Mart 1968 durumu)*, Ankara 1968 adlı yayında Kayı adında on sekiz yerleşme yer alır.

28 Kayı savını önemseyen tek araştırmacı Wittek'tir. Çünkü Osmanlı soyağaçlarına getirdiği reddiyenin Köprülü'nün görüşünü çürüteceğini düşünüyordu (bkz.: *Rise*, s. 7-11). Wittek, Köprülü'nün *Kuruluş*'taki öteki görüşlerini tartışmamıştır.

görece önemsiz bir kolu olsalardı, varsayım oldukça akla yakın sayılabilirdi. Oysa Wittek Kayıların Oğuz boylarının en seçkinlerinden olduklarını kanıtlamıştı.[29] Kayıların [15. yüzyıla gelindiğinde prestijini çoktan yitirmiş olan] Selçuklu hanedanını kuranların hemen ardından gelen bu ayrıcalıklı konumları, Osmanlıların kendilerine etkileyici atalar "bulmalarını" kolaylıkla açıklar.

Kayılar ya da herhangi bir Oğuz boyuyla kurulan bağlantıdan daha önemli olan husus, onların Anadolu tarihinde 11. yüzyılda yer alıp almadıklarıdır. Bu konuda, yer adları savı zayıf kalıyor. Anadolu'da birçok yerleşmenin Moğol adlarıyla anılması bunlara adını veren zümrenin gelişinin 13. yüzyıl veya daha sonrasında olduğunu gösterebilir. Ama birçok yerleşime bir Oğuz boyunun adının verilmiş olması, 13. yüzyıl olasılığını ortadan kaldırmaz: Çünkü Moğollar ve başka göçmen ya da işgalcilerin önünden kaçanlardan başka, onların yanı sıra Anadolu'ya gelen ve burada kalan çok sayıda Türk göçünün olduğunu biliyoruz.[30] Türkiye'nin yer adlarının tarihi henüz emekleme çağındadır ve Türkiye'deki hükümetlerin sıra dışı (ama tarihsel) olan kimi yer adlarını sıradan (ama modern) adlara dönüştürme konusundaki ısrarları sürerse, bunlar yakında bir yok oluş istatistiğine dönüşebilir. Köprülü'nün savını doğrulamak için gereksindiği türden tarihleri elde etmenin yolları henüz oluşturulmamıştır. Bu yüzden, Osmanlıların Anadolu sahnesinde yer alışlarını, geleneksel olarak belirlenen dönemden öncesine koymak için henüz sağlam bir gerekçeye ulaşmış değiliz.[31]

Geleneksel anlatıya bir dizi olumsuz sav ile karşı çıkılabilir. Bunların bir kısmı Wittek tarafından kesin ve güçlü bir şekilde dile

29 Wittek, *Rise*, s. 11. Ayrıca bkz.: Mahmud al-Kashghari [Kaşgârlı Mahmud], *Compendium of the Turkic Dialects*, çev. ve yay. Robert Dankoff ve James Kelly, (Cambridge, 1982), I:101.

30 John Masson Smith Jr., "Mongol Manpower and Persian Population," *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 18, (1975), s. 171-99.

31 Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey* (London 1968, 150 ve elden geçmiş Fransızca baskısı, *La Turquie pré-Ottomane* (İstanbul 1988), 108 ile Türkçe baskısı: *Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul 1979.

getirilmiştir. Bir kere, Wittek'in de belirttiği gibi, Osmanlı'yı yüceltmek isteyenler boyun soyağacına o kadar müdahalede bulunmuşlardır ki, ister istemez "boyun tarihi konusunda doğru bir anlatının bulunmadığının yeterli kanıtlarını" getirmişlerdir. Gene Wittek'e göre, "Demek oluyor ki Osmanlı Devleti'nin bütünlüğü, doğal boy bağlantıları üzerinden değil, farklı kuruluş temelleri üzerinde oluşmuştur".[32] Dahası, demektedir Wittek, Ahmedi anlatısını Ertuğrul ile başlattığına göre, sonraki (ayrıntılı) derlemeler, önceki kuşaklar hakkında "yazınsal yenilikler" içeriyor olmalıdır.[33] Wittek bunların neler olduğunu belirlemiştir. Süleymanşah'ın bir ara yönettiği Mahan'ın, aynı zamanda Türk söylencesindeki genç Ebu Müslim'in yaşadığı yer olması bir rastlantı olabilir mi? Süleymanşah'ın ailesinin Ebu Müslim ile ilişkili olmasının olağanüstü bir yanı yok mudur?[34] Bu öyküyü bir kurgu sayarsak, Osmanlıların Mahan'da kökleri ve görevleri olan bir soydan indikleri savının, onların büyük bir kahramanla ilişkileri dolayısıyla egemenlik üzerindeki haklarını pekiştirmeye yaradığını görürüz. Kaldı ki büyük ozan ve mutasavvıf Celâleddin Rumî'nin ailesinin de Anadolu'ya Moğollar yüzünden sığındığının ustaca belirtilmiş olması, hem vakanüvislere yararlanabilecekleri uygun bir örnek oluşturuyordu hem de okura göç olgusunun "altın batının öz çocuklarına" katılmak isteyen çok sayıda büyük adamı kapsadığını anımsatıyordu.[35]

Wittek, Süleymanşah'ın Anadolu'daki yaşamöyküsünde rahatsız edici başka hususlar da bulmuştur. Anadolu menkıbesinde bir başka Süleyman daha vardı: Selçukluların gücünü İznik'e taşıyan ve sonra ilgisini Doğuya çeviren, Halep'te Büyük Selçuklulara karşı

32 Wittek, *Rise*, s. 13. Farklı bir bakış için bkz. Rudi Paul Lindner, "Stimulus and Justification in Early Ottoman History," *Greek Orthadox Theological Review* 27 (1982), s. 217-18 ve "What Was a Nomadic Tribe?," *Comparative Studies in Society and History* 24 (1982), s. 689-711.

33 Wittek, *Rise*, s. 12.

34 Bkz. Irene Mélikoff, *Abu Muslim, le "porte-hache" du Khorassan*, (Paris 1962), s. 69, 93-94; "kanıtlar" için bkz. Jacob Lassner, *Islamic Revolution and Historical Memory* (New Haven, 1986), s. 99-133.

35 Wittek, *Rise*, s. 12-13.

savaşırken 1086'da ölen Süleyman b. Kutulmuş.[36] Ölüm şekli değilse de öyküler arasındaki kişi ve yer adları arasındaki benzerlikler oldukça gariptir. Wittek, Süleyman b. Kutulmuş'un oğlu olan I. Kılıç Arslan'ın, 1107'de, Habur Irmağında savaşta öldüğüne (boğulmuş olabilir) dikkati çeker. Kılıç Arslan, Meyyarfarkin[37] yakınlarında toprağa verilmiştir ve mezarına "Kubbetü'l Sultan" ibaresi işlenmiştir.[38] Burada da garip bir rastlantı söz konusudur: (özellikle harfleri benzer şekillerden oluşan ve sadece ayn [ع] harfi ile fonetik işaretleri farklı biçimde yazılan Habur'un Ca'ber olarak okunması durumunda ...) Wittek'e göre, Süleymanşah'ın öyküsü tümüyle "tartışmaya açık olan daha sonraki tarihyazıcılığının yapay bir kurgusu"dur.[39]

Wittek'in eleştirisi kısa ama etkiliydi. Ancak Wittek'in, Osmanlı yazarlarının en uzak geçmişi istedikleri gibi kurgulamaktan çekinmedikleri konusundaki gözlemi bir başka soruya da yol açar: Kendilerini niçin sınırlamışlardır? Gerek Süleyman b. Kutulmuş, gerek I. Kılıç Arslan, Osmanlı yazarlarının işleyebilecekleri türden büyük işler yapmışlardı ama yazarlar buna yanaşmamışlardır. Selçuklulara ait geçmişten yankılanan bu bilgilerin neden Osmanlı anlatısının özünü oluşturmadığını, olsa olsa daha basit geçen bir geçmişin süsleri ve dış görüntüsü olarak kullanıldığını sorabiliriz.

Bu daha basit geçmişi araştırmaya geçmeden önce, dikkatimizi olumsuz savların bir diğerine yöneltelim. Colin Imber yakınlarda yayınladığı ilgi çekici bir denemesinde, Osmanlıların 16. yüzyılda Müslüman dünyasında meşruiyet ve üstünlük iddialarını dayandırdıkları çeşitli metinleri özetlemiştir: Bunların bazılarında, cihat ya da gaza Osmanlı eylemlerinin gerekçesi olarak gösteriliyordu; bazılarında ise Osmanlılar Selçukluların halefleri olarak tanıtılıyordu; daha başka metinlerde Osmanlı soyuna ilahi onay verildiği öne

36 Bu konularla ilgili olarak bkz. Cl. Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 77-78, (*La Turquie pré-Ottomane*, 14). Ayrıntılı açıklamalar için Osman Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye*, (İstanbul 1971), s. 75.

37 Bugünkü Silvan, (ç.n.)

38 Cahen, *Pre Ottoman Turkey*, s. 87 (*La Turquie pré-Ottomane*, s. 19; *Anadolu'da Türkler*, s. 108); Turan, *Selçuklular*, s. 109.

39 Wittek, *Rise*, s. 13.

sürülüyordu ve nihayet, bazıları da Osmanlıları Türk ve tek tanrılı geleneklere bağlayan silsilenamelerdi.[40] Biraz da bu silsilenamelerin üzerinde duralım. Âşıkpaşazâde ve Anonim Tarihler'deki Süleymanşah ve Ertuğrul öykülerini özetleyen Imber onları "tümüyle kurgusal" diye nitelendirmektedir.[41] Bu yargı, Ertuğrul'un Süleymanşah'ın değil ama Gündüz Alp adında birinin oğlu olarak gösterildiği başka bir metinle ilişkilidir. Birinci tarih geleneğinde, Osman'ın Gündüz adlı bir kardeşinden söz edilir ama Imber'in tanıttığı gelenekte böyle bir kardeşin adı geçmez. Bu gelenekle ilk defa Enveri'nin *Düsturname*'sinde (1465) karşılaşılır. *Düsturname*'de birinci geleneğe yakın olan bir öykü anlatılmakla birlikte, silsilede Gündüz Alp Süleymanşah'ın yerini almıştır. Kaldı ki oğlundan başka Gündüz Alp'ın bir de Ertuğrul Bey adındaki bir amcasının adı geçer, büyük Ertuğrul Beyin babası olan dedesi ise Süleyman Bey'dir.[42] Karamanî Mehmed Paşa'nın vakayinamesinde (1481 öncesi), Gündüz Bey Ertuğrul'un da babasıdır.[43] Birbirine zar zor uyan birçok farklı metni ve özellikle Anonim Tarihler'le Âşıkpaşazâde'yi birleştiren Neşri'nin giriştiği türdeşleştirme ve düzeltme işlemlerinin ardından Süleymanşah'lı gelenek resmileşmiştir. Tarih yazarları adlar ve aile bağları konusunda bu kadar gevşek davranabildiklerine göre, okur bu yanıltıcı verilere dayandırılan olaylara nasıl inanacaktır? Araştırmacının bu anlamsız karışıklığa sırt çevirmesi daha doğru olmaz mı?

Baş kişisine bunca soyağacı ve adın atfedildiği bir öykünün karşısında haklı olarak rahatsızlık duyabiliriz. Ancak temel olay dizisi aynı kaldığı için, adları hariç tutarak, daha sağlam temelli metinlerde olaylara makul birer bağlam bulup bulamayacağımızı araştırabiliriz. Değişik önyargılar nedeniyle çeşitli Osmanlı çevreleri olayları şu ya da bu ataya bağlamayı daha uygun bulmuşlarsa bile, sözünü ettikleri olayların gerçekleşmemiş olduğu anlamına gelmez bu.

40 Colin Imber, "The Ottoman Dynastic Myth," *Turcica*, 19, (1987), s. 7-17.

41 *Age.*, s. 19.

42 Enveri'deki soyağacı için bkz.: Enveri, *Düsturname*, yay. Mükrimin Halil Yinanç, (İstanbul 1930), 2:94.

43 Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, çev. İbrahim Hakkı Konyalı, [*Osmanlı Tarihleri*, yay. N. Atsız, (İstanbul, 1947)], s. 343.

Daha önce tanıtılan metinlere dönelim ve verdikleri adlara değil, aktarmak istedikleri olaylara bakalım. Geleneksel öyküyü doğrulayacak gerekli ve yeterli kanıtları bulamayabiliriz. Gene de, bana öyle geliyor ki 13. yüzyılın genel kabul gören tarihinde, Osmanlı anlatılarının rahatça oturtulabileceği bir kovuk bulunabilir.

Âşıkpaşazâde'nin anlattığı öyküye odaklanalım. Onun yazdığı tarih özellikle ilginçtir çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi, bunun ilk bölümleri iki ayrı kaynağın bileşiminden oluşur: Anonim Tarihler ile Yahşi Fakih'in anlatısı. Bu sonuncusu Orhan'ın sarayına, yani Âşıkpaşazâde'den 150 yıl kadar öncesine kadar uzanan aile anlatılarını kapsıyor. Bunların neler olduğunu çıkarsamak için, Âşıkpaşazâde'nin metniyle Anonim Tarihler'i yan yana koyup ikisinde ortak olan yerleri saptamak yetecektir. Geriye, Yahşi Fakih'ten kaynaklanan ve belki de Âşıkpaşazâde'nin kendi deneyimi olan bazı gözlemlerden oluşan bir metin kalacaktır. Âşıkpaşazâde ile Anonim Tarihler'in uyuştuğu kısımlara bakıldığında, bunların doğrudan Anonim Tarihler'in öz metinleri mi, yoksa Anonim Tarihler'le Yahşi Fakih'in karışımı mı olduklarına karar vermek –özellikle Âşıkpaşazâde ayrıntıya girdiğinde– zordur.[44] Böyle bir karşılaştırmaya geçmeden önce, Âşıkpaşazâde'nin, Osmanlı ailesinin Anadolu'ya gelişiyle ilgili birçok öykü bulunmasına karşın doğru olanın kendi yazdığı olduğu yolundaki ısrarını akılda tutalım.

Âşıkpaşazâde'nin budadığı öyküye bakılırsa, Süleymanşah Mahan'ın yöneticisi değil, Erzincan üzerinden Rum topraklarına gönderilmiş boyların başındaki önderlerden biridir. Kendisi bir kahraman ve bir fatihtir, ama arazi sürüleri için elverişli olmadığından doğuya yönelmiş ve orada Anonim Tarihler'deki söylenceye uyan bir şekilde ölmüştür. Ardından göçerlerin dağıldığını, kiminin Suriye'ye gittiğini, kiminin de Rum'a döndüğünü görürüz.[45] Daha sonra

44 Yöntem için bkz.: Ménage, "Yakhshi Faqih," s. 52.

45 Âşıkpaşazâde burada her iki anlatıyı da kullanır. Önce Suriye'deki Türkmenlerle, Anadolu'daki Türkmen ve Tatarların kökleri hakkında, olasılıkla Yahşi Fakih'ten aktardığı bilgileri verir. Sonra da Anonim Tarihler'de yazıldığı gibi Süleyman'ın üç oğlundan ikisinin doğuya döndüklerini anlatır. Bkz.: APZ, s. 6-7.

Alâeddin'e gönderilen elçileri öğreniriz ki bu öyküye Âşıkpaşazâde Anonim Tarihler'den aldığı birçok ayrıntıyı katar. Son bölümde, Ertuğrul'un Söğüt kırsalındaki yaşamı ile Germiyan ve Çavdar Tatarlarının önderleriyle olan düşmanlığın nasıl başladığı anlatılır. (Buna üçüncü bölümde tekrar değineceğiz.)

Öykü, esasen, Anadolu'ya, Erzurum ve Erzincan'a gelen ama orada sıkıntı çeken bir grup göçeri ilgilendiriyor. Onların bir kısmı güneye, bir kısmı doğuya gitmiş, Ertuğrul'un yanında olanlar ise Anadolu'da kalmışlar ve sonuçta orada Sultan Alâeddin tarafından kendilerine tahsis edilen bir yurt bulmuşlardır. Bütün bunlar 13. yüzyıl Anadolu sahnesine uygun mudur?

Giderek, bizim bu öyküyü gerçek tarihsel bağlama uyarlamamıza gerek var mıdır? Köprülü'nün haklı olduğunu ve Osman'ın atalarının Selçuklularla birlikte 11. yüzyılda geldiklerini kabul edebiliriz. Öyküyü tümüyle kurgu diye bir kenara attıktan sonra ne istersek onu varsayabiliriz ve Osmanlıların (ve günümüzdeki haleflerinin) Moğollarla herhangi bir bağlantısını yadsımaya kararlı isek, onların 11. yüzyılda geldiğini pekâlâ önerebiliriz.

Ne var ki öykünün bir kurgudur diye tümüyle yadsınması araştırmacının temkinli yaklaştığının göstergesi sayılabilse de, bu aynı zamanda öyküyü hafife alma edimidir de. Erken dönem Osmanlı vakanüvislerinin 13. yüzyılı sunuşları, kırılgan ve çoğu zaman koşullanmış metinlerin bir derlemesinden ibaret olsa da, bu metinler erken Roma ya da halifeliğin erken yılları konusunda düzenli bir şekilde kullanma alışkanlığında olduklarımızdan daha kırılgan değildir ve biz bunlara salt kuşkuyla değil ama saygıyla da yaklaşıyoruz. Dahası, Osmanlı tarihçileriyle biz olaylara daha yakın duruyoruz: Nitekim, Âşıkpaşazâde'nin bir metninin anlattığı olaylara uzaklığı bizim Thomas Jefferson dönemine olan uzaklığımızdan fazla değildir. Kaldı ki bu uzaklık olasılıkla bizim Başkan Harry Truman'a olan uzaklığımız kadardır.

Şimdiye kadar, bu Osmanlı metinlerinin çözümlenmesinde başlıca itici güç kuşku olmuştur ve bu kuşkunun tetiklediği temkinli araştırmalar oldukça ilginç sonuçlar vermiştir. Geçerli kalıplara

uyarak Ertuğrul'un babasını Süleymanşah diye adlandırdım ama onun Gündüz Alp adında biri olduğunu öne süren bir başka anlatının bulunduğunu da biliyoruz. Bu kişi Suriye'de ölmüş olabilir ama öyküye karışan parazitler de vardır. Osmanlı soyağacının Ebu Müslim'le ilişkili olmadığından emin olabiliriz ve bunu öne süren tarih geleneğinin hedefinde soyağacı düzenleyicisinin değil, 15. yüzyıl düşünce ortamının bulunduğunu da biliyoruz. Selçuklu Sultanı Alâeddin'in adıyla karşılaştığımızda alnımız kırışabilir, çünkü Anadolu Selçukluları hanedanı üç ayrı Alâeddin çıkartmıştır ve bunlardan ikisi, erken Osmanlı tarihi için belirleyici olan yıllarda yaşamışlardır. Gerçekten de, Sultan Alâeddin'in belirmesi, Anadolu Beyliklerinin kuruluş öykülerinde de dikkati çeken bir izlektir: Şikari'nin Karamanlılar hakkındaki kitabının ilk bölümlerinde ona tümüyle hayali olan bir rol verilmiştir.[46]

Şu hâlde, bu metinlerin olayları yazarlarının hamilerinin çıkarına göre ve onlara olabildiğince olumlu gösterecek şekilde sunmalarını beklemeye hakkımız oluyor.[47] Vakayinamelerde şaşırtıcı olan anlatılanların ne kadarının uydurulmuş ya da yeniden kurgulanmış olduğu değil, ne kadarının olduğu gibi bırakılmış olduğudur.[48] Şimdi de bu öykülerin hatırı sayılır olan tarihsel bağlamına bakalım.

Amu Derya havzasındaki en ilginç ve kültürel açıdan en verimli yerler Harezm bölgesindeydi. 11. yüzyıldan sonra Harezm hükümdarları, birçok benzerleri gibi Moğollara karşı gelmeye cesaret eden ve bu yüzden onların intikamına hedef olan güçlü bir oluşumun başındaydılar. 1220'lerin sonlarına doğru, başta kalan hükümdar, taraftarlarıyla birlikte serserileri ve sığınacak bir yer arayanlarla kendilerini kurtarmak isteyenleri peşine takarak batıya akınlar düzenlemeye başladı. Ağustos 1229'da, Harezm şahı Celâleddin tarafından

46 Şikari, *Şikari'nin Karamanoğulları Tarihi*, yay. Mesud Koman, (Konya, 1946), s. 7-12, 18, 21, 37-48, 52, 56, 78, 118, 330.

47 Çarpıcı bir örnek için bkz.: Irène Beldiceanu-Steinherr, "La conquête d'Andrinople par les Turcs: La pénétration turque en Thrace et la valeur des chroniques ottomanes," *Travaux et mémoires* 1, (1965), s. 439-61.

48 Bu konuda bkz.: Lindner, *Nomads and Ottomans*, s. 19.

kuşatılan Ahlat, onun büyük kuşatma makinelerine 14 Nisan 1230'da yenik düştü.[49] Celâleddin Ahlat'tan Malazgirt'e, oradan da Harput'a ve Muş ovasına ilerledi.[50] Sultan Alâeddin doğudan gelen bu tehdide karşı alelacele Suriye'deki Eyyubilerle bir anlaşma yaptı ve Harezm şahının ordusunu Erzincan yakınındaki Yassıçimen'de yendi (10-12 Ağustos 1230).[51] Celâleddin'in ölümünden hemen sonra ordularının bir kısmı başıboş kaldığından, Alâeddin bunları ufukta beliren Moğollara karşı kullanmak istedi ve Erzurum bölgesinde askeri ikta dağıttı.[52] Moğollar otlaklarına saldırınca, bunların bir kısmı oradan uzaklaştı ve başka yerlere atanmayı istediler. Kendilerine Erzincan, Amasya, Karaman ve Niğde'de yer gösterilen bu Harezmliler Alâeddin'e sadık kaldılar.[53] Alâeddin'in ölümünden

49 'Ala al-din 'Ata Malik Juvaini [Cüveyni], *The History of the World-Conqueror*, çev. John Andrew Boyle, (Cambridge, 1958), 2:444-49.

50 *Age.*, 450.

51 J. Boyle, "Dynastic and Political History of the Il-Khans," *Cambridge History of Iran*, yay. J. Boyle, c. 5: *The Saljuq and Mongol Periods*, (Cambridge, 1968), s. 333-35; Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 129-30 (daha ayrıntılı olarak, *La Turquie pré-Ottomane*, s. 83-84); Turan, *Selçuklular*, s. 369-72; Hans L. Gottschalk, "Der Bericht des Ibn Nazif al-Hamawi über die Schlacht von Jasy_imen (25.-28. Ramadan 627/7.-10, Ağustos 1230)," *Wiener Zeitzchrift für die Kunde des Morgenlandes* 56, (1960), s. 55-67. Başka kaynaklarla karşılaştırmalar için: Muhammad ibn Ahmad al-Nasawi, *Histoire du Sultan Djelal ed-din Mankobirti*, çev. O. Houdas (Paris 1895) s. 342-46; Juvaini, *History of the World-Conqueror*, s. 450-51; R. Stephen Humphreys, *From Saladin to the Mongols, The Ayyubis of Damascus, 1193-1260*, (Albanry, 1977), s. 216-19; Mkichel Kurskanskis, "L'empire de Trébizonde et les Turcs au 13è siècle," *Revue des études byzantines* 46 (1988), s. 119-20.

52 Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 239 (*La Turquie pré-Ottomane*, 86); Turan, *Selçuklular*, s. 378.

53 Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 131, 246 (*La Turquie pré-Ottomane*, 86); Turan, *Selçuklular*, s. 278-9. Ibn Bibi, *Die Seltschukengeschichte des Ibn Bibi*, çev. Herbert W. Duda (Kopenhag, 1959), s. 182-84, Ibn Bibi'nin Moğolların Harezmlilere saldırısı hakkındaki yazdıklarını Âşıkpaşazâde'nin doğu Anadolu dağlarında karşılaşılan zorluklarla ilgili olarak yazdıklarıyla karşılaştırınız. Harezmlilerin sadakati hakkında: Bar Hebraeus, *The Chronography of Gregory Abu'l Faraj Bar Hebraeus*, çev. Ernest A.Wallis Budge, (Oxford, 1932), 1:397.

sonra, Selçukluların hizmetinde bulunan Harezmlilerin bir kısmı Eyyubilere katıldılar (ve Suriye'de 1240'ta bir Selçuklu ordusu tarafından yenilgiye uğratıldılar).[54] Bu olaylar Osman'ın atalarının gelişine tümüyle uyan bir bağlam oluşturur.

Bu ataların belirli bir seçkin Harezmli grubuna ait olduklarını öne sürmüyorum ya da onların Moğol hareketinin sonucunda 1243'ten sonra, belki de 1250'lerin sonlarında gelmiş olmaları olasılığını da yok saymak istemiyorum. Ne var ki Harezmlilerle Anadolu'ya gelenlerin öyküleri arasında ortak noktaları bulunmaktadır. Osman'ın dedesi Harezmlilerle hemen hemen aynı güzergâhı izlemiştir: Pasin Ovası, Sürmeli Çukuru, Erzurum, Erzincan ve hatta kuzey Suriye'deki felaket uyumludur.[55] Sürülerle ilgili sorunlar Moğol akınlarını zımnen anlatıyor olabilir. Kendisine yardım edecek daha çok kişiye gereksinim duyan cömert Alâeddin de devrededir. Osman'ın ataları Anadolu'ya Moğolların önünden kaçanların göçü sırasında ve Celâleddin'in hızlı düşüşüyle aşağı yukarı aynı tarihlerde gelmişlerdir belki de.[56]

Burada gerekli ve yeterli kanıtlarımızın olduğu söylenemez. Osman'ın babası ile dedesinin 13. yüzyıl vakanüvislerinin dikkatini çekecek kadar önemli olmadıklarını akılda tutmamız gerekir. Olan bitenleri, tam olarak yerleri ve doğru tarihleriyle hemen öğrenemeyeceğimiz bellidir. Amacım, daha fazla tartışılmayı gerektiren bir malzemenin bulunduğuna dikkat çekmektir. Harezm Şahının

54 Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 134 (*La Turquie pré-Ottomane*, s. 92-93).

55 F. Kırzıoğlu, *Kars Tarihi*, c. 1, (İstanbul, 1953)'te yer alan ve Honigmann'ın çalışmalarına dayanan ilk haritaya bakınız.

56 Bu konuya değinmeler için bkz.: Zeki Velidi Togan, "Die Vorfahren der Osmanen in mittelasien," *Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft* 95 (1941), s. 367-68. Togan, Mesud Koman'ın Konya'da bulduğu, 1355 ve 1517 tarihli iki yayınlanmamış yazmaya gönderme yapmıştır. Aynı konu verilere dayandırılarak Josef Marquart tarafından daha ısrarlı bir şekilde işlenmiştir: "Über das Volktum der Komanen," *Abhandlungen der königlichen Gesellschaft der Wissenschaftnr zu Göttingen, philologisch-historische Klasse*, y.s. 13, no. I (1914), s. 187-88. Joseph de Guignes'in eski ve ihmal edilmiş eserinde ise açıkça dile getirilmiştir: *Histoire générale des Huns* (Paris, 1758), s. 331, 333-34.

adamları Osmanlıların "tarih öncesi"yle bir şekilde ilişkili ise, o takdirde Söğüt'e götüren yolda olup bitenleri biraz daha iyi anlayabiliriz. Geçmiş böyle olunca, sonraki tarihçilerin onu kısmen yaratılmış kısmen intihal edilmiş başka bir geçmişin cilasıyla örtmek istemelerine şaşmamalıdır.

Köprülü, Osmanlı atalarının Selçuklularla gelmiş olmasını istiyordu ve yazdığı sıralarda, bir kuşak boyu yaşanmış olan dehşetin anısı, en aldırışsız olanları bile, Osmanlıları uzaktan da olsa Moğollarla ilişkilendiren bir geçmişin anlatısından uzak durmaya iten nedenlerden biri olmuş olmalıdır. 1920'lerde Türkiye'de çalışmakta olan Wittek, 15. yüzyıl anlatılarını olduğu gibi ve eleştirmeden yineleyen hayli kitap okumuş ve gözden geçirmişti. Bir dizi kısa, külyutmaz tavırlı usta işi hamleyle, benimsene gelen başarı öyküsünü çözüverdi. Demem şu ki, benimsene gelmiş öykünün uyumsuz ve uyması olanak dışı olan unsurlarla doldurulmuş olması, arka düzlemin gerçek olayları içermesine engel değildir. Arka düzlemdeki bilgiler Harezmlilerin gelişine ilişkin bilgilerle uyumludur; buna karşılık Osmanlıların Moğollarla aynı zamanda ya da onlardan önce Anadolu'ya gelip gelmedikleri tartışmaya açıktır. Ama Harezmliler ya da Moğollarla gelmiş olmaları, Ertuğrul'u yetiştirmiş olan bu kadın ve erkeklerin, daha sonraki kuşakların gözden geçirilmiş anılarında kırsal yaşam biçimleriyle yer etmiş göçerler olmaları olgusundan daha az önemlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

NEDEN SÖĞÜT? BİR ARA FASIL

(Söğüt) İstanbul'dan kırk dört saat uzakta, birinci sınıf bir konaklama yeridir.

[Murray's] Handbook for Travellers in Turkey in Asia
[Asya Türkiyesi Seyyahları için 'Murray' Rehberi]

30 Eylül 1956'da Söğüt'te yapılan Ertuğrul Gazi ihtifalinde bulundum. Hemen şunu söyleyeyim ki, 35 yıl faal bir hâlde gazetecilik yaptım. Birçok törenlerde bulundum. Hiçbir tören Ertuğrul Gazi ihtifali kadar samimî, içten ve ihtişamlı olmamıştır.

İbrahim Hakkı Konyalı,
Söğüt'te Ertuğrul Gazi türbesi ve ihtifali

Osman'ın atalarının Anadolu'ya ne zaman ve ne şekilde girdikleri konusunda fikir birliği yoksa bile, nereye vardıkları hakkında kimsenin kuşkusu yoktur. Osmanlılar Dorylaion [Eskişehir] ile şimdi Bilecik diye adlandırılan yerin arasında bulunan Söğüt'e gelmişlerdir. Osmanlılar burayı kışlık otlakları olarak anmışlardır.[1] Yaylaklarının,

1 Her iki addaki ünsüzlerin üçünün aynı olması dışında Bilecik'in eski Belocome'nin devamı olduğunu kanıtlayan verimiz yoktur. *Nomads and Ottomans* başlıklı kitabımda Bilecik hakkında yazdıklarım (46, dipnot 128) onun Belocome olduğu kestirimine dayanıyordu. Bugün ise, Bizans ve Osmanlı geleneklerini birbiriyle uyumlu şekle sokmaya çalışmak yerine, birbirinden tümüyle başka olay ve süreçleri vurgulayan iki gelenek karşısında olduğumuzu düşünüyorum. Doğrusu istenirse, Osman'ın yaşamı söz konusu olduğunda, bu iki geleneği uyumlaştırmaya çalışmanın büyük ölçüde

Bitinya Olimpus'unun [Uludağ] doğusunda, Söğüt'ün güneybatısında, Karasu'nun öte kıyısında bulunan Domaniç'in yamaçlarında yer aldığı sanılıyor.[2] Bizans ya da Türkler konusunda araştırma yapanların hiçbiri Söğüt konusunun ayrıntılarını yerinde incelemeler ve belge araştırmaları kapsamında ele almamışlardır.[3] Oysa güneydoğudan yaylaya, ya da kuzeybatıdan Sakarya (eski Sangarius) vadisine yönelen gezginler kasaba ile çevresini betimleyen çok sayıda metin bırakmışlardır. İlk Osmanlı yurdunun önemli bir yolun üzerinde bulunması bir rastlantı olamaz. Bu bölümde, gezgin gözlemleri arasındaki bağıntılar araştırılacak ve Söğüt'ün Osmanlı tarihinin oluşumu açısından önemi üzerinde durulacaktır.

Söğüt, Bitinya'yı Frikya Epiktetos'tan ayıran sınır çizgisinin yakınında yer alır ve ayrıca farklı iklim ve flora bölgeleri arasında bir sınır oluşturacak konumdadır. Sözgelimi, 29 km ötede bulunan Bilecik'te çok olan zeytinlikler Söğüt'te yoktur. Antik çağlarda zeytin üretiminin sınırları kırsal ortam açısından belirleyici olduğundan, Söğüt vadisinin bir otlak olarak kullanıldığı savına şaşmamalıdır.[4]

---

olanak dışılığına inanıyorum. Bilecik adının halk arasındaki yorumu için bkz. Mehmet Önder, "Anadolu şehir adları üzerine efsanelerin oluşumu," *Türk yer adları sempozyomu bildirileri*, (Ankara 1984), s. 71.

2 Osmanlı yaylaklarıyla bir sorunumuz vardır çünkü Domaniç'in yamaçları oldukça ormanlıktı ve oralara sürü güdenler kadar göçer oduncular da uğrardı. Bu yamaçlardaki ormanların yoğunluğu hayvancılıkla uğraşan erken dönem göçerlerinin sayısı ve sürülerinin büyüklüğü konusunda bazı kuşkular uyandırıyor. Bkz.: Charles Texier, *Asie Mineure*, (Paris 1882), s. 392; John MacDonald Kinneir, *Journey through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the years 1813 and 1814*, (Londra 1818), s. 233-43; Carsten Niebuhr, *Reisebeschreibung nach Arabien und anderes umliegenden Ländern*, (Hamburg 1837), 3: s. 134, 137-40; G. A. Olivier, *Voyage dans l'Empire Othoman, l'Egypte et la Perse*, (Paris 1807), 6: s. 411-15. Profesör Clive Foss'un, yakında yayınlanacak olan Osmanlıların anayurdu konusundaki incelemesinde, bir başka sorunu daha, Domaniç otlaklarının Söğüt otlaklarından daha yüksekte olmadığı hususunu işlemektedir.

3 Bkz.: Clive Foss'un yayını.

4 Bkz.: Louis Robert, "Les kordakia de Nicée, le combustible de Synada et les poissons-scies. Sur des lettres d'un métropolite de Phyrgie au Xè siècle, Philologie et réalités, I," *Journal des Savants*, (Temmuz-Aralık 1961), s.

Zeytin ağaçlarının yetiştiği yerlerde, aileler belli bir ikamet biçiminin yanı sıra çevreye uyum ve bir ölçüde de barış beklentisi içinde olabilirlerdi. Artık zeytin yetiştirilemeyen yerler ise daha farklı ve olasılıkla daha kısıtlı beklentiler sunuyordu. Bir başka kırsal ortam belirleyicisi ise üzümdür: Söğüt çevresi, şarabıyla değilse de üzüm turşusu (Kâtip Çelebi ile Evliya Çelebi'nin övdükleri sirkede bekletilmiş üzüm), pekmez ve bulamasıyla tanınıyordu (bal kıvamında koyulaştırılmış üzüm suyu).[5] Bir başka belirleyici ise dut ağaçları ve

141 ve dipnot 10. Karasu'nun korunaklı güzel vadisi, Bilecik'e kadar, ağaç, afyon ve dut yetiştirmeye elverişliydi: Bilecik'teki ipek ticareti hakkında bkz.: MacFarlane, *Turkey and its Destiny*, 1, s. 324-29. Daha güneyde, demiryolunun Bozöyük Suyunu aştığı yerde, kısmen dikili olan ve genelde otlak olan arazinin niteliği değişiyordu: Bkz.: M. Hecker, "Die eisenbahnen der asiatischen Türkei," *Archiv für Eisenbahnwesen* 37, (1914), s. 759. 1572 tarihli bir Tahrir Defteri, köyleri, ekin veren tarlaları, değirmenleri ve görece az sayıdaki otlaklarıyla Bilecik ile çevresinin tarımla uğraşan tam yerleşik bir yer olduğunu ortaya koymaktadır: Bkz.: Reşat Genç, "1572 tarihli tahrir defterine göre XVI. yüzyılda Bilecik ve çevresi" *Söğüt II. Osmanlı Sempozyomu* (Ankara 1986), s. 27-37. Colmar von der Goltz'ın yerinde gözlemleri için bkz.: *Anatolische Ausflüge*, (Berlin 1897), s. 137-65; Bilecik'in kuzeyindeki Karasu'nun meyve ağaçları hakkında: Aynı eser s. 143.

5 Bkz.: J. H. Kramers, "Söğüt" maddesi, *Encyclopaedia of Islam*, 2. baskı, c. 9, (Leiden 1997); Şemseddin Sami Fraşeri, *Kamusü'l Âlem*, (İstanbul 1884-98); Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, (İstanbul 1732, s. 642; Evliya Çelebi (oradan 1648'de geçmiştir), *Seyahatname*, (İstanbul 1898-1938), 3:11; kanımca bu son ikisi özgün tanıklar değildi. Söğüt'te meyve ve üzüm üretimi hakkında Edmund Naumann, yay, *Vom Goldenen Horn zu den Quellen des Euphrat*, (Münih ve Leipzig, 1893), s. 54-55. Ayrıca bkz.: Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, (İstanbul, tarihsiz), s. 163: Yazar yer yer Huart'ın daha eski tarihli seyahat notlarından etkilenmişe benziyor. Günümüzde ise, Taylan Akkayan ve Mehmet H. Aydın, *Ertuğrul Gazi'den Bugüne Söğüt*, (İstanbul 1983), s. 48-49. Bilecik üzümü için: Edmond Dutemple [Fransız konsolos yardımcısıydı], *En Turquie d'Asie, notes de voyage en Anatolie* (Paris 1883)/, 190. Şarap konusunda bkz.: MacFarlane, *Turkey and Its Destiny*, I:341. Ayrıca Wolf-Dieter Hütteroth'un haritasına bakınız: *Türkei*, Wissenschaftliche Länderkunden, (Darmstadt 1982), 21:162. Ayrıca bkz.: Irène Beldiceanu-Steinherr, "La population non-musulmane de la Bithynie (deuxième moitié du XIVe s.-première moitié du XVe s.)," *The Ottoman Emirate (1300-1389)*,

ipek eğirme işidir. Söğüt, merkezi Bursa olan ipekçiliğin güneydoğu sınırındaydı.[6] Gözlemci bir gezgin olan Leake "şehrin çevresinde geniş dutluklar bulunmaktadır ve her evde bol miktarda ham ipek dokunur" diye yazmıştır.[7] 1891'de orada bir pavlika (ya da fabrika, bir "eğirme işliği") bulunuyordu.[8]

Söğüt ağacı bozkırda en kolay yetişen ağaçtır ve adı buradan gelen Söğüt kasabası, Anadolu platosundaki tarım kültürünün kuzeybatı sınırını oluşturur. Söğüt ağacı, Balhisar müftüsünün dediği gibi, "çabuk yetişir, gölge verir, suyu çeker ve hepsinden iyisi, rüzgârı değiştirip hummayı kovar."[9] Zeytin olmaması, buna karşılık üzüm ve dut ile söğütlüklerin bulunması Söğüt'ü bir geçiş alanının içine sokuyordu.[10] Yaklaşık 650 m yükseklikteki Söğüt'te başlayan

---

yay. E. Zachariadou, (Resmo 1993), s. 12 [Türkçe çevirisi: *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, çev. G. Ç. Güven, İ. Yergüz, T. Altınova, (İstanbul 1997)] ve Mehmet Akif Erdoğdu'nun tanıttığı vakıf malzemesi için "Ertuğrul Gazi'nin Bilecik'teki Vakıfları," *Vakıflar Dergisi,* 21 (1990), s. 87. Bilecik dolaylarındaki bitkiler için, H. Dingler, "Umriss der Vegetation Verhältnisse des westlichen Innerbithynien," *Vom Goldnen Horn zu den Quellen des Euphrat*, yay. E. Naumann, (Münih ve Leipzig) 1893, s. 471-75.

6 Bursa karşısında Bilecik, Lefke ve Söğüt üretiminin önemi için bkz.: Dutemple, *En Turquie*, s. 210-11, 273 ve MacFarlane, *Turkey and Its Destiny*, I: s. 321-22 (Bilecik'in altında Küplü'de bir "*filatura*"dan söz eder). Bilecik'te başka dokumalar da dokunuyordu ve 15. yüzyıl Osmanlı tevârihleri bu zanaatın başlangıcını Orhan dönemine bağlar. Erdoğdu, "Ertuğrul," s. 85-86 ve n. 18.

7 William Martin Leake, *Journal of a Tour in Asia Minor,* (Londra 1824), s. 16. Geç dönem girişimcileri için bkz.: Régis Delboeuf, *De Constantinople à Brousse,* (İstanbul 1906), s. 133-39. İpekçilik 1892 yılında Bilecik'in başlıca uğraşıydı: Bkz.: Dernburg, *Deutscher Bahn*, 10.

8 Clément Huart, *Konia, la ville des derviches tourneurs,* (Paris 1897); Ziya, *Seyahat*, s. 163.

9 Zikreden: Karl Kannenberg, *Kleiasiens Naturschätze,* (Berlin 1897), s. 179. Söğüt'ün güneyindeki tepelerde bulunan seyrek orman yakacak odun sağlamak ve kömür yapmak için kullanılırdı ama ağaçlar inşaata uygun değildi: Bkz.: Şemseddin Sami, *Kamusü'l Âlem*, 4:2588. Bilecik'in altındaki Küplü'de serviler vardı: Bkz.: MacFarlane, *Turkey and its Destiny*, 1:322.

10 Erken baharda, Mart'ın 21'inde oradan geçen bir başka gezgin, orada "esaslı bir tarımsal üretim, dut ağaçlarıyla kaplı yamaçlar ve tahıl yetiştiren

dik bir rampa, 148 m yükseklikteki Vezirhan ile Sakarya'nın (Sangarius) Göksu/Gökçesu [Gallos?] ile karıştığı yerin yakınındaki Lefke'ye doğru iner (102 m).[11] Burası, Anadolu bozkırının kenarını oluşturan aşağı yukarı bin metre yüksekliğindeki tepelerin hemen kuzeyindedir.[12]

Bu sınırın güneyindeki Eskişehir/Dorylaion ovasının ağaçsız görünümü, onu Söğüt vadisi ve çevresiyle karşılaştıran gezginlerin dikkatini çekmiştir. Modern gezginlerin ilklerinden olan Arthur Pullinger aradaki farkı şöyle anlatmıştır: "[Eskişehir]'den itibaren yolun büyük kısmı [Söğüt'e kadar] güzel koruluklar... ve su kaynakları sayesinde çok hoştur... Yol, menzilden 8 kilometre öncesine kadar, korulardan, dereciklerden ve çok sayıda dutluktan geçer..."[13] Bir yüzyıl kadar önce, yazı uzmanı Huart şehirden geçen gür dereden

---

tarlalar" görmüştür [Charles Fellows, *Travels and Researches in Asia Minor, More Particularly in the Province of Lykia,* (Londra 1852), s. 90]. Clive Foss, Ertuğrul türbesinin kuzeyindeki buğday tarlalarının Sakarya boğazına kadar indiğini not etmiştir.

11 Bu yükseklik ölçüleri demiryolu istasyonlarında yapılmıştır. Platonun boşaltma havzasına demiryoluyla 877 m'de, İnönü istasyonunun tam 1,5 km batısında ulaşılır. Göksu'nun Gallos ırmağı olarak belirlenmesi için: Thomas Drew-Bear, Christian Naour ve Ronald S. Stroud, *Arthur Pullinger: An early Traveler in Syria and Asia Minor,* Transactions of the American Philosophical Society, c. 75, no. 2, (Filadelfiya 1985), s. 74-75. Bu belirleme doğruya benzese de Gallos'u Sakarya'ya Adapazarı çukurunda ulaşan Mudurnu Suyu'yla bir tutanlar vardır. Sencer Şahin bu konuyu enine boyuna tartışmıştır: "Studien über die Probleme der historischen Geographie des nordwetlichen Kleinasiens," kıs. I, "Strabon XII:3,7, s. 543, *Epigraphica Anatolica* 7 (1986), s. 147-48. Şahin Göksu/Gökçesu'nun eski Rhebas ve antik Rebantia'nın ise Yenişehir havzası olduğu görüşündedir. Sakarya ırmağının, Göksu/Gökçesu ile birleştiği yerin kuzeyi tekne yüzdürmeye elverişlidir.

12 Bu kenar oldukça keskindir: Bkz.: Kurt Bittel ve Heinz Otto, *Demirci-Hüyük,* (Berlin 1939), s. 2-3. Coğrafi durumun açık seçik bir özeti için bkz.: Besim Darkot, "Söğüt." *İslâm Ansiklopedisi*, c. 10, (İstanbul 1966).

13 Drew, Bear, Naour ve Stroud, Arthur Pullinger, s. 45; Fellows (*Travels and Researches*, s. 22) Söğüt'ün güneyinde bir saatlik mesafede bulunan bir meşe, köknar ve kavak ormanından geçildikten sonra İnönü'ye kadar uzanan bir vadiye girildiğini yazmıştır.

söz etmiş, şehirdeki çeşmelerin çokluğuna değinmiştir.[14] Güneye doğru yapılan yolculuklar ise bu kadar olumlu izlenimler bırakmamıştır. Eskişehir'deki görevine İstanbul'dan trenle dönen Otto Schönewolf şöyle yazmıştır: "Son bir puflamayla, gece kadar karanlık tünellerden geçen tren yüksek platoya vardı... Yaşamın renkleri [burada] ne kadar da silik! Varsıllık yok! Çiçekler yok! Ölü bir bozkırın renklerinden başka hiçbir şey yok!"[15]

Bu alıntılar, erken Osmanlı fütuhatının hangi yönde olduğunu anlamamıza da yardım ederler: Varsıllık güneyde değil, Sakarya ile Karasu boyunca kuzey ve kuzeybatıdaydı. Dorylaion'un ne zaman hazin bir ad olan Eskişehir adını aldığını bilmiyoruz, ama I. Manuil'in şehri canlandırmayı amaçlayan başarısız girişiminden bir yüzyıl sonra platoda kıtlık çekiliyordu. Buna karşılık, kuzey ile kuzeybatıda, Beş Kardeş'in ilerisindeki Bozdağ'da durum çok farklı ve çok daha iyiydi. (Eskişehir'den 53 km uzaktaki) Söğüt vadisi ise şaşırtacak derecede çekiciydi.[16] 19. yüzyılın başlarında Vezirhan'dan gelen Charles Fellows, burada bulacağını sandığı çorak bir toprak yerine "yamaçları dut ağaçları, ovaları tahıl dolu güzel bir tarım bölgesi" bulmuştur. Bu bölge "[Söğüt] kasabasına kadar değişmeksizin 20 km ya da 25 km boyunca aynen devam" ediyordu.[17] Fellows arazinin Söğüt'ün üst ve güney taraflarında verimsizleştiğini, İnönü'ye

14 Huart, *Konia*, 33. Huart yolları kaplayan taşların bir kısmının daha eski yollara ait olduğundan kuşkulanmıştır. Ayrıca bkz. Ziya, *Seyahat*, s. 172.

15 Julius Schönewolf, yay. Briefe aus Klein-Asien von einem Frühvollendeten (Berlin 1910), s. 139. Daha yakın tarihlerde trenle yolculuk edenlerin Malagina yakınındaki (tütünü, dutları ve yığınla mısırıyla) verimli ova ile plato "gerçek Türkiye, verimsiz ve kayalık" arasında yaptıkları karşılaştırma için bkz. George Behrend ve Vincent Kelly, *Yataklı Vagon, Turkish Steam Travel* (Jersey Adası 1969), s. 59. Bir meslektaşımın söylediği gibi: "İnsan Bozöyük'e varınca, çok ileriye gittiğini fark ediyor: Güzel Bitinya bir anıdan ibaret kalıyor."

16 Beş Kardeş bir kentin yer aldığı bir sit üzerindeydi: Leake, *Journal of a Tour*, s. 17. Bu sit adını, arkeologların henüz sadece yüzey araştırmalarıyla inceledikleri eski heykel tabanlarından almaktaydı. Bu kaideler birkaç yıl önce, gaz boruları döşenirken düşüncesizce ortadan kaldırılmışlardır.

17 Charles Fellows, *A Journal Written during an Excursion in Asia Minor, 1838*, (Londra 1839), s. 121.

inmeden önce de meşe, köknar ve kavak ağaçları bulunan bir ormandan geçmek zorunda kaldığını kaydetmiştir.[18] Huart, eşkıyanın bu ormanlardan yararlandığına işaret etmiş ve orman kaplı tepeleri çıplak İnönü ovasıyla karşılaştırmıştır.[19] Özetle, elde edilecek bir zenginlik olduğuna, çayırlar da Dorylaion'un ötesinde daha yeşil olduklarına göre, tutulacak yol kuzeybatıya götürmeliydi.[20]

Manzara son beş yüzyıl boyunca değişmiş midir? Yakınçağ gezginlerinin anlattıklarını 13. ve 14. yüzyılları tanımlamak için kullanmaya hakkımız var mıdır? Bizden önceki üç kuşak Anadolu'da inşa edilen demiryollarıyla şoselerin getirdiği değişikliklere tanık olmuşlardır. Bu ulaşım ağı var olan ticaret yollarını kendine çekmiş ve tarım ile yerleşme örüntüsünü etkilemiştir. 1. Dünya Savaşı'nın sonrasında Rumlarla Türkler arasındaki çetin çarpışmalar bölgede bulunan birçok yerleşimi ortadan kaldırmıştır.[21] Bu savaşların ardından gelen "mübadele" olgusu ile Türklerin kırsal yaşamındaki "modernleşme"ler kültürel değişmelere yol açmışlardır. Bu değişiklikler bizi Anadolu'nun daha önceki yüzyıllardaki görünümü üzerinde düşünmeye itiyor. Pers işgali konusunda yapılan araştırmalar, buhran dönemlerinin Ege kıyı bölgelerinde hatırı sayılır değişimlere yol açtığını göstermiştir.[22] Ama bu bölgedeki arazi yapısı ve onun doğal örtüsü çok değişmemiş olmalıdır ve halen geçmişe ait esaslı

18 *Age.*, 123-4. Richard Hartmann'ın Bozöyük'te gördüğü büyük bıçkıhane, Fellows'un değindiği ağaçlardan kereste yapmaya yarıyordu çünkü Hartmann ovadan elde edilen keresteden söz etmemiştir. (*Im neuen Anatolien, Reiseeindrücke,* [Leipzig, 1928], s. 53). Küplü ile Bozöyük arasındaki Karaköy'de, ovadan önceki bir dağ geçidinde bir kereste ambarı varmış: Ziya, *Seyahat*, s. 155.

19 Huart, *Konia*, 36.

20 Bilecik ekonomisi için bkz.: Said Öztürk, *Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik,* (İstanbul 1996), s. 61-85.

21 Savaşın (ya da "karşılıklı göç" olgusunun) Batı Anadolu'daki etkileri konusunda yayınlar az ve önyargılıdır: Örneğin, Söğüt için bkz.: Sabahattin Özel, *Kocaeli ve Sakarya, İllerinde Milli Mücadele (1919-1922),* (İstanbul 1987), s. 158. Bilecik için bkz.: Hartmann, *Anatolien*, s. 45-46.

22 Clive Foss, "Archaeology and the Twenty Cities of Byzantine Asia," *American Journal of Archaeology,* 81 (1977), s. 469-86; "The Persians in Asia Minor and the end of Antiquity," *English Historical Review* 90 (1975), s. 721-45.

bir değişikliğin izlerini sergilememektedir. 1701'de, Eskişehir'den, Söğüt'e 25 km uzaktaki Bozöyük'e giden Pitton de Tournefort[23] "küçük ormanlarla çevrili ovalar"dan söz etmiştir, ancak bunlar ormandan çok fundalıklardır.[24] 11. yüzyıl Haçlıları platodaki değişimlerden söz etmişler ancak buna Eskişehir'den önceki yerleri dahil etmemişlerdir. Yakın zamanlarda yapılan bir araştırma, söz konusu dönemde bu bölgede ciddi ya da uzun süreli etkileri olan bir iklim değişikliğinin yaşanmadığını ortaya koymuştur.[25]

Bu sınır bölgesini belirlemek, bunun antik ve ortaçağlardaki sürekliliğini ölçmenin başka yolları da vardır. Arkeologlar Bozöyük ile Eskişehir arasında çok sayıda bulunan höyüklerin Bozöyük'ün batısıyla kuzeyinde azaldığını gözlemlemişlerdir.[26] Ormanlık geçitlerden güneye inildiğinde, höyükleri oluşturup besleyen başlıca malzeme olan kerpiçin ev yapımında kullanıldığı bölgeye geçilir.[27] Bu höyüklerin yıllar boyunca aynı yerde yenilenip duran yerleşmeler sayesinde oluşmuş olması, bu sınırın ve onun çevresel koşullarının sürekliliğini ortaya koyuyor.[28] Söğüt'te ise, kiremit kaplı

23 *Tournefort Seyahatnamesi*, Stefanos Yerasimos (Ed.), Haziran 2005, Kitap Yayınevi. (ç.n.)

24 Alıntı Bittel ve Otto, *Demirci-Hüyük*, 1, n. 2'den alınmıştır. Edmund Naumann'ın (*Vom Goldenen Horn*, 22, 387) ters yöndeki gözlemlerine bu şekilde açıklık getirilebilir

25 Sözgelimi Celâli ayaklanmalarıyla ilişkili değişiklikler sürekli olmamıştır. Bu konuda ilginç bir yüzey taraması için bkz.: Peter I. Kuniholm, "Archaeological Evidence and Non-evidence for Climatic Change," *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*, A, 330 (1990), s. 645-55. Daha genel gözlemler için bkz.: Hütteroth, *Türkei*, s. 131-32.

26 Bkz.: Alfred Körte, *Anotolische Skizzen*, (Berlin, 1896), 3-4, daha fazla modern araştırma için bkz.: Turan Efe, "1992 yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde yapılan yüzey araştırmaları", *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 24-28 Mayıs 1993, (Ankara 1994), 581-82.

27 Bkz.: Huart, *Konia*, 27, 35 (Söğüt'ün güneyindeki koruların betimlenmesi), 39 (Çukur Hisar'ın batısında bir kerpiç köyün betimlenmesi). Bilecik ve Küplü civarındaki korular için bkz.: Ziya, *Seyahat*, 155; H. Ouvré, *Un mois en Phrygie* (Paris 1896), s. 29.

28 Söz konusu kültürel sınırlar hakkında ilginç gözlemler için bkz.: Bittel ve Otto, *Demirci-Hüyük*, 2-4.

ahşap evlere geçilir. Bilecik'e hizmet veren bir tren istasyonu olan Küplü'de, bir zamanlar, kaynak sularının yanı başında duran hoş bir ahşap cami vardı.[29] Söğüt yakınında bulunan ormanlar hem kasabanın hem de Bilecik ile Küplü'deki tren ambarının odun kömürü gereksinimlerini karşılayacak kadar geniş olduğundan bölgenin sınırları iyi tanımlanmıştır.[30] Antik çağlarda Bozdağı'nın geniş kitlesi de tamamen ormanlarla kaplı olmalıydı.[31]

Söğüt vadisiyle Eskişehir ovası arasındaki fark sadece arazi örtüsünden ileri gelmez, aynı zamanda jeoloji ve iklim koşullarından da kaynaklanır. Söğüt üç ayrı coğrafi bölgenin sınırlarının bitiştiği yerdedir: Bunlar Marmara havzası, (coğrafya el kitaplarının konumlandırmasına göre) Karadeniz bölgesi ve İç Anadolu'dur.[32] Daha sonraki bölümlerden birinde kanıtlamaya çalışacağımız gibi, Osmanlılar için önemli olan bir olay bu konum sayesinde gerçekleşmiştir. Ama şimdi iklimin yaptığı etkiye bakalım ve üç ayrı iklim ortamının kesişme yerinde bulunmanın yıldan yıla değişik olabilen koşullar yarattığını göz önünde tutalım.[33] Eskişehir'de yıllık yağış miktarı 215'ten 537 mm'ye değişir, ortalamada ise 374 mm'dir.[34] Bilecik'te yağış miktarı 350-500 mm arasındadır, ortalama ise 436 mm'dir.[35]

29 Küplü'de arazinin oluşumu ve yoğun kullanımı hakkında burayı 1890'da ziyaret eden Edmund Naumann'ın gözlemleri için: *Vom Goldnen Horn*, s. 67-69.

30 Ziya, *Seyahat*, 169, İnegöl çevresindeki ormanlık bölge hakkında bkz.: Dutemple, *En Turquie*, s. 252.

31 Peter Frei, "Epigraphisch-topographische Forschungen im Raum von Eskişehir," *I. Araştırma Sonuçları Toplantısı, İstanbul 23-26 Mayıs 1983,* (Ankara 1987), s. 57.

32 Bkz.: Talip Yücel, *Türkiye Coğrafyası,* (Ankara 1987), s. 10, 42 (harita); Besim Darkot ve Metin Tuncel, *Marmara Bölgesi Coğrafyası* (İstanbul 1981), 3, 104 (harita).

33 Bilecik *Tanıtma Rehberi,* (Bilecik 1986), s. 17.

34 *Eskişehir İl Yıllığı,* (Ankara 1967), s. 67; *Yurt Ansiklopedisi,* (İstanbul 1981, 2:1246; Süha Göney, *Türkiye Ziraatının Coğrafi Esasları,* (İstanbul 1987), s. 35. Eskişehir'in güneyindeki bölge için Ercan Tezcan, *Eskişehir Mahmudiye İlçesi,* (Eskişehir 1982), s. 24. Bu bölgede yağışlar daha düşüktür.

35 Bkz.: *Bilecik 1967 İl Yıllığı,* (İstanbul, 1968); *Yurt Ansiklopedisi*, 2: 1241, 1246

Söğüt'te yıllık 630 mm olan yağış ise Karadeniz rüzgârlarının etkisini gösterir.[36] Demek ki, kuru tarım açısından Eskişehir marjinal, Bilecik kuşkulu, Söğüt ise uygun bir alandı; toprağı verimli, yağmuru yeterliydi ve birazdan göreceğimiz gibi, önemli bir ticaret yolunun üzerindeydi. Denizden gelen bu yağmur düzeneği yoğun tarıma elveriyordu (nitekim 17. yüzyıl ortalarında Söğüt ile Lefke arasında pirinç yetiştiriliyordu) ve Eskişehir'in kuzeyindeki akarsuları geçebilen herkesi yerleşik tarım yapmaya davet ediyordu.[37] Bu daha verimli kuzey ve kuzeybatı bölgelerine gitmek için bir çağrıydı ve erken Osmanlı tarihi de bu davete icabet edildiğini gösteriyor.[38]

Burada bulunan antik malzemenin gösterdiği gibi, Osmanlılar tarafından kurulan bir kasaba olmayan Söğüt'ün eski adı bilinseydi iyi olurdu. Ne yazık ki bazı varsayımlara rağmen, antik ya da Bizans dönemine ait bilinen sit adlarından hiçbirini burasıyla ilişkilendirmeye yarayacak kesin bir kanıt bulunmamaktadır.[39] Laonikos

36 Akkayan ve Aydın, *Söğüt*, 5; *Yurt Ansiklopedisi*, 2:1247. Marmara'ya yaklaşıldıkça, Pazaryeri'nde (Ermeni Derbenti, Ermeni Pazarı), yıllık yağış ortalaması 593 mm, Bursa'da ise 713 mm'dir: Bkz.: Göney, *Coğrafi Esaslar*, s. 35. Ayrıca bitkisel örtü haritası için bkz.: Rıza Çetik, *Türkiye Vejetasyonu*, c. 1, *İç Anadolu'nun Vejetasyonu ve Ekolojisi* (Konya 1985), s. 56.

37 Akkayan ve Aydın (*Söğüt* 100-102) 1895'te çekilmiş bir dizi panoramik fotoğrafı kullanmışlardır: Bunlar kasabanın çevresindeki tarım konusunda oldukça olumlu bir izlenim bırakıyorlar. Pirinç tarlaları için bkz.: Evliya Çelebi, *The intimate Life of an Ottoman Statesman melek Ahmed Pasha (1588-1662) as Portrayed in Evliya Çelebi's Book of Travels (Seyahatname)*, çev. Albert Dankoff (Albany 1991), s. 56. Bundan bir yüzyıl kadar önce, von der Goltz defalarca Lefke'den Karasu üzerinden Bilecik'e uzanan büyük dutluklardan ve ipek büküm hanelerinden söz etmiştir (*Anatolische Ausflüge.*, s. 126-27, 138).

38 Geyve, Bilecik ve Eskişehir'i kapsayan ve belli bir süre içinde iklim koşullarının değişim yelpazesi hakkında genel ve iyi bir inceleme için bkz.: Rudolf Fitzner, *Niederschlag und Bewölkung in Kleinasien, Petermanns geographische Mitteilungen*, suppl. 140 (Gotha 1902), s. 13-37.

39 Claudia Naumann ("Die mittelalterliche Festung von Aizanoi-Çavdarhisar," *Istanbuler Mitteilungen* 35 [1985], 285) herhangi bir tartışmaya gitmeden ve bu konuda güvenilir bir metin bulunmamasına rağmen, Söğüt'ü *Gordouserbai* ile ilişkilendiriyor: Bkz.: Raymond Janin, *Les églises et les monastères des grands centres byzantins* (Paris 1975), 110. *Murray's Handbook for Travellers in Turkey*

Halkokondiles bu mevkiye bir yer adı veren ilk Bizans yazarı olup ona Grekçe "*Itaias*" demiştir. "Söğüt" sözcüğüyle aynı anlamı taşıyan bu sözcük sitin daha önceki adı hakkında fikir vermiyor. Bununla birlikte, Halkondiles sayesinde Söğüt vadisinde akan derenin, en azından 15. yüzyıldan beri yerleşmeyle aynı adı taşıdığını öğreniyoruz.[40]

Kasabanın yakın çevresinden gelen ve ilgili literatürde ayrıntılı biçimde betimlenmiş olan bir tek antik obje bilinmektedir. Bu da, Söğüt ile Büyük Sakarya havzası arasındaki Çaltı'da bulunmuş bir yazıttır. Burayı ilk kez 1894'te ziyaret eden Körte olmuştu. Söğüt'ün içinde önemli bir kalıntıya rastlanmamıştır ama bunun nedeni Türk-Yunan savaşının neden olduğu yıkım olabilir. Daha eski gezginler de burada belirli bir antik anıtın sözünü etmemişlerdir.[41] Yakın zamanlarda buralarda yüzey araştırmaları yapanlar da, Eskişehir'in kuzeyindeki Bozdağ'da herhangi bir buluntunun olmadığına dikkat çekmişlerdir: Bulunan tek tük mimari parçalar, dağ köylerindeki inşaat işlerinde kullanılmak üzere ovadan alınıp getirtilmiştir. Son iki kuşağın işi olan ormansızlaştırma sürecinden sonra yapılan bu araştırmadan çıkartılacak sonuç, Bozdağ'ın kuzey sırasının antikitede ve belki de Bizans döneminde ormanlarla kaplı olduğudur.[42] Bu da, Bozöyük ve Dorylaion'un üst kısmında ve kuzeyinde bulunan sınırın, önceleri daha güneyde ve Söğüt'e yakın olabileceğini düşündürüyor. Söğüt'te bazı

in Asia (Londra 1875) adlı rehberde Söğüt Bizans döneminin *Thebazion* yerleşmesiyle bir tutulur ve çağdaş Rumlar tarafından *Lukopolis* olarak adlandırıldığı yazılıdır (364). MacDonald Kinneir (*Journey*, 35) onun *Tataion* olduğunu öne sürer (bu sitin Gölpazarı olduğu bugün kesinlik kazanmıştır). B. A. Paçenko ve N. K. Kluge ise onun *Serbochoria* olduğunu düşünmüşlerdir: Bkz.: Vitalien Laurent, yay. ve çev. *La vita retracta et les miracles posthumes de Saint Pierre d'Atroa*, subsidia hagiographica. c. 31 (Brüksel 1958), s. 68.

40 Laonikos Chalkokondyles, *Laonici Chalcocondylae Historiarum Demonstrationes*, yay. E. Darkó (Budapeşte, 1922-23), 1:11, satırlar 15-17. Ayrıca bkz.: Kannenberg, *Naturschätze*, s. 179. Söğüt, Türkiye'de oldukça yaygın bir yerleşme adıdır: *Köylerimiz*, s. 483.

41 Bkz.: Şahin, "Strabon," 137. Söğüt'ün kuzeyindeki Sakarya boğazının görünümü için bkz.: Huart, *Konia*, s. 33-34; Hartmann, *Anatolien*, 49. Söğüt'te antik kalıntı yokluğu hakkında bkz.: Ziya, *Seyahat*, s. 172.

42 Frei, "Forschungen," 57.

parçaların bulunduğuna ve kasabanın yakınında Roma yollarına ait izlere rastlandığına dair bazı bilgiler bulunmaktadır.[43] Ne var ki orada Bizans döneminde bir yerleşimin bulunduğunu varsaysak bile, ona bu aşamada bir ad veremiyoruz. Bölgede mermer ticareti yapıldığını, Söğüt mermerinin bazı Bizans lahitlerinde kullanıldığını biliyoruz.[44] Sonuç olarak bu yer verimliydi ve stratejik bir noktada bulunuyordu –tartıştığımız konunun esası da budur.[45]

Bozöyük ile Eskişehir ovaları arasında çok sayıda höyüğün bulunması, buradan –belki de antikiteden daha da eski zamanlardan beri– önemli yolların geçtiğini gösteriyor. Marmara havzasından ayrılarak platoya varmak isteyen birinin yolculuğunu başlatacağı iki yer vardı: İznik ve İzmit. Her iki noktadan da ayrılan yollar sınırlıydı. İzmit'ten bugünkü demiryolunu izleyerek Sakarya'nın doğusunda uzanan yol, ırmağın üst kısımlarındaki Leukai/Lefke/Osmaneli'ne kadar gidiyordu. Lefke'nin güneyinde, Sakarya'nın doğuya doğru geniş bir bükümü vardır ama yolcular Vezirhan ya da Bilecik'in güneyinde bulunan ırmağın bir başka ayağını, şimdilerde Karasu diye bilinen ırmağı izleyebilirlerdi. Bilecik'in güneyindeki yolun çetin oluşu –dik, dar ve sudan uzak– bu

43 Huart (*Konia*, 31) Söğüt'ün kuzeybatısında, at sırtında bir saat uzaklıkta Roma yollarına ait izlere rastlanmıştır. Ankara'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsünün müdürü Dr. David French'e, Söğüt'ün güneyinde ve İnönü yolunda bulunan bir Roma yolu hakkında verdiği bilgi için teşekkür ederim. Söğüt yakınından ve içinden geçen yollar konusunda bkz.: Klaus Belke ve Norbert Mersich, *Tabula imperii byzantini, c. 7: Phrygien und Pisidien*, Österreicnische Akademie der Wissentschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften, c. 211 (Viyana 1990), 142. Kasabada yeniden kullanılmış taşlar gören Clive Foss, bu mevkiin Roma döneminde ve sonrasında iskân edildiği düşüncesindedir. Günyarık'ta bulunan kiliseyi tartışırken, Professor Foss bu yapı için, biri 13. yüzyılın ilk yarısında, ikincisi ise Laskaris'ler dönemine ait olmak üzere, iki yapım aşaması öneriyor.

44 Cyril Mango, "A newly discovered Byzantine Imperial Sarcophagus," *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 15-16 (1969), s. 309.

45 Sitin stratejik konumu, Söğüt'ün ötedenberi iskân edildiği varsayımını destekliyor. Ancak bu alanda yüzey araştırmaları yapılıncaya kadar bu konudaki belirsizlik süregidecektir. Profesör Foss kendi bulgularını yakında yayınlanacak olan kitabında tartışacaktır.

yoldan giden yolcuların azlığını açıklar.[46] Demiryolu ise, Bilecik'in güneyinden, köprü ve tünellerden geçerek Karasu boğazına ulaşır ve oradan Bozöyük'e varır.[47] Yamaçların daha kolay, vadilerin daha geniş olduğu bir başka yol seçeneği, Vezirhan ile Bilecik'in güneyindedir ve Söğüt'ten geçer.[48] İznik'ten yola çıkılır ve –Malagina yöresinden geçilerek– doğuya doğru ilerlenirse Mekece'de Sakarya'ya ulaşılabilir ya da İznik'in güneybatısında bulunan ovayı çevreleyen tepeler aşılarak Lefke'ye varılabilir. İznik'ten çıkan ve tepelerin üzerinden Yenişehir ya da İnegöl'e ulaşan, oradan gene tepeleri çıkarak Armenokastron/Ermeni Pazarı/Pazarcık'ın güneydoğusunda bulunan Bilecik ya da İnegöl'e varan ve sonra Karasu'nun üst kısımları ile Bozöyük'e çıkan bir başka yol da zaman zaman önem kazanıyordu.[49] Gezginler, bu güzergâhların üzerinde yer yer daha eski yolların izlerine rastlamışlardır.[50]

46 Bkz.: MacFarlane, *Turkey and Its Destiny*, 1:320-21, s. 323.

47 Bunun zor bir yol olduğu, Karasu boyunca Bilecik dahil (bazı lahitler bulunmuş olmakla birlikte) eski sitlerin bulunmamasından anlaşılabiliyor. Bkz.: Sencer Şahin, *Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia)*, c. 2, kısım 1: Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, c. 10, kısım 1, (Bonn 1981), s. 33-34. Ayrıca bkz.: Naumann, *Vom Goldnen Horn*, 427-31; en çetin geçişler (tünel ve viyadüklere rağmen) Vezirhan'dan Bilecik üzerinden Bozöyük'e uzanan kesimdedir.

48 Karasu'yu izleyen yolun güçlüğü ve görünümü için bkz.: Richard von Eisenstein, *Reise nach Konstantinopel, Kleinasien, Rumänien, Bulgarien uned Servien*, (Viyana 1912), s. 93.

49 1642 yılının bahar aylarında Eskişehir'den Çukurşehir, Bozöyük, Pazarcık, Akbıyık, İznik, Gâvur Köyü/Derbent, Dil üzerinden Gebze'ye giden Samuel Yemshel'in izlediği yol düşünülsün: Bkz.: Bernard Lewis, "A Karaite Itinerary through Turkey in 1641-2," *Vakıflar Dergisi* 3, (1956), s. 323-4. Bu güzergâh hakkında daha çağdaş gözlemler için ayrıca bkz.: Kurt Bittel, *Kleinasiatische Studien*, Istanbuler Mitteilungen, c. 5, (İstanbul 1942), s. 154-163. Bozöyük'ün kuzeyinde Karasu yakınındaki Karaköy'den Pazarcık'a, oradan Kurşunlu, Yenişehir ve Bursa'ya giden yol üzerindeki trafik yoğunluğu hakkında bkz.: Naumann, *Am Goldnen Horn*, s. 69-70. Ayrıca bu bölümün sonunda sunduğum güzergâhlara bakılabilir.

50 Bittel ve Otto, *Demirci-Hüyük*, 7. Bilecik'i Bursa'ya bağlayan geç Osmanlı yolunun niteliği hakkında bkz.: Dutemple, *En Turquie*, 256-7. Nicaea /İzmir'i Eskişehir/Dorylaion'a bağlayan klasik yollar hakkında bkz.: David Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, (Princeton 1950), s. 800-801.

Söğüt, Hac Yolu diye bilinen ve Anadolu'yu bir köşegen gibi kat eden yolun üzerinde, İznik'le Eskişehir arasında uzanan alanda yer alıyordu.[51] Bizanslıların platoya çıkmak için Söğüt'ten ya da onun yakınından geçip geçmediklerini bilmek yararlı olurdu. Bizans ordularının, Müslümanlara karşı düzenlenen seferler için doğuya ya da güneydoğuya yönelmeden önce uğradıkları aplekta denen bir dizi toplanma noktasını biliyoruz. Bunlardan ilk ikisi olan Malagina ve (Eskişehir'in tam kuzeydoğusunda bulunan) Dorylaion/Şar Höyük, bu incelememiz açısından uygundur. Güzergâhı belirlemek için bu noktaların konumunu bilmemiz gerekir: Dorylaion'un konumu bellidir ama Malagina ve bölgesi yıllar süren bilimsel tartışmaların konusu olmuştur.[52] Clive Foss ise bu mevkiin Paşalar'da (yük. 754 m), Lefke ile Geyve/Kabia arasında bulunan Pamukova tren istasyonunun üst kısımlarındaki (Metabole adıyla bilinen) kalenin bulunduğu yerde olduğunu belirlemiştir.[53]

Ne yazık ki aplekta'ların dökümü bize ilk iki konak yeri olan Malagina ile Dorylaion'un adını veriyorsa da, aralarında bulunan yol hakkında bilgi vermiyor.[54] Ama Malagina'dan ülkenin üst kısımlarına uzanan makul sayılabilen iki güzergâh söz konusudur: Bunlardan biri Vezirhan'da başlar, Söğüt üzerinden Vezirhan'ın güneyindeki

51 Taeschner, "Anatolische Forschungen," s. 102.

52 İlk araştırmacıların toplu görüşleri için bkz.: Laurent, *Vita retracta*, s. 66-74. Bu tartışmanın önemli sonuçlarından biri, Malagina'nın bir ordu kampı olmakla kalmayıp aynı zamanda süvarilerin atları için yeterli otlaklara sahip olmuş olduğudur. Nitekim burada sürekli olarak yedek binek bulundurulurdu: Bkz.: *age*, 69, not 1. Metinlerin daha yakın tarihlerde yeniden incelenmesi, bu mevkiin Sakarya üzerindeki Mekece olabileceği varsayımını getirmiştir: Sencer Şahin, "Studien über die Probleme der historischen Geographie des nordwestlichen Kleinasiens," kıs. 2, "Malagina/Melagina am Sangarios," *Epigraphica Anatolica* 7, (1986), s. 153-67.

53 Clive Foss ve David Winfield, *Byzantine Fortifications, an Introduction,* (Pretoria 1986), s. 140, 147-8; Clive Foss, "Byzantine Malagina and the Lower Sangarius," *Anatolian Studies* 40, (1990), s. 161-83.

54 Aplekta'ların dökümü ve ilgili tartışmaları içeren ve önceki literatürü tanıtan bir yayın için bkz.: George Huxley, "A List of Aplekta," *Greek, Roman and Byzantine Studies* 16, (1975), s. 87-93.

Karasu'nun dar vadisini izler ve Bozöyük'ün güneydoğusunda bulunan suları aşar. Büyükçe ordular için Söğüt yolu yeğlenmiş olmalıdır çünkü modern demiryollarının (ve buna ait viyadüklerle tünellerin) yer aldığı Karasu geçidi askerlerle yüklerinin geçişini zorlayan bir yer olmalıydı.[55] Demiryolları döşenirken Bilecik'ten Karasu vadisine inen dik yamaç (12 km'de 300 m'lik irtifa kaybı) Sorgun Deresi hizasında bir sapağı gerektirmiştir; platoda 72 km'lik bir yol üç ayda bitirilmişken Bilecik ile İnönü arasındaki 48 km'lik yolun yapımı hemen hemen bir yıl sürmüştür. Karasu vadisi Anadolu demiryolları için hep bir dert kaynağı olmuştu.[56] Ayrıca Karasu'dan Bilecik/Küplü üzerinden platoya çıkan yolun üzerindeki ormanlar azdı ve bu yolda günün sıcağı kendini daha şiddetle duyuruyordu: Bu yüzden de sık sık ırmaktan geçilmesini gerektirmiş olmalıydı.[57] Burası, Anadolu'yu kat eden yol üzerindeki en dik yokuştu.[58]

Anna Komnena, babasının son seferlerinden birini anlatırken, bu bölgeden yukarıya doğru yapılan bir yürüyüşe değinir.

55 Karasu'nun betimlemeleri için bkz.: Dernbbburg, 4-5, 51 ve Hartmann, *Anatolien*, s. 53. Tünel ve viyadüklerin kısa bir dökümü için: Karl Baedeker, *Konstantinopel, Balkanstaaten, Kleinasien, Archipel, Cypern, Handbuch für die Reisende* (Leipzig 1914), s. 275-6. Von der Glotz Vezirhan'dan Bilecik'e gittiğinde, güzergâhı Karasu vadisini geride bırakıp Bilecik'e kuzeybatıdan girmiştir: *Anatolische Ausflüge*. 141 ve s.133'teki harita.

56 Hecker, "Die Eisenbahnen," 759, 791-2, 1077 (tablo). Dr. Forschheimer, "Eisenbahn von Ismid nach Angora," *Zeitschrift für Bauwesen*, 41 (1891), s. 374-5.

57 Dernburg Küplü'den Eskişehir'e at sırtında gitmek zorunda kalmıştı, dolayısıyla güneşe açık plato yolu hakkında yazdıkları abartılı olabilir (*Deutscher Bahn*, 52-3): Körte, *Anatolische Skizzen*, 2-3. Hasan Fehmi Paşa'nın Sadrazama Karasu'dan öteye demiryolu döşemenin zorluklarını anlatan Kasım 1880 tarihli raporu için bkz.: Dutemple, *En Turquie*, 290 ve Hecker "Eisenbahnen," 1285.

58 Anadolu demiryolu üzerindeki yükselmelere bakmak bu sonucu veriyor: Hecker, "Die Eisenbahnen," 1291-3. Hecker yol üzerindeki istasyonların, bu istasyonlar arasındaki yükselişi ve istasyonların bulundukları yüksekliğin dökümünü vermiştir. (Bkz.: s. 1584'ün karşısındaki tablo). En önemli yükseklik farkı Bilecik ile İnönü arasındadır: Trenler burada 55 km ara ile 294 m yükseklikten 863 m yüksekliğe ulaşırlar.

Bu anlatıya göre, imparator Aleksios İzmit'ten İznik'e, oradan da Gaita'ya (neresi olduğu belli değil) ilerlemiş, oradayken de önden akıncılar göndermiştir. Sonra da ordusunun geri kalanını Pithekas'taki köprüye kadar getirmiş ve üç günlük bir yürüyüşten sonra Armenokastron ile Lefke üzerinden Dorylaion'a ulaştırmıştır.[59] Bu anlatı kafa karıştırır çünkü Bursa ovasına gitmek için, Bilecik'in batısında bulunan ve sonraları Ermeni Derbenti olarak anılacak olan Armenokastron'dan geçmeyi gerektiren bir neden yoktur. Yeri henüz belirlenmemiş olan (Karasu boğazı olabilir) ama Lefke ile Bilecik arasında bulunduğu anlaşılan Pithekas'tan söz edilmiş olması, Aleksios'un Armenokastron yerine Lefke'nin güneyinden ilerlediğini gösterebilir çünkü ordunun hem Lefke hem Armenokastron'dan geçmesi gereksiz tırmanışlar ve sapmalar gerektirir.

Bir Bizans seferi konusunda belirsizlikler içermeyen ve bizi aydınlatabilecek nitelikte bir anlatıya sahip değilsek de, elimizde ilk haçlıların Dorylaion'a yaptıkları yürüyüşün anlatıları vardır. Haçlılar İznik'ten ayrıldıktan sonra ordularını Lefke'de bölmüşler, sonra da onu 1 Temmuz 1097 tarihli Dorylaion savaşı sırasında yeniden bir araya getirmişlerdir. Orduların biri önden gitmiş öteki daha sonra yola çıkmıştır. İlk ordunun güzergâhı konusunda anlaşmazlık vardır. İkinci ordunun, sıkışan birinci ordunun yardımına zamanında yetişmiş olması için onun en düz yoldan, yani Söğüt üzerinden gitmiş olması gerekir.[60] Daha sonraki bir Haçlı seferi sırasında

59 Anna Comnena, *The Alexiad*, çev. Elizabeth A. S. Dawes (London, 1928), 397.

60 Güzergâhı ve zamanlama sorunlarına ilişkin tartışmalar için: Heinrich Hagenmeyer, *Chronologie de la première croisade, 1094-1100* (Paris 1902), s. 83-88; *Anonymi Gesta francorum et aliorum Hierosolymitanorum*, yay. Heinrich Hagenmeyer (Heidelberg 1890), s. 196-7; Steven Runciman, *A History of the Crusades*, c. 1, *The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem* (Cambridge 1957), s. 184-7; Wilhelm Tomaschek, *Zur historischen Topographie von Kleinasien im Mittelalter*, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungberichte, c. 124, no. 8 (Viyana 1891) 83. Haçlıların en büyük kısmının yayan gittiklerini akılda tutmak önemlidir: Bkz.: R. C. Smail, *Crusading Warfare, 1097-1193*, (Cambridge 1957), 117-8, 168-69. Bu seferin en yakın tarihli anlatısı: John France, *Victory in the East: A Military History of the First Crusade*, (Cambridge

buralarda yürümüş olan Alman ordusunun bize sağladığı başka kanıtlar da bulunmaktadır: III. Konrad'ın ordusu, 1147 yılının ekim ayında, plato üzerindeki en kısa yoldan İznik'e yürümüştür. Dorylaion'a varan askerler oradaki koyun sürülerini görmüş ve yağmalamışlardır. 26 Ekim'de, Haçlılar, Dorylaion'un henüz yeni aştıkları üst kısımlarındaki tepelerde, kendilerini okları ve sahte ricat taktikleriyle endişeye düşüren göçer Türkler görmüşlerdir. Güneşin tutulması ve batması, Dorylaion ile İznik arasındaki bir yerlerde Bizans topraklarından çıkıncaya kadar Türk saldırılarına karşı koymak zorunda kalan askerler arasındaki paniği artırmıştır. Almanlar Dorylaion yakınlarında bir arka cephe savaşı vermek zorunda kaldıklarına göre, onların Söğüt yolunu izlediklerini varsaymak coğrafi açıdan akla yakın geliyor.[61] Ancak bu konuda ısrarlı da olunamaz, çünkü Söğüt'te bulunan Osmanlıların başka birçok önemli yolu denetleyerek ellerinde tuttuklarını gösteren kanıtlar vardır.

16. yüzyıla ait Osmanlı ve Avrupa anlatılarında Yenişehir ve Pazarcık üzerinden İznik'ten Bozöyük'e giden yol betimlenir. Malagina'nın

1994), 169-73. France'a göre öncü askerlerin sayısı 20 bin kişiden az olmalıydı, asıl ordu ise 30 binden az olmalıydı. Söğüt yolunun "tehlikeli bir manzara ve az sayıda açık mahaller sunduğunu" öne sürüyor ve bir seçenek olarak İznik'in güneyinden Yenişehir'e giden, oradan da Ahi Dağlarından Bozöyük'ün üst kısmındaki vadiye, Karasu boğazının güneyine inildiğini öne sürüyor. Bu yol bence daha zordur, ayrıca yol üstünde de faza su kaynağı bulunuyor olamaz. Topoğrafyayı iyi bilen ve askeri gereksinimler konusundaki bilgisi esaslı olan Goltz'un yaptığı yorumların (*Anatolische Ausflüge*, s. 456-58) eleştirel bir değerlendirmesinin yapılması yerinde olacaktır. Haçlıların izlemiş olabileceği, biri Karasu'dan Bozöyük'e öteki Söğüt'ten geçen iki yol seçeneğini değerlendirirken, İznik'ten Dorylaion/Eskişehir'e demiryoluyla ve 150 km olan yolun, saatte 5 km ilerleyebilen haçlı ordularının (sayılarını abartmış olabilir) Dorylaion'daki çarpışmaya yetişmelerine elvermediği, 135 km'lik Söğüt yolunun daha kısa ama çok daha çetin olduğu (kendisi bu yolu kullanmış olmasa da) sonucuna varmıştır. Bunun sonucunda savaşın Dorylaion'da değil, kaynaklar ve takvimler göz önüne alındığında, daha batıda İnönü'de belki de Bozöyük'te savaşılmış olduğu kanısına varmıştır.

61 Wilhelm Bernhardi, *Konrad III* (Leipzig 1883), s. 626-39. Söğüt yolu seçeneği Goltz'un ulaştığı bir sonuç olup daha fazla irdelenmelidir (*Anatolische Ausflüge)* s. 458-9.

yeri doğru olarak teşhis edilmeden önce, Malagina yanlış olarak Yenişehir'le bir tutulduğu için, sözü edilen bu yolun daha eski bir Bizans yolunun devamı olduğu sanılmıştır.[62] Kesin bir tanımla, bu yol İznik'in güneyindeki tepelerin üzerinden Yenişehir'e,[63] oradan daha güneydeki Akbıyık'a ve nihayet –erken Osmanlı döneminde Ermeni Derbendi ya da Ermeni Pazarı diye bilinen– güneydoğudaki Pazarcık'a, Bozöyük, İnönü ve Eskişehir'e uzanıyordu. Bu yolun daha önceki yüzyıllarda ne ölçüde kullanıldığını bilmiyoruz ama Osmanlılar Pazarcık'a veya Bozöyük'e gelenleri her halükârda rahatça gözleyebiliyorlardı.[64]

Söğüt, kuşkusuz, sonradan İstanbul'u Konya'ya bağlayacak olan anayolun üzerindeydi. Üsküdar'da başlayan bu yolun üzerinde bulunan menziller şunlardı: Kartal (atla 4 saatlik uzaklıkta), Pendik (4 ya da 5 saat), Gebze (4 saat), Malsum (körfezdeki sal taşımacılığının iskelesi), Hersek, Kız Derbend (9 saat), İznik (5 saat), Lefke (6 saat), Vezirhan (4 saat), Söğüt (8 saat), İnönü (5 saat) ve Eskişehir (3 saat).[65] Bizzat kendisi de bu yoldan birçok defa geçen Evliya Çelebi 1651'de bir ordunun Lefke ile Söğüt arasında konakladığı (ve savaştığı) bu yola değinmiştir.[66]

62 Bkz.: Sölch'e dayanan bu savı getiren Franz Taeschner, (*Das Anatolische Wegenetz nach Osmanischen Quellen*, c. 1, Türkische Bibliothek, c. 22 (Leipzig 1924, 97) daha sonraları Osmanlıların Yenişehir ovasından bir toplanma alanı olarak yararlandıklarına işşaret edecektir. Ayrıca bkz.: Hartmann, *Anatolien*, s. 44.

63 Taeschner, *Anatolische Wegenetz*, levha 5 (118. sayfanın karşısı). Bu makale 16. ve 17. yüzyıl gezginlerinin anlatılarını özetler.

64 Bu iki yolun Osmanlı dönemindeki durumunun bir karşılaştırması için bkz.: Taeschner, *Anatolische Wegenetz*, 97-101, s. 118-24.

65 Bkz.: *[Murray's] Handbook*, s. 363-64. Bu kitabın sonunda başka güzergâhlara yer verilmiştir. MacDonald Kinneir (*Journey*, 23) şunu yazmıştır: "Türkler mesafeleri bir kervanın belli bir yolu katetme süresine göre hesaplıyorlar, bu da elbette o bölgenin doğasına göre değişiyor." Söğüt Eskişehir'den 45 km kadar ötedeydi (Körte, *Anatolische Skizzen*, 12). Demiryolu işletmeciliğinin ilk yıllarında Haydarpaşa'dan Eskişehir trenle sadece 14 saat sürüyordu (*age*, I).

66 Evliya Çelebi, *The Intimate Life of an Ottoman Statesman*, s. 56, 66, 125, 128. Ayrıca bkz.: Evliya Çelebi, *Seyahatname* (Yay. Zuhuri Danışman, c. 4, 204-207 [ç.n.]

Kütahya üzerinden giden bir başka yol seçeneğine yöneldiğimizde, yolcuların gene Osmanlıların gözetleme alanı içinde kaldıklarını görürüz.[67] Bursa'dan Kütahya'ya giden bu yol Bursa, Aksu, İnegöl ve Domaniç Dağı menzillerinden geçiyordu.[68] Osmanlıların yaylaklarında ya da bunların yakınlarındayken izledikleri yol bu güzergâh ile kesişiyor olmalıydı; Osmanlılar Söğüt'te bulunduklarında ise, gene yolun yakınında olmalıydılar çünkü Domaniç'ten sonraki menzil olan, sadece 25 km uzaktaki Bozöyük'e arabayla dört saatte erişiliyordu. At sırtında bu mesafe kısalıyordu: En yakın menzil İnönü ise arabayla altı saatlik mesafedeydi.[69]

Bir Roma yoluyla aynı güzergâhı izlediği için önemli olan bir başka yol, Sakarya havzası boyunca Marmara'yı Ankara'ya bağlayan yoldu. Bu yol Söğüt'ün hemen kuzeyinden geçiyordu ve ona Kayalık vadisinden geçen kestirme bir yoldan ulaşılabiliyordu. Osman'ın Harmankaya tekfuru ile ilişkisi konusunda anlatılanlar gerçekse, her ikisinin de Roma yönetiminin bir anıtı olan bu yolu sık kullanmış olmaları gerekir.[70]

Böylece, Marmara'dan gelerek platoya çıkmak isteyen hacılar, tacirler, askerler ve köylüler, ya Söğüt çevresindeki kışlık otlaktan geçerek, ya da kışlak ile yaylak arasındaki yolu kat ederek, veya Domaniç yaylasından geçerek yolculuk ettiklerinden, Osmanlı yurdu olan

67 Taeschner (*Anatolische Wegenetz*, 95) 15. yüzyılın sonlarına doğru, en önemli yolların Kütahya üzerinden Eskişehir'in güneyinden geçtiklerini ön sürmüştür; bu yollar, Bozöyük'ün batısında ve yakınında, Osmanlı denetiminde olan yörelerden geçiyorlardı. Kütahya yakınındaki bu yollar 13. ve 14. yüzyıllarda yoğun bir trafiğe tanık olmuşlarsa, bu ilk Osmanlılar ile Germiyan beyleri arasında artı bir husumet konusu oluşturuyor olmalıydı. Bu konuya üçüncü bölümde geri döneceğim.

68 Taeschner, *Anatolische Wegenetz*, levha 20 (s. 168 karşısı).

69 Ziya, *Seyahat*, s. 159-61.

70 Ziya (*Seyahat*, s. 161), Söğüt'ten kuzeye çıkan yolları özetlemiştir. Hâlen, Harmankaya Beyi olan Köse Mihal adında birinin olmadığı, hakkındaki öykünün 15. yüzyılda, o addaki ailenin özgeçmişini süslemek için yaratıldığı ve geçmişe yansıtıldığını gösteren kanıtlar bulunmaktadır. Ancak bu, yolun coğrafyasını ve bunun Osmanlı müdahalesini kolaylaştırdığı hususunu değiştirmiyor.

yerlerden geçmek zorundaydılar. Kostantinopolis ile platoda yer alan Selçuklular arasında Dorylaion üzerinden kurulan ticaret bağlarının 4. Haçlı Seferi öncesinde artmakta olduğunu biliyoruz.[71] Başka başka yolcuların benimsedikleri güzergâh hangisi olursa olsun, yolların hepsi Eskişehir'in batısında ve Söğüt'ün hemen güneyinde bulunan bir noktada düğümleniyorlardı: Burası Ertuğrul ile Osman'ın ulaşım alanı içindeydi ve aynı zamanda burası 1. Haçlı Seferi askerlerine Anadolu'nun yolunu açan 1097 savaşının yer aldığı, buna karşılık 2. Haçlı Seferi'ne katılan Germen askerlerinin daha ilerisine gidemedikleri noktaydı. Burası, 1921 yılının ocak ve mart aylarında, Türk kuvvetlerinin Yunan ilerleyişini durdurdukları stratejik noktaydı.[72]

Söğüt çok önemli bir konumdaydı, Sakarya boyunca uzanan yollara olan yakınlığı nedeniyle birçok bakımdan Eskişehir'den de önemliydi. Kaldı ki Osmanlıların Domaniç'teki yaylağı da birçok hayati yolu denetliyordu. Ancak bu bölgenin üzerinde durulmayı gerektiren başka yönleri de vardı. Trafik ile ticaretin denetimi bir yana bırakılsa bile, bu arazi otlaklardan daha fazlasını sunuyordu. Osmanlıların yurdu sadece siyasi, askeri ve iktisadi yönden stratejik önem taşımakla kalmıyor, aynı zamanda sakinlerini yerleşikliğe geçmeye ve toprağı işlemeye davet ediyordu. Leake "dalga dalga uzanan ve iyi ekilmiş bir açık ekin arazisi"nden söz etmiş ve eklemiştir: "Kalın ve zengin toprak tabakası nedeniyle yol yağmur mevsiminde kötü olmalıdır. Bu düz kırlık arazinin öteki ucunda 'Shughut' kasabasını görüyoruz."[73] Leake'in bu toprakların tarımsal verimliliğine duyduğu hayranlığın bir yankısını, bir yüzyıldan beri hem Türklerle hem de yabancı ziyaretçileri heyecanlandıran ve her yıl tekrarlanan bir törende buluyoruz.[74]

71 Lindner, "Stimulus and Justification," s. 212-13.

72 Hartmann, *Anatolien*, s. 54-55.

73 Leake, *Journal of a Tour*, s. 14-15.

74 1893 yılının Ekim ayı ortalarında tanık olduğu bu törenden ilk söz eden Körte olmuştur (*Anatolische Skizzen*, s. 12-14). 1895 yılında yapılan ziyaretin fotoğrafları için bkz.: Akkayan ve Aydın, *Söğüt*, s. 105-6.; Ziya, *Seyahat*, s. 175, 182. Bu törenle ilgili açıklamalar için bkz. İbrahim Hakkı Konyalı, *Söğüt'te Ertuğrul Gazi Türbesi ve İhtifali* (İstanbul 1959), s. 52. 1950'lerde tören eylül ayında yapılmaya başlanmıştır: Bkz. Darkot, "Söğüt," Konyalı (*İhtifal*, 55-60)

Her sonbaharda Osmanlılarla aynı soydan geldikleri savında olan Karakeçili yörükleri, Eskişehir civarında toplanır ve Söğüt'ün 3 km kuzeybatısında Ertuğrul'a atfedilen bir türbeyi ziyaret ederler. Çoğu kasabanın dışından, Kütahya'dan, Eskişehir'den ya da başka yerlerden gelirler.[75] II. Abdülhamid'in saltanat yıllarından önce bu ziyaretin bahar dönencesinde yapıldığına –ve bunun İran ya da Şii etkileri

1956 yılındaki töreni anlatır. 1961 törenine tanık olan Taeschner'e göre eylül ayının son pazar gününde yapılırmış: "Das Raiterfest der Yürüken zu Ehren des Gazi Ertoğrul zu Söğüt." *Mitteilungen der Deutsch-Türkische Gesellschaft* 44 (1962), 7. 1981 ve 1982'de Eylül 11-13 tarihlerinde yapılmıştır: Akkayan ve Aydın, *Söğüt*, 73. Bu festivalin 1890'larda başlatıldığı söyleniyor: Halim Sait Kayılı, *Yaka Alp Kayı Köyü Monografisi* (Eskişehir 1990), 32. Daha önceki yayınlar için bkz.: Muhiddin Aslanbay, *Eskişehir'deki Alâeddin Camisi* (Eskişehir 1955), s. 31-41.

75 1895 töreni için bkz.: Konyalı, *İhtifal*, s. 33. Bu bilgiler olasılıkla Ziya, *Seyahat*, 180 ve Ziya'nın kendi kaynağına dayanır. Çeşitli yayınlardaki listelere dayalı olan Karakeçililerin bu yerleşme ağı, bu boylarla erken Osmanlılar arasındaki ilişkiyi kuşkulu kılıyor. Sözgelimi, Halil İnalcık'ın aktardığı Hüseyin Yurdaydın'ın tanıklığı, tanıdığı hemen bütün Karakeçili yerleşmelerinin Seyitgazi yakınlarında bulunduğunu gösteriyor: Bkz.: İnalcık, "The Yürüks: Their Origins, Expansion, and Economic Role," *Oriental Carpet and Textile Studies*, c. 2, *Carpets of the Mediterranean Countries 1400-1600*, yay. Robert Pinner ve Walter B. Denny (Londra 19856), s. 51. Söğüt çevresindeki Osmanlılarla Karakeçililer arasında ilişki kuran herhangi bir erken dönem kaynağından haberim yoktur. Aşiretin yaptıklarını anlatan ve Türk dünyasındaki yerlerini yücelten yakın tarihli popüler bir yayın için bkz.: İbrahim Yılmaz, *Ecdad Kültürü*, c. 1, (Ankara 1995); eski fotoğrafları kullanan bir başka popüler yayın için bkz.: Sefa Önal, *Devlet Kuran Kahramanlar*, (İstanbul 1987), s. 45-70. Ayrıca bkz.: Cemal Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, (Berkeley ve Los Angeles, 1995), s. 185, n. 9; Kafadar II. Abdülhamit'in, Ertuğrul'un eşi olan Hayme Ana'nın mezarının "ortaya çıkarılması"na nezaret ettiğine dikkati çeker. Abdülhamid'in atalarının mezarlarının onarılmasıyla ilgilenmesi açıkça siyasal amaçlıdır ve her iki "ortaya çıkarma" aynı derecede hileli olabilir. Hayme Ana adı, bana topografik bir deyim olan ve çayır anlamına gelen *haymana* sözcüğünün kişi adına dönüştürülmüş şekliymiş gibi geliyor. Hayme Ana'nın yattığı en son yer, Domaniç yakınlarında bir köy olan Çarşamba'dadır. Burası Bursa'nın doğusundaki alçak ovaları Tavşanlı'ya bağlayan yola yakın bir otlaktır. Bkz.: Öcal, "Ertuğrul Gazi," 115-17; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, (Ankara 1947), 1:101 not 1.

sergilediğine– ilişkin bir de rivayet vardır.[76] Bu ziyaret sırasında bulgur, kuzu eti ve üzümden oluşan bir şölen yemeği yenir, ardından da geleneksel bir binicilik sporu olan cirit oyunlarına geçilir.[77]

Bu törenin örgütleniş biçiminin ve günün ilk saatlerinde yapılmasının, tartışmamız açısından anlamı vardır. Güneyde ve Eskişehir yakınında bir bozkırda toplanan göçerler, daha kuzeydeki vadide bulunan Ertuğrul türbesinin çevresindeki kutlamalara doğru yol alırlar. Onu kendilerinden biri saymalarına ve ona olan bağlılıklarına karşın, türbesinin çevresindeki göçerler gibi bir yaşam sürmezler: Kaldı ki orası ne otlak olmaya ne de tarım ile madenciliğe elverir. Karakeçililerin yaptıkları bu ziyaretin gerisinde olan her ne ise (eski dönemlere ait kanıtların bulunmaması ciddi kuşkuların nedenidir), bu ziyaret Osman ile Orhan zamanındaki yerleşikliğin nasıl olabileceğine ilişkin bir görüntüyü birebir yansıtabiliyor.[78]

Osmanlılar yeni ortamlarında yaşamlarını hangi temellere oturtacaklarına karar vermek zorundaydılar. Buldukları ortam ve onun yer aldığı coğrafya karar vermelerini kolaylaştırmıştır.[79] Marmara

76 Taeschner, "Reiterfest," 8. Taeschner'e göre, hanedanının prestijini artırmak isteğindeki Abdülhamit bu ziyaret günü ile Ertuğrul'un varsayılan ölüm yıldönümünü birleştirmiştir. Bu ziyaret geleneğinin kökeni ve Karakeçililerle Osmanlılar arasındaki gerçek bağların ne oldukları hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. Ziyaretin başka tarihlerde yapıldığı savı ise, bütün düzenlemenin yeni olduğu keyfiyetini gizlemeyi amaçlayabilir.

77 1961 yılında oynanan oyunun niteliği Taeschner'i etkilememiştir: "Reiterfest." 9. Bir ara güreş oyunlarına yer verilmiş olmalıdır: Bkz.: Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru,* (İstanbul 1973). s. 257-8. 1980'lerde geleneksel ziyaret kendi protokolü olan resmi bir festivale dönüşmüştür (kendi giysileri içindeki "göçerler," pilavlarını açık alanda tahta kaşıklarla yemişler, yerleşik hükümetin üniformalı temsilcileri karınlarını içerde keten örtülü masalarda doyurmuşlardır). Akkayan ve Aydın (*Söğüt*, 75-83), bunu ayrıntılı biçimde aktarırlarken, olaya istemleri dışında bir mizah katmışlardır. Bkz.: Feyzi Halıcı, "The Söğüt and Bilecik Festivals," *Üçüncü Milletlerarası Yemek Kongresi*, yay. Feyzi Halıcı (Ankara 1990), s. 144-49 (Türkçesi s. 137-43).

78 Hüseyin Yurdaydın'ın anımsadığı Eskişehir ovasındaki Karakeçili köylerinin dökümü için bkz.: İnalcık, "The Yürüks," s. 51.

79 Tarih gelenekleriyle ilgili incelemelerde sorulmayan sorulardan biri de Osmanlıların yeni yurtlarını arayıp seçmek konusunda ne derece özgür

havzasını Anadolu içlerine bağlayan belli başlı büyük yolların üzerine konuşlanmış olan Osmanlılar, önemli ve kazançlı bir konumda bulunmaktan hoşlanmış olmalılar. Geride bıraktıkları bozkırdan çok daha verimli, üretken ve zengin topraklarda yaşayan Osmanlılar, kuzey ve kuzeybatıdaki topraklarda bu zenginliği daha da artırma olanağı bulunduğunu görmüş olmalıdır. Ankara, Sivrihisar ya da daha içerlerde duraklamış olsalardı, tarihleri başka türlü yazılacaktı. İç kısımlardaki bozkırlara seferler ya da akınlar düzenlemeyi ilginç ya da gerekli bulmuş olabilirler, ancak asıl hamleleri daha zengin yöreler olan, daha yeşil otlaklara, daha varsıl cemaatlere, daha önemli yollara sahip olan, daha yoğun kaynaklar ve daha kalabalık bir işgücü sunan kuzey ve kuzeybatıdaki yörelere doğru yapmışlardır. Görüleceği gibi, erken Osmanlı fetihlerinin coğrafyası Osmanlıların şehirlere, yolların denetimine ve kaynakların ulaşabilirliğine olan ilgilerini yansıtır. Bu kaynaklar da bir süre sonra onlara akmaya başlamıştır: Nitekim Osman'ın halefi olan Orhan ile ailesi bir dizi alçakgönüllü vakıf yapısının banileri olabilmişlerdir.[80]

Özetle söylemek gerekirse, Osmanlıların yeni yurdu onların kaderi üzerinde belirleyici olmuştur. Platonun kuzeyine doğru ilerledikleri zaman, arkalarında kırsal yaşama ve göçerliğe uygun bir ülke bırakmışlardı; yaşamlarını büyük zorluklarla baş etmek zorunda kalmaksızın oralarda sürdürebilecekken, önlerinde daha da büyük fırsatlar sunan, bir kuşak öncesine göre daha büyük kaynaklar ve varsıllıklardan yararlanabilecekleri bir başka ülke bulmuşlardır. Hepsi de ayartıcı olan bir dizi seçim olasılığıyla karşı karşıya kaldılar; üstelik bu olasılıklar ekonomik amaçlarla koyun yetiştirmek ya da askeri amaçlarla at yetiştirmekle sınırlı değildi. Toprak ile iklim onların seçimini zorlayan başlıca etmenler değildi ama gene de oldukça çekici yanları vardı.

---

olduklarıydı. Uzaklardaki bir kişi tarafından oraya gönderilmiş olmak yerine bu bölgeyi duymuş ve beğenmiş olabilirler. Bu türden sorulara yanıt vermek için, Osmanlıların geliş tarihi konusunda daha çok veriye sahip olmak ve onların Selçuklulara, Moğollara ya da daha alt düzeyde bir başka beye olan siyasal bağımlılıklarının derecesini kestirebilmek gerekiyor.

80 Bu bilgiyi Profesör Robert Crane'e borçluyum.

Söğüt birden çok iklim çevresinin etkisi altında bulunmakla birlikte, en çok Karadeniz'den etkilenir. Yüksek konumu olan bu küçük mezrada, denizden gelen esintiler hissedilebiliyordu. Ancak bu aşamada biz Osmanlıların ilk yıllarına, kıyılara doğru olan büyük yayılma hareketlerinden önceki durumlarına bakmaktayız. Bu başlangıç yıllarında, Söğüt vadisinin coğrafyası onları Marmara havzasına yöneltiyordu.[81] Ve onlar, Ksenofon'un on binleri gibi coşkuyla bağırmasalar da, artık "deniz... deniz" diye mırıldanabilirlerdi.

Ekler: Güzergâhlar

Aşağıda, Kostantinopolis ile plato arasındaki gidiş geliş yolları üzerindeki menzillerin dökümü verilmiştir. Bir dizi gezginin anlatılarından aktarılan bu menziller Söğüt'ün en önemli yolların yanında ya da yakınında bulunmasının önemini gösteriyor.[82]

Hans Derschwam, 1555
10 Mart / Üsküdar'dan Kartal'a
11 Mart / Kartal'dan Gebze'ye
12 Mart / Gebze'den Hereke üzerinden İzmit
13 Mart / İzmit'ten Kazıklı'ya
14 Mart / Kazıklı'dan Dikilitaş üzerinden İznik
16 Mart / İznik'ten Yenişehir'e
17 Mart / Yenişehir'den Akbıyık'a
18 Mart / Akbıyık'tan Ermeni Pazarcık'a
19 Mart / Ermeni Pazarcık'tan Bozöyük'e[83]

81 Karasu'yu ve Sakarya'yı geçen bir yolcu, toprağın Türkiye'nin başka yerlerinden daha çok kullanıldığı alanlardan geçecektir: Bkz.: Hütteroth, *Türkei*, fig. 92 (s. 362 karşısı).

82 Usha M. Luther, *Historical Route Network in Anatolia (Istanbul-Izmir-Konya), 1550's to 1850's: A Methodological Study*, (Ankara 1989), s. 25, 61. Ve Stefanos Yerasimos'un etkileyici derlemesi, *Les voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIVe-XVIe siècles)*, (Ankara 1991), 63 ve başka yerlerde.

83 Hans Derschwam, *Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553/55)*, yay. Fr. Babinger (Münih ve Leipzig, 1923. s. 151-67; *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev. Yaşar Önen (Ankara 1987), 20723.

Hac Yolu
Üsküdar'dan Kartal'a, 3 saat
Kartal'dan Gebze'ye 3 saat
Gebze'den Hersek üzerinden İznik'e 10 saat
İznik'ten Lefke'ye 11 saat
Lefke'den Söğüt'e 9 saat
Söğüt'ten Eskişehir'e 10 saat[84]

Arthur Pullınger, 1738-9
23 Mart / Eskişehir
24 Mart / Söğüt, 9 saat
25 Mart / Vezirhan, 8 saat
26 Mart / Lefke, 4 saat
27 Mart / 26 İznik, 6 saat
28 Mart / Gebze, 12 saat[85]

William Martın Leake, 1800
19 Ocak / Üsküdar'dan Kartal'a 4 saat
20 Ocak / Kartal'dan Gebze'ye 5 saat
21 Ocak / Gebze'den Kız Derbend'e 9 saat
22 Ocak / Kız Derbent'ten İznik'e 5 saat (20 mil kadar)
23 Ocak / İznik'ten Lefke'ye 6 saat, Lefke'den Vezirhan'a 4 saat
24 Ocak / Vezirhan'dan Söğüt'e 8 saat
25 Ocak / Söğüt'ten Eskişehir'e 10 saat[86]

John MacDonald Kınneır, 1813
2 Eylül / Üsküdar'dan Gebze'ye
3 Eylül / İzmit körfezini geçiyor ve 8 saatte Gustorjeck (muhtemelen Kız Derbend)

Ayrıca bkz.: Yerasimos, *Voyageurs*, 231; 130 (Haydar Çelebi, 1514); 151-2 (Süleyman'ın rodos seferi, 1522); s. 170 (Bedreddin Gazi, 1530); s. 183-85, (Nasuhü's Silahi, Matrakçı, 1534-35); s. 216, (Süleyman'ın ikinci İran seferi, 1548); s. 374 (John Sanderson, 1597).

84 Taeschner, *Anatolische Wegenetz*, s. 101. Yerasimos, *Voyageurs*, s. 213 (Jean Chesnau, 1550).

85 Drew-Bear, Naour ve Stroudr, *Arthur Pullinger*, s. 44-46.

86 Leake, *Journal of a Tour*, s. 1-20.

4 Eylül / Gustorjeck'ten İznik'e
8 Eylül / İznik'ten Lefke, Vezirhan ve Söğüt'e[87]
10 Eylül / Söğüt'ten Eskişehir'e 10 saat[88]

Carsten Niebuhr, 1766'daki gözlemleri 1837'de yayınlanmıştır.
Eskişehir'den Söğüt'e 7 saat
Söğüt'ten Vezirhan'a 5 saat
Vezirhan'dan Lefke'ye 5 saat
Lefke'den "Tschinislik" 9 saat
"Tschinislik"ten "Dsjaur Dewrend" 6 saat
"Dsjaur Dewrend"den Gebze'ye 6 saat
Gebze'den Üsküdar'a 9 saat.[89]

Charles Fellows, 1838
17 Mart / İstanbul'dan Üsküdar'a, Dil'e
18 Mart / Dil'den Hersek'e, Çoban Kalesi'ne, Kız Derbent'e, İznik'e
20 Mart / İznik'ten Lefke'ye, Vezirhan'a
21 Mart / Vezirhan'dan Söğüt'e, İnönü'ye[90]

Charles MacFarlane, 1847
18 Ekim / Bozöyük'ten (Karasu üzerinden) Karaköy'e
19 Ekim / Karaköy'den Bilecik'e
22 Ekim / Bilecik'ten Pelitözü'ne (Yarhisar'a), Köprühisar'a, İznik'e
23 Ekim / İznik'ten Yenişehir'e
24 Ekim / Yenişehir'den Dinboz'a, Kestel'e, Bursa'ya[91]

87 MacDonald Kinneir (Journal, 33) Lefke ile Vezirhan arasındaki verimli vadiden şöyle söz eder: "...Romantik ve yoğun tarımı olan bir vadi... Birçok yeri beş yüz yardadan daha geniş değil ve meyve yüklü şeftali, kayısı, ceviz, erik ve armut ağaçlarıyla kaplıdır."

88 MacDonald Kinneir, *Journey*, s. 22-35.

89 Niebuhr, *Reisebeschreibung*, s. 123-34.

90 Fellows, *Journal*, s. 102-24. Fellows'un bitkiler ve toprak oluşumları hakkındaki gözlemleri öteki gezginlere göre daha eksiksizdir.

91 MacFarlane, *Turkey and Its Destiny*, I:317-68, çok ayrıntılı bir anlatı. MacFarlane Pelitözü ile Yarhisar arasındaki yolun boş, trafiğinin az olduğunu yazar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜÇ ŞEHİRLİ BİR MASAL
ESKİŞEHİR, KÜTAHYA VE KARACAHİSAR

> Eskişehir dolaylarında, Anadolu platosunun kusursuz temiz havasında yolculuk yaptığımızda, baharda açık yeşilin örttüğü dağların olağanüstü güzel oluşumu bize çarpıcı geliyordu. Yaygın ve biteviye bir düzlüğü taşıyan bu yükseltinin bittiği yeri bir giriş duvarı açıkça belli ediyordu; ve ölü şehrin bilmecesi bizi gizemli salınışında alıkoymayı sürdürdü.
>
> Richard Hartmann,
> *Im neuen Anatolien, Reiseeindrücke*

Ünlü Afrika kâşifi Heinrich Barth ile tanınmış Anadolu tarihi uzmanı Andreas D. Mordtmann, çok önceleri Trabzon'da başlattıkları uzun ve verimli bir inceleme gezisinin ardından 17 Aralık 1858'de, İstanbul'a dönüyorlardı. Şiddetli bir kar fırtınasının içinde at sürerek Frikya'yı ve anıtlarını geride bırakmışlar ve sabahın büyük kısmını anıtlardan yoksun olduğu için onları hayal kırıklığına uğratan Eskişehir'de dolanarak geçirmişlerdi. Şimdi de oradan ayrılmış ve kuzeybatıya, Söğüt'e yönelmişlerdi. Niyetleri Marmara havzasının alçak kesimlerine varmak ve Noel'den önce biraz oyalanacak vakit bulmaktı. Ancak havanın bozması yüzünden o geceyi Bozdağı'na çıkışın dikleşmeye başladığı –ve Osman'ın kayınpederi Şeyh Edebalı'nın yaşadığı yer olduğu rivayet edilen– İt Burnu'nda geçirmek zorunda kaldılar. Yolda giderken asık yüzlü Karacahisar kalesinin önünden geçtiler ve bu yapının tarihsel bilinmezlerini konuştular. Bu mevki, onları bölgenin tarihsel coğrafyasını tartışmaya sürüklemiş olmalıdır. Mordtmann'ın yazdığı

gibi: "Bu çağın tarihi tümüyle o kadar karmaşık ve çelişkilidir ki, yeni baştan incelenmeyi hak ediyor."[1] Biz de Mordtmann'ın önerisine uyarak Karacahisar'a bir daha bakalım çünkü bu yer Osmanlıların tarihleri yazılmadan önceki çevreleri ve komşuları hakkında bilgiler barındırıyor.

Buraya kadar Osmanlıların atalarıyla Anadolu'ya geldik ve bu gelişin özelliklerini irdeledik. Bir süre Söğüt'te kaldık ve sunduğu siyasi (Bizans savunmasının zayıflığı), ekonomik (ovaların tarımsal zenginliği) ve askeri (daha çok asker beslemek için daha zengin topraklar) fırsatların büyüklüğünü daha iyi kavradık. Ne var ki alçak bölgelerden kuzeye ve batıya doğru kendilerini gösteren bu fırsatlar, çıplak tarlaları ve açık otlaklarıyla güneyde yoktu. Gelecek açısından en esaslı fırsatlar çobanlıkta değil, yerleşik yaşamda saklıydı ve Osmanlıların güneyinde kalan Karacahisar, ilk bakışta heves edilecek bir yer gibi görünüyordu. Dahası, çeşitli tarihlerde anlatıldığı biçimiyle Karacahisar'ın ele geçiriliş öyküsü bir anlam taşımıyordu. Osmanlıların bu kaleyi Bizanslılardan aldıkları rivayet ediliyordu ama, Bizanslılar bu bölgedeki egemenliklerini bir yüzyılı aşkın süredir yitirmişlerdi. Bu yüzden erken Osmanlı tarihini daha önceleri araştırmış olanlar bu öyküyü bir kenara bırakmışlardı.[2] Ne var ki, Karacahisar'ın Osmanlı anlatılarındaki önemi göz önüne alındığında, bu rivayet tümüyle uydurulmuş olmamalıdır. Nitekim bu metinlerinde Karacahisar Eskişehir'den daha çok yer tutar.[3] Neden? Gerçekte neler olup bitmiştir ve bunlar neden önemlidir? Önce yöreye bir göz atalım ve Osmanlıların bu kaleye neden

1 A. D. Mordtmann, *Anatolien*, yay. Franz Babinger, (Hanover 1925, 550. Ayrıca bkz.: Heinrich Barth, *Reise von Trapezunt durch die nördliche Hälfte Klein-Asiens nach Scutari im Herbst 1858*, Petermann's geographische Mitteilungen, ek. 3 (Gotha 1860), s. 99.

2 Bunu ilk yapan Paul Wittek'tir, "Von der byzantinischen zur türkischen Toponymie," *Byzantion* 10 (1935), 37. Ayrıca bkz.: Aldo Gallotta, "Il 'mito oguzo' el le origine dello stato ottomano: Una reconsiderazione," *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, yay. E. Zachariadou, (Resmo 1993), s. 57-9.

3 Bazen, Söğüt'ün zikredilmesi gereken yerlerde karşımıza çıkar: Bkz.: APZ, s. 12, satır 7.

ilgi duyduklarını anlamaya çalışalım, onların geleceğiyle ilgili olan kuzeye ise daha sonra yönelelim.[4]

Bir önceki bölümde çeşitli yolların Eskişehir yakınlarında birbirine bağlandığı konusunda yazılanlar, bu mevkiin sürekli ve gelişmiş bir tarihe sahip olduğu izlenimini verebilir. Bu konuda biraz veri sunmak gerek: Eskişehir'i çevreleyen plato, kuzeyden ormanlık Bozdağ (yük. 1200 ile 1500 m arasında değişen), güneyden Türkmen Dağı (yak. 2000 m), batıdan da Osmanlıların yaylak yeri olan Domaniç dağının tepeleriyle çevrili geniş ve düz bir çukur oluşturur. Osmanlılar Selçuklu geleneğine uyarak buraya önceleri Sultan Öyüğü, sonradan da Sultan Önü demişlerdir.[5] Bu çevrede, bir kısmı

4 Prof. Beldiceanu-Steinherr, eldeki verilere, hem bu kitapta hem de Nomads and Ottomans (s. 4) başlıklı yayınımda öne sürdüklerimden farklı yorumlar getirmiştir: "Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun incelenmesinde tahrir defterlerinin önemi," *XIII. Türk Tarih kongresi*, c. 3, kıs. 2 (Ankara 2002), 1315-19. Beldiceanu-Steinherr'in görüşüne göre, Karacahisar'ın en üst basamaktaki efendisi Moğol yönetimiydi. Bu sav, kalenin ele geçiş tarihine sıkı sıkıya bağlıdır çünkü Pahimeris vakayinamesinden alıntıladığı önemli bir metin, Gazan döneminde son olaylardan biriyle ilgilidir. Bu konuya başka yerde yeniden değinmeyi düşünüyorum.

5 *Sultan Öyüğü* adı yeğleniyor (*Bozöyük* ve *İnönü* aynı değişime uğramışlardır): J.H. Kramers, "Sultan Önü" maddesi, *Encyclopedia of Islam*. Ne var ki bu makalede Ibn Bibi'ye atfedilen metin aslında Yazıcıoğlu Ali'nin 15. yüzyılda yaptığı derlemeden alınmıştır ve 13. yüzyıldaki özgün yazmada bulunmamaktadır: Bkz.: Ibn Bibi, *El-evamiru'l-'Ala'iye fi'l Umuri'l-Ala'iye*, yay. Adnan Erzi, c. 1 (Ankara 1957), s. 228-29. Ayrıca bkz. Taeschner, "Anatolische Forschungen," 100; Hartmann, *Anatolien*, s. 57. Bununla birlikte Selçukluların kullandığı terim, olasılıkla, İbn Sa'id'in (ö. 1286) coğrafya kitabında Ankara'nın sekiz fersah batısında bulunduğunu belirttiği "Sultanbuli" mevkii için kullanılmış olandır. İbn Sa'id'in sözünü ettiği "Sultanbuli" ılıcalarının aslı "Sultan Yuki" (=Sultan Üyüğü) olmalıdır: Bkz. Claude Cahen, "Ibn Sa'id sur l'Asie Mineure Seldjuquide," *Tarih Araştırmaları Dergisi* 6, no. 10-11 (1968), s. 44. Sultan Öyüğü adı 1584 yılında Kırşehir ilindeki bir köyün de adıdır: Bkz.: Bahaeddin Yediyıldız, "Türkiye'de yer-adı verme usulleri," *Türk yer adları sempozyomu bildirileri* (Ankara 1984), s. 35. Ayrıca bkz.: Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğu'nda yaya-müsellem-taycı teşkilatı [XV. ve XVI.. yüzyılda Sultanönü Sancağı]* (İstanbul 1990), s. xix. Yerel anlatılara göre bu ad, Dorylaion savaşı sırasında orada kurulan Kılıç Arslan'ın ordugâhından geliyor.

tarihöncesine ait yerleşmelerden kalma birçok höyük bulunur. Gene burada, Porsuk çayına (Tembris) dökülen çok sayıda dere vardır.[6] Söğüt'ten güneydoğuya yönelen yol "bodur meşe ağaçları ile köknarların dağınık olarak yetiştiği kayalık tepelerden" geçer ve "çorak ve çıplak yapısı ağaç yokluğu yüzünden daha da çarpıcı olan" bir ortama ulaşır.[7] Karasu vadisinin içinden çıkıldığında ormanlık çevreden bozkıra geçiş, Karaköy'den Bozöyük'e kuş uçuşu on kilometredir.[8] İznik ya da İzmit'ten yukarılara çıkan yolcuların karşısına çıkan ilk şehir Eskişehir'dir.

Eskişehir/Dorylaion'un Frikler, Grekler, Romalılar ve Bizanslılar zamanındaki merkezi, şehrin 3 km uzağındaki Şar Höyük tümseğidir.[9] Yüksekliği otuz metre kadar olan bu höyüğün tepe ölçüleri

6 Adolf Reinhardt, "Über Meerschaum und Meerschaum-Fundstätten bei Eskischehir in Kleinasien," *Petermann's geographische Mitteilungen* 57, no. 2 (1911), s. 252. Reinhardt, Eskişehir'in doğusundaki ocaklara ziyareti sırasında gözlemlediği lületaşı üretim tekniklerini açık ve ayrıntılı bir şekilde betimlemiştir.

7 MacDonald Kinneir, *Journey*, s. 35, 6. Kuzeydeki yüksekliklerden gelen yolcu için bozkır, tahılın sulama yapılmadan yetiştiği Bozöyük'te (710 m) bitiyor: Alfred Philippson, *Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien*, c. 3, Petermann's geographische Mitteilungen, suppl. 17 (Gotha 1913), s. 92. Yukarı Karasu'daki son bıçkıhaneler Bozöyük'ün batısı ile kuzeyinde, Karaköy üstlerinde yer almış olmalıdır: MacFarlane, *Turkey and Its Destiny*, 1:318. MacFarlane yolda gördüğü bitki, bina ve yerleşmeleri kaydetmiştir.

8 Von der Goltz, *Anatolische Ausflüge*, 164; bkz.: 158 (harita). Von der Glotz (294-97) yöreyi üç bölgeye ayırır: En güneydeki bozkır, bizi burada ilgilendiren ve Geyveden ilerisindeki Bilecik ile altındaki Küplü'ye uzanan ve dut, üzüm, pamuk ve afyon yetiştirilen ara bölge; Karaköy'ün güneyindeki bozkıra doğru buğday ekimi ve hayvancılıkla uğraşılırdı.

9 Theodor Preger, "Dorylaion," *Athenische Mitteilungen* 19, (1894), s. 301-5; Georges Radet ve H. Ouvrée, "Stèle de Dorylée," *Bulletin de correspondance hellénique* 18, (1894), s. 129 (kısmen Eskişehir'de gözlemlenen antik buluntulara dayalı bir metindir); Alfred Körte'nin, Georges Radet'nin yayını "En Phrygie" hakkındaki tanıtım yazısı için bkz.: *Göttingische gelehrte Anzeigen* 159, no. 1 (1897), s. 389-90. Yakın tarihlerde ortaya çıkartılan bir menzil taşı bu tanıyı desteklemiştir: Frei, "Forschungen," s. 53-54. Başka eski yerleşim alanları için (örn. İnönü), bkz.: *age.*, s. 56-7. Şar Hüyük adı Şehir Höyük'ten gelir. Bu mevkiin resimleri için bkz.: Suzan Albek, *Dorylaion'dan Eskişehir'e*, (Eskişehir

230x120 adım kadardır.[10] Bu bölgede yakın zamanlarda yapılan bir yüzey araştırması, tepe ile çevresinin Bizans döneminde oldukça kalabalık bir nüfusu barındırdığını düşündürmüştür.[11] Daha bir yüzyıl önce yerinde duran Roma ve Bizans dönemlerine ait duvar kalıntıları vardı. Ilıcalar şehrin dışında, antik ve Bizans yerleşmelerinin güneyinde ve daha ilerisindeydiler.[12]

Koyun sürüleri, daha 1147'de, Sarısu (Bathys) vadisi boyunca Dorylaion otlaklarında otlatılıyorlardı.[13] Bizanslı yazarlar Dorylaion'un çevresindeki ovadan söz etmişlerdir. 1175 yılındaki görünümü betimleyen vakanüvis Kinnamos, açık ve çıplak araziyi şöyle anlatır: "Yöreyi hafif bir meltem tarar, çevresindeki yumuşak eğimli ve olağanüstü güzellikte ovalar o kadar zengin ve verimlidir ki, otları bol, tahılı âlâdır. Ortasından akıp geçen derenin seyri hoş, suyu tatlıdır. İçinde o kadar çok balık vardır ki, buranın insanları sürekli avlandıkları halde bu balıklar hiç eksilmez."[14] Bu hoş ama belki de biraz zorlamalı betimlemede ağaçlardan, gölgeden, bağların ya da tepelerin güzelliğinden söz edilmemiştir, çünkü bunlar zaten Dorylaion'da yoktu. Bu alıntı aslında bozkıra adanmış bir ağıttır. Bundan yedi yüzyıl sonra, bölgede çalışan Alman demiryolu işçilerinin rahibi olan Otto Schönewolf'un yazdığı gibi: "Ufukta çıplak dağlar, derin koyakların mor gölgesi; ne bir yeşil orman ne de dost bir köy: Bu yalnızlık çok güzeldir."[15]

1991), lev. 16. Clive Foss'un en son araştırması "Dorylaion: Bulwark of the Byzantine Frontier," *Greek Orthodox Theological Review* 41, (1996), s. 39-55.

10 Bunlar Eugen Oberhummer'in 1897 yılı güzünde yaptığı gözlemlerdir: Roman Oberhummer ve Heinrich Zimmerer, *Durch Syrien und Kleinasien,* (Berlin 1899), s. 383.

11 Frei, "Forschungen," s. 57.

12 Preger, "Dorylaion," s. 301-3. Şehrin daha yeni bir planı için: H.Tevfik Elbir, *60. Mahallesi ile Eskişehir* (Eskişehir 1982).

13 2. Haçlı Seferi'nin Germen üyelerinin buradan geçişiyle ilgili olarak bkz.: Tomaschek, *Zur historischen Topographie*, s. 90.

14 John Kinnamos, *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*, yay. August Meineke (Bonn 1836), s. 294.

15 Schönewolf, *Briefe*, s. 105. Ayrıca bkz.: William Francis Ainsworth: "13 kilometre genişliğinde ve 48 kilometre uzunluğundaki büyük Eski Shehr ovası düz ve yeknesaktır. Ağaç ve korulukları yoktur ama genelde ekilidir ve birçok

Kinnamos Türklerin Dorylaion'u 11. yüzyılda yok ettiklerini ve sonraki yüzyılda, göçerlerin sürülerini şehrin yıkıntıları arasında otlattıklarını anlatmıştır; ben de, daha yukarıda, Alman haçlıların bu sürülerden hayvan çaldıklarına değinmiştim. Ne var ki 1175 yılında, I. Manuil şehri eski yerinden biraz daha ötede yeniden kurmuştur.

köyü vardır. Bu ovayı çeviren tepeler de basık, yuvarlak ve ağaçsızdır, bu da manzaranın yeknesaklığını artırır." (*Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia* [Londra, 1842] I:58). Eugen Hummerer de benzer gözlemlerde bulunur: Oberhummer ve Zimmerer, *Durch Syrien*, s. 377. Gözlemciler, Porsuk çayı üzerindeki eski köprü ile ılıcalar dışında şehirdeki tarihsel kalıntı eksikliğine dikkat etmişlerdir. Genelde bu yolcular yollarını uzatıp Eskişehir'de Frau Tadia/Tatia'nın işlettiği otelin artı yararlarını aramışlardır: Onun Bohemya'ya özgü konukseverliği (Jungbunzlau'dan geliyordu) ile bozkırın katılığı birçok gezginin övgüsünü almıştır: Bkz.: Eisenstein, *Reise*, s. 94. Bir seyahatnameden ötekine varlık gösteren bu figür, belli bir ortamı kavramlaştırmaya hizmet ediyor. Ne var ki I. Dünya Savaşı fırtınası ile Türk-Yunan savaşlarının trajedisi onun hem otelciliğini hem de anısını ortadan kaldırmıştır: Hartmann, Anatolien, s. 57. Temmuz 1890'da Edmund Naumann buraya geldiğinde, kalabileceği yerler güneyde eski şehir merkezindeki bir han ile Porsuk çayı kenarında bulunan Hotel Franz idi: *Vom Goldnen Horn*, s. 81-82, 106-10. Tadia'nın Eskişehir'deki meslek yaşamı, Dernburg'un 1891 ya da 1892'deki ziyaretinden sonra başlamış olmalıdır: Dernburg ise (Alman) Hotel International'daki konaklamasından memnun kalmıştır. Otelin verandasından Porsuk üzerindeki tek kemerli köprüden yapılan gidiş gelişler izlenebiliyormuş (*Deutscher Bahn*, s. 55, 62, 64). 1894 Ağustosu'nda, şahane Bohemyalı, odalarının ve sofralarının temizliğiyle ün salmıştı bile: Körte, *Anatolische Skizzen*, s. 38 (Eskişehir'deki kolera salgınından bahisle); von der Goltz, *Anatolische Ausflüge*, s. 174. "Dul Dadia" olarak bilinen bu kadın, Temmuz 1900 sonlarında von Diest'e de dostane bir ev sahipliği yapmıştır: Walther von Diest, "Die Landschaft zwischen Nicaea und Nicomedia." *Asien* 2, no. 12 (1903), s. 192. "Mama Tadia"nın pastalarının, kuştüyü yataklarının mükemmelliği ve 1921'de oteli çevresindeki çarpışmalar (Yunan uçakları bahçesini bombalamışlardı), Halide Edib Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* romanında ve *Türkün Ateşle İmtihanı* başlıklı anılarında anlatılmıştır. Yazar *The Turkish Ordeal* (New York, s. 1928), s. 239-41 adlı eserinde konuyu ayrıntılarıyla işlemiş, küçücük otelin ev havasını, içindeki istavrozları, madonna imgelerini, büyük aynaları, çiçek ve gümüş takımlarla donatılmış üç masalı küçük yemek odasını ve Türk konuklarını anlatmıştır. Ayrıca bkz.: Albek, *Dorylaion'dan*, s. 192-3; otelin bir resmi için bkz.: von Eisenstein, *Reise*, s. 96.

Yeni kuruluş öncekinden daha küçüktü ve akropolisi duvarlarla çevriliydi. Yapım çalışmaları sırasında çevredeki tepeleri tutan Türkler Bizanslıları sürekli taciz etmişlerdir.[16] Bundan bir yüzyıl kadar önce, arkeolog Preger, Manuil'in kurduğu Dorylaion'un Porsuk çayının güneyindeki yamaçta duran eski Türk şehrinin temelini oluşturduğunu öne sürmüşse de, Manuil'in inşa ettirdiği çevre duvarının bir tümseğe oturmuş olması daha akla yakın bir olasılıktır.[17] 1176'da, Miryokefalon/Kırkbaş savaşının ardından Bizans güçlerinin Batı Anadolu'dan çekilmesi, Eskişehir ovasını onu kendi otlaklarına yeğleyen göçerlere açmıştır. Yeniden inşa edilen tahkimat ise Miryokefalon'dan sonra Selçuklularla Bizanslılar arasında akdedilen anlaşma uyarınca yıktırılmıştır.[18]

1215'te ölen Müslüman yazar El Haravi, Rumlar arasında ılıcalarıyla ünlenen ve Sultan Önü adıyla andığı bu yerin, aşağı yukarı aynı tarihteki durumunu anlatmıştır: Sıcak sular yıkılmış kemerlerin arasından fışkırıyormuş ve buraya her taraftan şifa arayan hastalar geliyormuş.[19] 1196'da, göçerler Eskişehir'in batısındaki Sarısu/Bathys ırmağının kıyılarını yurt tutmuşlardı.[20] İki yıl sonra, 1198'de,

16 Peter Wirth, "Kaiser Manuel I. Komnenos und die Ostgrenze: Rückeroberung und Wiederaufbau der Festung Dorylaion," *Byzantinische Zeitschrift* 55 (1962), s. 21-9. Genel bilgiler için bkz.: Belke ve Mersisch, *Tabula imperii byzantini*, s. 239-42.

17 Preger'in yorumları ve Manuil'in şehrini kurduğu yerle ilgili tartışması için bkz.: "Dorylaion." s. 304-5. Preger, Eskişehir adının Manuil'in yeniden inşa ettirdiği şehre işaret ettiği kanısındaydı ve buna kanıt olarak meslektaşlarının eski Türk mahallesinde buldukları bol sayıda Bizans kalıntılarını göstermiştir: "Bütün bu bina kalıntılarının ve özellikle kullanılmadan ortada duranlarının Şar Höyük'ten taşınmış olması akla yakın gelmiyor." Kinnamos'un metni konusunda ek yorumlar için bkz. Körte, "En Phrygie"yle ilgili tanıtım yazısı ve Foss, "Dorylaion," s. 54.

18 Niketas Choniates, *Nicetas Choniatae Historia*, yay. Jean-Louis van Dieten, c. 1 (Berlin 1975), s. 276.

19 Abu'l-Hasan 'Ali b. Bakr Al-Harawi, *Guide des lieux de pélérinage*, yay. Janine Sourdel-Thomine, Institut français de Damas yayınları, c. 34 (Şam 1957), s. 132.

20 Choniates, *Historia*, s. 466. Tarih için bkz.: Charles M. Brand, *Byzantium confronts West, 1180-1204*, (Cambridge 1968), s. 137.

Eskişehir –Amasya, Ankara ve bazı Pontus şehirleriyle birlikte– Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın oğullarından biri olan Mesud'un eline geçecekti.[21]

Yeni baştan inşa ederek şehri eski varsıllığına kavuşturma tasarısının başarısız kaldığını gösteren hususlardan biri, yapım etkinliğinin 13. yüzyılın son otuz yılında sürdürülmesine karşın geç dönem vakayinamelerde bu şehirden söz edilmemesidir. Bir sonraki yüzyılda ise, ona şöyle bir değinilir: Büyük [mağripli] gezgin İbn Battuta, 1331 yılında, Osmanlıların yeni fethettikleri yıkık durumdaki İznik'ten geçer. İkameti sırasında büyük bir fakih olan imam Alâeddin Sultanyuki (=Sultanönü) tarafından konuk edilmiştir. Gezgin İznik'in kuzeyindeki Mekece ile Kawiya/Geyve'ye gitmiş, sonra da Saqari/Sakarya/Sangarius'u aşarak Kastamonu'ya varmış ve orada, "büyük âlimlerden" olan ve çok yolculuk etmiş bulunan şeyh Taceddin Sultanyuki ile buluşmuştur.[22] Her ikisi de Eskişehir ovasından gelen bu iki âlim, eski uçlarda yerleşik bir Müslüman geleneğinin kök salmaya başladığını gösterir. Ağustos 1402'de, Timur, Osmanlı kuvvetlerini yendikten sonra ordularını Ankara'nın batısına, Sivrihisar'a, sonra Seyit Gazi'ye, oradan da Karahisar [burası kanımca güneydoğudaki Afyonkarahisar değil, Karacahisar olmalıdır] üzerinden Kütahya'ya götürür.[23] Timur'un ordusunun Türkmen dağı

21 Choniates, *Historia*, s. 520. Honiates'in burada alıntıladığımız van Dieten baskısında, Dorylaion'a atıf yapan cümle asıl metinde değil, eklerdedir.

22 Ibn Batutta, *The Travels of Ibn Batutta, A.D. 1325-1354*, çev. H. A. R. Gibb, c. 2, Hakluyt Society, 2. seri, nd. 117, (Cambridge 1962), s. 453, 462.

23 Prof. Elisabeth Zachariadou, Söğüt'ün kuzey ve doğusuna rastlayan Hüdavendigâr Sancağı'nın Tahrir Defterleri'ne dayanarak Karacahisar'ın Beypazar yakınlarında olması gerekliliğine değinerek Karacahisar konusundaki Osmanlı öyküsüne yorum getiriyor: "Histoire et légendes des premiers ottomans," *Turcica* 27 (1995), s. 69. Bu belirlemenin bu öyküye gerçeklik kazandırıp kazandırmadığı açık değildir çünkü bu bölge uzun zamandır Bizanslıların elinden çıkmıştı: 1290'larda İlhanlı Gazan adına orada darb edilen üç dirhem için bkz.: Tuncay Aykut, *Ak Akçe, Moğol ve İlhanlı Sikkeleri*, Yapı Kredi para koleksiyonları, c. 1, (İstanbul 1992), s. 138. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde 700 h./1299-1300 tarihli bir dirhem bulunuyor. Türkiye'de çok sayıda Karacahisar adında yer bulunmaktadır ve bu da

üzerinden batıya değil ama kuzeydeki Eskişehir ovasına gitmiş olması akla daha yakındır. Makas Alan platosunda batıdan doğuya uzanan ve dağ sırası boyunca devam eden zor bir geçiş vardır. Ayrıca Seyit Gazi'den yukarıya Seyit Suyun batısından çıkmayı deneyen yolculara ilişkin hiç kayıt bulunmamaktadır ve belli ki, bu patika kalabalık askeri oluşumların ilerlemesine uygun değildir.[24] Tarihte, Kütahya'ya giden yolcular ya Eskişehir üzerinden giderek dağların doğusundan, ya da Afyon'dan yola çıkmışlarsa, dağların batısından dolanmışlardır; ama Seyit Gazi, Afyonkarahisar'dan çok Eskişehir'e yakındır.[25] MacDonald Kinneir, at sırtında ve Egret (Egar), Osman ve Altıntaş üzerinden Afyonkarahisar'dan Kütahya'ya gitmiştir. Doğu yanında "kuzeye ve batıya uzanan yüksek bir dağ sırası" görmüş ve şunu eklemiştir: "Bütün bölge kocaman bir dağ sırası gibi olduğundan, dağlardan birini ötekinden ayırmak zordur."[26] Timur'un bu dağları büyük bir orduyla geçmesi gerekiyordu ve bugün hâlâ Seyit Gazi'yi dağların üzerinden Kütahya'ya bağlayan bir yol yoktur. Dolayısıyla anlatıdaki Karahisar büyük bir olasılıkla Karacahisar olmalıdır. Timur'un seferiyle ilgili kaynakların hiçbiri (hangi ad altında olursa olsun) Eskişehir'den söz etmez, buna karşılık aynı kaynaklarda Timur'un konakladığı birçok yerin adı verilmiştir. Bu yüzden, sefer sırasında Karacahisar'ın daha çok önemsendiğini, ya

şaşırtıcı değildir. On kalemlik bir liste için bkz.: *Köylerimiz,* (Ankara 1968), s. 309-10. Bununla birlikte bu bölümde sözü edilen Karacahisar Söğüt'e en yakın olanıdır. Hüdavendigâr Defterlerinde zikredilmez çünkü güney ve doğuda bulunan Sultanönü sancağı içindedir.

24 C. H. Emilie Haspels, *The Highland of Phrygia*, c. 1, (Princeton 1971), s. 164, ve daha genel bilgiler için, s. 20-21.

25 Kiepert, Dermburg'dan Frikya'daki mezar anıtlarıyla Kütahya arasındaki bölgeyi incelemesini istemişti ama onun asker olan rehberi onu durdurmuştur: Dernburg, *Deutscher Bahn*, s. 145.

26 MacDonald Kinneir, *Journey*, s. 233-36. 5-7 Ocak 1767'de Cirsten Niebuhr aynı yolu izlemiş, Afyon'dan Egret'e, oradan Doğalar ve Kütahya'ya gitmiştir: *Reisebeschreibung*, s. 134-5 ve haritalar X, XIII. 18. yüzyılın sonunda, G. A. Olivier, Ekim aylarının başlarında aynı yolda üç gün geçirmiştir: *Voyage*, s. 406-8.

da doğrudan yol üzerinde bulunduğu sonucunu çıkartabiliriz.[27] Aslında, daha sonraki yüzyıllarda da, çevrede kuru tarım yapılmasına rağmen buradaki kentsel gelişimin oldukça zayıf kaldığı görülür. Eskişehir'in önemi daha çok –Arap yazarın bile ilgisini çekmiş olan– ılıcalarından, yakınında bulunan sultan harasından ve kalabalık göçerlerinden ileri gelmektedir.[28]

Bu yerleşmenin gerilemesine tanıklık eden ise, Anadolu'da birçok yer hatta köy adının kullanılmaya devam etmesine karşın, Dorylaion adının unutulmuş olmasıdır. Yerleşmenin yeni sakinlerinin o adın yerine sundukları ad ise, onun eskiliğine vurgu yapan Eskişehir adı olmuştur.[29]

1823 yılının eylül ayında, MacDonald Kinneir şehri dolaşmış ve her ikisi de kerpiç evlerden oluşan iki ayrı mahalleye ayrıldığını fark etmiştir. İçinden geçen iki çay, Sarısu (Hermos ya da Bathys) ile Porsuk (Tembris) şehrin doğusunda birleşiyordu.[30] Kinneir Porsuk yakınındaki aşağı şehirde dört ılıca bulmuş ve bunlardan daha eski olanının dönüştürülmüş bir Bizans yapısı olabileceğini düşünmüştür.[31] Eskişehir, 1870'te, ovanın güneyindeki tepelerin dibine

27 Profesör Anthony Luttrell'e, Timur'un 1402 yılında izlediği yol ve onun kronolojisi hakkındaki yayınlanmamış kitabına bakmama izin verdiği için teşekkür ederim.

28 Eskişehir'in lületaşı üretimi daha sonra başlamış olmalıdır: Dutemple, *En Turquie,* s. 227-34.

29 Wittek, "Toponymie," s. 50.

30 Sarısu'nun antik çağların Hermos çayı olduğu hakkında bkz. Drew-Bear, Naour ve Stroud', *Arthur Pullinger*, s. 74, n.104'te sunulan literatür. Sarısu ile Porsuk arasındaki bağıntı hakkında Körte'nin yorumları için bkz.: Preger, "Dorylaion," s. 314.

31 MacDonald Kinneir, *Journey*, s. 36. Kinneir ayrıca Porsuk üzerindeki köprüde bir yazıt bulmuştur (37) ama köprünün eskiliği konusunda bir şey kaydetmemiştir. Selçuklu döneminden olduğu söylenir ancak buna bir kanıt verilemiyor: C. W. M. Cox ve A. Cameron, *Monumenta Asiae Minoris antiqua*, c. 5, *Monuments from Dorylaeum and Nacolea* (Manchester 1937), xiv; Georges Radet, "En Phrygie, rapport sur une mission scientifique en Asie Mineure (Août-Septembre 1893)." *Nouvelles archives des missions scientifiques et littéraires* 6 (1895), s. 429-30.

sığınmış, yedi sekiz camili bir şehirdi[32] ve 16. yüzyıldaki durumuna oranla az değişmişti.[33]

Demiryolunun gelişi şehri değiştirdi ve tarihi kimliğini geri plana attı.[34] Haziran 1893'te, Theodore Preger ile meslektaşlarının yerel yazıtları incelemek üzere iki gün geçirdikleri şehirde üç mahalle vardı. Birincisi –en yüksek noktası yaklaşık 900 m olan– güneydeki tepelerde yer alan eski şehirdi ve bir dere onu ılıcaların bulunduğu çarşı mahallesinden ayırıyordu. Porsuk çayı ise çarşıyı yeni binaların bulunduğu istasyonun doğusundaki kesimden ayırıyordu. Yeni bir köprü ile bir yol, istasyonu orta mahalleye, bir patika ise yeni mahalleyi kuzeydoğudaki Şar Höyük'e bağlıyordu. Preger ile arkadaşları bu tepeciğin eski Dorylaion'un bulunduğu yer olduğuna karar verdiler.[35] Şehrin çevresinde kavun ve hıyar yetiştirilen küçük bostanlar vardı.[36] 1909'da, 35 bin kişilik bir nüfusu olan Eskişehir'de (yük. yaklaşık 810 m), Avrupalı görünümlü yeni mahalle ile ahşap evlerin doldurduğu eski şehri birbirinden demiryolu ayırıyordu.[37] Eskişehir'in aşağı şehri ile çarşısı, 1922'de, Türk-Yunan çatışmaları sırasında tümüyle yok olmuştur. Platonun güney kenarındaki üst şehir ise nasılsa korunabilmiştir.[38]

32 [Murray's] *Handbook*, s. 364: İstanbul'dan at sırtında 53 saatlik bir mesafe veriliyor.

33 Doğru, *XVI. Yüzyılda Eskişehir*, s. 45-53.

34 Eskişehir'de lületaşı bayiliğinin başındaki Cohn'un öngörüleri için bkz. Dernburg, *Deutscher Bahn*, s. 59-60 (Cohn eski Türk mahallesinde oturuyordu). 14. ile 19. yüzyıllar arasında Eskişehir'in ilginç bir yanı olmadığını ve trajik insan öykülerinden payını almadığını öne sürmüyorum. Ne var ki bu bölümde incelenen etmenleri değiştiren Tanrı ya da insanlık elinden çıkma değişiklikler oldukça azdı. Yerleşmenin genel tarihi için bkz.: Necdet Tunçdilek, "Eskişehir bölgesinde yerleşme tarihine toplu bir bakış," *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15, (1951), s. 189-208.

35 Bu tepe, hem Eskişehir hem de Mutalip'te inşa edilen evler, camiler ve mezarlar için bir taş ocağıydı. Körte, *Anatolische Skizzen*, s. 41.

36 *Age*, s. 36.

37 Reinhardt, "Über Meerschaum," s. 251. Anadolu demiryolunun gelişinden önce nüfus daha düşüktü.

38 Taeshner, "Anatolische Forschungen," 96-7. Taeschner ile Wittek bu yerleşimleri 6-12 Eylül 1927 tarihleri arasında incelemişlerdi.

Eskişehir, son üç-dört kuşak boyunca etkileyici bir demiryolu kavşak yeri ve sanayi merkezine dönüşmüşse de, erken Osmanlı döneminde, adından da anlaşılacağı gibi sadece "eskiden şehir olan" bir yer olarak yer aldığını aklımızda tutmalıyız. Dorylaion düştükten az sonra, 1182'de Türklerin eline geçen Kütahya'da bugün hâlâ ayakta duran 13. yüzyıla ait vakıf eserler –1234 tarihli Yoncalı Hamam, 1237 tarihli Balıklı Cami, 1243 tarihli Hıdırlık Cami ve 13. yüzyılın ilk yarısından Hezari Dinari camii gibi– ile yazıtlar bulunmaktadır.[39] 20. yüzyıldaki savaşların getirdiği yıkımlardan önce Eskişehir'e gelen gezginler, erken dönemlerden kalma anıtların yokluğuna dikkat çekmişlerdir. Ama orada buldukları antik kalıntılar bile Selçuklu dünyası kalıntılarından çoktu. Selçuklu döneminde buradan geçmekte olan ticaret, izlerini başka yerlerde bırakmıştır.[40] Eskişehir'deki tek 13. yüzyıl yazıtı Alâeddin Camii'nin minaresine aittir ve 1267-68 tarihlidir. Oysa güneydoğusundaki Seyit Gazi'de, 13. yüzyılın ilk on yılına ait anıtlar bile vardır, Sivrihisar'da da birçok anıt durmaktadır.[41] Şehirde

39 *Répértoire chronologique d'épigraphie arabe, Institut français d'archéologie orientale du Caire*, halen 14 cilt. (Kahire 1931-), s. 21-23; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kütâhya şehri*, (İstanbul 1932), s. 21-23; Ara Altun, "Kütahya'nın Türk devri mimarisi-bir deneme," *Kütahya*, (İstanbul 1981), s. 216-24; Wittek, "Toponymie," s. 34. Kütahya'yı Eskişehir'e bağlayan yol üzerindeki Porsuk çayı köprüsü bir Selçuklu ya da Germiyan eseri olabilir: Fügen İlter, *Osmanlılara Kadar Anadolu Türk Köprüleri*, (Ankara 1978), s. 219. Ayakta duran en eski Germiyan yapısı Vacidiye medresesidir (1314): Aydın Sayılı, "The Wajidiyya Madrasa of Kütahya," *Belleten* 12, (1943), s. 667-77 ve yapının tarihi için bkz. *Répértoire chronologique*, no. 5346. Bu yayınlara dikkatimi çektiği için Prof. Howard Crane'e teşekkür borçluyum.

40 Choniates, *Historia*, s. 493-4.

41 Aslanbay, *Alaiddin Camisi*, 88, (fotoğrafı 89'da). Verilen tarih Ahmet Temir'in *Belleten* 21, s. 83 (1957), s. 517'deki tanıtım yazısında düzeltilmiştir; *Répértoire chronologique*, no. 4596; Şerife Özüdoğru, "Eskişehir Alâeddin Camii," *Eskişehir I. Selçuklu Eserleri Semineri Bildirileri*, (Eskişehir 1990), s. 29-34. Daha önceki yayınlar için bkz.: Kurt Bittel, *Kleinasiatische Studien*, Istanbuler Mitteilungen, c. 5, (İstanbul 1942), s. 201 n. 2. Wittek ("Toponymi," 37 n. 2) Eskişehir'de Selçuklu (Selçuklulara atfedilen Porsuk köprüsü dahil) ve erken Osmanlı yapılarının yokluğunu tartışıyor. Seyit Gazi için bkz.: Lindner, "Stimulus and Justification," s. 213; Nejat İşcan, *Eskişehir Evleri Süslemeciliği*, (Eskişehir 1986), s. 9.

İlhanlı döneminde civar köylerden elde edilen gelirlerle inşa edilmiş Selçuklu işleri bulunuyorsa da, bunlar ne sayıca ne de gösteriş açısından öteki şehirlerdekilerle kıyaslanamaz: Moğol önderlerinden Caca'nın Eskişehir'de vakıf eserler ve onarım işleri yaptırdığı (şehrin Sultan Öyüğü'nden mülhem olarak Sultan Yuki diye anıldığı) 1272 tarihli vakfiyesinden anlaşılıyorsa da, başka yerlerde gösterdiği cömertliği bunlara göstermemiştir.[42] Eskişehir Osmanlıların daha sonraki idari örgütü içinde de önemli sayılmamıştır. 15. yüzyıla ait bir Evkaf Defterinde yer alan döküm, Eskişehir'in orta halli bir yerleşme olduğu izlenimini veriyor. Burası ovanın önemli bir mevkii de sayılmıyordu.[43] 13. yüzyıldan kalma Caca Bey vakıflarından sonraki ikinci önemli etkinlik I. Selim'in saltanat yıllarında ortaya çıkar. Şehir 16. yüzyıl kayıtlarında ise hayvancılık ve çiftçilikle uğraşan bir yöre görünümünü verir.[44] Demek ki, ilk şehrimizin erken Osmanlı döneminde üzerinde durmaya değer bir tarihi yoktur. Peki ama ondan 5 km ötede bulunan Karacahisar neden bu kadar ilgi çekiyor?

Osmanlı anlatılarına özel bir ilgi duymayan Timur vakanüvislerinin Karacahisar'dan söz etmiş olmaları, bu yerleşimin tarihine ve kısa süreli ününe bir göz atmamızı gerektiriyor. Her şeyden önce Karacahisar'ın ne olduğuna bakalım. Bir zamanlar hayli etkileyici olan bu kalenin kalıntıları Eskişehir'den Kütahya'ya giden yola hâkimdir, özellikle Porsuk vadisinden bakılınca, oldukça heybetli bir görünüşü vardır.[45] Karacahisar, şehrin 10 km kadar güneybatısında, Porsuk çayının sağ kenarında ve Hamidiye/Karaşehir yakınındaki volkanik

42 Ahmet Temir, *Kırşehir emiri Caca oğlu Nur el-din'in 1272 tarihli Arapça-Moğolca vakfiyesi,* (Ankara 1959), s. 61-2, 97. Başka bir yayınında ayrıntılı bir biçimde tartışacağı bu referansı Prof. Clive Foss'a borçluyum.

43 Ahmed Refik [Altınay], "Fatih zamanında Sultan Öyüğü," *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* 14, no. 85 (1340 H.), s. 129-41; Besim Darkot, "Eskişehir," *İslam Ansiklopedisi*; Cengiz Orhonlu "Eskişehir," *Encyclopedia of Islam*, 2. baskı.

44 Nevin Genç, "XVI. yüzyılda Sultanönü sancağının sosyal, demografik ve ekonomik açıdan değerlendirilmesi," *XI. Türk Tarih Kongresi* 1990, (Ankara 1994), c. 3, s. 1211-22.

45 Kuzeyden, İnönü üzerinden gelen bir yol daha vardı ama Porsuk yolu kadar kolay değildi: Fellows, *Journal*, s. 125-31.

kayadan oluşan dik bir yükseltinin üzerinde yer alır.[46] Platonun bu uzantısının tepe noktası vadinin tabanından yaklaşık 110 m daha yüksektedir. Düz olan bu tepenin batı kısmına Karaşehir'den gelen ve dar bir boğazdan geçen bir patikayla ulaşılır. Orada bulunan kaleyi koruyan, savunulmayı gerektiren bu dar giriş sayılmazsa, kalenin oturduğu arazinin her tarafı dik yarlardan oluşur.[47] Giriş tarafında bulunan bir hendek ek koruma sağlar.[48] Kalenin oturduğu sırt 200-250 m uzunluğunda ve 50 m genişliğindedir. 15 m yüksekliğinde, 2 ya da 3 m kalınlığında ve kuzeyden güneye yaklaşık 35 m uzunluğundaki koyu renkli duvarları harçla bağlanmış tüf taşından olup 340 adım uzunluğundaki tepenin çevresini kuşatırlar. Üç kulesi kalmıştır: En yüksek olanı güneybatı köşesinde, ikincisi kuzeybatı köşesindedir, üçüncüsü ise ikinci kuleye yakındır. Doğu girişinden 40 ya da 50 m kadar içeride, doğu duvarına tümüyle koşut olmayan ikinci bir duvar uzanır. İç yapıların düzenlenişinde geometrik bir kaygı söz konusu değildir; yuvarlak taş ve kireçli harçtan inşa edilmiş kulübe büyüklüğünde birbirine bitişik birçok küçük evin temelleri burayı doldurur ve bir vakitler buranın oldukça kalabalık (belki bin kişi) olduğunu düşündürür.[49] Kalenin dar cümle kapısının doğusunda da eski ev

46 Taeschner, "Anatolische Forschungen," s. 96. Taeschner Karacahisar ile Kütahya anayolu arasındaki bağıntıya ilk işaret eden kişidir. II. Abdülhâmid Osmanlı "ahfadından" bazı kişileri buraya yerleştirdiği için 19. yüzyılın sonlarında Karahisar Hamidiye olarak da adlandırılıyordu: Oberhummer ve Zimmerer, *Durch Syrien*, s. 379; Dernburg, *Deutscher Bahn*, s. 132. Köy hakkındaki izlenimleri için bkz. Körte, *Anatolische Skizzen*, s. 14; fotoğrafı için Ziya, *Seyahat*, s. 174. Karacahisar'ın yer aldığı ortam için: Hartmann, Anatolien, s. 60. Genel konularda Belke ve Mersisch, *Tabula imperii byzantini*, s. 290. Günümüzden fotoğraflar için: Ebru Parman, "Eskişehir-Karacahisar'da bir ortaçağ kalesi," *V. Ortaçağ ve Türk dönemi kazı ve araştırmaları* sempozyomu, 19-20 Nisan 2001: Bildiriler, (Ankara 2002), s. 451-62. Aynı ciltte bkz.: Halime Doğru "Osmanlı kroniklerinde Karacahisar kalesi ve Karacahisar'ın yer değiştirmesi," s. 221-34.

47 Max Schlagintweit, *Reise im Klein-Asien*, (Münih 1898), s. 8.

48 Hartmann, *Anatolien*, s. 60-1, 80-81 sayfaların karşısında fotoğraflar; ayrıca Cox ve Cameron, *Monumenta*, lev. 4-5.

49 Dernburg, *Deutscher Bahn*, s. 133; Dernburg (134) dikliğin güneyde azaldığına dikkati çeker. Ayrıca, Körte, *Anatolische Skizzen*, s. 14; Cox ve Cameron, *Monumenta*, xx-xxi.

izlerine rastlanır: Bu da duvarla çevrili alanın zamanla yetersiz kaldığını düşündürüyor.[50] 20. yüzyılda, kalenin sarnıcında hâlâ su bulunuyordu. Yer yer antik kesme taşların kullanıldığı bu kalede, arkeologlar duvar işçiliğinin niteliğinden etkilenmemişlerdir: Duvarların moloz taşından iç dolgusu yer yer tuğlayla bağlanmıştı.[51] Kalede çanak çömlek ile antik bulgulara rastlanmamıştır.[52]

Çağdaş araştırmacılar, ovada bulunan tek tük bulgular dışında Karacahisar'ın eski adı ve tarihi hakkında hiçbir şey bilmezler.[53] Buraya 1897'de gelen Eugen Obserhummer, Alfred Körte gibi yerleşimin ilk sakinlerinin Selçuklular olduğuna inanıyordu.[54] Teknik açıdan bu yerleşim Bizanslı ya da Türktür, giderek "Byzlamic/Bizlamlı" sayılabilir.[55] Eski ve saygın bir tarihi olan Eskişehir'in tersine, Karacahisar, ortaçağ bağlamında yeni bir kuruluştu ve ona daha çağcıl bir işlev yakıştırmamız gerekebilir. Şimdi de Osmanlı tarihlerinde ondan ne şekilde söz edildiğine bakalım.

Osman'ın atalarının Anadolu'ya gelişlerini irdelediğim kitabın ikinci bölümünde, bağımsız kaynaklarca sunulabilecek görüş seçeneklerinin olup olmadığını araştırmıştım, şimdi de aynı yönteme başvuracağım. Bu görüşlerden biri şair Ahmedi'ye aittir. Onun

50 Oberhummer ve Zimmerer, *Durch Syrien*, s. 378-9; Dernburg, *Deutscher Bahn*, s. 133; Hartmann, *Anatolien*, s. 61.

51 Cox ve Cameron, *Monumenta*, xii, xxi; Bittel, *Kleinasiatische Studien*, s. 203 ve lev. 41, fig. 73.

52 Cox ve Cameron, *Monumenta*, xii, xxi; Schlageintweit, *Reise*, s. 7-8. Körte'nin yorumları için "En Phrygie" hakkındaki tanıtım yazısı, s. 389; Körte, bu mevkii ilk ziyaret edip betimleyen araştırmacı olan Dienst'in, Karacahisar'ın eski bir yerleşim olduğuna inanmadığını anlatıyor.

53 Radet ve Ouvré, Karacahisar'da bulunduğu iddia edilen bir steli betimlemişlerdir: "Stèle de Dorylée," s. 129-30.

54 Oberhummer ve Zimmerer, *Durch Syrien*, s. 379; Körte, *Anatolische Skizzen*, 13-14b Körte, "En Phrygie" tanıtım yazısı, s. 388-9.

55 Hartmann, *Anatolien*, s. 61; Cox ve Cameron, *Monumenta*, xxi (12. yüzyıla ait Suriye'deki benzerleriyle karşılaştırma); Bittel, *Kleinasiatische Studien*, 201 (A.M. Schneider'in ek gözlemleriyle). "*Byzlamic*" deyimi, varolan fotoğraflardaki yapının Komnen dönemine ait olduğunu ve I. Manuil'in sınır tahkimatının içinde değerlendirilebileceğini düşünen Profesör Clive Foss'a aittir.

İskendername'si, 15. yüzyılın başlarında ulaşabildiği bir erken dönem Osmanlı vakayinamesinin sadece iskeletini içerir. Sultan Öyüğü'nün daha erken fethedildiği konusunda ısrarlı olan Ahmedi'nin, ne yazık ki bize Karacahisar konusunda sunduğu bir şey yoktur. Buna karşılık başka yazarlar ve bu arada aynı yüzyılın ortalarından Şükrullah, aynı kaynağı daha ayrıntılı bir şekilde kullanmışlardır. Öykü şöyledir:

> (Selçuklu hizmetine giren Ertuğrul) çok ulca ve tutsak ele geçirdi. O zaman Kütahya ve yöresi kâfir elindeydi. Müslüman çerisi Karacahisar kalesine erişip savaşa başladılar. Kalenin güney yanı Er Tuğrul'un payına düşmüştü. O yanın kâfirleri şaşırıp ne yapacaklarını bilemediler. Barış dilediler. Sultan razı olmuyordu. Fakat birden tatar yine yağı olup and bozdu ve İslâm ülkesini yağma edip Müslümanların çoluk çocuğunu tutsak etti ve Müslümanlara yakışmayacak nice nesneleri kötü işli, aldayıcı ve kurnaz tatarlar yaptı diye haber erişti. Sultan bunu işitince Müslümanları kıyıcıların kötülüğünden kurtarmayı vacib gördü. Er Tuğrul'u getirip kaftan giydirdi. Kale üzerine başbuğ dikip kendisi Tatara gitti. ... Er Tuğrul kâfiri bitirip yoyup öldürmeye savaştı. Adı yüce olsun Tanrı İslam çerisini kazandırdı. Kaleyi ve ülkeyi gereğince yıkıp sonsuz ulcalar elde ettiler. Er Tuğrul oradan Söğüt'e doğru gitti. O ülkeyi de aldı.[56]

Oxford'un Bodleian kitaplığında bulunan anonim bir yazmada (Marsch 313) kullanılan ama daha ayrıntılı bir şekilde anlatılmış olan yukarıdakine benzer bir öyküyü burada özetliyorum. Bunda, Hıristiyanlara karşı savaşmayı aklına koymuş olan Selçuklu Sultanı Alâeddin, Sultan Öyüğü'ne doğru yola çıkar. Bunu duyan Ertuğrul, Sultana katılmaları için göçerlerini ikna eder. Bundan memnun kalan sultan onu akıncı başı yapar. [Bundan sonra Ertuğrul'un Osman, Gündüz ve (Savcı denen) Saruyatı adında üç oğlu olduğunu, Saruyatı'nın Sultan Alâeddin'e yurt istemek için gönderildiğini, bunun

56 Şükrullah, *Behçetü't Tevârih*, çev. ve yay. Çiftcioğlu N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri*, (İstanbul 1947), s. 52. Theodor Seif, "Der Abschnitt," s. 77-79. Aynı kaynaktan alınma benzer bir metne Karamani Mehmet Paşa vakayinamesinde de yer verilmiştir: Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, s. 344.

Sultan'ın hoşuna gittiğini, Bilecik ve Karahisar'ın Hıristiyan beylerinin itaat ettikleri sultana haraç ödediklerini, Alâeddin'in bu iki kale arasında bulunan Söğüt'ü onlara yurt olarak verdiğini öğreniriz.] O yıllarda, Kütahya geçidi –ve zaten bütün Germiyan ülkesi– henüz Hıristiyanların elindeydi. Ertuğrul ordunun başında olduğu için, ordusuyla yola çıkarak birçok köy ve yerleşmeye saldırdı ve onları yağmaladı. Tek tek, kâfirlerin derileriyle mallarını getirmeye başladı, Sultan Alâeddin de çok ünlendi. Sahib (Afyon) Karahisar'a saldırdılar ve onu kuşattılar. Sultan, Ertuğrul'u kıble tarafına konuşlandırdı.[57]

Öykünün üç ilginç yönü vardır. Birincisi, kalenin Ertuğrul'un Söğüt'e gelmesinden önce fethedilmiş olmasıdır ve belki de vakayinamenin burasında Saruyatı'nın elçiliğine ilişkin metinle bir karışma olmuştur. İkincisi, Kütahya'nın Bizans'ın elinde gösterilmesi ki 13. yüzyılda buna olanak yoktur. Bu bölgenin Hıristiyanların elinde olduğunun vurgulanması, okurları fethin haklılığına inandırmaya yaramış olmalıdır elbette. Ancak bu savın anlamsızlığı onun gerisinde ilginç daha başka bir olgunun yatmadığını göstermez. Üçüncü husus ise, Selçuklu Sultanının tam vaktinde ayrılmasıyla, zaferin tümüyle Ertuğrul'a atfedilmesidir. Zaten bu noktadan sonra, Karacahisar Osmanlı tarihçiliğinin bu damarından çıkıyor ve Germiyan konusu sadece 14. yüzyıl sonundaki I. Bayezid fetihlerinin anlatımı sırasında yeniden gündeme alınıyor.[58]

57 Victor L.Ménage, Neshri's History of the Ottomans: The Sources and Development of the text (Londra 1964), s. 12-13 (Şükrullah'la benzeşme), s. 71 (Oxford Anonim yazmasıyla benzeşme). Afyon Karahisar'ın Karacahisar ile karıştırılması muhtemelen yazıcının hatası olabilir. Ne de olsa Fahreddin Ali ile ailesi her zaman Selçuklulara sadık kalmışlardı ancak burada, Fahreddin'in oğulları ya da torunlarıyla olan anlaşmazlık nedeniyle Germiyanlılara karşı yapılan bir sefer söz konusu olabilir. En basit çözüm bu alıntıyı iki yanılgının sonucu olarak görmekte yatar: Birincisi, *Karacahisar* adının *Karahisar* olarak yazılmış olması, ikincisi de Karahisar'ın, Fahreddin ile ailesinin üslendiği *Afyon Karahisar* sanılmış olması. Buna benzer bir yanlış için bkz.: *Die anonymen Chroniken*, s. 5, satır 25.

58 Bölgenin tarihsel coğrafyası konusunda hazırlamakta olduğu yayında Clive Foss, Osmanlı'nın güneyde ve güneydoğuda güçlenmesi konusunda bazı yorumlar getirmeye hazırlanıyor.

Bir başka damar, masallardan, halk öykülerinden, gölgede yaşamış olan ama sade ve derin inançlarına tutunmuş alçakgönüllü insanların – ki Osmanlı oluşumunun belkemiğiydiler– anılarından beslenen Anonim Tarihler'dir. Bu öykülerin anlatıcıları henüz bütün sırlarını ele vermemişlerdir. Onlar Karacahisar olaylarını nasıl anımsamışlardır? Şöyle başlarlar: "Kara[ca]hisar tekvurı ve Bilecük tekvurı Sultan Alâaddîn'e mutî' olup harâc virürlerdi. Kara[ca]hisar ile Bilecik aralıgı, Tomalic tagı ve Ermenek tagı ve ol aralıgı anlara yaylak ve suluk verdi."[59] Metnin bundan sonrasını özetleyecek olursak: Az sonra Ertuğrul ölecek ve Osman yerini alacaktır. Osman'ın 687/1288-9 yılında ele geçirdiği ilk yerler, Bilecik, Köprühisar (Yenişehir'in doğusunda, Göksu üzerinde), Yarhisar (Köprühisar ile Bilecik arasında) ve İnegöl'dür. Metin sonra şöyle devam eder: "Evvel cum'a namazır Kara[ca]hisar'da ol kıldı. Gaziler evvel tekbüri anda getürdiler. Dursun Fakih derler bir er var idi. Cum'a ve bayram namazını Kara[ca]hisar'da evvel ol kılıverdi. Hutbeyi Osman Gazi adına ol okudı, hicretün 689 yılında vâkı' oldu."[60] Dikkat edilirse Anonim Tarihler burada Karacahisar'ın fethinden söz etmese de birkaç satır önce de onun Bizanslıların elinde olduğuna değinirler (bunun o tarihte olanaksız olduğuna değinmiştik). Derken Osman'ın rüyası ile Şeyh Edebalı'nın bu rüyayı gelecekteki iktidarın vaadi olarak yorumlamasına, ondan sonra da Osman'ın onun kızıyla evlenmesinin öykülerine geçilir. Daha sonra bir oğulları doğacaktır. "Çünkim Orhan yigit oldı, andan Osman Gazî vilayetleri bahş eyledi. Kara[ca]hisar sancağı kim İnöni dirler, ol araya oglı Orhan'a virdi ve subaşılığını Alp Gündüz'e virdi."[61]

59 *Die Anonymen Chroniken*, s. 5, satır 25-27; [*Anonim tevârih-i Âl-i Osman* – Fr. Giese neşri-haz. Nihat Azamat, (İstanbul 1992), s. 9. (ç.n.)]

60 *Die Anonymen Chroniken*, s. 6, satır 11-14. Bazı yazmalarda bu olay için 687 yılı verilir. Bkz.: Oruç Bey tarihindeki benzer metin: Uruj, *Urudsch*, s. 12, satır 4-6=86, satır 25-p, satır 3; bu yazmada Tursun Fakih'den söz etmeden hemen önce "Karaca Şehri alup" tümcesine yer verilmiştir, bu da okurun Bizans'a ait olduğunu sandığı bir yerde Tursun Fakih'in nasıl olur da namaz kıldırdığını açıklamak için eklenmiş bir tevil notudur.

61 *Die Anonymen Chroniken*, s. 7, satırlar 9-11 [*Anonim tevârih*, 10, ç.n.]. Taeschner ("Anatolische Forschungen," s. 96, 100) *Sultan Önü* adının *Sultan Öyüğü*'nün daha sonraki galat şekli olduğunu inandırıcı bir şekilde ortaya koymuştur.

Anonim Tarihler'de, Karacahisar'ın fethinden söz edilmez. Kaleden bir yerde Bizanslılara, bir başka yerde de Türklere aitmiş gibi söz edilir. Aynı şekilde Germiyanlılardan da söz edilmez. Bu tarih geleneğinde önemli olan Osman'ın ilk cuma namazını Karacahisar'da kıldırmış olması ve oğlunu oranın başına getirmiş olmasıdır. (Orhan daha sonra halefi olan I. Murad'ı da kalenin yakınındaki İnönü'nün başına getirecektir.) Bu da, Taeschner'in, Ertuğrul tarafından alındığına inandığı Karacahisar'ın fethini neden Osmanlıların egemenliğine doğru atılan ilk adım saydığını açıklar.[62] Taeschner, bundan epey önce, Osmanlı tarihinin bu ilk döneminde, Eskişehir'in güneybatısındaki bu seyrek nüfuslu bölgenin denetiminin belirsiz olduğuna dikkat çekmişti. Kütahya'da Yakub Çelebi'ye ait bir yazıttan anlaşıldığına göre, o sırada Germiyanlıların elinde bulunan Armud Eli bölgesi Osmanlı denetiminin dışındaydı. Ama Taeschner bundan sonrasını geliştirmemiştir, bunu da sırası gelince ben yapmaya çalışacağım.[63] "Selçuk" ile Bizans toprakları arasındaki sınır çizgisi çok daha batıda, halen Pazaryeri olarak bilinen Ermeni Derbend'inde olmalıydı.[64] Biz, şimdilik, Osmanlıların kaleyi önemsediklerini kabul etmekle yetinelim.

Üçüncü kaynağımız, erken dönemlere ilişkin "Yakşi Fakih" anlatısıyla Anonim Tarihler'in kullandıkları malzemenin bir kısmını içeren Âşıkpaşazâde'nin yazdığı tarihtir. Yahşi Fakih, Karacahisar konusunda hem konuşkan hem de fikir sahibidir. Ertuğrul'un kendisine bir yurt tahsis etmesi için Sultan Alâeddin'e elçi gönderdiğini anlatırken "Sultanöninün ve Karacahisarun tekfüri[nun] muti" olduklarını ve ona haraç ödediklerini, Sultan Alâeddin'in Karacahisar ile Bilecük arasındaki Söğüt arazisini bunlara yurt gösterdiğini belirtir.[65] Osmanlılar o günlerde komşularıyla barış içinde yaşarlardı: "Ve o zamanda Şabın Kara Hisarın vilâyetinde Germiyan babası Alişar

62 Taeschner, "Anatolische Forschungen," s. 95.

63 *Age.*, 97 ve 98 (II. Yakub'un yazıtı 814/1411 tarihlidir); Taeschner'ni alıntıları için bkz.: Necib Asım, *Keleti Szemle* 6 (1905) 351 vd. ile Halil Ethem, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* I:116 vd. (tercihen!)

64 Taeschner, "Anatolische Forschungen," s. 101, n. 1.

65 APZ, 7-8 (Atsız yay., s. 93)

var idi. Ve hem Çavdar derler idi bir Tatar dahi var idi. Bu Kara Hisar vilâyetiyle Bilecük vilâyetini gâh gâh gelürler, ururlar, üşşendürürler idi. Bu Er Dunrıl (Ertuğrul) gazinin gelmesiyile ol kâfirlerün vilâyeti emin olmuş idi ol Tatarlardan."[66] Germiyanlıları ilgilendiren bu son metin Anonim Tarihler'de yer almaz, dolayısıyla Yahşi Fakih ile ilişkilendirilen erken dönem kaynaklarından alınmış olmalıdır. Metin üstelik garip ve ilginçtir. Bir yandan Osmanlılarla Germiyanlılar arasında başından beri husumet olduğunu sezdiriyor, öte yandan Karacahisar'ın ikisi arasında bir çekişme konusu olduğunu bildiriyor.[67] Germiyan, Selçuklulardan sonra batı uçlarında kurulan beyliklerden biriydi, ancak onun kuruluşu öteki beyliklerinkinden farklı olmuştur. Güneydoğu Anadolu'dan gelen ve Germiyan diye bilinen boylar, Selçuklular tarafından zaman zaman direnç gösteren uçbeylerine karşı batı uçlarına görevlendirilmişlerdi. Alişir soyundan inen aralarındaki en önemli beyler zamanla Selçuklulardan koparak 1287'den sonra bağımsızlaşan, güçlü ve komşularını yıllar boyu tehdit eden bir beyliği kurmuşlardı.[68] Yazdığı tarih 1307 yılında noktalanan Bizanslı vakanüvis Pahimeris, Germiyan emirinin Osman'dan daha güçlü ve tehlikeli olduğunu fark etmişti.[69]

(Âşıkpaşazâde kronolojisi uyarınca) Karacahisar bundan sonra, Osman'ın Kulaca burcunu ilk fethedişinden sonra yeniden ortaya çıkar. "Osman Gazi ol hisarı kim aldı, sabah olıcak vilâyetün

66 *Age.* 8, Naumann "Die mittelalterliche Festung," s. 285-88.

67 Bu ve önceki yılların olaylarını Barbara Flemming mükemmel bir şekilde işlemiştir: *Lanschaftsgeschichte von Pamphylien, Pisidien und Lykien im Spätmittelalter*, Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes, c. 35, no. 1 (Wiesbaden 1964), s. 52-59. Osmanlılarla Germiyanlılar arasındaki düşmanlığı Germiyanlıların Babai ayaklanmaları sırasında Selçuklulardan yana olmasıyla açıklamanın yararı varsa da, buna itibar etmek için Babai dervişlerden biri ve daha sonra Osman'ın kayınpederi olan Şeyh Edebalı hakkındaki rivayetlere benim yaptığımdan daha çok inanmış olmayı gerektiriyor. Bkz.: Kafadar, *Between Two Worlds*, s. 124.

68 Albert Failler, "Les émirs turcs á la conquête de l'Anatolie au début du 14e siècle," *Revue des études byzantines* 52, (1994), s. 83.

69 Pahimeris'in bu metninin bir yorumu için bkz.: Lindner, *Nomads and Ottomans*, s. 29-30 ve n. 153.

kâfirleri cemi' oldılar? Karacahisar tekvürüne habar göndürdüler kim: "Ya neye durırsın kim seni ve neslünü esir ederler. Ve hem bu vilâyetü bizüm elümüzden alurlar. Harab ederler. Kendüleri hodyer, su dutar Türk degüller kim biz dahı anun ile muamele edeyidük'[70]70 dediler. 'İmdi bunları bu vilâyetden çıkarmasavuz ve bunları kırmasavuz âhır pişmanlık fayda vermez' dediler. Anun dahı bir arkadaşı var idi, adına Kalanoz derler idi. Ana azîm leşker koşdı. İnegöl kâfirleriyle cem' oldılar. Osman Gazı dahı gazileri cem' etdi. İkizceye geldi. Domalıç belin aşdukları yerde ugraşdular. Gayet azîm ceng oldı. (Taraflar için kesin bir zafer söz konusu değil.) (...) Bu gazânıun tarihi hicretün altı yüz seksen beşinde (1286-7) vâki oldı."[71]

Vakayinamedeki anlatımıyla, bu öykü de, tıpkı ötekiler gibi, gerçek olamaz: Sözü edilen çatışma Karacahisar'daki Bizanslılarla yapılmış olamaz. Ama öykü Osmanlıların Karacahisar'ı ele geçirişini anlamlandıran bir arka düzlemi ve bunun gerekçesini dile getiriyor. Âşıkpaşazâde Sultan Alâeddin'e ulaştığında, bu fetih haberinin onu coşturduğunu anlatıyor: "Sultan dahı eyitmiş kim 'Malûm oldı kim Karacahisar Tekvüri bizüm ile Yağı olmış' dedi 'Ve hem Germiyanoğlı o garibleri sevmez' dedi."[72] Ardından Karacahisar'ın kuşatılması için kuvvetlerini topladı.

Âşıkpaşazâde'nin aktardığı yukarıdaki konuşma tümüyle uydurmadır. Bu ve bundan önceki alıntı Osmanlılar ile Germiyanlılar arasındaki husumeti ortaya koyar, ancak aralarındaki rekabetin nedeni, Osmanlıları başka Müslümanlarla değil kâfirlerle cenk halinde göstermenin gerekliliğinden olacak, kaynak tarafından açıklanmıyor. Bu gereklilik bütün erken Osmanlı vakayinamelerinde benimsenen üslup ile sunum tarzını belirler ve "cihat"ın erken Osmanlıları harekete geçiren kavram olduğu savını ayakta tutar. Bizim ise böyle bir lüksümüz yoktur. Tersine, burada Osmanlılar için gerçek tehdidin Hıristiyan komşularından değil, Müslüman komşudan

70 APZ, s. 11.

71 *Age.*, s. 11-12. Beldiceanu-Steinherr'in yorumu için bkz.: "Tahrir Defterlerinin Önemi," s. 317-8.

72 APZ, 11-12. [Atsız yayını, s. 97].

geldiğini sezebiliyoruz. Bu yüzden de 13. yüzyılın sonunda Karacahisar'ın başındaki beyin gerçekte Germiyan beyi olduğunu ve Osmanlıların onun bir ileri karakolunu ele geçirdiklerini bir olasılık olarak düşünmeliyiz.

Karacahisar'ın önemi tartışılmıştır: Sözgelimi, bir ara buranın Bizanslıların önemli bir menzili olan Malagina olduğu sanılmıştır ama şimdi bu mevkiin daha kuzeyde, aşağı Sakarya yakınlarında olduğu biliniyor. Karacahisar'ın Bizanslıların bir tarassut ve doğuyla işaretleşmek için bir haberleşme istasyonu olduğu, hem Kütahya hem de Eskişehir'le bağlantısının bu şekilde olduğu da düşünülmüştür.[73] Kalenin Osmanlıların geçmişlerine ilişkin kavrayışlarında yeri vardır, çünkü ilk kaynaklardan bu yana hep ondan söz edilir. Ama neden? Richard Hartmann bu sorunla iki kuşak önce boğuşmuştur: "Karacahisar, konumu itibariyle Dorylaion/Eskişehir'in konumundan sağladığı yararlardan yoksundur. Ovayı kat eden ticaret yolu üzerinde değildir, tersine ondan uzakta duruyor. Dolayısıyla onu stratejik açıdan elverişli bir yer saymak kanımca yanlıştır: Antik dönem ile Ortaçağın askeri teknolojileri göz önünde bulundurulduğunda, büyük ticaret yolunu kapatmasına olanak bulunmadığı anlaşılır. Ve kale bölgeye geniş bir bakış sağlıyorsa da, Karacahisar aslında sadece Porsuk vadisi ile Kütahya yoluna egemendir."[74]

Böylece bir ipucunu elde etmiş oluyoruz: Porsuk vadisi Kütahya'ya bağlantı sağlıyordu. Karacahisar'ı denetim altında tutanlar, Kütahya'ya gidiş geliş yolunu da denetleyebilirlerdi. Kale düşman elinde olduğu sürece, Osmanlılar gerilerindeki bölgeleri, Eskişehir ovasını ve Söğüt ile Bursa yollarını güven altında tutamazlardı.

73 Clive Foss, *Survey of Medieval Castles of Anatolia,* c. 1, Kütahya, BAR International Series, s. 261. British Institute of Archaeology at Ankara Monographs, 7 (Oxford 1985), s. 94.

74 Hartmann, *Anatolien*, s. 61-2. Runciman (*History of the Crusades*, s. 186, n. 1) Selçukluların Karacahisar'dan Haçlıların ilerleyişini kollayan bir gözetleme noktası olarak kullanmış olabileceklerini öne sürmüştür. Yükseltinin altındaki yolun durumu için bkz.: [Great Britain] Naval Staff, Naval Intelligence Division [Büyük Britanya Deniz Kuvvetleri Personeli, Deniz Kuvvetleri İstihbarat Bölümü, (ç.n.)) *A Handbook of Asia Minor*, (Londra 1919), c. 2, s. 317-9.

Kaleyi kendi ellerinde bulundurduklarında ise, Kütahya'nın beylerinin başlıca yollarından birinin kuzey ucu tehdit altındaydı. Kütahya hem önemli bir şehirdi hem de ilk Osmanlıların en güçlü ve iddialı kapı komşuları olan Germiyan beyliğinin merkeziydi. Germiyan beyi Yakub b. Alişir'in etki alanı öyleydi ki, 699/1299-1300'de, Ankara'daki Kızıl Bey camiinin minberini onarttığında, Moğollar da bu şehrin üzerinde egemenlik iddia ediyorlardı.[75] Germiyan'ın bu yıllardaki durumuna bakalım.

Germiyan kuvvetleri, Selçukluları Türkmenlere karşı savunmak üzere batı uçlarında ilk olarak 1277'de görünürler. Afyonkarahisar beyleriyle bağlaşıktırlar. Selçuklu tahtında hak iddia eden Cimri'yi ele geçirirler ve 1270 sonlarındaki bir Türkmen ayaklanmasını sona erdirirler.[76] Toprakları ve etki alanı Afyonkarahisar çevresinde yoğunlaşan Selçuklu veziri Fahreddin Ali'nin bir oğlu bu sefer sırasında ölmüştür. Bunu izleyen on yıl boyunca süren iktidar kavgalarının sonunda, 1285'lerde, Germiyanlılar Fahreddin Ali'nin torunlarının elinde ismen bulunan toprakların çoğuna sahip çıkmışlardı. Fahreddin Ali ile Moğolların bir ordusu 1286-7

75 Bkz.: *Répértoire chronologique*, no. 5080; Mustafa Çetin Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)*, (Ankara 1974), s. 31-32. Minberin kitâbesinde Selçuklu Sultanı III. Alâeddin Keykubat'ın adı geçer. *Répértoire chronologique*'teki 4933 nolu yazıt 689/1290 tarihlidir ve Selçuklu Sultanı II. Mesud'un adını taşır. Bununla birlikte İlhanlı Gazan Han'ın Ankara'da darp edilen sikkeleri H. 699 ve 703 tarihlidir: Bkz.: R. Lindner, "A Silver Age in Seljuk Anatolia." *Festschrift presented to Ibrahim Artuk on the Occasion of the Twentieth Anniversary of the Turkish Numismatic Society*, (İstanbul 1988), s. 272; Wittek, "Angoras," 346. Halen Tübingean'de bulunan Stephen Album koleksiyonunda, Gazan adına basılmış 700, 701? ve 702 H. tarihli sikkeler bulunmaktadır (St. Album'e bu bilgiler için teşekkür ederim.) Taeschner ("Ankara") Yakub b. Alişir'in Germiyanlı olduğundan emin değildir. El-Ömeri, "bilad Yakub"a değinir ki bu şehrin daha önceleri (yani 1330'lerden önce) Germiyanlıların elinde bulunduğunu gösterebilir: Shihab al-Din Ahmad b. Fadlallah al 'Umari *Al-'Umari's Bericht über Anatolien*, yay. Franz Taeschner [Leipzig 1929]. Hamdullah Müztevfi'nin tanıklığına göre şehir 1330'larda Moğol yönetimine bağlıydı: Bkz.: Wittek, "Angoras," s. 347.

76 Varlık, *Germiyan*, s. 16-20; Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 290, 292; Turan, *Selçuklular*, s. 565.

sıralarında Afyonkarahisar'ı denetimleri altında tutuyorlardı ama 1288'de imzalanan ateşkese rağmen Germiyanlılar bir tehdit oluşturmayı sürdürüyorlardı. 1289 ya da 1290'da Denizli'yi bir süre için ele geçirdiler ve böylece güneyde de güçlü olduklarını gösterdiler. 1291'de, Konya'da bulunan İlhan Kayhatu'ya biat etmekle birlikte, aynı yılın sonlarında geri dönerek tarihsel Selçuklu başkentine bir akın düzenlediler.[77] Yüzyılın sonunda, beyleri Yakub b. Alişir Ankara'yı kısa bir süre denetimine almış olabilir, Bizans'ın elindeki Filadelfiya'dan (Alaşehir) haraç alıyor ve Kütahya'dan başka, Simav, Kula ve güneydeki başka şehirleri de elinde tutuyordu. Denizli ve Aydın'ı yönetenler yandaşlarıydı, Fahreddin Ali'nin Afyonkarahisar'daki halefleri ona bağımlıydı.[78] Eskişehir'den sadece 45 km uzakta bulunan Yakub, başa çıkılması gereken başlıca güç idi. Kuzeyde "Frikya'nın büyük bir kısmını" yönettiği söyleniyordu.[79] Bunu yazan Nikeforos Gregoras iyi bir klâsik uzmanı ve dakik bir muhabirdi. Aklında Karacahisar ve belki de Eskişehir vardı. Fahreddin Ali soyundan olanların biat ettikleri Yakub, beyliğinin kuzeyine gelenlerden aynı bağımlılığı mı bekliyordu?

Karacahisar kuşatmasından söz eden Âşıkpaşazâde, Anonim Tarihler'le aynı kaynaklardan yararlandığı halde Karacahisar'ın fethini Ertuğrul'a değil Osman'a atfetmiştir. Sultan ordularını kuşatma için harekete geçirmiş, Osman ona katılmış ve çatışma sırasında sorumluluk almıştır. Derken Tatar saldırısının haberi gelmiş ve Sultan geri dönmek zorunda kalmıştır ama daha önce kuşatmanın önderliğini Osman'a bırakmıştır. Osman kaleyi ele geçirmiş, onu yağmalamış, evlerini kendisiyle savaşanlara ve başkalarına dağıtmış ve onu bir Müslüman kasabasına döndürmüştür. Âşıkpaşazâde, Anonim Tarihler'in bazıları gibi bu olayı H. 687'ye tarihlendirir.[80] Osman daha

77 Varlık, *Germiyan*, s. 27-31; Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 295-8; Turan, *Selçuklular*, s. 590, 595.

78 Varlık, *Germiyan*, s. 31-34; Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 306-7 (*La Turquie préOttomane*, s. 342-43).

79 Nikephoros Gregoras, *Nicephori Gregorae Byzantina historia*, yay. Ludwig Schopen (Bonn 1928), 1:214.

80 APZ, 12 [Atsız yayını, 96].

sonra Karahisar tekfurunu Sultan'a göndermiş, o da herkese konumuna uygun armağanlarla karşılık vermiştir.[81]

Âşıkpaşazâde'nin Osman'ın fetihten sonra yaptıklarıyla ilgili olarak anlattıkları, Anonim Tarihler'deki anlatıları tamamlar: Osman Karacahisar'da bir pazar kurduruyor, camiler inşa ettiriyor, ev isteyenlere (Germiyanlılara bile) ev veriyor. Yerleşmenin sakinleri bir de kadı ve cuma namazını kıldıracak bir imam isteyince, Osman H. 699'da Tursun Fakih'i görevlendiriyor.[82] Daha önce Anonim Tarihler'den öğrendiğimiz gibi, Osman sancağın başına Orhan'ı getirmiştir.[83] Metnin bu kısmı da, tıpkı kalenin Bizanslıların elinde bulunması konusunda olduğu gibi, "maksatlı"dır ve eleştirel bir incelemeyi gerektiriyor. Verileri 1330'lara ait olan el-Ömeri, Anadolu'nun coğrafyası hakkındaki kitabında, Moğol egemenlik bölgesinin batısındaki beyliklerin dökümünü verirken, Germiyan ile Paflagonya'da bulunan İsfendiyaroğulları arasında bir "Sultan Buli"-nin –ki Sultan Yuki olmalıdır– adını verir: Bu kayıttan da, 1313'ten de önce, merkezi Eskişehir olan küçük bir beyliğin var olduğunu çıkartabiliriz.[84] Sancağın Eskişehir'in doğusunda kalan kesimi Osmanlıların eline bir defada geçmemiştir: 14. yüzyılın sonlarına doğru yaşamış olan şair Ahmedi ile Oxford Anonim Yazmasının

81 Karacahisar sakinleri arasında belki Hıristiyanlar da bulunuyordu. Bu da Osmanlı vakanüvislerini Karacahisar'ı Bizanslıların elinden alanların Hıristiyanlar olduğunu ima etmelerine bir fırsat sağlıyordu.

82 APZ, 20. [Atsız yayını, 93]. Selçuklulardan bağımsızlaşmayla ilgili metni bu kitabın dördüncü bölümünde işleyeceğiz. Okur, Âşıkpaşazâde'nin anlattıklarından Karacahisar'ın geniş bir alanı kapsadığı sanısına kapılabilir. Bu da, öykünün tarihin yazıldığı yıllarda birçok amaca hizmet etmesi için abartıldığını düşündürüyor.

83 APZ, 22 [Atsız yayını, 105].

84 *Al-'Umari's Bericht*, s. 32, 39. El-Ömeri İsfendiyaroğulları emirliğini "Bilad Süleyman Paşa" diye anıyor. Burada adı geçen Şücaeddin Süleyman b. Yaman'dır (yak. 1308-yak. 1340). Bu bilgiyi metni incelemiş olan Clive Foss'a borçluyum. "Sultan Buli emirliği" Moğolların valisi Timurtaş'a 1313'te yenik düşmüştür: Bkz.: Cahen, "Les principautés turcomanes au début du XIVè siècle d'après Pachymère et Gregoras." *Tarih Dergisi* 32 (1979), s. 116. Cahen, Foss'un yaptığı gibi "Sultan Buli" ile "Sultan Yuki" arasında bir bağ kurmuyor.

kullandıkları kaynağa bakılırsa, Sultan Önü'nün tümüyle Osmanlı denetimine geçmesi Ankara'nın ele geçirilmesinden sonra, yani I. Murad zamanındadır.[85] Ama bu da Germiyan etkilerini sonlandırmamış olabilir. İnönü'deki eski camide Hoca Yadigâr b. Sultan Ali adını taşıyan H.771/1369-70 tarihli bir yazıt bulunur: Bu Sultan Ali Germiyan beylerinden biri olabilir.[86]

Fiziksel ortamı belirlemek için yararlandığım Karacahisar'la ilgili bazı metinler belli bir iskân düzeyini akla getiriyor; kalenin zor ulaşılabilir olması ise pazar, cami ve Müslüman saray çevresiyle ilgili öyküleri inanılması zor kılıyor. Bu öyküler, ilk Osmanlıların kaleyi yeni kuruluşlarının temeli olarak düşündüklerini sezdiriyorsa da, orayı gelişmiş bir şehir olarak sunmalarının gerçeği yansıttığına inanmamız beklenmemeli.

O yıllarda Osmanlılarla Germiyanlılar arasındaki süregiden ilişkiler hakkında ne biliyoruz? Coğrafya ve stratejik veriler Osmanlılarla Germiyanların kale konusunda ihtilafa düşmelerini olası gösteriyorsa da aralarındaki husumet konusunda yeterli kanıtımız var mıdır? Yahşi Fakih'e bakılırsa bu husumet başından beri vardı: "Germiyanoğlıyile gâh gâh Osman halkı ceng iderler idi. Ve bu kâfirler dahı gayet ferah olurlar idi kim Germiyonoğlıyile Osmanun adâvetu vardur derler idi. Osman Gazi dahı Eskişehirde hamam yöresinde bazar durgurdu. Etrafun kâfirleri dahı gelürler idi. Bir gün Bilecükden bazarcı kâfirler gelmişler. Ve hem Germiyandan dahı gelmüşler. Bu Bilecükde kâfirler eyü bardak düzerler. Bazara yük ile satmaya getürmişler. Germiyanlınun birisi bir bardağın almış. Nesne vermemiş. Bu kâfir gelmiş Osman Gaziye şikâyet etmiş. Osman Gazi dahı ol kişiyi getürmüş. Belki dögmiş dahı kâfirun hakkını

85 Ahmedi, *İskendername*, (yay. N. Banarlı), Atsız baskısı (İstanbul 1947), 315. ve 316. satırlar. Ankara'daki ilk Osmanlı yazıtı kale içindeki Alâeddin Camii'nin 763/1361-2'deki onarımıyla ilgilidir. İlhan Ebu Said adına Farsça yazılmış H.730/1330 tarihli bir yazıt da bulunmaktadır: Taeschner, "Ankara." Kantakuzenus Osmanlıların Ankara'yı kısa bir süre için 1354'te ele geçirdiklerini not etmiştir.

86 Clément Huart, "Epigraphie arabe d'Asie Mineure." *Revue sémitique d'épigraphie et d'histoire ancienne* 2 (1894), s. 62; Varlık, *Germiyan*, s. 57.

alıvermiş. Ve gayet eyü yasak etmiş kim hergiz Bilecük kâfirinü dahı incitmeyeler..."[87]

Bu örnek öykü inanılmayacak kadar güzeldir ve sahte ilan edilecek kadar Osmanlıyı yüceltmeye yöneliktir. Ancak öyküdeki kötü kişinin Germiyanlı olması, iki kuruluş arasındaki husumet duygularını ortaya koyması açısından önemsenebilir. Öykünün yaratıldığı sıralarda, Osman'ın karşıtına bir ad vermek gerekiyordu, öykünün yazarı da olağan sanığın adını kullanmıştır.[88] Ne de olsa, Osmanlılar başka bir suçlunun adını da kullanabilirlerdi: El altında Moğollar vardı ve onlar olaya daha dramatik bir boyut katabilirlerdi. Ama Osmanlıların seçtikleri onlar değildi.

Yahşi Fakih daha sonra Osmanlılarla Germiyanlılar arasında bir savaştan söz etmiştir. Osman aşağı Sakarya'da seferde iken, Çavdar Tatarları Karacahisar pazarına saldırmışlar ama Orhan onları yakalamış ve babasına götürmüştür. O ise, barış içinde yaşamak istediği Müslüman komşuları oldukları gerekçesiyle onları salar.[89] Bağışlayıcı bir Osman (ve kindar bir Orhan?) imgesini bir yana bırakırsak, düşmanın hep Germiyan olageldiğini görürüz.

Karacahisar, demek ki erken Osmanlı tarihinde ilginç bir yere sahiptir ve onun erken Osmanlı tarihçiliğinde önemli bir rol yüklendiğini öne sürebiliriz. Önemli bir kaleydi, çünkü Osmanlıların arka cephesi ile Eskişehir'le birlikte güneye inen başlıca yolu koruyordu. Güneye inen bu yolda ulaşılan ilk şehir, önceleri Selçukluların yandaşı iken daha sonra onları yenen, yayılmacı, kavgacı ve başarılı bir topluluğun ordugâhıydı. Osmanlıların buranın önemli bir karakol olduğunu kavramamaları olanaksızdı. Ve onu Germiyan beyinden kopartıp aldılar. Ancak daha sonraları kâfirlere karşı savaşan mücahitler gibi görülmeye önem vermeleri yüzünden Anadolu'daki

87 APZ, 8, 14-15 [Atsız baskısı, 1947, s. 99].

88 Bir söylenceye göre, Germiyanlılardan biri Osman'a pazardan baç toplamasını söyler (APZ, 21 ve Atsız yay. 104). Bu da Osman'ın sadeliğini ve temiz ahlakını vurgulamaya (belki de geç 15. yüzyılda Osmanlı bürokrasisini eleştirmeye) yarar. Ancak kötü kişinin burada da Germiyanlı olması dikkat çekicidir.

89 APZ, 25-26 [Atsız baskısı, s. 108].

varlıklarının daha ilk başından itibaren Müslümanlarla savaşır olmanın rahatsızlığını duydular. Edirne'nin fethi konusunda yaptıkları gibi, belleklerine çekidüzen verdiler ve metinlerini elden geçirdiler: Böylece daha sonraki yıllara ait bir ideolojiyi geçmişe yansıtarak tarihlerini olmasını gerekli gördükleri gibi mükemmelleştirdiler.

Karacahisar tartışmasına iki seçenek getirmiş oldum. Kalenin Bizanslılardan alınmış olmasına olanak bulunmadığına göre bunu ileri süren kaynakları yok sayabilirdik. Ya da tersine, burada yapılmaya çalışıldığı gibi, kaynakları inceleyerek ve durumu değerlendirerek katmanların altında saklanan bir görüntüyü gün yüzüne çıkartmaya çalışabilirdik. Böyle yapmakla, –onları tümüyle benimsemesek bile– kaynaklara hak ettikleri saygıyı göstermiş, ama yanı sıra Osmanlı geçmişine ait bazı gerçeklere ulaşmış olabilirdik.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI BAĞIMSIZLIĞININ OLUŞTURULMASI

> Dursun Fakih eyidür: "Hanum! Sultandan izün gerekdür" dedi. Osman Gazi eyidür: "Bu şehiri ben hod kendü kılıcım ile aldım. Bundan sultanun ne dahli var kim andan izin alam. Ona sultanluk veren Allah bana dahı gazâyile hanlık verdi" dedi. "Ve ger minneti şu sancağ ise, ben hod dahı sancak götürüb kâfirler ile uğraşdum" der ve "Ger ol ben Âl-i Selçukvan der ise, ben hod Gök Alp oğlıyın derin."
>
> ÂŞIKPAŞAZÂDE,
> (Atsız baskısı, 1947, 14 bâb. S.103.)

Tarih-i Osmani Encümeni üyelerinden Efdaleddin 1914'te, Osmanlıların Selçuklulardan bağımsızlaştıkları tarihi tartışan bir makale yayınlar.[1] Bu makale, Osmanlıların bağımsızlıklarını ve yeni siyasal oluşumlarını ilan ettikleri günün yıldönümünün belirlenmesini isteyen Osmanlı hükümetinin desteklediği araştırmaların sonuçlarını içeriyordu. Efdaleddin, 15. yüzyıl vakayinamelerinden 19. yüzyıl ders kitaplarına kadar bir dizi Osmanlı kaynağından aktardığı alıntıları bir araya getirerek H. 699/1299-1300 tarihine ulaşmıştı. Daha sonraki araştırmacılar Efdaleddin'in kaynakları kullanma konusundaki potpuri yöntemini benimsememişlerse de, çoğu bu tarihi onaylamıştır. Bu bölümde aynı soruya yeniden dönüyor ve farklı bir yanıt getiriyorum. 1299 dolaylarında neler olmuştu? Bu olanlar Osmanlıları nasıl etkilemiştir? Kaynaklar bir

1 Efdaleddin, "İstiklâl-i Osmani Tarih ve Günü Hakkında Tetkikat," *Tarih-i Osmanı Encümeni Mecmuası,* 5, no. 25, (1330), s. 36-48.

bağın kopuşunu mu yansıtıyorlar, yoksa başka bir bağın kurulmuş olduğunu mu gizliyorlar?

Üçüncü bölümde, erken Osmanlı kaynaklarının Osmanlıların ilk fetihlerinden olan Karacahisar'ın alınışını nasıl aktardıklarını irdelemiştim. Öykü ta başından beri anlamsız görünüyordu çünkü gösterilen düşman (Bizanslılar) bu bölgedeki egemenliklerini bir önceki yüzyıldan beri koruyamamışlardı. Ama bu metni üzerinde durmaya değmez diye bir kenara itmek yerine, gerisinde saklı olan anlamı bulmaya çalıştım. Sonuçta, Osmanlıların güneyindeki güçlü ve tehditkâr düşmanı olarak, I. Yakub döneminde gelişmekte olan Germiyan Beyliğini buldum.[2] Böylece, Karacahisar'ı, Kütahya-Eskişehir yolunun kuzey ucundaki en önemli gözetim karakolu olarak görmeye başladım. Kaynaklar, özellikle Yahşi Fakih'e dayanan erken dönem rivayetleri, Germiyanlılarla Osmanlılar arasında güçlü bir husumeti ortaya koyuyordu. Bizanslı nitelemesini Germiyanlı ile değiştirmek hem tarihsel açıdan akla yakındı hem de kaynaklarda yanlışlar bulunmasının yanı sıra bu kaynakların bir sonraki kuşağın ideolojik kaygılarına uyarlanacak şekilde elden geçirildiğini gösteriyordu. Şu hâlde işi başından aşkın bir tarihçi, anlamsız görünen bir rivayeti laf kalabalığı olarak görüp bir kenara atamaz. Burada, Efdaleddin'in yararlandığı bazı kaynakları inceleyecek ve onunkine benzer bir çözümlemeyi deneyeceğim, ancak çözümlememi daha güvenilir kaynaklara ve Efdaleddin'den sonraki iki araştırmacı kuşağının sonuçlarına dayandıracağım.

Anadolu'da, 1300 dolaylarında, müzikle uğraşanların "büyük duraklama" dedikleri türden bir durum söz konusudur. Bu evreden sonra herkes koşulların değiştiğini anlamıştır. 1300'den birkaç yıl sonrasına kadar, ismen hükmeden ve hiç kimsenin aldırmadığı bir Selçuklu Sultanı bulunuyordu ama aradan on yıl geçmeden kaynaklar ondan söz etmez oldu.[3] 1300'den sonra, sınırların öte yanındaki

2 Olayların bir özeti için bkz.: Irène Mélikoff, "Germiyanoğulları" maddesi, *Encyclopedia of Islam*, 2 baskı.

3 Son Selçuklu sultanlarının sikkeleri bile acıklıdır. American Numismatic Society'de bulunan geç döneme ait üç sikke, iki kuşak önce, II. Keyhüsrev zamanında, 1240-43 arasında darp edilen sikkelerdeki aslan ve güneş figürlerini

olayları izleyen Bizanslı kronikçiler beyliklerin ortaya çıkışını işlemekten vazgeçerler, çünkü onları artık yeni siyasal düzenin temsilcileri olarak tanımışlardır.[4] Siyasal bağımlılıklardaki bu dönüşümden sonra Osmanlıların vaziyeti nedir?

Osmanlıların öne çıkmasını çeşitli yazarlar değişik biçimlerde ele almışlardır. Osman 1302 yılındaki Bafeus Savaşı'nın ardından, beşinci bölümde önemli eserini incelediğim Bizanslı vakanüvis Yeorgios Pahimeris için izlenmeye değer biri hâline gelmiştir. Ancak göreceğimiz gibi, erken Osmanlı kaynaklarının hiçbirinde bu savaş Pahimeris'in anlattığı gibi aktarılmaz.[5] Bizans kaynaklarında Osman'ın adı beylikler ve önderleri sıralanırken zikredilir ama yüzyılın başlarındaki olaylar hakkında hemen hiç bilgi verilmez. Bu yüzden, bir süre Osmanlı kaynaklarıyla yetineceğiz.

Şimdiye kadar ele almadığım bir dizi kaynak, geçmişteki olaylar hakkında "X olayının üzerinden Y yıl geçmiştir" türünden dökümler veren yıllıklar olan Tarihi Takvimler'dir.[6] Birçok yazma koleksiyonunda karşımıza çıkan bu takvimleri hazırlayanlar saray müneccimleriydi ve bunlar önemli olayları saraylarda anımsandıkları şekilde kayda geçirmişlerdi. Bu takvimleri olayların tarihlerini güvenli bir şekilde belirlemek için kullanamıyoruz, çünkü her yıl yeni olaylar eklenmek suretiyle kopya edilmeleri sürecinde sürçmeler olabiliyordu. Bizim için önemli olan verilen tarihler değil olayların sırasıdır. Bu takvimlerin hepsinde ortak olan bilgi, Osman'ın

kabaca taklit eder. Öncekilerden daha küçük ve daha hafif olan taklit sikkelerde güneş ve aslan figürleri tanınmaz haldedir ve işçiliğin kötülüğünden sultanın adı seçilememektedir. Bunlar gerçek Selçuklu sikkeleri olabilir ama değillerse, keyfiyet sultan erkinin ne denli önemsizleştiğini gösterir.

4 Gregoras'ın Beyliklerin dökümünü yapmasını (*Byzantina historia* 214) ve Pahimeris'teki tartışmayı ben öyle anlıyorum: *Georgii Pachymeris De Michaele et Andronico Paleologis librii tredecim*, yay. I. Bekker, (Bonn 1835), c. 2, s. 389; Pachymeres, *Relations historiques*, (yay. Failler, c. 4, s. 422-4. Ayrıca bkz.: Cahen, "Les principautés turcomanes," s. 111-16 ve Failler, "Les émirs turcs."

5 Aslında Osman'ın yaptıkları konusunda Bizans ve Osmanlı kaynaklarında uyuşan metinler bulmak hemen hemen olanaksızdır. Bu konuya yeniden döneceğim.

6 Bkz.: Ménage, "Beginnings," s. 170-71.

bağımsızlaştıktan sonraki etkinliklerinde ilk önemli aşamayı, aynı yılın içinde Bilecik, Yarhisar, İnegöl ve Yenişehir'i ele geçirmesinin oluşturmasıdır.[7]

Osmanlıların ilk yurdu olan Söğüt'ün kuzeye ve kuzeybatıya açık olması bu fetihleri anlamlı kılar. Karasu'nun üst kısmındaki Bilecik, Sakarya'dan inilerek İznik'e, oradan da batıdan Bursa'ya varmak için kilit noktaydı. Şimdi İlyas Bey diye bilinen Yarhisar ile Köprühisar, sırasıyla Ermeni Derbent'inden İznik'e ve Bursa ovasına giden yolları koruyorlardı; Yenişehir ise alçak tepelerden Bursa'ya, oradan kuzeydeki küçük bir geçit üzerinden İznik'e ve Göksu boyunca inilerek Sakarya'ya gidilmesine olanak veren zengin ve verimli bir vadinin güneyinde bulunmaktadır.[8] İlk fethedilen yerlerden olan Kulacahisar, Bilecik ile İnegöl arasındaki yolu koruyordu; Bilecik Sakarya boyunca uzanan yol ile İznik'e giden üç ve Bursa'ya götüren iki ayrı yolun başlangıcındadır. Köprühisar ile Yarhisar, Yenişehir ile İnegöl arasındaki verimli ovaya girişi kapatan iki kale olmalıydı.[9]

Tarihi Takvimler'deki bilgilerle buraya kadar aşina olduğumuz öteki kaynaklardaki bilgiler nasıl eklemlenir? Her şeyden önce, Ahmedi, Şükrullah ve Karamani Mehmed Paşa'nın yararlandıkları kaynağa bakalım. Ahmedi tarih vermez ama –on iki satır boyunca– Osman'ın ilk anlamlı etkinlikleri olarak Bilecik, İnegöl ve Köprühisar'ın fethini gösterir.[10] Yarhisar'dan söz etmez ama Yenişehir'den söz eder; ayrıca Yenişehir'in 10 km kuzeyinde bulunan ve ovanın doğu kenarını oluşturan Köprühisar'ın adını verir. Dolayısıyla bu bilgiler özünde takvimlerdekilerle aynıdır: Yani Osman, ya Sakarya boyunca inerek ya da Karasu'nun batısındaki tepeleri aşarak Bursa

7 Osman Turan, *İstanbul'un fethinden önce yazılmış tarihi takvimler,* (Ankara 1954), s. 16-17, 52-53; [Çiftçioğlu Nihal] Atsız, ed., *Osmanlı tarihine ait takvimler*, vol. 1 (İstanbul, 1961), 24-25, 68-69, 100-101. Takvimlerin oluşturulma tarzı, bunların –Fr. Taeschner'in düşündüğü gibi– geniş bir zamana yayılan etkinliklerin bir özeti gibi algılanmasına izin vermez.

8 *İstanbul Coğrafya Enstitüsü Dergisi* 1, no. 1, (1951): s. 88 karşısındaki harita.

9 Bu gözlemleri Prof. John Masson Smith Jr.'a borçluyum.

10 Atsız, Osmanlı Tarihleri, 9. Bkz.: Kemal Sılay, "Ahmedi's History of the Ottoman Dynasty," *Journal of Turkish Studies* 16, (1992), s. 137, 147.

ve İznik'in fetihleri için kilit konumda olan yerleri denetimine almıştır. Şükrullah, Ahmedi'ye göre daha çok ayrıntı verir:[11] "Sancak ve davul gelince Osman Beğ ayağa kalktı. Padişahlık töresince davul çaldılar. Kutlu olsun dediler. O zaman oturdu. O çağdan beri Osmanlı töresidir: Ne zaman davul çalınsa Osmanoğulları ayakta dururlar. Ondan sonra Osman Beğ İslam çerisini topladı, bir takımı kendisiyle Bilecik üzerinde durdu. Bir takım çeriyi öteki kâfir ülkelere gönderdi. Çok öldürüp çapul ettiler. Kâfir sindi. Bileciği aldılar. Osman Beğ Bileciği 699'da aldı (...) Andan sonra İne Göl, Köprü Hisar ve Yeni Şehiri aldı."[12] Karamani Mehmed Paşa aynı olayları, aynı tarihi ve hemen hemen aynı fütuhat yerlerini verir, Bilecik, Yarhisar, İnegöl ve Yenişehir'den söz eder.[13] Demek oluyor ki, Ahmedi, Şükrullah ile Karamani Mehmed Paşa'nın yararlandıkları rivayet, Takvimlerde belirtilen yerlerin fetih tarihini 699 [1299-1300] olarak vermiştir. Bu fetihlerin Osman'ın bağımsız bir ordu komutanı olarak giriştiği ilk önemli etkinlikler olarak gösterilmiş olması da anlamlıdır.[14]

Kitabımızın üçüncü bölümünde Karacahisar'dan söz ederken, Osman'ın fethettiği ilk yerlerin Anonim Tarihler'de Bilecik, Köprühisar, Yarhisar ve İnegöl olarak sıralandığına değinmiştim. Bu adlarla bir tanışıklığımız varsa da orada verilen tarih olan 687/1288-9 farklıdır. Aynı şekilde, Karacahisar'da Osman adına okunan ilk hutbeler için verilen 689/1290-1 tarihi de farklıdır. Söz konusu kaynaklarda bu yerlerin fethine ve Osman adına okunan hutbeye kısaca değinildikten sonra Ertuğrul'un [Osman'ın?] gelecekteki egemenliği

11 Bir önceki bölümde sözünü ettiğim gibi, Şükrullah'ın değindiği ilk fetih Karacahisar'dır, onu da Ertuğrul'a atfeder.

12 Seif, "Der Abschnitt," s. 78-81; Şükrullah, *Behcetüttevarih,* (Atsız baskısı 1947, s. 52)

13 Karamanlı Nişancı Mehmet Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, s. 344-5.

14 Günümüze ulaşan Osmanlı belgelerinin dikkatle taranması bu yöntemin yararını ortaya koyacaktır. "Türk ilgililerin" bu belgeleri incelememe fırsat vermemelerine üzülüyorum. Şimdilik, ilk vakıflarla ilgili referanslar için bkz. Refet Yinanç, "Söğüt Vakıfları, *Söğüt II Osmanlı Sempozyomu,* (Ankara 1986), s. 39-54.

müjdeleyen rüyasına geçilir.[15] Daha sonra Osman'ın yaptığı atamalardan söz edilir: Orhan'a Karacahisar (vekili Gündüz Alp olacaktır), Hasan Alp'a Yarhisar, Turgud Alp'a İnegöl verilmiştir, Şeyh Edebalı da Bilecik vergilerini dirlik olarak alacaktır. Anonim Tarihler'e bakılırsa Osman bundan sonra Yenişehir'e yerleşir, fütuhatı ise Orhan sürdürür: Köprühisar'ı ele geçirdikten sonra İznik'i kuşatır.[16] Bu noktada öykünün kronolojisinde bir terslik gözlemlenir: 687 tarihli fetihler fazla öne alınmış olmalıdır çünkü öteki rivayetlerde bunlar Osman'ın ilgisini kuzeye, İznik'e çevirmesinden hemen önce gerçekleşmiş gibi gösterilmiştir. Bu rivayetlerin bir yansıması, Orhan'ın İznik kuşatması ve Köprühisar'ı fethi öyküsündedir. Anonim Tarihler'i yakından izleyen bir metin yazmış olan Oruç Bey'e göre Osman Bilecik ile İnegöl'ü 689'dan önce ele geçirmiştir ama onun Köprühisar'dan söz etmesi, Osman'ın Yenişehir'e yerleşmesinden ve yazarın dikkatini Orhan'a yöneltmesinden sonradır. Ayrıca bu şehrin Orhan tarafından fethedildiğini yazarak anlatısında bir karışıklık olmasını önler.[17] Anonim Tarihler'de, aynı yerlerin fethi anlatılmış ancak bunun için daha erken tarihler verilmiştir, ayrıca bunların "yenibaştan" fethedildiği izlenimini verecek kayıtlar düşülmüştür. Anonim Tarihler'de olayların sıralaması biraz zihin karıştırıcıdır, çünkü rüya öyküsü ile onun yorumlanmasına ilişkin iki ayrı değişke söz konusudur; araya da, tahta kılıcıyla Yalova'yı ele geçiren çıplak dervişin öyküsü gibi başka öyküler de girmiştir.[18]

15 *Die Anonymen Chroniken*, s. 6, 9-14. satırlar (*Anonim Tevârih*, [Azamat yayını], 9-10). Bu rüya öyküsünün irdelenmesi ve bunun değişik metinler arasındaki ilişkilerin belirlenmesine kullanılması için bkz.: Ménage, "On the recensions," s. 31-22.

16 *Die anonymen Chroniken*, s. 7, satır 20 [*Anonim Tevârih*, 11].

17 Uruj, *Urudsch*, s. 12, satırlar 3-4, 18-18, s. 86, satır 34. Burada Orhan İnegöl ile Köprühisar'ı ele geçirir ama bu metin daha başka bir rivayete dayanıyor olabilir.

18 Bu söylence Yalova'da bulunan ve Herakles'i topuzuyla betimleyen oyma stel ile ilgilidir belki de: Bkz.: Arif Müfid Mansel, *Yalova und Umgebung*, (İstanbul 1936), s. 79-81; Hasan Özdemir, *Die altosmanischen Chroniken als Quelle zur türkischen Volkskunde*, (Freiburg 1975), s. 265-68. Sarı Saltuk'u ilgilendiren benzer öyküler vardır.

Son olarak Yahşi Fakih'in Âşıkpaşazâde'de aktarılan "hisseli kıssa" tarzındaki rivayetlerine dönelim. İnegöl tekfuru Aya Nikola, akınları ve eşkıyalığıyla, yaylaya çıkıp indikçe Osman ile onun aşiretini sürekli olarak taciz ediyordu.[19] Âşıkpaşazâde Osman'ın yaylaya göç ettiklerinde mallarının Bilecik'te saklanması konusunda Bilecik tekfuruyla anlaştığını ve İnegöllülerle sonucu belirsiz kalan çatışmalara girdiğini anlatır.[20] Ardından Osman'ın soyunun ileriki egemenliğini müjdeleyen rüyası ile Edebalı'nın rüyayı yorumlayışını ve Osman'ın şeyhin kızıyla evlenmesini (bu rivayet Anonim Tarihler'in geç bir nüshasından uyarlanmıştır) anlatır ve sözlü bir rivayete dayanarak Osman'ın kılıcının nasıl Kumral Dede ailesinin mülkiyetine geçtiğini ekler.

İnegöl tekfuruyla anlaşmazlığı süren Osman, şehrin doğusunda küçük bir kale olan Kulacahisar'a saldırır.[21] Kulacahisar İnegöl'ü Bilecik ya da Bozöyük'e bağlayan yolu korumuş olabilir. Bu olay İnegöl ile Karacahisar'ın güçlerini birleştirip, Domaniç geçidinin ilerisindeki İkizce'de, H. 685/1286-7 yılında Osman ile savaşmalarına yol açmıştır.[22]

Karacahisar tekfurunun bu girişimi, üçüncü bölümde de gördüğümüz gibi, Sultan Alâeddin'in müdahalesine yol açmıştır. Sultan kuşatmadan ayrılmak zorunda kalınca da kalenin fethi 687/1288-89'da, Osman tarafından gerçekleştirilmişti (Âşıkpaşazâde bu tarihi Anonim Tarihler'den almıştır). Fetih Osman tarafından gerçekleştirildiği halde, kalenin Selçuklulara ait olduğu bellidir. Bir sonraki babda, Âşıkpaşazâde Sultan'ın Moğollar üzerindeki (farz edilmiş) zaferini, daha sonrakinde ise Osman'ın sultana gönderdiği armağanların karşılığında aldığı ödülleri, sancağı, silahları ve seçkin atları (Moğol ilgilerinin bir yansıması olabilir mi?) anlatır. Ardından,

19 Aya Nikola hakkında öğrenebildiğimiz, bir Bizans yeri olduğundan fazlası değildir. Bkz.: Irène Beldiceanu-Steinherr, *Recherches sur les actes des règnes des sultans Osman, Orkhan et Murad I*, (Münih 1967), s. 65, n. 25.

20 APZ, 8-9 [Atsız baskısı, 94].

21 APZ, 11 [Atsız baskısı, 96].

22 APZ, 11 [Atsız baskısı, 96].

Osman'ın davul vurulduğunda ayağa kalkması (o da anakronik olan) öyküsüne geçilir ve bu öykü de, daha önceki rivayetlerde olduğu gibi, bu noktada kesilir.

Burada Yahşi Fakih rivayetlerine dönen Âşıkpaşazâde, anlatısını Osman'ın Hıristiyan komşularıyla barış içinde yaşamanın gerekliliğine, Bilecik tekfuruyla karşılıklı yarar sağlayacak alışverişlere, Harmankaya tekfuru Köse Mihal ile olan dostluğuna değinen sözleriyle sürdürür. Ancak Osman ile Germiyan beyi arasındaki husumet hâlâ bir sorun olmayı sürdürür ve Eskişehir pazarında Bilecikli bardak satıcılarıyla ilgili öyküyü Osman'ın erdemli yaklaşımını vurgulamak için bir fırsat sayar (bkz.: Üçüncü Bölüm). Âşıkpaşazâde ana anlatının dışındaki seyrini sürdürür ve –Yahşi Fakih rivayetinden yararlanarak– Osman'ın iyi niyetini övmek için Köse Mihal'in düzenlediği düğünün öyküsünü anlatır, sonra da Bizanslıların Osman'ın gösterdiği güvene nasıl ihanet ettiklerini göstermek için de Bilecik tekfurunun düğünü öyküsünü kullanır.

Bu düğünde Osmanlılara Bizanslılar baskın yapacak iken, Osmanlılar (Odisseia okurlarının iyi bildikleri bir hileye başvurarak), hain Bilecik tekfurunu pusuya düşürür ve Bilecik'i ele geçirirler, ertesi gün Yarhisar'ı, ondan hemen sonra da, Turgut Alp'ın hızlı eylemi sayesinde İnegöl'ü alırlar. Erdem ve sabır sonunda ödüllendirilmiştir. Âşıkpaşazâde bu fetihleri 699 yılına tarihlendirir.[23]

Âşıkpaşazâde bunları anlattıktan sonra Karacahisar konusuna döner ve Osman adına okunan hutbe ile bu bölümün başında değindiğimiz bağımsızlaşma konusunu işler. Âşıkpaşazâde'ye göre bu olay da 699'da gerçekleşmiştir. Böylece Karacahisar öyküsünü ikiye bölerek, araya da 687 ile 699 arasındaki olayları sokarak, her iki geleneği, yani Anonim Tarihler ile Yahşi Fakih'e atfedilen erken dönem rivayetlerini birleştirmiş olur. Bu yoldan da Anonim Tarihler'i, Osman'ın bağımsız bir önder olarak yaptığı önemli fetihlerin doğru olduğuna inandığı tarihlerle uyumlaştırmıştır. [Bilecik, Yarhisar (ya da Köprühisar) ve İnegöl fetihlerini çok önemseyen Âşıkpaşazâde'ye göre, Yarhisar ile İnegöl Bilecik'ten birkaç gün sonra ele geçirilmiştir.]

23 APZ, 18-19, (Atsız baskısı, s. 102.)

Demek oluyor ki bütün erken Osmanlı tarih anlatılarında bu fetihlerin çok özel olduğu, aşağı Karasu ve dolayısıyla Sakarya yolunu açtıkları, Ermeni Derbend'i üzerinden kuzeye çıkan yolları bağladıkları ve Bursa ile İznik'in verimli ovalarının başındaki önemli gözetim karakolları, konaklama yerleri ve garnizon alanları oluşturdukları konusunda bir görüş birliği vardır. Yenişehir-İnegöl ovası, özellikle Söğüt ile karşılaştırıldığında, güneydeki dağlardan inen sular sayesinde etkileyici tarım olanakları sunar. Tahkimatlarının da hemen hemen aynı zamanda, yani 699 yılında düştüğü konusundaki görüş birliği oldukça erken bir tarihte oluşmuştur.[24] 1396'dan hemen sonra, Bursa'ya I. Bayezid'in maiyetine katılmak üzere gelen Şemseddin Muhammed İbn'ül Cezari tarafından kaleme alan iki erken kaynakta, Bilecik'in 699 tarihinde ele geçirildiğine değinilir. Osman plato yakınlarında konuşlanan bir aşiret beyi değildi artık, o tarihsel şehirleri ve onların tarımsal çevresini elde etmeye yöneliyordu. Osmanlıların tarihsel belleğinin bu fetih hareketlerini zayıf düşmüş bir Selçuklu hükümdarından bağımsızlaşma olgusuyla bir tutmuş olması şaşırtmamalıdır.

Ancak bu öykü, tarih geleneklerinin gösterdiği kadar basit midir? Osmanlıların daha sonraları bu geçmişe sahip çıkmaktan çok onu yeniden şekillendirmeye yöneldiklerini gördük, kuşkumuzu uyandıran da 699 yılının seçilmiş olmasıdır. Başka tarih anlatılarından da anlaşıldığı gibi, o yıl Anadolu'nun başka kesimleri de hareketli geçmiştir ve bu anlatıların başlıca Osmanlı tarihlerinden ayrılıyor olması, Osmanlı belleğinin bazı unutkanlıklarına dikkati çekiyor. Daha çok veri, daha çok sağlam kanıt aramamızı öneriyorum: Bize 699 yılı konusunda bir de sikkelerin neler anlatacağına bir bakalım:

13. yüzyıl, Doğu Akdeniz'in başka yerlerinde olanın tersine, Anadolu'da bir gümüş çağı olmuştur.[25] Daha önce olduğundan daha çok

24 Mükrimin Halil [Yinanç], *Düsturname-i Enveri, medhal,* (İstanbul 1930), 87 ve "Ertuğrul Gazi" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*. Ayrıca bkz.: *Encyclopedia of Islam*'ın her iki baskısındaki "Ibn al-Djazari" maddesi.

25 Burada ABD, Avrupa ve Türkiye'de bulunan özel ya da kamusal koleksiyonlar konusunda yapılan çalışmaları özetliyorum. Bunların içinde en

sayıda, yani aşağı yukarı on ocaktan çıkartılan gümüş, sayısı giderek artan darphanelerde, Anadolu'da o güne kadar görüldüğünden çok daha fazla sayıda sikkenin darbı için kullanılmıştır. Bu gümüş sikkelerin büyük kısmı Moğollara haraç olarak ödenerek ülkeden dışarı çıkmıştır. Ama artakalanlar günümüz koleksiyoncularının makul bir fiyata hatırı sayılır koleksiyonlar oluşturmalarına yetiyor. Bu sikkelerin alaşımı, çağdaşı Mısır, Suriye ya da Bizans sikkelerinden daha çok gümüş içeriyordu. Bu yüzden pazarda özel bir adı hak etmişlerdi: Akçe. Anadolu gümüşünün saflığı yüzyıl süresince aynı kalmıştır ve bir darphaneden ötekine değişiklik göstermemiştir.

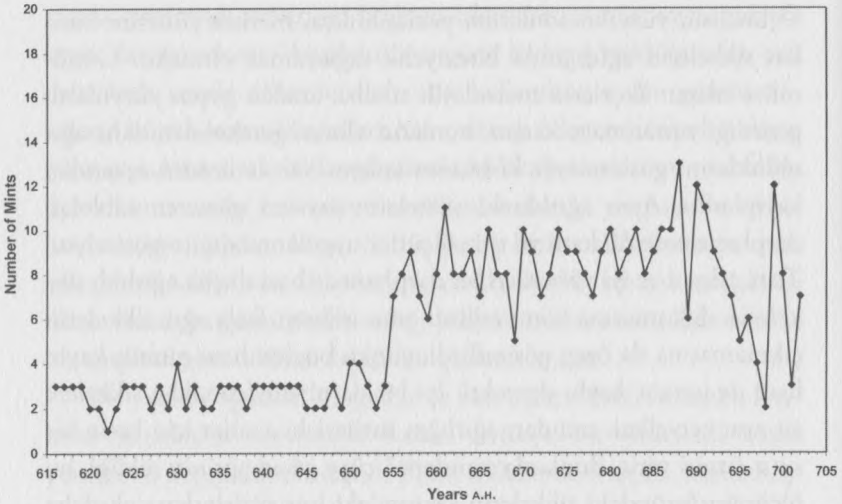
Ne var ki doğudaki Moğollar ile batı uçlarındaki Türkmen boyların Selçuklular üzerindeki baskısı arttıkça, bu sikkelerde başka yönlerden değişiklik olmuştur. İlkin, sikkelerdeki işçilik kötülemiştir: O kadar ki, yüzyılın sonlarına doğru taşrada basılan sikkelerdeki yazılar, 1240 ve 1250'lerde basılanlara göre, anlaşılamaz duruma gelmişti. Gerçekten de 1240 ve 1250'lerde basılan sikkelerdeki yazılar, Selçuklu Anadolusu'ndaki cami ve medreselerde yer alan yazıtların hattını andırıyordu. İkincisi, merkez yönetim erkini yitirdikçe, darphane sayısında artış olmuştu. Bazı darphaneler, doğuya egemen olan Moğolları izlediler, bazıları ise gitgide bağımsızlaşan Selçuklu emirleri ile Türkmen beylerinin hizmetine geçtiler. Gümüş üretiminin yüksek olması ve maden ocaklarına kolay ulaşılabilmesi, bir dizi yerel girişimcinin Selçuklu tarzında sikke darb ederek büyük kârlar edinmesine yol açmıştır. Darphane sayısındaki bu çoğalmanın 13. yüzyıl Ortadoğu ortamında eşi yoktur. Aynı şekilde Anadolu'da büyük kervansarayların da benzer nedenlerle çoğaldığını görüyoruz.

önemli saydıklarım American Numismatic Society, British Museum, İstanbul Arkeoloji Müzesi, Yapı Kredi Bankası ile Stephen Album'unkilerdir. Bu koleksiyonlardan sorumlu uzmanlara bana ayırdıkları zaman ve verdikleri destek için teşekkür ederim. Özellikle Stephen Album, John Masson Smith Jr. George C. Miles, Michael Bates, Nicholas Löwick, İbrahim ve Cevriye Artuk, İbrahim Tözen, Nezih ve Tuncay Aykut'a minnet borçluyum. Sonuçlarımı değerlendirdiğim daha önceki bir yayın: Rudi Paul Lindner, "Hordes and Hoards in Anatolia," *The Art of the Saljuqs in Iran and Anatolia*, yay. Robert Hillenbsrand, (Costa Mesa 1994), s. 278-85.

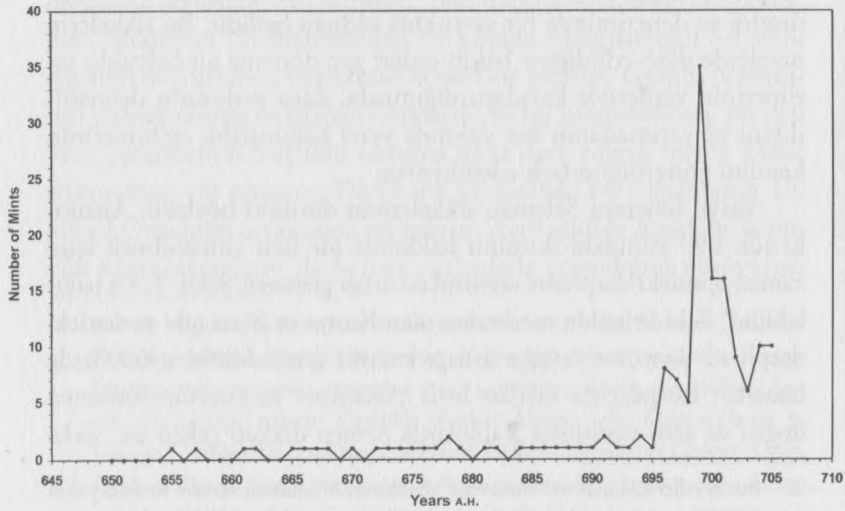
Üçüncüsü, yüzyılın sonlarına yaklaşıldıkça, merkez yönetim basılan sikkelerin ağırlığında biteviyelik sağlayamaz olmuştu. Günümüze ulaşan akçelerin metrolojik analizi, aradan geçen yüzyılların getirdiği yıpranmaya karşın, bunların olması gerekenden daha ağır olduklarını göstermiştir ki bunun anlamı kâr ve üretim açısından kayıplardır. Aynı ağırlıktaki sikkelerin sayısını gösteren tablolar, darphanelerde dikkatli ve titiz ölçütler uygulanmadığını gösteriyor. Titiz çalışan ve iyi yönetilen bir darphanede bazı düşük ağırlıklı sikkelerin dolaşmasına izin verilirdi ama işlikten fazla ağır sikkelerin çıkmamasına da özen gösterilirdi, çünkü böylesi hem gümüş kaybı hem de kazanç kaybı demekti. İyi bir darphaneden çıkan sikkelere ait ayar cetvelleri, standart ağırlığın üstündeki ayarlar için kesin bir sınır çizgisi verir. Bunlarda standart ölçüye çıkan eğrinin dikliği, bu ölçünün üstündeki sikkelerin sayısındaki iniş eğrisinden çok daha düşük olur. Geç dönem Selçuklu sikkelerinin ayar cetvelleri ise, standart ölçütün iki yanında da yumuşak eğriler sergiler ve doğrusu istenirse, birden fazla ölçütün bulunduğunu gösterir. Eğrinin tepesi sivri değil, düzdür. Nihayet, yüzyılın sonunda, bazı darphaneler Moğolların ağırlık ayarını benimsemişlerdir ama onlarda bile sikke üretim ve denetiminde bir savrukluk olduğu bellidir. Bu sikkelerin nerelerde darb edildiğine bakıp onları geç döneme ait Selçuklu tarihlerinin verileriyle karşılaştırdığımızda, darp yetkisinin devredildiğini ve yarımadanın her yanında yerel bağımsızlık eğilimlerinin kendini gösterdiğini fark edebiliyoruz.

Yüzyıl boyunca Selçuklu sikkelerinin durumu böyledir. Anadolu'nun 699 yılındaki durumu hakkında bir fikir edinebilmek için, zaman içindeki darphane sayısındaki artışı gösteren Şekil. 1-3'e bakılabilir.[26] Eski Selçuklu merkezleri olan Konya ve Sivas gibi yerlerdeki darphane sayısının yavaşça arttığı kolayca görülebilirken, 650'lerde hanedan kavgalarıyla sayıları hızla yükseliyor ve yüzyılın sonlarına doğru da artış yavaşlıyor. Tablolarda hemen dikkati çeken ise, sikke

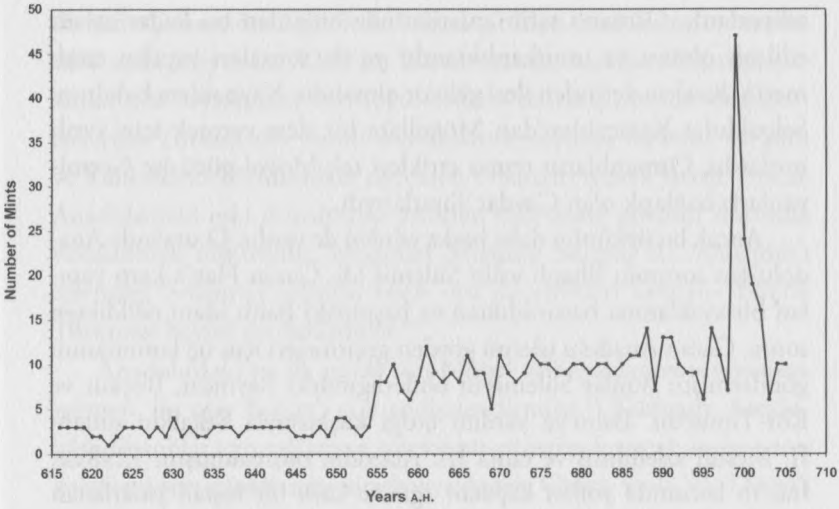
26 Bu cetveller Lindner'in "Silver Age" makalesinde bulunan verilere ve daha yakın tarihli yayın ve satış kataloglarından derlenen verilerle düzeltilmiş olan verilere dayandırılmıştır. Bu verilerin bir kısmını sağlayan ve sikkelerin korunması için büyük çaba sarfeden Stephen Album'e yardımları için teşekkür ederim.

Şekil. 1. 13. yüzyılın başlarından 14. yüzyılın başlarına kadar Anadolu Selçukluları için sikke basan Anadolu darphaneleri.

Şekil. 2. 13. yüzyılın ortalarından erken 14. yüzyıla kadar İlhanlılar için sikke basan Anadolu darphaneleri.

Şekil. 3. Erken 13. yüzyıldan erken 14. yüzyıla kadar hem Anadolu Selçukluları hem İlhanlılar için gümüş sikke basan darphaneler.

darbı açısından bir *annus mirabilis*[27] sıçraması. Çok olağandışı bir şey vuku bulmuş olmalı. Bu, nakdin belli bir döngüyü noktalayarak yeniden değer kazanmış olmasını ifade ediyor olamaz. Yıl, ani bir külçe maden kaçış yılı da değildir. Darphanelerin sayısındaki artış (ve onu izleyen daralma) önceki on yılların gösterdiğinden başkadır. Daha önceki yıllarda da darphanelerin çoğaldığı dönemler olmuştur ama bunlar 699 yılındaki gibi değildi. 699'da ne olmuş olabilir ki?

Şimdiye kadar Osmanlıların komşuları ve olası hasımlarından söz ederken tartışmayı Selçuklular ve Germiyanlılar gibi komşu beyliklerle sınırlı tuttum. Şimdi ise bu görüntüye Moğolları katmanın sırası gelmiştir. Moğollar 1243'te Selçukluları yendikten sonra Anadolu'nun haraç ödemesini istemişler, Selçuklu Sultanlarıyla yöneticilerini istedikleri gibi görevden alıp göreve getirmişler ve sonunda, çok sayıda Moğol'un hayvanlarını otlattıkları Anadolu yarımadasının yönetimine el koymuşlardır. İlgilendiğimiz yıllarda, Moğollar Osmanlıların doğusunda bulunan tek gerçek gücü temsil

27 Olağanüstü bir yıl anlamında. (ç.n.)

ediyorlardı. Osmanlı tarih anlatılarında onlardan bu kadar az söz edilmiş olması ya unutkanlıktandır ya da sonraları yapılan esaslı metin düzeltmelerinden ileri geliyor olmalıdır. Kaynaklara bakılırsa, Selçuklular Karacahisar'dan Moğollara bir ders vermek için ayrılmışlardır, Osmanlıların temas ettikleri tek Moğol gücü ise Germiyanlarla bağlaşık olan Çavdar Tatarlarıydı.

Ancak bu öykünün daha başka yönleri de vardır. O sıralarda Anadolu'dan sorumlu İlhanlı valisi Sülemiş idi. Gazan Han'a karşı yapılan bir ayaklanma bastırıldıktan ve başındaki Baltu idam edildikten sonra, Gazan Anadolu işlerini gözden geçirmeleri için üç komutanını göndermişti: Bunlar Sülemiş'in önderliğindeki Bayıncar, Boçkur ve Kör-Timur'du. Baltu'ya yardım ettiği kuşkusuyla Selçuklu sultanı II. Mesud azledilmiş ve tahta III. Alâeddin oturtulmuştu. 1298'de, İran'ın batısında yolları kapatan ağır ve karlı bir kıştan yararlanan Sülemiş, Bayıncar ile Boçkur'ü öldürmüş ve Gazan'ın bir darbe sonucunda tahtından indirildiği haberini yayarak Gazan'a karşı ayaklanmış, Suriye'den, Anadolu uçlarından ve eskiden Danişmend eli olan orta eyaletlerden bir ordu derlemiştir. Bu orduda Karaman'dan ve başka yerlerden gelen Türkmenler ile, İlhanlı tarihçi Reşideddin'in "runud ve avbaş" diye nitelediği ayak takımından kişiler yer alıyordu.[28] Reşideddin'in hesabına göre, Anadolu'da Moğollar'ın elindeki eyaletlerle bunların vergi gelirlerinin parsellenmesi vaadiyle, 50 bin kadar deneyimli asker toplanmıştı.[29] Suriye'deki Memluklar ona 20 bin asker daha gönderme sözünü vermişler ve altlarında bulunan bazı gruplara unvanlar ve sancaklar bahşetmişlerdi.

Sülemiş'in rüyası yollar kapalı kaldığı sürece devam etti. Kış İlhanlıların tepki göstermesini önledi ama Şubat 1299'da, Kutluşah, Moğol ordularıyla birlikte Diyarbakır üzerinden Anadolu'ya

28 *Kuştimur* adı daha sonra Lycaonia/Karaman bölgesindeki aşiretlerle ilişkilendirilmiştir: Lindner, *Nomads and Ottomans*, 3. böl.

29 Kanımca, II. Alâeddin adına, olasılıkla Süleymanşehir'de (Beyşehir) basılan altın sikke bu yöntemin bir sonucudur. Anadolu Selçuklularının altın sikkeleri olağandışıdır ve sadece resmi ödüllendirilme ya da bağış için kullanılırdı. Bkz.: Stephen Album'ün, New York'taki American Numismatic Society'de bulunan Haziran 1990 tarihli ve 67 listesinde 17 no. ile gösterilen sikke. Buna benzer bağışlardan Pahimeris'te söz edilir (*Relations historiques*, 4:505, satır 23)

ilerledi. Çoban, öncü güçlerle önden gitmişti, onu Sutay'ın emrindeki ordu izliyordu. 1299'un Nisan ayında, taraflar Erzincan yakınlarında karşılaştılar ve Moğol ordusu Sülemiş'i yendi. Bağlaşıkları olan Türkmenler kendi topraklarına kaçtılar, Sülemiş de Şam ve Kahire'deki Memluklara sığınarak onlardan destek istedi. Ancak Anadolu'daki eski durumunu yeniden elde etme girişimi sırasında yakalanarak öldürüldü. Moğollar Selçuklu Sultanı III. Alâeddin'i azlettiler, Sülemiş'e yardım eden –ya da ettikleri sanılan– birçok Türkmen beyini de öldürdüler.[30]

Anadolu'daki ne ilk ne de son Moğol vali ayaklanması olmasına rağmen, bu olay Gazan'ı çok endişelendirmişti.[31] Kutluşah, Anadolu'da İlhanlılar için sağlam ve sürekli bir yönetim kuracak kadar uzun kalamamıştır çünkü aynı sırada ayaklanan Gürcü kralı VI. David'i bastırması gerekmişti. 1299 yılının daha sonraki günlerinde, Gazan Memluk topraklarını işgal etme hazırlıklarına girişti, bu işgal hareketinde Kutluşah orduların başında bulunacaktı. İlhan'ın Anadolu'nun değişen koşullarına uyum gösterecek zamanı yoktu. Sülemiş'in Moğol gelirlerinden pay alacakları vaadini verdiği Anadolululardan kendisine zaman tanıyıp destek vermeleri nasıl sağlanacaktı?[32]

30 Rashid al –Din, *Geschichte Gazan-Han's aus dem Ta'rih-i-mubarak-i-Gazani*, yay. Karl Jahn (Londra 1940); Kerimeddin Aksarayi, *Müsameret ül-ahbar*, yay. Osman Turan, (Ankara 1944), s. 239-47, 270-1 (idari değişiklikler vurgulanmıştır); Fikret Işıltan, *Die Seldschuken-Geschichte des Aksarayi* (Leipzig 1943), s. 98-107; Shah Morad Elham, *Kitbuga und Lagin*, Islamkundliche Untersuchungen, c. 46, (Freiburg 1977), s. 126-29 ve Sülemiş'in Memluklarla diplomatik ilişkileri için bkz.: Abu Bakr ibn 'Abd Allah ibn al-Dawadari, *Die Chronik des Ibn ad-Dawadari, neunter Teil*, yay. Hans Robert Roemer (Kahire 1960), s. 8-11. Konunun en geniş anlatısı için: Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, (İstanbul 1970), s. 241-44; O. Turan, *Selçuklular*, s. 620-5; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar," *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 1, (1969), s. 68-9. Sikkelerin oluşturduğu kanıtlardan haberi olmayan Togan konuyu enine boyuna işlememiş, ancak Osman'ın Sülemiş'ten yetki aldığını öne sürmüştür. Sikkelerden elde edilen bilgilerle bu görüşü desteklemek zordur.

31 Bertold Spuler, *Die Mongolen in Iran*, 4. baskı, (Leiden 1985), s. 83, 295.

32 Birbirini hızla izleyen olaylar hakkında, Barbara Flemming, *Landschafisgeschichte*, s. 65.

Şekil. 4. İlhanlı Sultanı Olcaytu'nun tahta çıkmasından hemen sonra Bursa'da basılmış olan gümüş sikke.
Dr. Lutz Ilish'in izniyle; fotoğraf Profesör Adon A. Gordus'un izniyle.

Gazan onlara sikkeler üzerinden kâr sağlayabilirdi ve bu da H.699/1299-1300 yılında Anadolu'daki darphanelerdeki olağandışı ama kısa süren artışı açıklar. O yıl, çok fazla gümüş sikke basılmış olmasından çok (çünkü 699 tarihli sikkeler ya sıra dışıdır ya da enderdir), bu kadar kısa bir süre içinde bu kadar çok darphanede sikke basılmış olması ilgi çekicidir. Bunlar kısa bir süre içinde ve belli bir tarzda darp edilmişlerdir ve aralarındaki belli başlı fark basıldıkları darphanenin adından ileri gelir.[33] Bu sikkeler sadakate verilen bir ödüldü (çünkü sikke basmak kârlı bir işti) ve bağımsızlık verilmeden tanınan bir erkin göstergeleriydi. Ayrıca, bunlar tek bir tip sikke basan ya da ancak zaman zaman sikke basan darphaneler açısından belirleyiciydi.[34]

33 O dönemde Anadolu sikkelerinin oynadığı rol hakkında bkz.: Hélène Ahrweiler, "La région de Philadelphie au xıve siècle," *Comptes rendus de l'Académie des inscriptions et belles-lettres*, 1983, s. 175-97 ve özellikle s. 187.

34 Belli bir bölgeye özgü darphanelerin bir defalığına ya da kısa bir süre için etkin olması olgusuna başka yerlerde de rastlanır. Stephen Album'e göre bu olguya sadece Anadolu'nun Sivas'ın doğusundaki kesiminde değil, Ebu Said'in son yıllarında Azerbaycan'da, 1340 ve 1350'lerde ise Gurgan ve Horasan'da da rastlandığını bildirmiştir. Bu olguya bakmanın bir başka yolu da, bunu Sülemiş'e kısa bir süre kapılanların Gazan'ı tanımalarının bir kanıtı saymaktır.

(*a*) (*b*)

Şekil. 5. İlhanlı Sultanı Gazan Han döneminde Söğüt'te basılan H. 699 tarihli gümüş sikke.
Stephen Album'in izniyle; fotoğraf Profesör Adon A. Gordus'un izniyle.

Bu olgunun 699 olaylarını açıklamaya yarayabileceğine değindim ama üzerinde durulacak tek olgu bu değildir. Ticaretin kısa ve ani bir patlama göstermesinin ardından baş gösteren mal açığı da yukarıda özetlemeye çalıştığım türden sonuçlar verebilir. Ancak kaynaklarda ve özellikle Moğolların gelirlerini ilgilendiren konularda keskin bir gözlemci olabilen Reşideddin'de bu doğrultuda bilgiler bulunmamaktadır.[35]

35 Gazan'ın sikke reformu 696 Tebriz ve Bağdat'ta başlamış ve daha hafif bir sikkenin darp edilmesi suretiyle 697 yılına kadar sürmüştür. 697 tarihli hafif sikkeler enderdir ama bunlar 698'de olağanlaşır. Anadolu'daki darp etkinliğinin doruk noktası 699 yılıdır. Bunun bir nedeni, yeni ağırlığın benimsendiği sikkeleri yaygınlaştırmak olabilir ancak 699 tarihli yeni sikkelerin sayısı azdır ve benzeri de pek yoktur [Abdülmelik zamanında (H.79) yapılan erken İslam devri sikkelerine bakınız]. Darphane sayısındaki olağanüstü artış ve yaygınlık, sikke ayarının patlamada birincil değil ikincil bir sorun olduğunu gösteriyor. Stephen Album'e, bu konudaki düşüncelerini benimle paylaştığı için teşekkür etmek isterim (18 Şubat 1993 tarihli görüşmemiz). Stephen Album'un incelemem için bana teslim ettiği Kütahya sikkeleri arasında, 697-700 yıllarında III. Alâeddin Keykubat adına Anadolu darphanelerinde basılmış 89 sikke bulunuyordu. Bunların 23'ünün ağırlığı 2.13 ilâ 2.17 gr. arasında, 25'inin ağırlığı ise 2.18 ilâ 2.22 gr. arasındaydı. Gazan'ın 697'de kabul ettiği ağırlık 2.16 gr. idi. Anadolu darphanelerinde 695 ile 700 yılları arasında Gazan adına basılan 182

Demek ki, 699 yılında Gazan'ın daha çok sayıda Anadolu darphanesinde sikke basılmasına izin verişinin sağlam gerekçeleri vardı. Bu sikkelerin çoğu merkezde üretilen, oradan da taşraya gönderilen kalıplarla basılıyordu: Bunlarda sadece darphanenin adı değişiyordu. Bu kalıpları Moğol yöneticileri Anadolu'da bir iki yıl boyunca kullanmışlardır. Arka yüzlerinde, damlalardan oluşan bir çerçevenin ortasında şu yazıt yer alıyordu:

Çok büyük Gazan Han
Sultan Mahmud
Allah saltanatını daim etsin

Ön yüzde ise, damlalı kare bir çerçevenin ortasında Şahadet yer alıyordu; bu karenin dışında gene damlalardan oluşan bir dairenin içinde basım yılı ve tarih basılıydı. Muhammed adının sonundaki 'dal' harfine eklenen bir kıvrım bu kalıpları tanımamıza yarıyor. Burada söz konusu olanın bir Moğol sikkesi olduğunu ve Moğol İlhanı'nın erkinin tanındığını göz önünde tutalım.[36]

Şimdi de Osmanlılara geri dönelim. Onların erken dönem sikkelerinin belirlenmesi ve incelenmesi çalışmaları henüz emekleme çağındadır ama gene de belirgin bazı hususlar bulunmaktadır. Bir kere, en azından bir Osmanlı sikkesi Anadolu'daki olaylarla uyumludur. Bursa'da, şehrin düşmesinden birkaç ay sonra 727'de

sikkeden –ki reform öncesine ait bazı sikkeleri de içeriyordu– 29'unun ağırlığı 2.13 ile 2.17 gr. arasında değişiyordu, 52'si ise 2.18 ilâ 2.22 gr. arasında değişiyordu. Böylece, III. Keykubat bütün erkini kaybetmeden önce de, onun adına basılan sikkeler, tıpkı daha sonra doğrudan doğruya Gazan egemenliği altında basılan sikkeler gibi, İlhanlıların sikke reformuna uygun olarak basılıyordu. Ama 693'te istif edilmiş ve aralarında II. Mesud adına olanların da bulunduğu geç döneme ait Selçuklu sikkeleri grubunda ağırlık 2.90 ilâ 2.95 arasında değişiyordu ki bu da "klasik" Anadolu Selçuklu ayarından biraz eksiktir (156 sikkenin % 11'i bu ölçütün üzerindeydi).

36 Yayınlanan örnekler için bkz.: Garo Kürkman ve Ömer Diler. *Alaiye paraları* (İstanbul 1981, s. 45, AL-6; Aykut, *Ak Akçe*, s. 78-79, 144, (Konya H.699), s. 145 (Larende H.699), s. 149, (Süleymanşehir H. 699).

(1326-7) Orhan adına bir sikke basılmıştır.[37] Bu sikke Kastamonu ve Borlu'da (Safranbolu), 724-26 ve belki de 727 yılında basılan ve İsfendiyaroğlu beyliğinde İlhan Ebu Said adına basılmış olan sikkelerin modeline uyuyordu.[38] O dönemde, Moğol valisi olan Timurtaş'ın isyanı, birçok beyliğin –kimi kendi adına kimi İlhanlı sikkelerini taklit ederek– bağımsız sikke bastırmalarına yol açmıştı. Orhan adına basılan bir başka sikke de iyi bir örnek oluşturur: Bu sikke, bir yüzyıl önce, I. Alâeddin zamanında Sivas'ta bastırılan sikkelerin bir taklididir.[39] 14. yüzyılda Anadolu pazarlarında iş yapan birinin en kolay bulacağı sikkeler 13. yüzyıl Selçuklu sikkeleridir. Bu sikke de Selçuklu paralarının ününden ve kullanım kolaylığından yararlanmak amacıyla basılmış olmalıdır. Taklit, bir çeşit iltifat değil aynı zamanda işini götürme yoluydu.

Osmanlı sikkelerinde biraz geriye giderek –birinci bölümde sözü edilen– "Ertuğrul oğlu Osman"[40] yazısını taşıyan sikkeye ve iki ek kanıtımıza gidelim. Batı Anadolu'da bulunan bir takım gümüş sikke, İlhan Olcaytu tarafından bastırılan sikkelerin iki düzine kadar taklidini içeriyor. Bu taklitler 1317 ve 1318 tarihlidir ve onlardan birinde darp yeri Bursa olarak gösterilmiştir (Şekil. 4).[41] Bursa o

37 Bunun iyi bir betimlemesi için bkz. Philip N. Remler, "Ottoman, Isfendiyarid and Eretnid Coinage: A Currency Community in Fourteenth Century Anatolia," *American Numismatic Society Museum, Notes* 25 (1980), s. 181-2. Daha önceki bir inceleme için: Anton Cornelius Schaendlinger, "Das Jahr des Herrschaftsübernahme Orhan's," *Litterae numismaticae Vindobonenses Robert Goebl dedicatae* (Viyana 1979), s. 185-91; İbrahim ve Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzesi-Teşhirdeki İslâmi Sikkeler Kataloğu* (İstanbul 1974), 2:454; A.A. Bykov, "Pervii Osmanskii monetii dvodr," *Travaux du département numismatique, Musée de l'Ermitage* (Leningrad 1945), 1:115-20; Ali, "Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk sikkesi ve ilk akçesi," *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* 8, no. 38 (1334), s. 356-62.

38 Bu düzeltmeyi Stephen Album'un Remler'in "Ottoman, Isfendiyarid and Eretnid Coinage," s. 181-2 başlıklı makalesine getirdiği yoruma borçluyum.

39 Remler, "Ottoman, Isfendiyarid, and Eretnid Coinage," s. 181-2.

40 Artuk, "Osmanlı Beyliğinin kurucusu Osman Gazi'ye ait sikke," s. 27-33.

41 Sikkenin yüzündeki yazı, Olcaytu dönemine ait tarihsiz bir yarım dirhemdekine benzemekle birlikte darphaneyi Bursa olarak belirtmiştir: Aykut, Ak Akçe,

sıralarda Bizanslıların elindeydi ancak şehir duvarlarının dışında on yıl kadar önce inşa ettirdiği bir dizi tahkimatla onu ablukaya alan Osman'a haraç ödüyordu.[42]

Şimdi de 699 yılının olaylarıyla sikke basımına geri dönebiliriz. 1970 yıllarının başında, Kütahya'da bir kazıda ortaya çıkan 500 kadar Selçuklu ve İlhanlı gümüş sikkesinden oluşan grupta, daha önce betimlediğim Moğol kalıplarıyla basılmış çok sayıda sikke bulunmaktadır. Bu kalıplar 699'da Anadolu'da kullanılmak üzere hazırlanmıştı ve Şekil. 1-3'teki cetvellerde sayıca artışları gösterilen darphanelerde kullanılıyorlardı.[43] Bu Moğol sikkelerinden biri Şekil. 5'te gösterilmiştir. Şekil. 5a'da geç Selçuklu döneminde kullanılan divani rakamlarla tarihlendirilmiş olan bu sikkenin üst kısmında, darphaneyle ilgili "sin, ayın/gayın ve dal/" harflerinin işlenmiş olduğu görülebiliyor. Yapılış tarzından ve ait olduğu grubun özelliklerinden ötürü, bu sikke İran'daki Sa'diye (ya da Sa'idiye) şehrinden olamaz.[44] Bunu basan darphane Siirt'te de olamaz, çünkü aynı tarihlerde orada basılmış başka sikkeler bulunmaktadır ve onların üslubu, tıpkı Gazan egemenliği yıllarında Siirt'te basılmış öteki sikkelerde olduğu gibi, büsbütün farklıdır. Bu Moğol sikkesi, İlhanlılara olan sadakatinin karşılığı olarak, Osman tarafından Söğüt'te bastırılmış olabilir mi? Kısaca, Osmanlılar Bilecik ve başka güçlü noktaları 699 yılında

88; arka yüzde ise Olcaytu'ya ait (Album'un 704 iâ 709 arasında basılmış sikkeler için yaptığı sınıflandırmaya göre) A tipi sikkelerin arka yüzü taklit edilmiştir. Bu arka yüz burada siliktir, ancak asıl örneklerde Olcaytu'nun adı ile unvanlarının işlendiği yüzdür. Bu sikke halen Tübingen'de bulunmaktadır ve resmini yayınlamama izin verdiği için Dr. Lutz İlisch'e teşekkür ederim. Ön yüzde, kare çerçeve içinde besmele yer alır. Yazıtın birinci ve ikinci satırları arasında, Yapı Kredi koleksiyonundaki gibi, darphanenin adı verilmiştir.

42 Lindner, *Nomads and Ottomans*, s. 27, n. 140.

43 Stephen Album'e bu grubu incelememe izin verdiği, bu sikkelerin nötron analizini yaptığı için de Prof. Adon A. Gordus'a ayrı ayrı teşekkür borçluyum. Sayın Album'e metinde anlatılan sikkeyi yayınlamama izin verdiği için de ayrıca teşekkür ederim.

44 Dorothea Krawulsky, *Iran-Das Raich der Ilhane, eine topographisch-historisch Studie*, Beihefte zum Tübinger Atlas des vorderen Orients c. B17, (Wiesbaden 1978).

ele geçirmişlerse, bunu tümüyle bağımsız bir güç olarak değil ama –sikkenin gösterdiği üzere– Moğolların metbuları olarak gerçekleştirmiş olabilirler mi?

Bu varsayım bir kanıt değildir, çünkü kanıt olabilmek için ne yeterli ne de gereklidir. Başka varsayımların olmaması ise bizim varsayımımıza güç katmaz. Bununla birlikte, Osman tarafından darp ettirilen başka Moğol sikkeleri ortaya çıkıncaya, yani başka bir seçenek belirinceye kadar, bu varsayımı tümüyle mantık dışı saymamalıdır, çünkü Osmanlıların Selçuklu hanedanına bağımlılığı kadar, bu hanedanın da Moğollara karşı yükümlülükleri vardı. Son Moğol muhasebe risalelerinden biri olan *Risale-i Falakiye*'de, merkez yönetime gelir sağlayan eyaletler ile bağımlı yerlerin dökümü verilir. Bunda, Rum'un uç eyaletlerindeki beyler arasında Orhan da zikredilmiştir.[45] Risalenin bu kısmındaki malzeme öyle anlaşılıyor ki Orhan'ın ilk beylik dönemine rastlar. Orhan'ın beyliğinin ilk yılları için geçerli olanlar Osman için de doğru olmalıdır. Nitekim yararlanacağı daha az kaynağı bulunan Osman, kaynaklarda da belirtildiği gibi, o yıllarda daha da güçlü olan İlhanlı yönetiminin uzantısı sayılan doğusundaki Çavdar Tatarlarıyla yaşamak zorundaydı.[46] Bu İlhanlı belgesinin onların sadece aklından geçeni zikrettiği öne sürülebilse de, risale herkes tarafından okunmak üzere kaleme alınmadığından, işlerin öyle olmadığını kestirmek zor değildir.

İlk Osmanlılarla İlhanlılar arasında daha yakın bir bağlantının söz konusu olduğunu gösteren kanıtlar vardır. Daha önceleri bile, 1272'de, bir Moğol emiri Eskişehir'de bir vakıf kurmuş, şehrin kuzeyindeki mülkünden, yani Söğüt'e at sırtında birkaç saatlik mesafeden gelen gelirlerini buna bağlamıştı.[47] Ünlü İlhanlı yönetici Reşideddin'e atfedilen mektuplar gerçek ise, onun bundan birkaç on yıl

45 'Abd Allah ibn Muhammad Mazandarani, *Die Resalä-ye falakiyyä des Abdollah ibn Mohammad ibn Kiya al-Mazandarani: Ein persischer Leitfaden des staatlichen Rechnungswesens (um 1363)*, yay. Walther Hintz (Wiesbaden 1952), s. 162. Fol. 93b.

46 APZ, s. 25-6.

47 Temir, *Kırşehir emiri Caca oğlu Nur el-Din'in 1272 tarihli Arapça-Moğolca vakfiyesi*, (Ankara 1959).

sonra Anadolu'da sahip olduğu malikânelerin sayısı ve büyüklüğü hakkında bir fikir edinmemiz olası. Bunlar Ankara'dan Kütahya'nın batısına kadar uzanıyordu, bu da Moğol etkisinin Osmanlıların oldukça yakınına kadar uzandığını gösterir.[48] Dahası, İlhanlı yazıcı Hamdullah Mustavfi, doğrudan İlhanlıların yönetiminde olan şehirler meyanında Ankara, Samsun, Ammuriye (Amorion), Afyonkarahisar, Kastamonu ve Sivrihisar'ı sayar.[49] Ayrıca Moğol otlakları, bir Moğol komutanının bulunduğu Ankara'nın batısında, Sakarya ırmağı boyunca uzanan yerlerdi. Burada, aileleri ve sürüleriyle on bin kişilik bir Moğol tümeninin en azından bir kısmı Osmanlılara yakın konumdaydı.[50] Osmanlıların kuzeyindeki Moğollar, Yapı Kredi Bankası'nın İstanbul'daki koleksiyonunda bulunan bir örnekten öğrenebildiğimiz gibi, 695 ilâ 700 arasında Beypazar'da sikke basmışlardır; Olcaytu zamanında ise, Osmanlıların güneybatısında bulunan Bergama'da sikke basmışlardır.[51]

Konuyla ilgisi olan bir başka metni daha ele alabiliriz. Çağdaş tarihçi Pahimeris, Gazan Han'ın ölümünden (1304) hemen sonraki olayları ve Olcaytu'nun tahta çıkışını anlatırken, İlhanlı baskısından sıyrılmak isteyen bir Türk beyi olan Ali Amurios'un [ondan beşinci bölümde söz edeceğim], II. Andronikos'tan Sakarya civarında

48 Rashid al-Din, *Mukatabat-ı Rashidi*, yay. Muhammad Shafi' (Lahor 1945), 116-7; Zeki Velidi Togan, "Reşideddin'in mektuplarında Anadolu'nun iktisadi ve medeni hayatına ait kayıtlar," *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15, (1953), s. 36-7. Togan malikânelerden birini Karası olarak okumuştur ama bu pek olası değildi. Ayrıca, Reşideddin'e atfedilen mektupların bir kısmının ona ait olmaması ise bir olasılıktır.

49 Hamd Allah Mustawfi Qazvini, *The Geographical Part of the Nuzhat-al-Qulub composed by Hamd-Allah Mutawfi of Qazvin in 740 (1340)*, çev. Guy Le Strange, E.J.W. Gibb Memorial Series, c. 23, kıs. 2 (Londra 1939), s. 95, 97, 99.

50 Bu bilgiyi, İlhanlı vakanüvis Aksarayi'yi alıntılayan (*Müsameret ül-Ahbar*, 312 [Saqariya] ve Şikari'yi (*Şikari'nin Karamanoğulları Tarihi*, 42, 51) alıntılayan Prof. John Masson Smith'e borçluyum. Osmanlıların Bitinya'ya yönelmelerinin bir nedeni olan daha fazla yağış ve tarımsal zenginlik, Moğolları uzaklaştırmış olabilir: Fazla nem bataklık ve otlak eksikliği demektir.

51 Aykut, *Ak Akçe*, 88 (Bergama), 138 (Beypazarı).

Mesonesion diye bilinen bölgede aşiretiyle yerleşebileceği bir yer istediğine değinir.[52] Bazı kaynaklarda Mesonesos diye anılan Mesonesion, Sakarya'nın ağzına yakın olmayan içte (mesogaion) bir yer olup Malagina diye anılan Bizans ordularının toplanma yeriyle ilişkilidir.[53] Bugün bu mevkiin Sakarya ovasında, Lefke'nin kuzeyinde bulunan Paşalar olduğu belirlenmiştir. Olcaytu iktidara geldiğinde Osmanlılar orası için savaşıyorlardı. Demek ki Osmanlılar Olcaytu'nun erk alanına oldukça yakın bulunuyorlardı. Bunun bir kanıtı vardır: 1307'de, Bizans ile Moğollar arasındaki diplomatik ilişkilerin ilerlemesinin ardından, Bizanslılar Moğolların batıdaki beyliklere saldırdıkları haberini İlhanlıların Osmanlılara uyguladıkları bir baskı olarak algıladılar.[54] Şu hâlde, Osman'ın yaşadığı yıllarda, İlhanlıların –son kertede İlhanlı metbuları saydıkları– Osman ile aşiretini Moğolların uyrukları (ya da kendi aşiretlerinin mensubu) olarak gördüklerini düşünmek için yeterli nedenlerimiz vardır.

Bu kanıtlar örüntüsü, Osmanlıların Selçuklulardan bağımsız olduğunu iddia eden Osmanlı tarihlerinin haklı olduğunu gösterdiği

52 Pachymeres, *Relations historiques*, 4:507. Ayrıca bkz.: Foss, "Malagina," 178; Failler, Les émirs turcs," 100

53 Önceki yayınlar: Laurent, *Vita retracta*, 66-74; Şahin, "Malagina," s. 159-65. Ama şimdi bkz.: Foss, "Malagina," 161-83.

54 Pachymeres, *Relations historiques*, 4:638, 709-11. Ayrıca bkz.: Bruce G. Lippard, "The Mongols and Byzantium," 1243-1341, (Indiana Üniv. Doktora tezi 1983), s. 215, 218. Ve Irène Beldiceanu, "Pêchés, calamités et salut par le triomphe de l'Islam. Le discours apocalyptique relatif à l'Anatolie (fin XIIIe-fin XVe s.), *Les traditions apocalyptiques au tournant de la chute de Constantinople*, yay. Benjamin Lellouch ve Stefanos Yerasimos (Paris 1998), s. 30. İlhanlıların batı uçlarına baskı yapma yeteneği gözden ırak tutulmamalı. Gazan Han bir ara Denizli yakınlarında ikamet etmeyi düşünmüştür. Pahimeris'te Sardis konusunda ilginç bir bilgi verilir: II. Andronikos Türk aşiretlerine karşı Gazan'dan yardım isteyince, Moğollardan çekinen Türk beylerinden biri, Sardis valisiyle anlaşarak kalesini onlarla ortak kullanmış (1303?). Sonunda Moğollar gözükmeyince, Bizanslılar komşularına yol vermişler, ama görülen o ki, Türkler Moğolların oralara kadar gelebileceğini öngörüyorlardı. Bu metni Failler, (Les "émirs turcs," 81) incelemiştir, Clive Foss ise çevirerek yorumlamıştır: *Byzantine and Turkish Sardis*, (Cambridge 1976), s. 121-24.

gibi, bunların ileri sürdüğü Selçukluların Moğolları alt edebildikleri iddiası da Osmanlı övünmelerini daha etkili hale getiriyor. Ancak 13. yüzyılın sonunda ve 14. yüzyılın başında, Anadolu'da olan bitenler hakkındaki edindiğimiz sınırlı bilgilerle, Moğolların yerel isyanları bastırabildiklerini, Sülemiş'i durdurduktan sonra sikke darbından elde edilen kârları dağıtarak kendi egemenliklerini geçici olarak kabul ettirdiklerini ve kendi Moğol halkları için sadece Osmanlılardan değil, Bizanslılardan da belirli haraç isteklerinde bulunduklarını öğrenmiş oluyoruz. Söğüt çıkışlı olduğunu düşündüğüm H. 699 tarihli sikke, Moğollarla ilgili bu genel görünüm içinde yer alıyor olabilir. Demek ki, 699'da Osmanlıların düşüncesindeki siyasal amaç, zaten uzak ve zayıf olan Selçuklulardan bağımsız olmak değildi. 1299'da olan, Moğol egemenliğini kabul edişleridir. Ancak Osmanlılar daha sonraki yıllarda belleklerinde olanı kâğıda döktüklerinde, unutkanlık bastırmış ve bir ara Moğol egemenliğinde olduklarını "unutmuş"lardır.

Moğol egemenliğinin Osmanlılar için ne anlama geldiğini bilmiyoruz: İstenen ve muhasebe defterlerine işlenen haraç miktarının ödenip ödenmediğini, Osmanlıların Moğol yönetimi yüzünden acı çekip çekmediklerini bilmediğimiz gibi, gelişmelerini uzaklık nedeniyle bu yönetimin kendini yeterince duyurmamasına mı borçlu olduklarını da bilmiyoruz. Ancak, 699 olayları konusunda tarih anlatılarından ya da darphanelerin çoğalması olgusundan edindiğimiz bilgileri bir araya getirdiğimizde, Moğolların Osmanlılarla bir ilgileri olduğunu ve Osman'ın tümüyle kendi başına hareket etmediğini anlayabiliyoruz. Osmanlıların Selçuklulardan bağımsız olması bir şeydi elbet: Ama Selçukluların yerini alanı unutmanın kuşkusuz yararı vardı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAKARYA'DA BAHAR, 1302

Kurtulmak için kaçıyordu bucak bucak,
Ama Ksanthos, gümbür gümbür sularıyla kovalıyordu onu.
Kara bir kaynağın sularını
akıtmak için bahçesindeki bitkilere doğru
kazmayla nasıl su yollar kazarsa bir adam,
olukları tıkayan her şeyi söküp atarsa nasıl,
bir sürü çakıltaşı yuvarlanır akıntının hızıyla
sular şarıl şarıl akar yokuş aşağı,
yolu açan adamı bile geçer çabucak,
işte ırmak da öyle ulaşıyordu Akhilleus'a,
ne kadar hızlı koşarsa koşsun adam,
tanrılar daha güçlüydü insanlardan.

HOMEROS, *İlyada* (Azra Erhat-A. Kadir çevirisinden)

İnsan tarihinin koyunun tarihi olduğunu söylemek aşırı abartılı değildir.

MICHAEL L. RYDER, *Sheep and Man*

Metinleri yakından inceledikçe, Osmanlıların tarihöncesiyle ilgili olay ve rivayetleri tanımlayıp açıklamak, gitgide daha zorlu sorunlarla yüzleşmeyi gerektiriyor; bu olayları belirlemenin olanaklarımızı aştığını kabullenmekte utanılacak bir yan da yoktur. Daha önce de göstermeye çalıştığım gibi. Osmanlı kaynakları olayların tarihlerini uyumsuz seslerle verir; üstelik bunların en tiz perdeden olanı, en güvenilir olanı da değildir. 1300'den sonra, Bizanslı tarihçiler, doğu sınırlarında küçük ama güçlü siyasal birimler oluşturan Türkler hakkında daha

çok ayrıntı vermeye başlamışlardır. Böylece erken Osmanlı tarihi konusundaki ilk güvenilir tarih, 7 Temmuz 1302'de gerçekleşen Bafeus savaşını anlatan bir Bizans kaynağında yer alır. Bafeus, Nicomedia/İzmit yakınlarında bir yerdir ve şimdiye kadar sözünü ettiğimiz yerlerin oldukça kuzeyinde bulunur. Osman'ı, –daha sonra yazılan tarihlerde belirtildiğine göre– üç yıl önce ele geçirdiği bölgenin bu denli kuzeyinde bulmak şaşırtıcıdır. I. Haçlı Seferi'nin izlediği yolu tersine giderek İznik'i alması ya da Bursa'ya ilerlemesi daha akla yakın geliyor, çünkü öyle yapsaydı hiç olmazsa Yenişehir'i yandan korumaya almış olurdu.[1] İznik'e hâkim tepelerin üzerinde bulunan Trikokkia kalesi Osmanlıların eline ancak 1307 yılının yazında geçmişti; dolayısıyla Osman'ın yanlarını açıkta bırakarak ilerlemesi dikkat çekicidir.[2] İzmit onun göç, fütuhat ve yayılma yollarının üzerindeki en belirgin ve yakın nokta değildi. Osman'ı Bafeus'a götüren neydi? Onu o tarihte orada savaşmaya ne itmişti?

Bafeus çatışması hakkındaki tek kaynağımız Bizans kronikçisi Pahimeris'tir.[3] Pahimeris'in yazdıkları –birçok araştırmacıyı

1 Yenişehir'in tümüyle Osmanlılar tarafından kurulduğu kabul ediliyorsa da, ovada gözlemlenen çok sayıda Bizans ve öncesine ait yerleşme izleri bu varsayımı doğrulamıyor: Jacques Lefort, "Tableau de la Bythinie au XIII. siècle", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, yay. Elisabeth Zachariadou (Resmo 1993), s. 108. Bununla birlikte Sencer Şahin bu şehirde yaptığı taramalar sırasında antik buluntulara rastlamadığını bildirmiştir (*Katalog* 36). Bali Bey camiindeki Orta Bizans dönemine ait buluntular için bkz.:: Yıldız Ötüken, *Forschungen in nordwestlichen Kleinasien*, Deutsches Archäologisches Institut, Abteilung Istanbul, Istanbuler Mitteilungen, c. 41 (Tübingen 1966), s. 149-50.

2 Bu konuda Pahimeris'e dayalı ilgi çekici bir tartışma için bkz.: Failler, "Les émirs turcs", s. 109-10. Failler, Pahimeris'ten bu ve başka makalelerinde parlak bir şekilde yararlanmıştır. Bafeus'tan önce zaman zaman, İznik ile İzmit arasında bazı kapışmalar olmuştur. Trikokkia İznik'in güneyinde ya da doğusunda olmalıdır: Pahimeris onun yüksek bir dağ ya da tepe sırasında bulunduğunu belirttiğine göre, İznik'in güneyinde olmalıdır. Bkz.: Pachymeres, *Relations historiques*, 4:258-9 ve 258 n. 3. Trikokkia'yı günümüze ait bir yer adıyla ilişkilendirecek kanıttan yoksunuz. Ele geçirilişi için bkz.: *age*, 4:700-04.

3 Her ikisinde de yeri olan Bafeus'tan yararlanarak Osmanlı ve Bizans kronolojilerini bağdaştırma girişimleri başarısız kalmıştır. Bu girişimlere neden kalkışıldığını anlamak kolaydır, çünkü Osmanlılar için önemli olan bir savaşın

rivayetlerle olay arasında bağlantı kurmaya götüren– erken Osmanlı tarih anlatılarının bu konuda benimsedikleri kaypak ve dokundurmalı tarzdan daha farklıdır ve Osman'ı İzmit'e yönelten nedenleri anlamamıza yardımcı olan bazı ipuçlarını da içermektedir. Ayrıca ona anlattıkları konusunda güvenebiliriz de, çünkü uzun bir geçmişe bağlanan bir edebi geleneğin sorumlu mirasçısı olan Pahimeris, hem retorik hem de didaktik kaygılarla yazardı. Ancak bizi ilgilendiren metin çözümlemelerinin odağında değildi (nitekim olayın sonuçlarından tümüyle habersiz görünüyor), bu yüzden de bizi yanıltmak niyetiyle oyaladığı suçlamasına kalkışamayız. Daha uygun başka bir yere ya da daha geç bir tarihte hareket edebilecekken, Osman'ı 1302 yılında o denli uzaklara sürükleyen tümüyle beklenmedik bir şeydi.[4]

Bizanslılarca da önemsenmesi doğal sayılmıştır. Ne var ki, Osmanlı kaynaklarındaki hiçbir savaş anlatısı Pahimeris'in betimlemeleriyle uyuşmaz. Bizans ve Osmanlı yazarları, olayların görece önemi konusunda neden uyum içinde olmalıdır ki? Sözgelimi Halil İnalcık'a göre Bafeus, Yalova'nın 10 km doğusundaki bir vadideki kalenin bulunduğu yer olan Yalakova'ydı: Anonim Tarihler'de de buradaki bir savaştan söz edilir. (Halil İnalcık, "The Rise of Ottoman Historiography", *Historians of the Middle East*, yay. Bernard Lewis ve P.M. Holt [Londra, 1962], s. 152) ve "L'Empire Ottoman", *Actes du premier congrès international d'études balkaniques et sud-est européennes*, Sofia 1962 [Sofya 1969], 3:76. Bunu en geniş şekilde işlediği yazısı ise "Osman Ghazi's Siege of Nicaea and the Battle of Bapheus." *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, s. 77-98. Bu işlemde iki güçlük görüyorum: İlki, Pahimeris'in çağdaş ve kesin ayrıntılar içeren anlatısının kronolojik ve topografik terimlerine oldukça geniş bir açıdan yaklaşmak gerekir. İkincisi, arazi uygun değildir. Arazi konusunda bkz.: Arganthios hakkındaki tartışması için L. Robert, "Un voyage d'Antiphilos de Byzance. Anthologie palatine, X, 17, Géographie antique et Byzantine", *Journal des Savants*, 1979, s. 279 ve M. Kleonymoss ve C. Papadopoulos, *Bithynika* (İstanbul 1867), s. 39.

4 Osman 1302'de Yenişehir'e yerleşmiş olsaydı, bahar ve yaz aylarında İznik ve İzmit önlerinde görünmesinin makul bir açıklaması olacaktı. Osmanlı tarihlerinde Osman Yenişehir'e 699 olaylarından sonra, 1302'den birkaç yıl önce taşınır. Yenişehir'e taşınma, üzerinde durmayı gerektiren bir olaydır. Osman'ın yanında bulunanların yerleşikliğe geçiş hızını da göz önüne almalıyız (Osman'la Bafeus'a gelenler hâlâ göçebeydiler). Kanımca Bizans kaynaklarını –ve ne de olsa, olayların tek çağdaş gözlemcisi olan Pahimeres'i– çarpıtma

Şu halde, öfkeli bir ırmakla onun erken Osmanlı tarihinin içinden akışını ilgilendiren bir öyküyü burada başlatalım.[5]

Sözü edilen ırmak, daha önce karşılaştığımız Karasu, Sarısu, Porsuk, Söğüt Suyu ve Göksu/Gökçesu derelerinin döküldüğü Sakarya/Sangarius'tur. Hepsi de Eskişehir'in yakınlarından akar ve Osman'ın yararlandığı otlakları sulardı. Hepsi de, ırmak platoyu terk edip de Karadeniz'e yönelmeden önce Sakarya'ye boşalırlar. Sakarya ise, 1267'den sonra Bizanslıların Türklere karşı savunmasında başat bir yer tutmuştur.[6]

Sakarya'nın önemi, zenginliği yüzünden Paflagonia ile ırmağın sağ yakasının ötesinden gelen saldırılara sık sık maruz kalan verimli bir alüvyon ovasını tanımlayışından ileri gelir. Bizanslılar bu saldırılara ya –çoğu kez başarısızlıkla– direnirler ya da bir savunma oluşturmak durumunda kalırlardı.[7] Irmak imparatorluğun Bitinya'daki doğu sınırı olmuş, Bizanslılar da Kostantinopolis'i Heraclea Pontica'ya (Karadeniz Ereğlisi) bağlayan yolu terk etmek zorunda kalmışlardı.[8]

Paleologos'ların ilk imparatorunun son yıllarına ait bazı ayrıntılar dikkat çekiyor. 1280 yılı yazında, VIII. Mihail Paleologos'a Sakarya'daki durumun güneybatıdaki Bursa'ya kadar bozulduğuna

---

pahasına Osmanlı ve Bizans rivayetlerini ilişkilendirmekten kaçınmalıdır. Bkz.: Lindner, "Beginning Ottoman History", s. 199-208. Ayrıca mükemmel tahıllık tarlalarla bir miktar otlağın Leniyehir'in batısında bulunabileceğini ekleyelim: Von Eisenstein, *Reise*, s. 90-1.

5 Osmanlıların 1302'de İzmit önlerinde görünmelerinin tek bir nedeni olduğu görüşünü savunmuyorum. Buna karşılık, rol oynayan anlamlı bir doğal etmenin gözden kaçtığını ve buna dikkat edilmesi gerektiğini savunuyorum.

6 Daha önceki dönemlerde de korunmaya değer görülmüştür: Johann Sölch, "Über ein wirkliches und ein angebliches Kanalproject im alten Bithynien", *Mitteilungen des Vereins der Geographen der Universität Leipzig* I (1911), s. 48. 1267'e kadar gerçekleşenler hakkında bkz.: Foss, "Malagina", 174.

7 Gregoras, *Byzantina historia*, c. 1, 138, satır 19 vd, s. 141, satır 3. George G. Arnakis, bu olayları 1260'ların sonlarına ya da 1270'lerin başına tarihlendirir: "Byzantium's Anatolian Provinces during the Reign of Michael Paleologos", *Actes du XIIe Congrès international d'études byzantines, Ochride, 10-16 Septembre 1961* (Belgrad 1964), 2:39.

8 Pachymeres, *Relations historiques*, 2:405, satırlar 9-13. Foss, "Malagina", s. 174-76.

ilişkin haberler ulaşır.[9] Aynı yılın ağustos ve eylül aylarında Mihail doğuya gider ve Sakarya boyunca sıralanan istihkâmları hızla denetler.[10] Ertesi yaz (1281), Sakarya'da yeni sorunların, yani Türklerin ırmağı rahatça geçerek batı kıyısına akınlar düzenledikleri haberi gelir.[11] Bu akınların İzmit'in doğusundaki ticarete ve Sakarya ırmağının aktığı Akova ovasındaki tahıl üretimine zarar verdiğini kestirebiliyoruz. Ordularını toplayan Mihail Sakarya'yı geçti. Bu bölge verimli, ormanlık ve refah içindeydi.[12] Ama o yaz, Mihail onu çok farklı, göçer aşiretlerin bir ülkesi olarak görmüştür. Pahimeris, imparatorun bundan saçını başını yolacak kadar etkilendiğini yazar: Mihail, daha önceleri, 1256'da Bitinya valisi olarak başında bulunduğu bu bölgenin eski durumunu iyi anımsıyordu.

9 Pachymeres, *Relations historiques*, 2:599, satırlar 23-25. Pahimeris'in bu metninden epey batıda kalan Bursa'nın tehlikede olduğunu mu, yoksa olayın ırmağın Bursa'nın hizasına (burada doğuya doğru büyük bir kıvrım yapar) geldiği yerde gerçekleştiğini mi anlatmaya çalıştığı açıkça kestirilemiyor. Failler, (*ay. es.*, 600, n. 1) Türklerin Bursa'ya kadar ilerlediklerine inanıyor.

10 Pachymeres, *Relations historiques*, 2:623, satırlar 13-14. Bu seferin tarihleri için bkz.: Failler "Chronologie et composition dans l'histoire de Georges Pachymère", *Revue des études byzantines* 39 (1981), s. 243-5. Sakarya civarındaki öteki tahkimatlar için bkz.: Muzaffer Erendil, *Türlü Yönleri ile Sakarya İli* (Adapazarı 1982), s. 46-7.

11 Pac hymeres, *Relations historiques*, 2:633, satır 11, 637 satır 8. Seferin tarihleri için bkz.: Albert Failler, "Chronologie", s. 245-6. Pahimeris'e bu bilgileri veren VIII. Mihail'e bu seferi sırasında eşlik eden İskenderiye patrikidir. Pahimeris Mihail'in izlediği yol hakkında ayrıntı vermez, sadece Bursa'ya Sakarya'dan gittiğini yazar. Sakarya, Bursa'ya yakın akmaz, buna karşılık Göksu/Gökçesu Yenişehir ovasından geçer ve Sakarya'ya Lefke yakınlarında dökülür. Pahimeris, büyük olasılıkla Lefke yolunu, oradan Göksu'dan Yenişehir ovasına, oradan da batıya doğru alçak tepeler üzerinden Bursa ovasına gidildiğini kastetmiş olmalıdır. 1282 yılında VIII. Mihail Sakarya'dan *Lopadion*/Ulubat'a gittiğinde, en uygun yol gene bu olmuş olmalıdır.

12 Bkz.: Louis robert, *A travers l'Asie Mineure*, Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome, c. 239 (Atina ve Paris 1980), s. 21-14. Ayrıca, Walther von Diest, *Von Tilsit nach Angora, Forschungsreise zweier preussischen Stabsoffiziere im Frühjahr 1896*. Pekermann's geographische Mitteilungen, suppl. 125 (Gotha 1898), s. 66. Ayrıca tahkimatlar hakkında Diest, *Von Pergamon*, s. 92-96.

Çiftçilerin ve örgütlü bir tarımın yokluğu, ayrıca adamlarını beslemek ve Türkleri savaşmaya itmenin zorluğu, imparatoru Sakarya'nın her iki kıyısındaki istihkâmları güçlendirmeye ve göçerlere engel olmak için yeni tahkimat yaptırmaya götürmüştür. Eski kaleleri onartmış, suların alçak ve karşıya geçişin kolay olduğu yerlerde ise yeni kaleler inşa ettirmiştir. Pahimeris'e bakılırsa, bunların sayısı ve stratejik konumları, davetsiz geçişleri olanaksız kılıyordu. Ancak, kale aralarının, kale bekçilerinin at sırtındaki göçerleri yakalamalarını zorlaştıracak kadar geniş oldukları anlaşılınca, VIII. Mihail düşmanın ırmağı aşıp karşıya geçebileceği sığlıkları korumak için de önlem aldı. Korunması gereken kıyıların uzunluğunu ölçtürdü, belli bir genişlik belirledi [Pahimeris'e göre yüz ayak], sonra da adamlarına ormandan ağaç kestirtti ve bu ağaçları dallarıyla birlikte, ırmağın Bizans tarafına "yılanın bile zor geçeceği" bir yığın oluşturacak şekilde istif ettirdi: Başka bir deyişle, imparatorun askerleri ırmağın kıyısı boyunca ve bu kıyıdan yüz ayak kadar gerilere varan bir ağaç istifleme işine giriştiler. Irmağın her iki kıyısında daha önceleri inşa edilmiş tahkimatlar bulunuyorken, şimdi de ırmağın sadece sol kıyısındaki tahkimatların arası ağaçlardan oluşan bir engelle kapatılmıştı. Bu düzenleme 1308 yılındaki taşkına kadar sürmüş olmalıdır.[13] Mihail daha sonra ırmağı izleyerek güneye indi, Lefke'nin hemen altından güneybatıya yöneldi ve Göksu/Gökçesu'yu izleyerek Yenişehir ovasından Bursa'ya vardı, oradan da Konstantinopolis'e geri döndü. Ertesi yaz (1282), Sakarya'ya tahkimatları yenilemek için geri döndüğünde aynı yolu izledi ama bu defa Bursa'nın batısındaki Lopadion/Ulubat'a gitti.[14] O tarihte, İznik'in doğusundan geçen ırmağın sağ kıyısında ve Sakarya'nın geniş Akova'ya dalmasından önceki son geçitte bulunan ve bir sürgün yeri olarak kullanılan Kabeia/Geyve henüz Bizanslıların elindeydi.[15]

13 A. Failler, "Pachymeriana alia", *Revue des études byzantines* 51 (1993), s. 241-45.

14 Pachymeres, *Relations historiques*, 2:657, satırlar 12-15. Tarih için Failler, "Chronologie", s. 246-7.

15 Pachymeres, *Relations historiques*, 2:535, satırlar 1-2.

Pahimeris, Osman'ın İzmit önlerinde görünmesini anlatmakla başlar ve araya 14. yüzyıl başlarındaki Türk beyleriyle beylikleri hakkında bilgiler katar. Akınları sırasında Osman'la işbirliği yapmış, ancak o sıralarda Bizanslılarla ateşkes konusunda anlaşmış olan Ali adında birinin geçmişinden söz eder.[16] Sonra Sakarya boyunca sıralanan Bizans tahkimatları konusuna döner ve öykümüz açısından önem taşıyan, enine boyuna irdelenmesi gereken şeyler anlatır.[17]

Önce Pahimeris'in bu metnini özetleyeyim: Sakarya'nın doğusundaki Türklerin önderlerinden olan Ali Amurios, asker toplamış ve Bizanslıları taciz etmiştir, ancak bu taciz olayı, sonradan olacağı kadar genel değildir. Bu aşamada Ali, VIII. Mihail'in 1281'de onarttığı tahkimatlar ve aralarındaki ağaç istiflerinden oluşan engellerin koruduğu Sakarya'nın öbür, yani doğu yakasında etkindir.[18] Mihail'in batı kıyısına istif ettirdiği ağaçlar yüz ayak genişliğinde bir kıyı şeridini aşılmaz kılıyordu, tahkimat sırası ise Türk akınlarına karşı sıkı bir engeldi. Ne var ki, 1302 yılının mart ayında Sakarya yolunu değiştirmiş ve üzerinde İustinianos tarafından inşa ettirilen ünlü bir köprünün bulunduğu eski yatağına dönmüştür: Beş kemerli anlamına gelen Pentegephyra denen bu köprünün anısı Beşköprü köyünün adında hâlâ yaşar.[19] Irmak yolunu değiştirdikten sonra, Melas ırmağının (halen batıdaki Sapanca gölünden kuzeye akarak Sakarya'ya kavuşan ve zaman zaman Yavaş Su diye de anılan Çark Suyu)

16 E.A. Zachariadou, "Pachymeres on the 'Amourioi' of Kastamonu", *Byzantine and modern Greek Studies* 3 (1977), s. 57-70. Bu makaleye Failler "Les Émirs turcs" adlı makalesinde bazı düzeltmeler getirmiştir.

17 Pahimeris'in bu metni çok tartışılmıştır, çünkü gerek Bizans gerek Osmanlı dönemlerinde olası bir Bitinya kanalı sorununa bağlanmaktadır. Bu metnin çevirisi, yorumu ve ilgili malzemenin sunumu için bkz.: Failler'in çok yararlandığım makalesi, "Pachymeriana alia", s. 237-48. Ayrıca, Don Cameron, Clive Foss ve John Dilleriy'ye Pachymeres'in üslubunun "özellikleri" hakkındaki açıklamaları için teşekkür ederim.

18 Bölgedeki ormanlar hakkında bkz.: Mehmet Eröz ve Seyfi Alpan, *Adapazarı Tarihçesi ve Sakarya Coğrafyası*, (İstanbul 1968), s. 24-25.

19 Köprünün yeri ve daha erken dönem Bizans kaynaklarında hakkında yazılanlar, Sakarya'nın önceleri (ve elbette İustinianos devrinde) şimdikinden daha batıda akarak köprünün altından geçtiğini gösteriyor.

yatağında kalan suyun akışı Sakarya kadar olmamakla birlikte düşmanı caydıracak derinlikteydi.[20] Bu da ırmağın yukarı kısımlarındaki bahar yağışlarının, Sakarya'nın sularını ovaya taşacak ve ırmağı yeni bir yatağa kaydıracak derecede kabarttığını gösteriyor. Pahimeris'e göre taşkına yağmurların neden olduğu çok açıktır. İustinianos zamanında köprünün inşa edilmesinden bir süre sonra yağmurlar ırmağın yatağını terk etmesine neden olmuştu, yani Pahimeris Sakarya'nın bir zamanlar köprünün altından aktığını ve daha sonra yatak değiştirdiğini kavramıştır. Şimdi ise, yani Mart 1302'de, ırmak doğudaki eski yatağına "geri dönmüştür." Ancak sığlaştığı için de, herkes tarafından kolay geçilebilir duruma gelmişti ki, bu da bir tehlike kaynağıydı. İkinci tehlike ise, Sakarya, Melas'ın yatağına kaydığı halde, yukarılardaki "kırmızı yanaklı dağlar"dan[21] inen suların sürüklediği alüvyon ile kumun onun derinleşmesini önlemesinden kaynaklanıyordu. Bu alüvyon ve kum birikimi karşıya geçmek isteyen herkese uygun geçit yerleri oluşturuyordu. Mart öncesinin Sakarya'sının iki yakasında bulunan garnizonların başındakiler bu durumu fark edince, tehlikede olduklarını anlayarak kaçtılar. Pahimeris'e göre, ırmağın tarihsel doğu yatağından çekilmesi ve alüvyon birikimi sonucunda Melas'ın geçişe elverişli duruma gelmesi, garnizonların kaçmasının ve Türklerin karşı kıyıya geçmelerinin asıl nedenleridir. Sakarya'nın bir ay sonra doğu yatağına geri dönmesi bile artakalan birikmeler yüzünden geçişi zorlaştırmamıştır. Melas suyuna gelince, o da bir ay boyunca dağlardan inenler yüzünden tıkanmıştır.[22]

20 Failler Türklere karşı iki su engelinin, (istihkam düzeniyle Sakarya ve Melas) bulunduğunu vurgular: "Pachymeriana, alia", s. 245.

21 Sakarya'nın üst kısımlarında kırmızı toprak ve taşlarına gönderme yapan bu alıntı, bilgili, akıllı ve değerli bir bilim adamı olan Sölch'ten alınmıştır ("Kanalprojekt." 54). Robert'in Tomaschek'e olan şükran ifadelerini ("Voyage", s. 293) o da hak etmektedir. Pahimeris metninin bir başka çağdaş çevirisi için bkz.: Wolfgang Leiner, "Justinians Brücke über den Sangarios." *Stuttgarter Kolloquium zu historischen Geographie des Altertums, 2, 1984 ve 3, 1987* (Bonn 1991), s. 81-82. Gene de zorlu olan bu metnin en iyi irdelenişi Failler'dedir (Pachymeriana alia", s. 264).

22 Burada özetlediğim Pachymeres metnini *De Michaele et Andronico Paleologis*, c. 2, 330 satır 8, 331 satır 17'den alıntıladım. Bu metnin daha iyi yazmalardaki

Pahimeres'in bu konuları işleyen metni, Sakarya'nın doğal nedenlerle ya da taşımacılığı kolaylaştırmak amacıyla insan eliyle yol değiştirmesi konularıyla uğraşan araştırmacıların ilgisini çekmişse de, 1302 olaylarının yorumu için hiç kullanılmamıştır. Onun yerine, asıl fırtınayı kopartan olay sayılan Osman'ın İzmit'e ilerleyişini önceleyen değişik bir ayrıntı olarak işlenir.[23] Pahimeris'e göre Yukarı Sakarya'dan bir ayda inen su, taş ve kumun miktarı Sakarya ile Melas/Çark suyunu başka yataklara itmeye yetmişti.[24] Geniş bir alan

varyantlarını sağlayan Sn. Failler ile Vatikan koleksiyonundaki *Vat.Barb. Gr.204* yazmasındaki alıntıyı incelememe yardım eden Peter Schreiner'e teşekkür ederim. *Vat.Gr.1775* sicilli yazmanın 244v-245r sayfaları arasındaki kısaltılmış ve Sn. Failler'in çevrimini verdiği alıntı pek yararlı değildir: "Melik attan düştü ve hemen öldü. Melik'i öldüren Ali Amourios aşırı güçlendi ve daha sonra, Rum ülkesini tahrip ederek ele geçirebildiği her şeyi aldı. Bununla birlikte, derin akıntısı olan Sakarya'nın öte yanındaki istihkamlar onu durdurdu. Daha önce de belirttiğimiz gibi, her sığlık yere Mihail bir garnizon konuşlandırmıştı: Büyük kirişleri sağlamlaştırarak bu yerleri güçlendirdi; Türklere karşı güçlü bir savunmaydı. Mart ayında ırmak kabardı ve ikiye bölündü; yayıldı ve kollara ayrılarak akmaya başladı. Bu yüzden orada bulunanlar için kolay geçiş yerleri oluştu. Bunu gören istihkamlardakiler, olanların Tanrı'nın öfkesinden ileri geldiğini sandılar ve işlerini bırakıp Makedonya'ya kaçtılar. Ali Amourios, belki de İmparator'la ateşkes anlaşması yaptığı için sakin kaldı. Ama karşıya geçmenin kolaylaştığını gören Osman, sadece yüz Türk'le İznik'e kadar olan yerleri tahrip etti, yani Halizones bölgesini ansızın ele geçirdi ve yeterince tutsak toplayarak geri döndü. Muzalon'un adamları peşlerine düştü ama Türkler önce tepeleri işgal ettikleri için güvenli konumdaydılar. Rumları ok yağmuruna tuttular ve onları yenerek Muzalon'i bile yakaladılar."

23 Bkz.: Josef von Hammer-Purgstall, *Geschichte des Osmanischen Reiches* (Peşte 1827), 1:67. Hammer, VIII. Mihail'in önceki önlemlerinin Sakarya istihkâmlarını koruyan askerler üzerindeki etkisi üzerinde durmuştur. Bu önlemler hakkında bkz.: Nicolas Oikonomides. "A propos des armées des premiers Pal'ólogues et des compagines de soldats", *Travaux et mémoires* 8 (1981), s. 358-60. Hammer'den sonra bu metin Sakarya'yı İzmit Körfezine akıtma projeleri münasebetiyle ve Ritter ile Sölch'ün İustinianos'un köprüsü konusundaki tartışmalarında gündeme geldi. Sakarya taşkını ona batıya akın yapma olanağını verdiği halde Ali Amourios'un Bafeus olaylarında bir rolü yoktur (ama hareketleri Osman'ın ilerleyişine hizmet etmiş olabilir).

24 Günümüzde Sakarya'nın getirdiği kum ve çamur hakkında bkz.: Betsy Harrell, *Minitours near İstanbul* (İstanbul 1978), 2:39.

kaplayan Akova çok büyük miktarda su birikintileri ve döküntülerle dolmuştu. Sakarya ile Çark suyunun Sapanca gölü ile arası bugün sadece 3 km ise de bu sular kıvrıla kıvrıla ancak 50 km daha kuzeyde birleşirler.[25] Akova düz, sulak ve verimlidir, ayrıca iyi otlakları vardır ki bu da önemli bir noktadır.[26] Sular altında kalmış olması aşırı miktarda bir su ve döküntü hacmini gerektirmiş olmalıdır. 1302 yılının baharında olanlar, katı malzemeye karışan suların, sağanak yağmurlar kesildikten sonra da uzak yerlere kadar akmasına yol açmış olmalıdır. Başka yerlerde de olduğu bilinen buna benzer akıntıların gafil avlananlar için öldürücü olabildikleri biliniyor.[27] Bu gibi taşkınlar, yukarı bölgelerde sürekli ve şiddetli yağış olduğuna tanıklık eder.

Bu taşkına ve döküntüsünün bu denli uzağa gitmesine neden olan nedir? Sakarya ve Karasu havzalarında iklim ve özellikle yağış, uzun dönemde kestirilebilir özellikler taşıyorsa da kısa dönemde oldukça değişken olabilmektedir. Yağış miktarındaki yıldan yıla değişiklik gösteriyorsa da, her kuşakta çok yağışlı geçen bir bahar yaşanabiliyor.[28] Kabaran Sakarya'nın ilkçağda, asma köprüleri alıp götürdüğü, İustinianos zamanında ise, bir sağanaktan sonra bölgede toprağın batağa dönüştüğü biliniyor.[29] İşte bu yüzden, Pahimeris'in sözünü ettiği tortular gerek insanlar gerek onların hayvanları için bir tehdit oluşturmuş olmalıdır. Bu tortular, Adapazarı yakınlarındaki Akova'yı o kadar verimli kılıyor ki, çağdaş bir coğrafyacı indinde Nil'in deltasını çağrıştırabiliyor.[30] Sakarya, sırasında olağan düzeyinin 4 m kadar üstüne

25 Sölch, "Kanalprojekt", 37. Sakarya'nın kıvrımlarına başka bir açıklama da getirilmiştir: "Bay Rassam oranın yerlilerinden bir manzume duymuştur: Köprüye gelen bir derviş, bağlı olduğu tarikatın üstünde para taşımasına izin vermediğini öne sürerek geçiş için bac ödemeyi reddetmiş. Parayı toplayan ısrar edince derviş Allahtan ırmağın yatağını değiştirmesini ve köprü girişinde artık para toplanmamasını istemiş. Duaları kabul olunca Sakarya eski yatağını terk etmiş" (Ainsworth, *Travels and Researches*, 28).

26 Foss, "Malagina", s. 179.

27 John McPhee, "The Control of Nature", *New Yorker*, 26 Eylül 1988, s. 45.

28 Bittel, *Kleinasiatische Studien*, s. 145. Geyve, Bilecik ve Eskişehir istatistikleri için bkz.: Rudolf Fitzner, *Niederschlag und Bewölking*.

29 Procopius, *De aedificiis*, 5.3.8, 13.

30 Sölch, "Kanalproject", s. 45.

çıkabilmiş ve çılgın akışıyla yıkım getirmiştir; bugün bile, Sakarya havzasının % 10'unun taşkına karşı korunması gerektiği düşünülüyor.[31] İustinianos köprüsünü planlayanların Sakarya üzerindeki ünlü köprüyü gereğinden uzun (başka yerlerdeki 70 ya da 80 m'ye karşılık 223 m) tutmalarının nedeni bu olabilir.[32]

Fırtınalar ve ardından gelen seller öylesine seyrekti ki, bunlar beklenmedik olaylar haline geliyordu. Kıyılara yakın yerlerde en yoğun yağışlar şubat ayındadır, buna karşılık Sakarya ve Karasu'nun yukarı kısımlarına en çok yağış mayıs ya da haziran aylarında düşer. Deneyimli gezginler o aylarda nelerle karşılaşabileceklerini bilirlerdi: "Mayıs'ın dördünde ağa atların yolculuğa hazır bulunduğunu, ancak yolların yoğun yağışlar yüzünden geçilmez olduğunu, Sakarya'nın taştığını ve dağlardaki sel yataklarının büyük kısmının geçilemeyeceğini bildirdi."[33] Mayıs ayında rahatsızlık yaratan taşkın, eğer her kuşakta bir kez yaşandığı şekilde gerçekleşirse Mart ayında tam bir âfet olabilir. 1302'de Sakarya'yı azdıran ve heyelanlara neden olan yağışlar hem daha şiddetli hem de alışılandan farklıydılar.[34]

Bölgedeki fırtınalarla yağışların aşırılığı Yunan ve Roma çağlarında tanrılara yapılan adama ve sunma törenlerine yol açmıştır. Kuzey Frikya'da ve onun kuzeyindeki Bitinya'da, gezginler, araştırmacılar ve arkeologlar Zeus Bronton'a (Gökgürleten Zeus) adanmış birçok yazıt bulmuşlardır: Bunlar göklerin beklenmedik şekilde

31 Ay.mak. 45-46 (Cuinet ve Ritter'den alıntılarla); NATO Bilim Komitesi, Stabilite İçin Bilim Programı Yayını, *River Basin Management for the Sakarya Basin* (İstanbul 1986), s. 8-9. Ayrıca, Siegfried Froriep, "Ein Wasserweg in Bithynien", *Antike Welt*, 17, no. 2, suppl. (1986), s. 39-50 ve "Über eine mögliche Flusslaufveränderug am Sangarios in Bithynien", *Stuttgarter Kolloquium zur historisceh Geographie des Altertums*: 2, 1984 ve 3, 1987 (Bonn 1991), s. 53-82.

32 Sölch, "Kanalprojekt", s. 46-47.

33 Macdonald Kinneir, *Journey*, 259; NATO, *River Basin management*, s. 9.

34 İzmit, Yalova, Bursa, Bolu, Geyve, Bilecik, Eskişehir ve Kütahya için rakamlar konusunda bkz.: Herbert Lembke, "Eine neue Karte des Jahresniederschlages im westlichen Vorderasien", *Petermann's Geographische Mitteilungen* 86, no. 7-8 (1940), s. 220-21. Aynı miktarda yağış, yılın daha erken döneminde, toprak daha sert olduğu için daha çok bataklık oluşturur.

aralanıp sağanakların indiği ve köpüren ırmakların taştığı günlerin anısını taşırlar.[35]

Bu ani yağmurlarla şiddetli bahar fırtınalarının göçer sürülerinin üzerinde kesin ve yıkıcı bir etkisi vardır.[36] Afrika'nın yaşadığı yürek burkucu deneyimler, uzayan kuraklığın önce sürülerin sonra da göçerlerin yaşamı üzerindeki etkisinin derecesini göstermiştir. Düşen ısı, daha güçlü fırtınalar ve sürekli yağışlar benzer etkiler yaratır.[37] Ayrıca, Pahimeris'in ırmağın taşkın tarihi olarak verdiği mart ayı, ek bir hususa işaret ediyor. Bu ay kuzulama dönemi olduğundan (geleneksel Batı Anadolu hayvancılığında hâlâ öyledir) dişi koyunlarla kuzularının en zayıf oldukları dönemdir aynı zamanda.[38] Sürünün yeniden üretilmesinin aracı olan kuzularla dişi koyunların kaybı, çobanlıkla geçinenler için bir âfettir.

Nemli ya da karlı havanın sürü üzerinde, biri doğrudan biri de uzun erimli iki etkisi vardır. Koyunlar nemli havalarda beslenmek ya da yürümek istemezler, bu yüzden yağmurlar uzadığında gelişmelerinde kısıtlamalar olur: "Yağmuru uzun bir mevsim kısa yünlü postlar yaratır."[39] Yukarı Frigya'daki kış sonu yağışlarının bir çeşidi olan kar yağışı koyunları şaşırtır, yollarını keser ve otlamaya isteksiz

35 Örneğin, Yalova'nın doğusundaki Çiftlik Köy'de Demeter ve Zeus Brontaios adına bir yazıt bulunmaktadır: Robert, "Voyage", s. 268-9. Son derlemeler için bkz.: Thomas Drew-Bear ve Christian Naour, "Divinités de Phrygie", *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, yay. Wolfgang Hase, c. 18, kıs. 3 (Berlin ve New York 1990), s. 1913-14, 1992-2013. Eskişehir çevresinde İsviçreli epigrafi taramalarının Peter Frei tarafından *Araştırma Sonuçları Toplantıları* ciltlerinde sunulan rapor özetlerinde, rastlanan Zeus Bronton adına yazıtlardan söz edilir. Söğüt çevresi için bkz.: Şahin, *Katalog*, s. 30-33, 35-36.

36 Bitinya yağmurlarının hayvanlar üzerindeki etkisi için bkz.: Procopius, *De Aedificiis*, 5.3.12. Günümüz'e ait gözlemler için: Michael L. Ryder, *Sheep and Man* (Londra 1983).

37 Anders Hjort ve Gudrun Dahl, *Having Herds* (Stockholm 1976); Lindner, *Nomads and Ottomans*, 57.

38 Bu konuyu *Nomads and Ottomans*, 58-59'da enine boyuna işledim.

39 Mary Austin, *The Flock* (Londra 1906), s. 118-19. Austin'in kitabı koyunlarla çobanlarının yaşamını birçok bakımdan iyi anlatır. Sierra'ların vadileri, tepeleri ve dağlarıyla ilgili olduğu halde, benzer topografik yapıdaki başka yerlerde görülen çobanlık usulleri hakkında fikir verir.

kılabilir. Hareket etseler de dağılabilirler ve sürünün düzeni bozulur. Demek ki kötü havalarda hayvanlar sıkıntı çeker. Birkaç gün ya da birkaç hafta süren bu gibi sıkıntılar hastalığa, kayba ve özellikle soğuğa ya da ıslaklığa dayanamayan kuzuların ölümüne yol açabilir. Benzer bir olgu için en dayanıklı hayvanlardan biri olan Ankara keçisine bakabiliriz. Ne var ki keçiler kuru tutulmalı, yavruları korunmalı, korunaklı bir beslenme kaynağına ulaşabilmeliler, yoksa hastalanırlar. İlkbahar çok önemlidir, çünkü kuzulama dönemi her çobanın en meşgul dönemidir: Bütün el kitaplarında koşulların uygun olması gerektiği yazılıdır. 1302 koşulları ise tümüyle olumsuzdu.[40]

Osman'ın aşağı Sakarya havzasına gelişi, VIII. Mihail'in tahta duvarlarını aşan taşkınla onun sürüklediği taşlarla döküntülerin yol açtığı sonuçların en tehlikelisidir. Daha önceki bölümlerde, Osmanlıların ırmak vadilerine inmek istediklerini ve ilk yaptıkları fetihlerin bunun nedenlerini açıklamaya yaradığını yazmıştım. Ancak yavaş, sürekli ve bir yönteme göre yapılan fütuhattan cayarak İzmit kapılarına atlamaları ani bir gerekliliğe, niyetlerinde bir değişikliğe işaret eder.[41] Sürülerindeki eksilmeler, zengin ovaların yağmalanmasını daha bir anlaşılır kılıyor.[42]

---

40 M. Muhtar Kutlu, *Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık* (Ankara 1987), s. 80-84; Joseph E. Wing, *Sheep Farming in America* (Chicago 1909), s. 124-25, 354-55. *Breeder's Gazette* (*Yetiştiricinin Gazetesi)* adlı yayının muhabirlerinden ve bir sürü sahibi olan Wing'e göre koyun yetiştirmek kolay ise de baharda özel özen göstermek gerekir. Ayrıca bkz.: Ryder, *Sheep and Man*, s. 685 ve 768-9, fig. 14.3 (kuzulama mevsimi), s. 222-26 (Türkiye'de koyun türleri ve onların kuzulama mevsimleri).

41 Halil İnalcık ("Osman Ghazi's Siege of Nicaea", s. 77-8), Osman'ın İznik'i ele geçirmek isteği konusunda Bizans ile Osmanlı anlatılarını uyumlamaya çalışmıştır. Anlatıları bağdaştıramadığı yerlerde sonraki Osmanlı tarihlerini çağdaş bir gözlemci olan Pahimeris'e yeğler. Pahimeris'in, Failler'nin özenli araştırmalarıyla doğrulanan anlatısını yok saymak için yeter neden bulamıyorum.

42 Osman'ın yaylak ve kışlak olarak yararlandığı yerler bir geçiş bölgesindedir: Batıda bir tür koyun yetiştiriciliği ağır basarken, kuzeyde ve doğuda farklı türler yetişir (Ryder, *Sheep and Man*, s. 223, fig. 5.10). Bu bölgenin üç ayrı türün yetiştiriciliğini ayıran bir sınır oluşturması, iklimsel değişkenliğe işaret ediyor olabilir.

Osmanlıların plato ile ovalar arasındaki sınır bölgesinde bulunmaları belki bir kuşak boyu sürmüştür. Fütuhat anlatılarına bakılırsa, içlerinden bir kısmının yerleşik tarıma geçmiş olması bir olasılıktır; hiç kuşkusuz, Bizanslı uyruklarının çoğu çiftçiydi. Pahimeris'in Bafeus savaşıyla ilgili olarak anlattıkları ile Kantakuzenos'un 1329 tarihli Pelekanon savaşıyla ilgili gözlemleri, ilk Osmanlı ordusunun okçu göçerlerden oluştuğunu gösteriyor. Sürüler zarar gördüğü zaman, topluluğun varlık ve varsıllık aracı olan bu sürülerin takviye edilmesi gerekiyordu ve en zengin avlar İznik'in kuzeyinde bulunabilirdi. İznik bölgesinin kendisi de iklimsel koşullardan –ve daha önceki Osmanlı yağmalarından– etkilenmiş olmalıydı. O yaz, Osmanlıları aşağı bölgelere çeken başlıca nedenlerin başında, korkunç geçen bahar ayları geliyordu.

Osman ile adamlarının sürüleri olmaksızın girdikleri bölge, yukarı Sakarya ile kollarının aktıkları bölgeden daha verimli, üretken ve zengin olmalıydı. Leukai/Lefke/Osmaneli'nden İznik'e yolculuk eden büyük epigrafi uzmanı Louis Robert'in adımlarını izleyelim: "Sakarya üzerinde bulunan Osmaneli'ndeki kahveden ayrılır ayrılmaz, yol ormanların içinden tırmanır, dağları, ormanları ve karma üretimiyle cazip olan bir kırsal bölgeden geçer. Bu yol daha sonra doğudan batıya doğru güney yamaçları boyunca İznik'e yönelen vadiyi izler: Her şeyden önce burada bağlar vardır. Sakarya'dan İznik'e giden yolun ortalarına doğru beliren zeytinlikler gitgide yoğunlaşır; ağaçların arasında üzüm bağları, incir ağaçları ve darı ile agnus castus (bir süs çalısı)... Burada her şey aniden Akdenizli olur ve dutlukları, meyve bahçeleri ve darı tarlalarıyla Sakarya'nın zengin vadilerinden farklıdır... İznik gölünün bütün güney kıyısında devasa zeytinlikler vardır."[43] 19. yüzyılda denizciler için yazılan rehberlerde, İzmit körfezinin güney kıyısı da, aynı derecede bereketli

43 Robert, "Voyage", 388. n. 131; aynı sayfada Robert, İzmit körfezinin güney kıyısının "baştan çıkartıcı"lığına değinir. [Bu kitabın İzmit körfezinin doğal yapısını savuran 'vahşi' sanayileşme, yapılaşma ve elbette 1999 depreminden önce yazılmış olması, yazarın bölgeyi değerlendirmesine olsa olsa hizmet etmiştir, ç.n.]

ve üzerinde durmaya değer bulunuyordu.[44] Buraya "Bitinya Rivyerası" adı bile verilmiştir.[45] Fındık, zeytin ve bağların dağılımını gösteren günümüz haritaları da bu gözlemleri doğrular.[46] Ne ki, yakın tarih gözlemcileri bile "Sakarya ırmağının ani taşkınları"ndan söz etmişlerdir.[47] İznik'in çevresiyle Sakarya ovaları arasında yapılacak bir karşılaştırma en verimli ovalarla en geniş otlakların Akova'da ve –aralarında Bafeus'un da yer aldığı– İzmit'e kadar olan batı bölgelerinde bulunduğunu gösterecektir.

Burası sadece tarımsal zenginliği olan, ürünleriyle kalabalık bir nüfusu besleyebilecek (bugün bile İstanbul'un meyve ve sebze gereksinimini karşılamaktadır) bir bölge olmakla kalmayıp, aynı zamanda birçok önemli ticaret yolunun geçtiği bir yerdi ve bu da çeşitli tarım ürünleri açısından bir fırsattı. İzmit, İznik ve Bursa'dan güneybatıya giden yollardan daha önce söz ettim ve bunların Osmanlıların ilk otlaklarının yakınından geçtiğine değindim. Akova'da ise doğuya yönelen yollar vardı: İzmit'in bir liman olarak önemi düşünülecek olursa bunlar önemli yollardı.[48] Bunu İustinianos'un 6. yüzyılda inşa ettirdiği köprü ile külliyenin kalıntılarından anlıyoruz. Batı ucunda bir zafer takı, doğusunda apsisli bir yapı bulunan bu külliye 429 m uzunluğundadır.[49] Yakınlarında, daha fazla incelenmeyi gerektiren eski bir taş tahkimatın kalıntıları

44 Bu rehberler için bkz.: Robert, "Voyages", 291, n. 142.

45 Louis Robert, *Opera minora selecta* (Amsterdam 1974), 4:343.

46 Sırrı Erinç ve Necdet Tunçbilek, "The agricultural Regions of Turkey", *Geographical Review* 42 (1952, 198-99 ve 181, fig. 2. Körfezin güneyinden İznik'e kadar uzanan Kız Derbend'teki bağlar için bkz.: [Murray's] *Handbook*, 363. İncir ağaçları için bkz.: James Mellaart, "Some Prehistoric Sites in north-Western Anatolia", *Istanbuler Mitteilungen* 6 (1955), s. 55.

47 Erinç ve Tunçdilek, "Agricultural Regions." 193: Sakarya üzerindeki su değirmeni için bkz.: s.197, fig. 10.

48 Bugün hâlâ geçerliliğini koruyan bu husus için bkz.: L. Robert, "Documents d'Asie Mineure", *Bulletin de Correspondance hellénique* 102 (1978), s. 419-28. Ayrıca bkz.: Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, s. 305.

49 Procopius, *De aedificiis*, 5.3.8-11. Michael Whitby, "Justinian's Bridge over the Sangarius anrd the Date of Procopius *De aedificiis*", *Journal of Hellenic Studies* 105 (1958), s. 129-48.

bulunur.[50] Burası verimli tarımı, zengin ticareti ve stratejik önemi olan bir bölgeydi.[51]

Osman aşiretini, yağmura ve soğuğa yenik düşen sürüleri yüzünden uğradıkları kayıpları kısmen telafi etmeleri için tepelerden aşağı indirmiş olmalıdır. İzmit ovalarında derlediği zenginlikler ne olursa olsun, sürülerini orada hızlı bir şekilde yenileyemezdi. Verimli olmakla birlikte aşağı Sakarya'nın bazı kısımları otlatmaya elverişli değildir. 20. yüzyılın başlarında yapılan bataklık kurutma çalışmalarından önce, toprak hayvanların batmadan, kaymadan ve postlarını çamura bulamadan otlanmalarına izin vermeyecek kadar ıslaktı. Oraları koyun değil manda yetiştirmeye elverişliydi.[52] Göçerlerin yerleşmesi için ya hayvancılık açısından büyük bir zenginlik edinmeleri, ya da sürülerinin kendilerini yeniden üretemeyecek kadar azalması gerektiği bilinir. 1302 yılının baharı, sürülerin hem demirbaşını hem de doğurganlığını kötü etkileyen sağanak yağmurlarıyla, hayvanlar arasında salgın hastalığa benzer bir durum yaratmıştı. Bu noktadan sonra, Osman'ın gitgide dağlar ile bozkıra sırtını çevirdiğini ve ovalara dadandığını görüyoruz. Osmanlı tarihlerinde bile onun hayvancılığı üzerinde fazla durulmaması, koyunların artık onun için başat önemini yitirdiğini ve şimdi daha büyük avların peşine düştüğünü gösterir.

Daha büyük avlar, belki de zorunluluktan kaynaklanan artı bir atılganlık gerektirmiştir: Nitekim yol üstünde bulunan tahkimatın bir kısmı Osmanlıların eline çok sonra geçmiştir: Akova'nın güneyindeki Malagina ancak 1306'da düşmüş,[53] İznik'in tepelerindeki Trikokkia kalesi ise 1307'de ellerine geçmiştir.[54] Osman'ın Sakarya'nın aşağı

50 Sencer Şahin, "Adapazarı/Beşköprü mevkiindeki antik köprü ve çevre tarihi coğrafyasında yarattığı sorunlu durum", *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Ankara 1985), s. 173-78; Macdonald Kinneir, *Journey*, 61.

51 Stratejik konumu için bkz.: Goltz, *Anatolische Ausflüge*, s. 102. Bu bölge Türk-Yunan savaşında da önemli bir rol oynamıştır.

52 Bkz.: Monsieur B***, "Observations géographiques sur la route de Sinope à Constantinople", *Journal des voyages* 87 (Ocak 1926), s. 16.

53 Foss, "Malagina", s. 165.

54 Failler, "Les émirs turcs", s. 109-10. Trikokkia'nın yeri için bkz.: Pachymeres, *Relations historiques*, 1:267, 258 n. 3 (bugünkü bir yerleşmeyle ilişkilendirecek kanıt yoktur). Trikokkia'nın 1307'e kadar alınmaması Osmanlıların 1302'de

havzasına aşama aşama indiği görülür. Önce (belki de İznik yakınlarında gerçekleşen) taşkından hemen sonraki çarpışma yer almıştır; sonra İzmit ile İznik arasındaki Telemaia'da bulunan Bizans askerlerine ani bir saldırıda bulunulmuştur; daha sonra İzmit'in dışında –ve olasılıkla güneyindeki– dağlarda bir çatışma olmuş (buradaki Bizans güçlerinin komutanı olan Muzalon neredeyse tutsak alınacaktı); ve sonunda, İzmit'in çevresindeki verimli bölgede yer alan Bafeus'ta nihai bir karşılaşma gerçekleştirilmiştir.[55]

Bu bölümde, erken Osmanlı tarihine ait bir olayı, sınırın öte yanından, daha güvenilir olan çağdaş Bizans kaynaklarına dayanarak inceledim. Başlıca kaynağım ise, hidrografi konularında abartmakla suçlansa bile taraflı yazmakla suçlanamayacak olan Pahimeris'in kroniği olmuştur. Ben burada, Pahimeris'in Osman'ı Bizans'ın tarih sahnesinin askeri galibi olarak tanıtmadan hemen önce merak güdüsüyle ve retorik sunumlara vesile sayarak anlattığı Sakarya'nın yatağından taşması, ovayı suların basması, taş, toprak ve dal birikintilerinin ovaya taşınması gibi bazı olağandışı olayları inceledim. Bu olayların arasında birden fazla bağlantı olabileceği fikrini işledim. Osman ile aşireti irili ufaklı hayvan sürüleriyle uğraşıyorlardı: Ama aynı zamanda yağmayla da uğraşırlardı. Pahimeris, Akova'daki su baskınlarının ve ovanın sürüklenen maddelerle kaplanmasının yukarı havzadaki aşırı yağışlardan kaynaklandığını ve bu olayın ne zaman yer aldığını açıklamıştır. Şiddetli ve süre giden yağmurlar sürülerin en kırılgan ve zayıf oldukları bir zamana rastlamıştı ve çobanlarının uyum sağlamalarına fırsat vermemiş, onları fakirleştirmişti. Bu olaylardan hareketle, Osman'ın kendi bölgesinden çıkarak 1302'de Marmara havzasına ilerleyişine bir anlam vermeye çalıştım. Bizans tarihinin yansımalarını eski kalıntılarda ve modern etnografyada buldum. Bu arada Bizanslıların Osman'a dikkat etmeye başladıklarını gördük ve artık onlar için onu tartmanın zamanının geldiğini böylece anladık. Osmanlı tarihi, Sakarya'nın alt çığırında şimdi başlıyor.

---

el koydukları İznik'teki konumlarının henüz sağlam olmadığını gösteriyor. Bkz.: Foss, "Malagina", s. 172-73.

55 Olayların sırasını Pahimeris'e dayanarak Failler belirlemiştir ("Les émirs turcs", 98). Bafeus savaşında bulunmayan Ali Amourios taşkından sonra Sakarya'yı doğudan geçtiği için, (ondan önce karşıya geçmişlerse bile) Osman'ın ordusunun güneyden geldiğini kabul etmek daha yerinde olacaktır.

SONSÖZ

> Koyun yetiştiriciliğinden güçlü adamlar çıkmıştır. Genç Davud babasının sürülerine bekçilik etmiş ve onları yok edecek olan aslanla ayıyı şevkle öldürmüştür. Bulunduğu tepelerden uzaklardaki topraklara bakıp onları sevmeyi öğrenmiştir. Koyun otlaklarının yalnızlığından sıyrılacağı gün geldiğinde, İsrail'i kölelikten kurtaran kişi o olacaktı. Kendi çağımızda da, yumuşak başlı koyunlar ve masum kuzularıyla uğraşmayı değerli bulan gençlerin, bu barışçıl görünümden yeterince yurt sevgisiyle beslenerek kendi vatanlarını kurtarmak ve yeniden inşa etmek isteyeceklerini umalım.
>
> Joseph E. Wing, *Sheep Farming in America*

Bu kitapta, erken Osmanlı tarihinin anlamını kavramak ve Osmanlı tarihlerindeki cilanın altında nelerin bulunabileceğini görebilmek için bazı tarihi olayları inceledim. Birinci bölümde, Osmanlı tarihlerini başlatan (ve söylencenin ağırlıklı olduğu) malzemenin sunduklarının fazla olmamasına karşın, anlatılana uygun düşebilecek tarihsel bağlamı yakaladım: Bu, Moğol ordularının gelişini haber veren Harezm göçüydü. İkinci bölümü oluşturan, Osmanlıların ilk konuşlandıkları yer olan Söğüt'ün ve onun içinde yer aldığı ortamın, onların yerleşikliğe geçmeleri açısından taşıdığı anlam olmuştur, oysa Osmanlı anlatılarının hepsinde bu küçük ve hoş kasaba, ekonomik ya da stratejik önemi olmayan bir isimden ibarettir sadece. Üçüncü bölümde, karmaşık bir konu olan Karacahisar'a ve onun Bizanslıların elinden alınışı konularına yöneldim. Bu fetih

öyküsünü anlamsız diye kenara itmek yerine ona anlamlı bir bağlam bulmaya çalıştım: Vakayinamelerde bölük pörçük sezilebilen bu bağlam, coğrafi verilerde ve son dönem Selçuklu tarihlerinde Germiyanoğulları'nın komşularıyla ilişkileri konusunda yazılanlarda açık seçik okunabiliyor. Bu konu vakanüvislerce "yaratılmış" değilse, Karacahisar'ın alınmasına anlam vermek zordur. Gerçekten de, Osman onun yerine ovada duran bir şehir olan Dorylaion'u neden ele geçirmeyi seçmemiştir diye sorulabilir? Üçüncü bölümde, bu fetih öyküsünün asıl anlamını belirleyerek Osmanlı tarihinin ilginç bir gelişmesini itildiği karanlıktan biraz daha ön plana çıkardım. Dördüncü bölümde, Osmanlıların bağımsızlık kazanmalarına ilişkin rivayetleri inceledim ve aradığım verileri umulmadık bir kaynakta buldum: Bu veriler, sikkelerinden anlaşılacağı üzere H.699 yılının bütün Anadolu için taşıdığı özel öneme ilişkindi. Beşinci bölümde, sonradan kaleme alınmış Osmanlı kaynaklarından birini kullanmak yerine çağdaş bir Bizans metnini değerlendirerek, Osmanlıları yüksek yaylalardan aşağı bölgelere, bir daha geriye dönüşü olmayan bir ilerleyişe götürenin ne olduğunu anlamaya çalıştım.

Bu çalışmalar arkeolojideki kurtarma kazılarına benziyordu; yığınla metni taradım, amacım artık kimsenin ilgilenmediği, üstelik hor gördüğü için çok geçmeden unutulup gidecek kanıtları bulmaktı. Bu ihmale yol açan ne olabilir?1 Metinleri denetlemek, tarihlendirmek ve onları belirli yer ve kişi adlarıyla ilişkilendirmek, ya da okuru içeriklerinin doğruluğuna, yazarlarının da hilesizliğine inandırmak konusunda çok az destek alabildim. Söz konusu metinleri gözden geçirmiş olanların yazdıkları ise, anlatılan öykülerin çarpıtılmış ya da uydurulmuş olduğunu ima ediyordu. Bazı araştırıcılar bunlarla ilgilenmeyi gereksiz bulmuşlardır. Bu denli eski bir geçmişin olaylarına ve bu olaylara yol açan nedenlere ulaşılamayacağı sonucuna direnmenin ne anlamı vardı? İki dünya savaşı arasındaki sürede hakkında bunca yayın yapılmış olan erken Osmanlı tarihi, işte bu yüzden bir araştırma alanı olarak hem çekiciliğini hem de taliplerini yitiriverdi: Serapları ve zehirli kuyuları olan bu çölde kim dolaşmaya cesaret ederdi?

Araştırmalar, metinler ve hatta akademik yayınlar bile, Osmanlı tarihinin bu ilk çağı konusunda suskundur. Osmanlıların yükselişini işleyen yazarlar, Bafeus savaşı gibi Bizans kaynaklarınca tarihlenen, dolayısıyla tescil edilmiş olaylarla başlarlar. Daha önceki belirli olaylar için kesinleşmiş kanıtlar bulunmadığından, araştırıcılar bunun yerine ya Selçuklu geçmişi üzerine yazmışlar, ya da Osmanlıların başarısını cihat amacına bağlamışlardır. Osmanlı tarihleri "yaratılmış" ve elden geçmiş metinlere yer verdiğine göre, bu yaklaşım bir bakıma tutarlıdır: Çürük elmalar sepeti tümden bozmuş.

Kararsızlık için daha başka nedenler de vardı. 1920'lerde yazılanlar, işlenmekte olan ya da bitmiş ürüne duyulan hayranlık nedeniyle gözden kaçan ya da kimsenin üzerinde durmadığı bir varsayımı içeriyor. Bu da, ilk Osmanlıların eski terbiye almış efendi kişiler olup hem duyarlı, hem de mantıklı davranışlarda bulundukları varsayımıdır: Bu davranışlar aslında yerleşiklere özgü olan değişkenleri hesaplayabilme kurnazlığını da içeriyordu. Bu varsayımı benimseyen araştırmacıların yaptıkları yorumlar, zaman zaman, Osmanlıların, siyaset ve siyasi davranışları konusunda oğluna öğütler yazan Lord Chesterfield'in omuzunun üzerinden baktıkları izlenimini verir. Daha sonraki araştırmacılar bu varsayıma karşı tavır alıp inceledikleri topluluğun karşı karşıya kaldığı olasılıklar yelpazesini genişletince, kendilerinden önceki değerlendirmeleri saf ve hatta rahatsızlık verici bulmaya başlamışlardır. Bu da onların önyargılı kaynaklarda sunulan kusurlu malları tümüyle yok saymaları için ek bir neden oluşturmuştur.

Her iki okuldan da esin almama karşın, kişisel görüşüm her ikisinden de ayrıdır. Bu 13. yüzyıl insanlarının, bir parça kavramaya çalıştığımız zihniyet dünyalarından us ve mantığa dayalı bir davranış beklememek gerektiğini düşünüyorum. Ama onların eylemlerinde içinde buldukları koşullardan kaynaklanan bir mantık bulunduğunu ve bunun onlara miras kalan, sonraları da yüceltme yoluna gittikleri kültürel ön kabullerden kaynaklandığını ileri sürebiliriz. Taraf tutan bir yazarın Edirne'nin ele geçirilişi konusunda yazdıklarına tümüyle güvenilmeyebilir, ama onun bu anlatısı hem yazarın

ait olduğu düşünce dünyasını hem de o zamanki okurlarının beklentilerinin ne olduğu konusunu açıklar.

Bu kitapta daha da ileriye gidilmiştir. Vakayinamelerde yer alan öykülerin dayandığı bir şey vardı ve 15. yüzyıl tahrir usulleriyle, metinleri tektürleştirmenin olayların aslı ile sonradan geliştirilen ideolojilerin sunumu arasındaki çelişkileri tümüyle gizleyememiş olmasını iyi bir fırsat sayabiliriz. Bu vakayinamelerdeki pürüzler sayesindedir ki, okur, cihat savlarının ötesine bakarak anlatılan asıl olayı yakalayabilir, Osmanlıların girişimlerini yönlendirmiş "dürtüler"le sonradan *–ex post facto–* haklı göstermek için yapılan düzeltmeler arasında bir fark bulunduğunu sezebilir. Daha sonraki kuşaklar tarafından belki de yargılanacak olan bu teknik, Wittek tarafından geliştirilen ve Osmanlı tarihinin başlıca motoru olarak gösterdiği "cihat" kuramını eleştirmek için günümüzde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu kitaptaki incelemeler dolayısıyla, ben de kendi özgün düşüncelerimi biraz daha zorladım.

Bize ulaşan kaynaklara karşı saygılı olunması gereğine inanıyorum. Bu sıradan genellemeyle kastettiğim şudur: Daha sonra yaşamış olan tarihçilerin buluşu ya da uydurması olan kısımlarda bile, yazdıklarının gerisinde nelerin bulunduğuna bakmamız gerekir. Başka türlü söylemek gerekirse, bu kitaptaki irdelemeler sırasında ağaçtaki süse değil onu taşıyan dala, akantus yaprağı motifine değil, bu motifin işlendiği sütuna bakmaya çalışılmıştır. Wittek'in erken rivayetleri alaya alması bize Osmanlı tarihçilerinin bir öyküye neler katabileceklerini ve onu kendi amaçlarına uydurmak için nasıl çarpıtabildiklerini gösterir. Benim görüşüm ise, anlatılardaki özgün öyküleri yakalamak için çaba sarf etmeye değdiğidir.

Ne ki, burada önerdiğim kurguların yapılabilecek kurguların en doğruları olduğunu, başka kurguların olamayacağını iddia etmiyorum. Vakanüvisler, doğrusunu Allah bilir derlerdi. Ben de metinlerini karşılaştırmak ve incelemekle geçirdiğim bunca yıldan sonra onların bu görüşüne içtenlikle katılıyorum. Eldeki kanıtlara ters düşmeyen varsayımlarda bulunduğuma ve başka kaynaklardan öğrenebildiklerimize halel getirmediğime inanıyorum. Umarım, başkaları da benimle aynı işe girişeceklerdir, çünkü bu konuda yapılan araştırmalar,

Rönesans başlarındaki gibi, yazılı metin aramakla geçen yıllardan sonra başlayabilen klasik incelemeler evresindedir henüz.

Grek ve Roma çağlarına değinmem bir rastlantı değildir. Bu kitabın bütün sayfalarında süre giden bir izlek varsa, o da ilk çağlardan miras kalanın orta ve yakın zamanları etkilediğidir. Kurt Bittel, balçık tepelere gömülü prehistorik yerleşmelerle ahşap evleri olan köyler arasındaki sınırın, Bizans ile Selçuklular arasındaki siyasi sınırı temsil ettiğini yazmıştır. Bu da bir Türkoloğun daha eski bir geçmişe bakmak için nedenleri bulunduğuna işaret ediyor. Belli başlı çatışmaları Ortaçağın savaş alanlarında gerçekleşen Türk-Yunan savaşının acıları, bölgede çoğunlukta olanlarla azınlıklar arasında süregelen güvensizlik, milliyetçi eğilimler, bilimsel araştırmalarda bile Müslüman, Hıristiyan ve hatta Pagan geçmişler arasındaki bağları koparmıştır. Bugün Grekçe yazılmış metinleri, Osmanlı tarihçilerinden daha çok Türk arkeologları okuyor. Bu araştırmanın göstermek istediği şeylerden biri, geçmişin, bütün bir geçmişin, Frigya ile Bitinya arasındaki sınır bölgelerinde gerçekleşen bir tarihsel anın anlaşılması için önem taşıdığıdır.

Roma ve Bizans imparatorluklarına çok benzeyen, ancak kendi tarzını ve kendi araçlarını geliştirmiş olan Osmanlı oluşumu, önümüzdeki yıllarda da tartışıla gelecektir. Bu kitaptaki irdelemelerin söz konusu tartışmaları beslemesini diliyorum. Çünkü burada tartışılanlar sadece olan bitenlerin ortaya çıkartılmasına değil, bunların nasıl ve niçin gerçekleştiğini anlamaya yarayabilir. Daha da önemlisi, Osmanlı araştırmalarının geliştirilmesi için yeni teknikler oluşturulurken bu tartışmaların hesaba katılacağını umarım. Zaman zaman kulağı melodiden uzaklaştıracak kadar baskın bir orkestra düzenlemesi ve kontrpuan[1] eşliğinde duyulan melodinin bir kısmını yakaladığımı sanıyorum. Ama okura, –tıpkı Schubert'in son yapıtlarında olduğu gibi– daha eski bir sesin, bastaki uyumsuz bir tınının her şeyin sandığımız kadar açık olmadığını vurguladığını anımsatmak isterim. Âşıkpaşazade, beyliğinin başlarında Osman'ın alışılmamış yerlerde avlanma alışkanlığında olduğunu yazmıştır. Onun yolundan gitmeyelim mi?

1 Bir müzik terimi olarak, çalınan ezgiyi karşılayan nota düzenlemesi. (ç.n.)

Chalkokondyles, Laonikos, *Laonici, Chalcocondylae Historiarum Demonstrationes*, yay. E. Darkó, 2 c. , Budapeşte 1922-23.

Choniates, Niketas, *Nicetae Choniatae Historia*, yay. Jean-Louis van Dieten, c. 1, Berlin 1975.

Comnena, Anna, *The Alexiad*, çev. Elisabeth A.S. Dawes, Londra 1928.

Enveri, *Düsturname-i Enveri*, yay. Mükrimin Halil Yinanç, c. 2, İstanbul 1930.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 10 c., İstanbul 1898-1938.

____, *The intimate Life of an Ottoman Statesman, Melek Ahmed Pasha (1588-1662), as Portrayed in Evliya Çelebi's Book of Travels (Seyahatname)*, çev. Robert Dankoff Albany 1991.

Gregoras, Nikephoros, *Nicephori Gregorae, Byzantina historia*, yay. Ludwig Schopen, c. 1, Bonn 1829.

Al-Harawi, Abu'l-Hasan 'Ali b. Abi Bakr, *Guide des lieux de pélérinage*, yay. Janine Sourdel-Thomine, Institut Français de Damas yayınları, c. 24, Şam 1953.

____, *Guide des lieux de pélérinage*, yay. Janine Sourdel-Thomine, Institut de Damas yayınları, c. 34, Şam 1934.

Ibn Batutta, *The Travels of Ibn Batutta, A.D. 1325-1354*, çev. H.A.R. Gibb, c. 2, Hakluyt Society, 2. seri, no. 117, Cambridge 1962.

Ibn Bibi, *El evamiru'l-'Ala'iye*, yay. Adnan S. Erzi, c. 1, Ankara 1957.

____, *Die Seltschukengeschichte des Ibn Bibi*, yay. Herbert W. Duda, Kopenhag 1959.

Ibn al-Dawadari, Abu Bakr ibn 'Abd Allah, *Die Chronik des Ibn ad-Dawadari, neunter Teil*, yay. Hans Robert Roemer, Kahire 1960.

Ibn Khallikan's Bibliographical Dictionary, yay. William MacGuckin de Slane, c. 1, Paris 1843.

Institut Français d'archéologie orientale du Caire, *Répértoire chronologique d'épigraphie arabe*, 14 cilt, Kahire 1911.

Işıltan, Fikret, *Die Seltschuken-Geschichte des Akserayi*, Leipzig 1943.

Juvaini, 'Ala al-Din 'Ata Malik. *The History of the World-Conqueror*, yay. John Andrew Boyle, 2 cilt, Cambridge 1958.

Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, çev. İbrahim Hakkı Konyalı, (*Osmanlı Tarihleri*, yay. Ç.N. Atsız, İstanbul 1947, 321-69.)

Al-Kashghari, Mahmud, *Compendium of the Turkish Dialects*, çev. ve yay. R. Dankoff ve James Kelly, c. 1, Cambridge, 1982.

Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, İstanbul 1732.

Kinnamos, John, *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*, yay. August Meinecke, Bonn 1836.

____, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, çev. Charles M. Brand, New York 1976.

Laurent Vitalien, yay. ve çev., *La vita retracta et les miracles posthumes de Saint Pierre d'Atroa*, Subsidia hagiographica, c. 31, Brüksel 1958.

Mazandari, 'Abd Allah ibn Muhammad, *Die Resalä-ye falakiyyä des 'Abdollah ibn Mohammad ibn Kiya al-Mazandarani: Ein persischer Leitfaden des staatlichen Rechnungswesens (um 1363)*, yay. Walther Hinz, Wiesbaden 1952.

Al-Mufaddal ibn Abi'l Fadail, *Moufazzal ibn abil-Fazail, Histoire des sultans mamlouks*, yay. ve çev. E. Blochet, Patrologia orientalis, c. 14, kıs. 3, Paris, 1920.

Mutawfi Qazvini, Hamd Allah, *The Geographical Part of the Nuzhat-al-Qulub Composed by Hamd-Allah Mustawfi of Qazwin in 740 (1340)*, çev. Guy Le Strange, E.J.W. Gibb Memorial Series, c. 23, kıs. 2, Londra 1919.

Al-Nasawi, Muhammad ibn Ahmad, *Histoire du Sultan Djelal ed-din Mankobirti*, çev. O. Houdas, Paris 1985.

Pachymeres, George, *Georgii Pachymeris De Michaele et Andronico Paleologis libri tredecim*, yay. I. Bekker, c. 2, Bonn 1835.

____, *Georges Pachymères, Relations historiques*, yay. Albert Failler, çev. Vitalien Laurent, 4 cilt, Paris 1984-99.

Rashid al-Din, *Gechichte Gazan Han's aus dem Ta'rih-i mubarak-i Gazani*, yay. Karl Jahn, Londra 1940.

____, *Mutabakat-i Rashidi*, yay. Muhammad Shafi', Lahor 1945.

Seif, Theodor, "Der Abschnitt über die Osmanen in Şükrullah's persischer Universalgeschichte," *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte* 2 (1923-6): 63-128.

Şikari, *Şikari'nin Karaman oğulları Tarihi*, yay. Mesud Koman, Konya 1946.

Şükrullah, *Behcetüttevarih*, çev. Çiftçioğlu N. Atsız, (*Osmanlı Tarihleri*, yay. Çifçioğlu N. Atsız, İstanbul 1947, s. 37-76).

Turan, Osman, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, Ankara 1954.

Al-'Umari, Shihab al-Din Ahmad b. Fadlallah, *Al-'Umari's Bericht über Anatolien*, yay. Franz Taeschner, Leipzig 1929.

'Uruj, *Die frühosmanischen Jahrbücher des Orudsch*, yay. Fr. Babinger, Hannover 1925.

İncelemeler

Adıvar, Halide Edib, *The Shirt of Flame*, New York 1924.

_____, *The Turkish Ordeal*, New York 1928.

_____, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, İstanbul 1962.

Ahrweiler, Hélène, "La région de Philadelphie au XIV. Siècle," *Comptes-rendus de l'Académie des inscriptions et belles-lettres*, 1983, s. 175-97.

Ainsworth, William Francis, *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*, c. 1, Londra 1942.

Akkayan, Taylan ve Mehmet H. Aydın, *Ertuğrul Gazi'den Bugüne Söğüt*, İstanbul 1983.

Albek, Suzan, *Dorylaion'dan Eskişehir'e*, Eskişehir 1991.

Ali, "Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk sikkesi ve ilk akçesi," *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* 8, no. 38 (1334), s. 356-62.

Altun, Ara, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi: 'Bir Deneme,'" *Kütahya*, İstanbul 1971, s. 171-200.

Arnakis, George G., "Byzantium's Anatolian Provinces during the Reign of Michael Paleologus," *Actes du XII. Congrès international d'études byzantines, Ochride, 10-16 Septembre 1961*, Belgrad 1964, 2:37-44.

Artuk, İbrahim, "Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Gazi'ye Ait Sikke," *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, yay. Osman Okyar ve Halil İnalcık, Ankara 1980, s. 27-33.

Aslanbey, Muhiddin, *Eskişehir'deki Alâeddin Camisi*, Eskişehir 1955.

Austin, Nary, *The Flock*, Londra 1906.

Aykut, Tuncay, *Ak Akçe, Moğol ve İlhanlı Sikkeleri, Yapı Kredi para koleksiyonları*, c. 1, İstanbul 1992.

B***, Monsieur, "Observations géographiques sur la route de Sinope à Constantinople," *Journal des voyages*, 87 (Ocak 1826).

Baedeker, Karl, *Konstantinopel, Balkanstaaten, Kleinasien, Archipel, Cypern, Handbuch für Reisende*, Leipzig 1914.

Barth, Heinrich, *Reise von Trapezunt durch die nördliche Hälfte Klein-Asiens nach Scutari im Herbst 1858*, Petermann's geographische Mitteilungen, ek 3, Gotha 1860.

Behrend, George ve Vincent Kelly, *Yataklı Vagon, Turkish Steam Travel*, Jersey (Channel Islands) 1969.

Beldiceanu-Steinherr, Irène, "La conquête d'Andrinople par les Turcs: la pénétration turque en Thrace et la valeur des chroniques ottomanes," *Travaux et mémoires* 1 (1965), s. 439-61.

____, *Recherches sur les actes des règnes des sultans Osman, Orkhan et Murad I*, Münih 1967.

____, "La population non-musulmane de Bithynie (deuxième moitié du XIVe s.- première moitié du XVe s)," *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, yay. Elisabeth Zachariadou, Resmo 1983, s. 7-22.

____, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun İncelenmesinde Tahrir Defterlerinin Önemi," *XIII. Türk Tarih Kongresi*, c. 3, kıs. 2, Ankara 2002, 1315-19.

Belke, Klaus ve Norbert Mersich, *Tabula imperii byzantini*, c. 7, *Phrygien und Pisidien*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften, c. 211, Viyana 1990.

Bernhardi, Wilhelm, *Konrad III*, Leipzig 1883.

Bickerman, Elias j., "Origines gentium," *Classical Philology* 47 (1952), s. 65-81.

____, "Some Reflections on Early Roman History," *Religions and Politics in the Hellenic and Roman Periods*, yay. Emilio Gabba ve Morton Smith, Como 1985, s. 525-40.

Bilecik 1967 İl Yıllığı, İstanbul 1968.

Bilecik Tanıtma Rehberi, Bilecik 1986.

Bittel, Kurt, *Kleinasiatische Studien*, Istanbuler Mitteilungen, c. 5, İstanbul 1942.

Bittel, Kurt ve Heinz Otto, *Demirci-Hüyük*, Berlin 1939.

Boratav, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul 1973.

Boyle, John Andrew, "Dynastic and Political History of the Il-Khans," *The Cambridge History of Iran*, c. 5, *The Saljuq and Mongol Periods*, yay. J.A. Boyle, Cambridge 1968, s. 303-421.

Brand, Charles M., *Byzantium confronts West, 1180-1204*, Cambridge 1968.

Bykov, A.A., "Pervii Osmanskii monetii dvor," *Travaux du département numismatique, Musée de l'Ermitage*, I:115-20, Leningrad 1945.

Cahen, Claude, "Ibn Sa'id sur l'Asie Mineure Seldjuquide," *Tarih Araştırmaları Dergisi* 6, sa.10-11 (1968), s. 41-50.

____, *Pre-Ottoman Turkey*, Londra 1968.

____, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul 1979.

____, *La Turquie pré-Ottomane*, İstanbul 1988. (Gözden geçirilmiş Fransızca baskı).

____, "Les principautés turcomanes au début du XIVe. siècle d'après Pachymère et Gregoras," *Tarih Dergisi* 32 (1979), s. 11-16.

Çetik, A. Rıza, *Türkiye vejetasyonu*, c. 1, *Anadolu'nun Vejetasyonu ve Ekolojisi*, Konya 1985.

Cezar, Mustafa, Mithat Sertoğlu, Server R. İskit ve Zarif Orgun, *Resimli-Haritalı Osmanlı Tarihi*, c. 1, İstanbul 1957.

Cox, C.W.M. ve A. Cameron, *Monumenta Asiae Minoris antiqua*, c. 5, *Monuments from Dorylaeum and Nacolea*, Manchester 1937.

Darkot, Besim, "Eskişehir," *İslam Ansiklopedisi*, c. 4, İstanbul 1948.

____, "Söğüt," *İslam Ansiklopedisi*, c. 10, İstanbul 1966.

Darkot, Besim ve Metin Tuncel, *Marmara Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul 1981.

Delboeuf, Régis, *De Constantinople à Brousse*, İstanbul 1906.

Dernburg, Friedrich, *Auf Deutscher Bahn in Kleinasien, eine Herbstfahrt*, Berlin 1892.

Dernschwam, *Hans, Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553/55)*, yay. Fr. Babinger, Münih ve Leipzig 1923.

____, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev. Yaşar Önen, Ankara 1987.

Dingler, H., "Umriss der Vegetationsverhältnisse des westlichen Innerbithynien," *Vom Goldnen Horn zu den Quellen des Euphrat*, yay. Edmund Maumann, Münih ve Leipzig 1893, s. 471-5.

Doğru, Halime, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilâtı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, İstanbul 1990.

____, "Osmanlı kroniklerinde Karacahisar kalesi ve Karacahisar'ın yer değiştirmesi," *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyomu, 19-20 Nisan 2001, Bildiriler*, Ankara 2002, s. 451-62.

____, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, İstanbul 1992.

Drew-bear, Thomas ve Christian Naour, "Divinités de Phrygie," *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, yay. Wolfgang Hase, c. 18, kıs. 3, 1907-2044, Berlin ve New York 1990.

Drew-Bear, Thomas, Christian Naour ve Ronald S. Stroud, *Arthur Pullinger: An Early Traveler in Syria and Asia Minor*, Transactions of the American Philosophical Society, c. 75, kıs. 3, Philadelphia 1985.

Dutemple, Edmond, *En Turquie d'Asie, notes de voyages en Anatolie*, Paris 1883.

Efdaleddin, "İstiklâl-i Osmanî tarih ve günü hakkında tetkikat," *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* 5, no. 25 (1330), s. 36-48.

Efe, Turan, "1992 yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde yapılan yüzey araştırmaları," *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 24-28 Mayıs 1993*, s. 571-92. Ankara 1994.

Elbir, H. Tevfik, *60. Mahallesi ile Eskişehir*, Eskişehir 1982.

Elham, Shah Morad, *Kitbuga und Lagin*, Islamkundliche Untersuchungen, c. 46, Freiburg 1977.

Erdoğdu, Mehmet Akif, "Ertuğrul Gazi'nin Bilecik'teki vakıfları," *Vakıflar Dergisi* 21 (1990), s. 81-113.

Erendil, Muzaffer, *Türlü Yönleri ile Sakarya İli*, Adapazarı 1982.

Erinç, Sırrı ve Necdet Tunçdilek, "The Agricultural Regions of Turkey," *Geographical Review* 42 (1952), s. 179-203.

Eröz, Mehmet ve Seyfi Alpan, *Adapazarı Tarihçesi ve Sakarya Coğrafyası*, İstanbul 1968.

Eskişehir İl Yıllığı, Ankara 1967.

Failler, Albert, "Chronologie et composition dans l'histoire de Georges Pachymère," *Revue des études byzantines* 39 (1981), s. 145-249.

____, "Pachymeriana alia," *Revue des études byzantines* 51 (1993), s. 237-60.

____, "Les émirs turcs à la conquête de l'Anatolia au début du 14e siècle," *Revue des études byzantines* 52 (1994), s. 69-112.

Fellows, Charles, *A Journal written during an Excursion in Asia Minor, 1838*. Londra 1839.

____, *Travels and Researches in Asia Minor, More particularly in the Province of Lycia*, Londra 1852.

Fermor, Patrick Leigh, *A Time of Gifts*, Londra 1977.

Fitzner, Rudolf, *Niederschlag und Bewölkung in Kleinasien*, Petermann's Geographische Mitteilungen, ek 40, Gotha 1902.

Flemming, Barbara, *Landschaftsgeschichte von Pamphylien, Pisidien und Lykien im Spätmittelalter*, Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes, c. 35, no. 1, Wiesbaden 1964.

____, "Political Genealogies in the Sixteenth Century," *Osmanlı Araştırmaları* 7-8 (1891), s. 359-79.

Forchheimer, Dr. "Die Eisenbahn von Ismid nach Angora," *Zeitschrift für Bauwesen* 41 (1891), s. 359-79.

Foss, Clive, "The Persians in Asia Minor and the End of Antiquity," *English Historical Review* 90 (1975), s. 721-45.

____, *Byzantine and Turkish Sardis*, Cambridge 1976.

____, "Archaeology and the Twenty Cities of Byzantine Asia". *American Journal of Archaeology* 81 (1977), s. 469-86.

____, *Survey of Medieval Castles of Anatolia*, c. 1: *Kütahya*, BAR International series, no. 261: British Institute of Archaeology at Ankara monograph, no. 7, Oxford 1985.

____, "Byzantine Malagina and the Lower Sangarius," *Anatolian Studies* 40 (1990), s. 161-83.

____, "Dorylaion: Bulwark of the Byzantine Frontier," *Greek Orthodox Theological Review* 41 (1996), s. 39-55.

Foss, Clive ve David Winfield, *Byzantine Fortificakions, an Introduction*, Pretoria 1986.

France, John, *Victory in the East: A Military History of the First Crusade*, Cambridge 1994.

Fraşeri, Şemseddin Sami, *Kamus ül-Âlem*, 6 cilt, İstanbul 1889-98.

Frei, Peter, "Epigraphisch-topographische Forschungen im Raum von Eskişehir". *I. Araştırma Sonuçları Toplantısı, İstanbul, 23-26 Mayıs 1983*, s. 53-62, Ankara 1984.

Froriep, Siegfried, "Ein Wasserweg in Bithynien," *Antike Welt* 17, no. 2, ek (1986), s. 39-50.

____, "Über eine mögliche Flussveanderung am Sangarios in Bitynien," *Stuttgarter Kolloquium zur historischen Geographie des Altertums*: 2, 1984 ve 3, 1987, s. 52-81. Bonn 1991.

Gallotto, Aldo, "Il 'mito oguzo' e le origine dello stato ottomano: Una riconsiderazione." *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, yay. E. Zachariadou, s. 41-59, Resmo 1993.

Genç, Nevin, "XVI. yüzyılda Sultanönü Sancağının sosyal, demografik ve ekonomik açıdan değerlendirilmesi," *XI. Türk Tarih Kongresi 1990*, 3:1211-12. Ankara 1994.

Genç, Reşat, "1571 tarihli tahrir defterine göre XVI. yüzyılda Bilecik ve çevresi," *Söğüt: II. Osmanlı Sempozyomu*, Ankara 1986, s. 23-27.

Gibbons, Herbert Adams, *The Foundation of the Ottoman Empire*, Oxford 1916.

____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, (çev. Bülent Arı), Ankara 1998. Göney, Süha, *Türkiye Ziraatinin Coğrafi Esasları*, İstanbul 1987.

Gottschalk, Hans L., "Der Bericht des Ibn Nazif al-Hamawi über der Schlacht von Jasycymen (25.-28. Ramadan 627/ 7.-10.August 1230)," *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Mongenlandes* 56 (1960), s. 55-67.

Gould, John, *Herodotus*, Londra 1989.

(Great Britain) Naval Staff, Naval Intelligence Division, *A Handbook of Asia Minor*, c. 2, Londra 1919.

Guignes, Joseph de, *Histoire générale des Huns*, c. 4(5), Paris 1758.

Hagenmeyer, Heinrich, *Chronologie de la première Croisade 1094-1100*, Paris 1902.

Halıcı, Feyzi, "The Söğüt and Bilecik Festivals," *Üçüncü Milletlerarası Yemek Kongresi*, yay. Feyzi Halıcı, s. 144-49 (Türkçe aslı, s. 137-43), Ankara 1990.

Hammer-Purgstall, Joseph von, *Geschichte des Osmanischen Reichen*, c. 1, Peşte 1827.

Harrell, Betsy, *Minitours near Istanbul*, c. 2, İstanbul 978.

Hartmann, Richard, *Im neuen Anatolien, Reiseeindrücke*, Leipzig 1928.

Haspels, C. H. Emilie, *The Highlands of Phrygia*, c. 1, Princeton 1971.

Hecker, M., "Die Eisenbahnen der asiatischen Türkei," *Archiv für Eisenbahnwesen* 37 (1914), 744-800, 1057-87, 1283-1321, 1539-84.

Heywood, Colin and Colin Imber, yay., *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V.L. Ménage*, İstanbul 1994.

Hjort, Anders ve Gudrun Dahl, *Having Herds*, Stockholm 1976.

Hopwood, Keith, "Mudara," *Scripta Hierosolymitana* 35 (1994), s. 154-61.

Huart, Clément, "Épigraphie arabe d'Asie Mineure," *Revue sémitique d'épigraphie et d'histoire ancienne* 2 (1894), 61-75, 120-34, 235-41, 324-32; 3 (1894), 73-85, 175-82, 214-18.

____, *Konia, la ville des derviches tourneurs*, Paris 1897.

Humphreys, R. Stephen, *From Saladin to the Mongols, the Ayyubids of Damascus, 1193-1260*, Albany 1977.

Hütteroth, Wolf-Dieter, *Türkei*, Wissenschaftliche Ländernkunden, c. 21, Darmstadt 1982.

Huxley, George, "A List of Aplekta," *Greek, Roman and Byzantine Studies* 16 (1975), s. 87-93.

İlter, Fügen, *Osmanlılara Kadar Anadolu Türk Köprüleri*, Ankara 1978.

Imber, Colin, "The Ottoman Dynastic Myth," *Turcica* 19 (1987), s. 7-17.

____, "The Legend of Osman Gazi," *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, yay. E. Zachariadou, 67-75, Resmo 1975.

____, "Canon and Apocrypha in Early Ottoman History," *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V.L. Ménage*, yay. Colin Heywood ve Colin Imber, s. 117-37, İstanbul 1994.

____, "Othman I.," *Studies in ottoman History and Law*, 333-37, İstanbul 1996. Metin daha önce *Encyclopedia of Islam*'da yayınlanmıştır: 2. baskı, Leiden 1954.

____, *Studies in Ottoman History and Law*, İstanbul 1996.

____, "What does Ghazi Really Mean?," *The Balance of Truth*, yay. Çiğdem Balım-Harding ve Colin Imber, s. 165-78, İstanbul 2000.

İnalcık, Halil, "The Rise of Ottoman Historiography," *Historians of the Middle East*, yay. Bernard Lewis ve P.M. Holt, s. 152-67, Londra 1962.

____, "L'empire ottoman," *Actes du premier congrès d'études balkaniques et sud-est européennes, Sofia 1966*, 3:75-103, Sofya 1969.

____, "The Yürüks: Their origins, Expansion, and Economic role," *Oriental Carpet and Textile Studies*, c. 2: *Carpets of the Mediterranean Countries, 1400-1600*, yay. Robert Pinner ve Walter Denny, 39-65, Londra 1986.

____, "Osman Ghazi's Siege of Nicae and the Battle of Bapheus," *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, yay. E. Zachariadou, s. 77-98, Resmo 1993.

İşcan, Nejat, *Eskişehir Osmanlı Evleri Süslemeciliği*, Eskişehir 1986.

Janin, Raymond, *Les églises et les monastères des grands centres byzantins*, Paris 1975.

Kafadar, Cemal, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, Berkeley ve Los Angeles 1995.

Kafesoğlu, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1975.

Kannenberg, Karl, *Kleinasiens Naturschätze*, Berlin 1897.

Kayılı, Halim Sait, *Yaka Alp Kayı Köyü Monografisi*, Eskişehir 1990.

Kırzıoğlu, Fahrettin, *Kars Tarihi*, c. 1, İstanbul 1953.

Kleonymos, M. ve C. Papadopoulos, *Bithynika*, İstanbul 1867.

Konyalı, İbrahim Hakkı, *Söğüt'te Ertuğrul Gazi Türbesi ve İhtifali*, İstanbul 1959.

Köprülü, Mehmed Fuad, *Les origines de l'empire Ottoman*, Paris 1935 (Türkçe'ye çevirisi: *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, İstanbul 2004).

Körte, Alfred, *Anatolische Skizzen*, Berlin 1896.

____, Georges Radet, "En Phrygie" makalesinin tanıtım yazısı: *Göttingische gelehrte Anzeigen* 159, no. 1 (1897), s. 386-417.

Köylerimiz (1 Mart 1968 durumu), Ankara 1968

Kramers, J.H. "Söğüt," *Encyclopedia of Islam*, 2. baskı, c. 9, Leiden 1997.

____, "Sultanönü," *Encyclopedia of Islam*, 2. baskı, Leiden 1997.

Krawulsky, Dorothea, *Iran-Das Reich der Ilhane, eine topographische-historische Studie*. Beiheft zum tübinger Atlas des Vorderen Orients, c. B17, Wiesbaden 1978.

Kuniholm, Peter I., "Archaeological Evidence and Non-Evidence for Climatic Change," *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*, kısım A, 330 (1990), s. 645-66.

Kürkman, Garo ve Ömer Diler, *Alaiye Paraları*, İstanbul 1981.

Kursanskis, Michel, "L'empire de Trébizonde et les Turcs au 13.e siècle," *Revue des études byzantines* 46 (1988), s. 109-24.

Kutlu, M. Muhtar, *Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık*, Ankara 1987.

Lassner, Jacob, *Islamic Revolution and Historical Memory*, New Haven 1986.

____, "'Doing' Early Islamic History: Brooklyn Baseball, Arabic Historiography, and Historical memory," *Journal of the American Oriental Society* 114, no. 1 (1994), s. 1-10.

Leake, William Martin, *Journal of a Tour in Asia Minor*, Londra 1824.

Lefort, Jacques, "Tabeau de la Bithynie au XIII. siècle," *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, yay. E. Zachariadou, 101-17, Resmo 1993.

Leiner, Wolfgang, "Justinian's Brücke über den Sangarios," *Stuttgarter Kolloquium zur historischen Geographie des Altertums*: 2, 1984 ve 2, 1987, 67-82, Bonn 1991.

Lembke, Herbert, "Eine neue Karte des Jahresniederschlages im westlichen Vorderasien," *Petermann's geographische Mitteilungen* 86, no. 7-8 (1940), s. 217-25.

Levenson, Joseph R. ve Franz Schurmann, *China: An Interpretive History*, Berkeley 1969.

Lewis, Bernard, "A Karaite Itinerary through Turkey in 1641-2," *Vakıflar Dergisi* 3 (1956), s. 315-25.

Lindner, Rudi Paul, "Stimulus and Justification in Early Ottoman History," *Greek Orthodox Theological Review* 27 (1982), s. 207-24.

____, "What was a Nomadic Tribe?," *Comparative Studies in society and History* 24 (1982), s. 689-711.

____, *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Indiana University Uralic and Altaic Series, c. 144, Bloomington 1983.

____, "A Silver Age in Seljuk Anatolia," *A Festschrift Presented to İbrahim Artuk on the Occasion of the Twentieth Anniversary of the Turkey Numismatic Society*, s. 267-74, İstanbul 1988.

____, "Beginning Ottoman History," *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V.L. Ménage*, yay. Colin Heywood ve Colin Imber, s. 199-208, İstanbul 1994.

____, "Hordes and Hoards in Late Seljuq Anatolia," *The Art of the Saljuqs in Iran and Anatolia*, yay. Robert Hillenbrand, s. 275-84, Costa Mesa 1994.

Lippard, Bruce G., "The Mongols and Byzantium, 1243-1341," (Doktora Tezi, Indiana Üniversitesi 1983).

Luther, Usha M., *Historical Route Network of Anatolia (Istanbul-Izmir-Konya), 1550's to 1850's: A Methodological Study*, Ankara 1989.

MacDonald Kinneir, John, *Journey through Asia Minor, Armenia, and Koordistan, in the Years 1813 and 1814*, Londra 1818.

MacFarlane, Charles, *Turkey and Its Destiny*, 2 cilt, Londra 1850.

Magie, David, *Roman Rule in Asia Minor*, 2 cilt, Princeton 1950.

Mango, Cyril, "A Newly Discovered Byzantine Imperial Sarcophagus," *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 15-16 (1969), 3079.

Mansel, Arif Müfid, *Yalova und Umgebung*, İstanbul 1936.

Marquart, Jozsef, "Über das Volktum der Komanen," *Abhandlungen der köneglichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, philologisch-historische Klasse*, n.s., 13, no. 1 (1914), 25-238.

McPhee, John, "The Control of Nature," *New Yorker* Eylül 1988, s. 45-78.

Mélikoff, Irène, *Abu Muslim, le "porte-hache" du Khorassan*, Paris 1962.

____, "Germiyan-oğulları," *Encyclopaedia of Islam*, 2. baskı, Leiden 1954-

Mellaart, James, "Some Prehistoric Sites in North-Western Anatolia," *Istanbuler Mitteilungen* 6 (1955), s. 53-88.

Ménage, Victor L., "The Beginnings of Ottoman Historiography," *Historians of the Middle East*, yay. B. Lewis ve P.M. Holt, s. 168-79, Londra 1962.

____, "The Menaqib of Yakhshi Faqih," *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 26 (1963), s. 50-54.

____, "Neshri's History of the Ottomans: The Sources and Development of the Text, Londra 1964.

____, "On the Recensionss of Uruj's History of the Ottomans," *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 30 (1967), s. 314-22.

Mordtmann, A.D., *Anatolien*, yay. Fr. Babinger, Hannover 1025

(Murray's) *Handbook for Travellers in Turkey in Asia*, Londra 1875.

NATO Science Committee, Science for Stability Programme, *River Basin management for the Sakarya Basin*, İstanbul 1986.

Naumann, Claudia, "Die mittelalterliche Festung von Aizanoi-Çavdarhisar," *Istanbuler Mitteilungen* 35 (1985), s. 275-94.

Naumann, Edmund, yay., *Von Goldnen Horn zu den Quellen des Euphrat*, Münih ve Leipzig 1893.

Niebuhr, Carsten, *Reisebeschreibung nach Arabien und anderen umliegenden Ländern*, c. 3, Hamburg 1937.

Oberhummer, Roman ve Richard Zimmerer, *Durch Syrien und Kleinasien*, Berlin 1899.

Öcal, Sefa, "Ertuğrul Gazi, türbesi ve haziresinde yatanlar," *Türk Dünyası Araştırmaları* 45 (1986), s. 97-184.

____, *Devlet Kuran Kahramanlar*, İstanbul 1987.

Oikonomides, Nicolas, "A propos des armées des premiers Paléologues et des compagines des soldats," *Travaux et mémoires* 8 (1981), s. 353-71.

Olivier, G.A., *Voyage dans L'Empire Otoman, l'Égypte et la Perse*, c. 6, Paris 1807.

Önder, Mehmet, "Anadolu şehir adları üzerine efsanelerin oluşumu," *Türk Yer Adları Sempozyomu Bildirileri*, s. 69-73, Ankara 1984.

Orhonlu, Cengiz, "Eskişehir," *Encyclopaedia of Islam*, 2. baskı, Leiden 1954.

Ötüken, Yıldız, *Forschungen in nordwestlichen Kleinasien*, Deutsches Archäologisches Institut, Abteilung Istanbul, Istanbuler Mitteilungen, c. 41, Tübingen 1996.

Ouvré, H., *Un mois en Phrygie*, Paris 1986.

Özdemir, Hasan, *Die altosmanischen Chroniken als Quelle zur türkischen Volkskunde*, Freiburg 1975.

Özdoğru, Şerife, "Eskişehir Alâeddin Camii," *Eskişehir I. Selçuklu Eserleri Semineri Bildirileri*, s. 29-34, Eskişehir 1990.

Özel, Sabahattin, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)*, İstanbul 1987.

Öztürk, Said, *Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik*, İstanbul 1996.

Parman, Ebru, "Eskişehir-Karacahisar'da bir Ortaçağ Kalesi," *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyomu, 19-20 Nisan 2001, Bildiriler*, s. 451-62, Ankara 2002.

Philippson, Alfred, *Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien*, c. 3, Petermann's geographische Mitteilungen, ek 177, Gotha 1913.

Preger, Theodor, "Dorylaion," *Athenische Mitteilungen* 19 (1894), 301-5.

Radet, Georges, "En Phrygie, rapport sur une mission scientifique en Asie Mineure (Aout-Septembre 1893)," *Nouvelles archives des missions scientifiques et littéraires* 6 (1985), s. 425-594.

Radet, Georges ve H.Ouvré, "Stèle de Dorylée," *Bulletin de correspondance hellénique* 18, (1894), s. 129-36.

Reinhardt, Adolf, "Über Meerschaum und Meerschaum-Fundstätten bei Eskischehir in Kleinasien," *Petermann's geographische Mitteilungen* 57, no. 2 (1911), s. 251-55.

Remler, Philip N., "Ottoman, Isfendiyarid, and Eretnid Coinage: A Currency Community in Four-teenth Century Anatolia," *American Numismatic Society Museum Notes* 25 (1985), s. 167-88.

____, "New Light on Economic History from Ilkhanid Accounting manuals," *Studia Iranica* 14, no. 2 (1985), s. 157-77.

Robert, Louis, "Les kordakia de Nicée, le combustible de Synnada et les poissons-scies: Sur des lettres d'un métropolite de Phrygie au Xe siècle - Philologie et réalités, I," *Journal des Savants*, 1961, s. 97-166.

____, *Opera minora selecta*, c. 4, Amsterdam 1974.

____, "Documents d'Asie Mineure," *Bulletin de correspondance hellénique* 102 (1978), s. 395-543.

____, "Un voyage d'Antiphilos de Byzance, Anthologie palatine X, 17, G´ógraphie antique et byzantine," *Journal des Savants*, 1979, s. 257-94.

____, *A travers l'Asie Mineure*. Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome, c. 239, Atina ve Paris 1980.

Runciman, Steven, *A History of the Crusades, c. 1: The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem*, Cambridge 1957.

Ryder, Michael L. *Sheep and Man*, Londra 1983.

Şahin, Sencer, *Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia)*, c. 2, kıs. 1, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, c. 10, kıs. 1, Bonn 1981.

____, "Adapazarı Beyköprü mevkiindeki antik köprü ve çevre tarihi coğrafyasında yarattığı sorunlu durum," *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s. 173-8, Ankara 1985.

____, "Studien über die Probleme der historischen Geographie des nordwestlichen Kleinasiens," Pt. 1, "Strabon XII: 3, 7, s. 543," *Epigraphica Anatolica* 7 (1986), s. 125-52.

____, "Studien über die Probleme der historischen Geographie des nordwestlichen Kleinasiens," Pt. 2, "Malagina/Melagina am Sangarios," *Epigraphica Anatolica* 7 (1986), s. 153-67.

Sayılı, Aydın, "The Wajidiyya madrasa of Kütahya," *Belleten* 12 (1948), s. 667-77.

Schaendlinger, Anton Cornelius, "Das Jahr der Herrschaftsübernahme Orhans," *Litterae numismaticae Vindobonenses, Roberto Goebl dedicatae*, s. 185-91, Viyana 1979.

Schlagintweit, Max, *Reise in Klein-Asien*, Münih 1895.

Schönewolf, Julius, yay., *Briefe aus Klein-Asien von einem Frühvollendeten*, Berlin 1910.

Sevgen, Nazmi, *Anadolu Kaleleri*, c. 1, Ankara 1959.

Smail, R.C., *Crusading Warfare, 1097-1193*, Cambridge 1956.

Smith, John Masson, Jr. "Mongol Manpower and Persian population," *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 18 (1975), s. 271-99.

Sölch, Johann, "Über ein wirkliches und ein angebliches Kanalprojekt im alten Bithynien," *Mitteilungen des Vereins der Geographen der Universität Leipzig* 1 (1911), s. 35-6.

Spuler, Bertoldr, *Die Mongolen in Iran*, 4. baskı, Leiden 1985.

Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar," *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 1 (1969), s. 1-147.

Taeschner, Franz, *Das Anatolische Wegenetz nach Osmanischen Quellen*, c. 1, Türkische Bibliothek, c. 22, Leipzig 1924.

____, "Anatolische Forschungen," *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 82 (1928), s. 83-118.

____, "Ankara," *Encyclopaedia of Islam*, 2. baskı, Leiden 1954.

____, "Das Reiterfest der Yürüken zu Ehren des Gazi Ertoğrul zu Söğüt," *Mitteilungen den Deutsch-Türkische Gesellschaft* 44 (1962), 7. Resimler eksiğiyle yeniden basımı: *Vom Bosporus zum Ararat*, yay. Frierich Karl Dörner, Mainz 1981, s. 265-7.

Temir, Ahmet, Muhiddin Aslanbay'ın "Eskişehir'deki Alaiddin Camii" başlıklı makalesinin tanıtım yazısı, *Belleten* 21, no. 83 (1957), s. 517-19.

____, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1959.

Texier, Charles, *Asie Mineure*, Paris 1882.

Tezcan, Erhan, *Eskişehir'de Mahmudiye İlçesi, Eskişehir* 1982.

Tinnefeld, Franz, "Pachymeres und Philes als Zeugen für ein frohes Unternehmen gegen die Osmanen," *Byzantinische Zeitschrift* 64 (1971), s. 46-54.

Togan, Zeki Velidi, "Die Vorfahren der Osmanen in Mittelasien," *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 95 (1941), s. 367-73.

____, "Reşideddin'in mektuplarında Anadolu'nun iktisadi ve medeni hayatına ait kayıtlar," *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15 (1953), s. 33-50.

____, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1970.

Tomaschek, Wilhelm, *Zur historischen Topographie von Kleinasien im Mitteralter*, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, c. 124, no. 8, Viyana 1891.

Tunçdilek, Necdet, "Eskişehir bölgesinde yerleşme tarihine toplu bir bakış," *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15 (1951), s. 189-201.

Turan, Osman, "Kılıç Arslan I," *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1955.

____, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, *Köylerimiz*, Ankara 1967.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932.

____, *Osmanlı Tarihi*, c. 1, Ankara 1947.

Varlık, Mustafa Çetin, *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974.

Von der Goltz, Colmar, *Anatolische Ausflüge*, Berlin 1897.

Von Diest, Walther, *Von Pergamon über den Dindymos zum Pontus*, Petermann's geographische Mitteilungen, ek 94, Gotha 1889.

____, *Von Tilsit nach Angora, Forschungsreise zweier preussischen Stabsoffiziere im Frühjahr 1896*, Petermann's geographische Mitteilungen, ek 125, Gotha 1898.

____, "Die Landschaft zwischen Nicaea und Nicomedia," *Asien* 2, no. 12 (1903), 149-53, s. 175-92.

Von Eisenstein, Richard, *Reise nach Konstantinopel, Kleinasien, Rumänien, Bulgarien, und Servien*, Viyana 1912.

Whitby, Michael, "Justinian's Bridge over the Sangarius and the Date of Procopius' *De aedificiis*," *Journal of Hellenic Studies*, 105 (1985), s. 129-48.

Wing, Joseph, E., *Sheep Farming in America*, Chicago 1909.

Wirth, Peter, "Kaiser Manuel I. Komnenos und die Ostgrenze: Rückoberung und Wiederaufbau der Festung Dorylaion," *Byzantinische Zeitschrift* 55 (1962), s. 21-9.

Wittek, Paul, "Der Stammbau der Osmanen," *Der Islam* 14 (1925), s. 94-100.

____, "Zur Geschichte Angoras im Mittelalter," *Festschrift Georg Jacob*, yay. Theodor Menzel, s. 325-54, Leipzig 1932.

____, "Von der byzantinischen zur türkischen Toponymie," *Byzantion* 10 (1935), s. 11-64.

____, *The Rise of the Ottoman Empire*, Royal Asiatic Society Monographs, c. 23, Londra 1938. Türkçesi: *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*,

Yediyıldız, Bahaeddin, "Türkiye'de yer-adı verme usulleri," *Türk Yer Adları Sempozyomu Bildirileri*, s. 25-41, Ankara 1984.

Yerasimos, Stéphane, *Les voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIVe - XVIe siècles)*, Ankara 1991.

Yılmaz, İbrahim, *Ecdat Kültürü*, c. 1, Ankara 1995.

Yinanç, Mükrimin Halil, "Ertuğrul Gazi," *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1948.

Yinanç, Refet, "Söğüt Vakıfları," *Söğüt: II. Osmanlı Sempozyomu*, s. 39-54, Ankara 1986.

Yücel, Talip, *Türkiye Coğrafyası*, Ankara 1987.

Yurt Ansiklopedisi, 9 cilt, İstanbul 1981-83.

Zachariadou, Elisabeth A., "Pachymeres on the 'Amourioi' of Kastamonu," *Byzantine and modern Greek Studies* 3 (1977), s. 57-70.

____, "Histoires et légendes des premiers ottomans," *Turcica* 27 (1995), s. 45-89.

____, yay. *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, Resmo 1993.

____, yay. *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, çev. G.Ç. Güven, İ. Yerguz, T. Altınova, (Tarih Vakfı Yurt Yayınları 49), İstanbul 1997.

Ziya, Mehmed, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, İstanbul (tarihsiz).

DİZİN

A
Abbasiler 53
Abdülhamid II 91
Afrika 42, 97, 160
Afyonkarahisar 104, 105, 119-20, 146
Ahlat 67
Ahmedi 8-9, 16, 37, 52, 61, 111-2, 121-2, 128-9
Akbıyık 83, 88, 94
Akdeniz 133
Akova 153-4, 158, 163-5
Aksarayî 37
Aksu 89
Alâeddin (Sultan) 33, 53-4, 56, 65-8, 91, 104, 108, 112-3, 115, 117, 119, 122, 131, 138-9, 141, 143
Alâeddin Camii 108, 122
Alâeddin Keykubat I 33
Alâeddin Keykubat III 119, 141
Alâeddin I. bkz. Alâeddin Keykubat I
Alâeddin III bkz. Alâeddin Keykubat III
Alâeddin Sultanyuki (Sultanönü) 104
Aleksios 86
Ali Amurios 146, 155
Alişar 57, 115
Alişir soyu
Alp Gündüz 114
Altıntaş 105
Amasya 9, 67, 104
Ammuriye (Amorion) 146
Amu Derya 66
Anadolu 7, 17-9, 22, 31-6, 39, 42, 44, 46, 51-2, 54-5, 57-62, 64-9, 71-2, 74-5, 77, 79-80, 84-5, 90, 93-4, 97-8, 103, 106-8, 111, 116, 121, 124, 126, 133-44, 146, 148, 160, 168
Anadolu Selçukluları 33, 66, 136, 137
Andronikos II 32, 146, 147
Ankara 9-11, 51, 55, 57-9, 72-3, 78-9, 82, 89, 91-4, 99, 104-5, 108-10, 118-20, 122, 128-9, 139, 145-6, 161, 164; ayrıca bkz. Engürü

Anonim Tarihler 38, 50, 52, 54, 63-5, 114-6, 120-1, 129-32, 151
Antakya 33
Antalya 33
Armenokastron 83, 86
Armud Eli 115
Arnakis, George 43, 152
Artuk 17, 51, 119, 134, 143
Artuk, İbrahim 134
Âşıkpaşazade 171
Aya Nikola (İnegöl Tekfuru) 131
Aydın 11, 73, 80, 90-2, 108, 120

B
Bafeus Savaşı 127
Bağdad 53
Baltu 138
Barth, Heinrich 97-8
Bathys Vadisi bkz. Sarısu Vadisi
Baycu 34-5
Bayezid I 16, 113, 133
Bayıncar 138
Bayıntur 52
Belh 52
Bergama 23, 146
Beş Kardeş 76
Beşköprü 155, 164
Beypazarı 146
Bilecik 24, 54, 71-4, 77-80, 82-3, 85-6, 92, 96, 100, 113-4, 128-33, 144, 158-9
Bitinya 18, 43, 72, 76, 146, 152-3, 155, 159, 160, 163, 171
Bitinya Rivyerası 163
Bizans, Bizanslılar 18, 21, 23, 28, 32-4, 38-41, 43, 48-9, 71-2, 80-2, 84, 86-8, 98, 1001, 103, 106, 113-5, 120, 126-7, 131-2, 134, 147, 150-2, 154-5, 161, 165, 168-9, 171
Boçkur 138
Bolgay 52
Borlu (Safranbolu) 143
Bozdağ 76, 81, 99
Bozöyük 73, 76-8, 81-3, 85, 87-9, 94, 96, 99-100, 131
Buli (Sultan) 121
Burckhardt 40
Bursa 23-4, 50, 73-4, 80, 83, 86, 89, 91, 96, 118, 128-9, 133, 140, 142-3, 150, 152-4, 159, 163
Büyük Selçuklular 61

C
Ca'ber kalesi 53, 55, 62
Caca Bey 109
Celâleddin Harezmşah 57
Celâleddin Rumî bkz. Mevlâna Celâleddin Rumî
Cengiz Han 52, 58
Chesterfield (Lord) 169
Cimri 119

Ç
Çaltı 81
Çark Suyu 155
Çavdar 21, 57, 65, 116, 123, 138, 145

Çoban 96, 138
Çoban Kalesi 96

D

Danişmend 138
David VI 139
Denizli 37, 120, 147
Dikilitaş 94
Dil 9, 83, 96
Dinboz 96
Diyarbakır 138
Domalıc Dağı (Tomalic tagı) bkz. Domaniç [Dağı]
Domaniç [Dağı] 24-5, 72, 89-91, 99, 131
Dorylaion 71, 75-7, 81, 83-4, 86-7, 90, 99-104, 106-108, 118, 168
Dorylaion [Eskişehir] 71
Dsjaur Dewrend (Gavur Derbendi?) 96
Dursun Fakih 114, 125

E

Ebu'l Müslim Mervî bkz. Ebu Müslim
Ebu Müslim 61, 66
Ebu Said 122, 140, 143
Edebalı (Şeyh) 97, 114, 116, 130-1
Edirne 11, 13, 40, 124, 169
Efdaleddin 125, 126
Egret (Egar) 105
Engürü 54
Enveri 11, 63, 133
Er Dunrıl 56-7, 116
Er Tuğrul 112
Ermenek 54, 114
Ermeni Beli/Derbendi 88
Ermeni Pazarı/Ermeni Pazarcık 80, 83, 88, 94 ayrıca bkz. Er Dunrıl, Er Tuğrul
Ertuğrul Bey (Gündüz Alp'in amcası) 63
Erzincan 53, 55, 64-5, 67-8, 139
Erzurum 55, 65, 67-8
Eskişehir 5, 71, 75-6, 78-85, 87-92, 95-111, 115, 118, 120-1, 123, 126, 132, 145, 152, 158-60
Evliya Çelebi 73, 80, 88
Eyyubiler 67-8

F

Fahreddin Ali 113, 119-20
Fellows, Charles 75-7, 96, 109
Fırat 53-6
Foss, Clive 22-3, 27, 44-5, 72, 75, 77, 82, 84, 101, 103, 109, 111, 113, 118, 121, 147, 152, 155, 158, 164-5
Frigya/Frigler 160, 171

G

Gaita 86
Gazan Han 22, 119, 138, 141-2, 146-7

Gebze 83, 88, 94-6
Germiyan 37, 57, 65, 89, 108, 113, 115-6, 118-23, 126, 132
Germiyan Beyliği, Germiyanlılar, Germiyanoğulları 21, 37, 116, 117, 119-20, 122-3, 126, 137
Geyve 80, 84, 104, 154, 158-9 ayrıca bkz. Kabeia, Kawiya
Gıyaseddin Keyhüsrev II 34
Gibbons, Herbert Adams 39, 51, 57
Giese, Frierich 8, 12-3, 15-6, 50, 52, 54, 114
Gök Alp 52, 125
Gökçesu 75, 152-4
Göksu/Gökçesu 75, 114, 128, 152-4
Gregoras, Nikeforos 120, 121, 127, 152
Grekler 100
Gustorjeck 95-6
Gün Doğdı/Gündogdı 54
Gündüz Alp 63, 66, 130

H
Habsburg dönemi 42
Habur Irmağı 62
Haçlı Seferi/Haçlılar 32, 86-7, 90, 101, 150
Halep 53, 55, 61
Halkokondiles, Laonikos 81
Hamdullah Mustavfi 146
Hamidiye 109, 110
Hammer (Habsburg'lu) 41, 43, 157
el Haravi 103
Harezm/Harezmşahlar 19, 66-8, 167
Harmankaya tekfuru 89, 132
Harput 67
Hartmann, Richard 21, 77, 81, 85, 88, 90, 97, 99, 102, 110-1, 118
Hasan Alp 130
Heraclea Pontica (Karadeniz Ereğlisi) 152
Hereke 94
Hersek 88, 95-6
Heywood, Colin 27, 41-3, 45
Hezari Dinari Camii 108
Hıdırlık Cami 108
Hıta 52
Hoca Yadigâr b. Sultan Ali 122
Horasan 52, 140
Huart, Clément 44, 73-8, 81-2, 122

I
Imber, Colin 23, 27, 32, 41-3, 45, 62-3

İ
İbn Battuta 104
İbn Bibi 37
İkizce 131
İlhan Kayhatu 120
İlhanlılar 136-7, 139, 145

İnalcık, Halil 43, 51, 91-2, 151, 161
İnegöl 79, 83, 89, 114, 117, 128-33
İnönü 75-7, 82, 85, 87-9, 96, 99-100, 109, 115, 122
İran 33-6, 39, 91, 95, 138, 144
İsfendiyaroğlu Beyliği 143
İskendername 37, 52, 112, 122
İslam 28, 33-5, 39, 46, 109, 112, 129, 133, 141
İstanbul 9-18, 41, 45, 50-3, 55, 60, 62-3, 68, 71, 73-7, 79, 82-3, 88, 90-2, 94, 96-7, 99, 104, 107-8, 112, 114, 119, 122, 128, 130, 133-4, 139, 142-3, 146, 151, 155, 157, 159, 163
İt Burnu 97
İustinianos 155-9, 163
İzmit 48, 82, 86, 94-5, 100, 150-5, 157, 159, 161-5
İznik 21, 32, 44, 61, 82-4, 86-8, 94-6, 100, 104, 128-30, 133, 150-1, 154, 157, 161-5

J
Joinville 34

K
Kabeia/Geyve 154
Kalanoz 117
Kantakuzenos, İoannis 32, 162
Karacahisar 5, 21, 56, 97-9, 104-5, 109-18, 120-4, 126, 129-32, 138, 167-8
Karadeniz 79-80, 94, 152
Karahan 52
Karahisar 54, 104-5, 110, 113, 121
Karakeçili(ler) 91-2
Karaköy 77, 83, 96, 100
Karaman/Karamanlılar 53, 66-7, 138
Karasu 24, 72-3, 76, 80, 82-3, 85-7, 94, 96, 100, 128, 133, 152, 158-9
Karaşehir 109-10
Kartal 88, 94-5
Kastamonu 104, 143, 146, 155
Kâtip Çelebi 73
Kawiya/Geyve 104
Kaya Alp 52
Kayalık Vadisi 89
Kayılar 59, 60
Kazıklı 94
Kestel 96
Kıbrıs 40
Kılıç Arslan I 62
Kılıç Arslan II 104
Kırım 33
Kırkbaş Savaşı bkz. Miryokefalon Savaşı
Kız Derbend 88, 95, 163
Kızıl Bey Camii 119
Kızıl Boğa 52
Kinnamos 101-3
Kinneir, MacDonald 72, 81, 88, 96, 100, 105-6, 159, 164
Komnena, Anna 85
Konrad III 87

Konstantinopolis 154
Konya 53, 66, 68, 73, 80, 88, 94, 120, 135, 142
Köprühisar 96, 114, 128-30, 132
Köprülü, Fuad 39, 41, 58-60, 65, 69
Körte, Alfred 78, 81, 85, 88, 90, 100, 102-3, 106-7, 110-1
Kör-Timur 138
Kösedağ 35
Kula 120
Kulaca 116
Kulacahisar 128, 131
Kumral Dede 131
Kutlucak Aga 52
Kutluşah 138-9
Küplü 74, 77-9, 85, 100
Kütahya 5, 21-2, 78, 89, 91, 104-5, 108-10, 112-3, 115, 118-20, 126, 141, 144, 146, 159

L
Latinler 33
Leake 74, 76, 90, 95
Leukai/Lefke/Osmaneli 74-5, 80, 82-4, 86, 88, 95-6, 147, 153-4, 162

M
Mahan 52, 57, 61, 64
I. Manuil 76, 102, 111
Malagina 76, 83-4, 87-8, 118, 147, 152, 158, 164-5
Malazgirt 32, 67
Malsum 88
Marmara 52, 79-80, 82, 89, 92, 94, 97, 165
Mehmed Paşa (Karamanî) 37, 63, 112, 128-9
Meinecke 40
Mekece 83-4, 104
Melas Irmağı bkz. Çark Suyu
Memluklar 138
Mesonesion 147
Mesud 66, 68, 104, 119, 138, 142
Mesud II 119, 138, 142
Metabole 84
Mevlâna Celâleddin Rumi 34
Meyyarfarkin (Silvan) 62
Mezâr-ı Türk 53, 55
Mısır 134
Mihal (Köse) 45, 89, 132
Mihail VIII 32, 37, 152-5, 157, 161
Mihail Paleologos VIII 152
Miryokefalon Savaşı 33
Moğollar 21, 34-5, 41, 59-61, 67, 119, 123, 131, 134, 137-9, 146-7
Mordtmann, Andreas D. 8, 978
Murad I 115, 122
Murad II 59
Musul 56
Muş 67
Muzalon (Bizanslı Komutan) 48, 157, 165

N
Nesevi 57
Nicomedia/İzmit 102, 150
Niğde 67

O
Obserhummer, Eugen 101, 111
Oğuz Han 58
Olcaytu 21-3, 140, 143-4, 146-7
Olimpus [Uludağ] 72
Orhan [Gazi] 11, 21, 54, 64, 74, 92-3, 114-5, 121, 123, 130, 143, 145
Ortadoğu 134
Oruç Bey 24, 38, 114, 130
Osman Gazi 45, 51, 57, 114, 116, 122, 125, 143
Osman Fakih 38
Osmaneli 82, 162 ayrıca bkz. Leukai/Lefke

Ö
el-Ömeri 121

P
Paflagonya 121
Pahimeris, Yeorgios 28, 32, 37, 41, 99, 116, 127, 138, 146-7, 150-1, 153-8, 160-2, 165
Pamukova 84
Pasin Ovası 68
Paşalar 84, 147
Pazarcık 83, 87-8, 94
Pazaryeri 24, 80, 115
Pelitözü 96
Pendik 88
Pisidya 33
Pithekas 86
Pontus 104
Porsuk 100, 102-3, 106-9, 118, 152
Preger, Theodore 100-1, 103, 106-7
Pullinger, Arthur 75, 95, 106

R
Reşideddin 138, 141, 145-6
Risale-i Falakiye 145
Robert, Louis 8, 20, 44, 60, 72, 91, 93, 134, 139, 143, 151, 156, 160, 162-3

S
Sa'diye 144
Sahib (Afyon) Karahisar 113
Sakarya 5, 23, 72, 75-7, 81-4, 89-90, 94, 104, 118, 123, 128, 133, 146-7, 152-9, 161-5
Sangarius bkz. Sakarya
Saqari bkz. Sakarya
Sarısu (Hermos/Bathys) 101, 103, 106, 152
Sarı Yatı bkz. Savcı
Saruyatı bkz. Savcı
Savcı [Bey] 54, 56, 112
Schönewolf, Otto 76, 101

Schubert 19, 29, 46, 171
Selçuklular 32-3, 37, 41, 57, 59, 62, 67, 90, 111, 116, 119-20, 134, 137-9, 171 ayrıca bkz. Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları
Selim I 109
Seyit Gazi 104-5, 108
Shughut bkz. Söğüt
Simav 120
Sinop 33
Sivas 53, 135, 140, 143
Sivrihisar 93, 104, 108, 146
Sogancak Aga 52
Sorgun Deresi 85
Sögüdi bkz. Söğüt
Söğüt 5, 20-2, 24-5, 65, 69, 71-92, 94-8, 100, 104-5, 112-3, 115, 118, 128-9, 133, 141, 144-5, 148, 152, 160, 167
Söğüt Suyu 152
Sultan Önü 99, 103, 114, 122
Sultan Öyüğü 99, 109, 112, 114
Sultan Özü 56
Sultan Yuki 99, 109, 121
Sungur Tegin 56
Sunkurtekin 54
Suriye 54, 64, 66-8, 111, 134, 138
Sutay 138
Sülemiş (İlhanlı valisi) 138-40, 148
Süleyman Bey 63
Süleyman b. Kutulmuş 62
Süleyman Şah 52-3, 57
Sürmeli Çukuru 68

Ş

Şabın Kara Hisar 115
Şam 56, 103, 139
Şar Höyük 84, 100, 103, 107
Şemseddin Muhammed İbn'ül Cezari 133
Şii 91
Şikari 66, 146
Şükrullah 9-11, 16, 37, 50, 52, 112-3, 128-9

T

Taceddin Sultanyuki (Şeyh) 104
Taeschner 17, 49, 84, 88-9, 91-2, 95, 99, 107, 110, 114-5, 119, 122, 128
Tarih-i Osmani Encümeni 109, 115, 125, 143
Tatar 54, 55, 116, 120
Tatar Bâçû Han 54
Telemaia 165
Timur 104-6, 109, 138
Timurtaş 121, 143
Togan bin Kaytun Baysunkur 52
Toktimur 52
Tomalic 54, 114
Tournefort, Pitton de 78
Tozak Ali 52
Trabzon 97
Tschinislik 96
Turgud Alp 130
Tursun Fakih bkz. Dursun Fakih
Türkistan 55
Türkmen/Türkmenler 33, 36, 64, 99, 104, 119, 134, 138-9

Türkmen Dağı 99, 104

U

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı 11, 42, 91, 108

Ü

Üsküdar 88, 94-6

V

Van Gölü 32
Vezirhan 75-6, 82-5, 88, 95-6

W

Wittek, Paul 42-3, 50-1, 53, 59, 60-2, 69, 98, 106-8, 119, 170

Y

Yahşi Fakih 16, 54, 64, 115-6, 122-3, 126, 131-2
Yakub b. Alişir 119-20
Yarhisar 96, 114, 128-30, 132
Yasık 52
Yavaş Su bkz. Çark Suyu
Yenişehir 24, 75, 83, 87-8, 94, 96, 114, 128-30, 133, 150-1, 153-4
Yoncalı Hamam 108

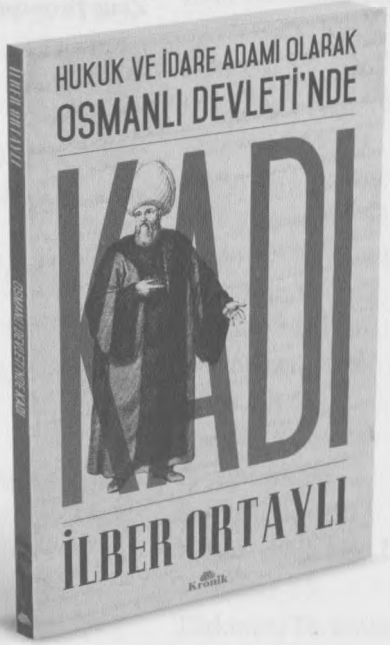
Z

Zachariadou, Elisabeth 43, 45, 74, 98, 104, 155
Zeus Bronton 159-60

Osmanlı Devleti'nde Kadı

İLBER ORTAYLI

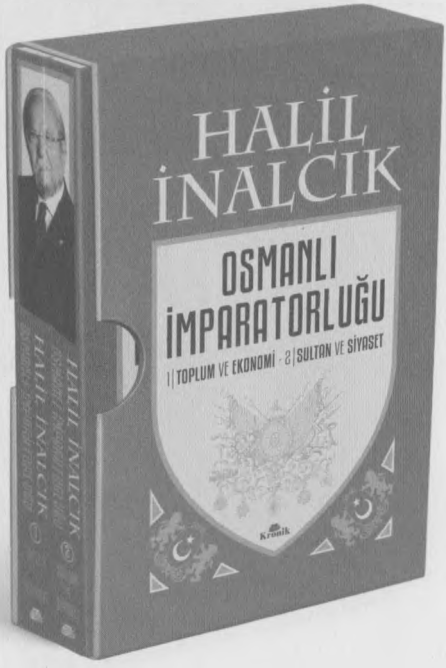
Kadılık İslam Ortaçağında ortaya çıkan idari ve adli bir görevdir. Kadı'nın sosyal-idari fonksiyonları değerlendirilirken on dört asırlık İslam tarihi içindeki evrimi göz önüne alınmadığından, bu kurumun İslam öncesi imparatorluklardan neleri, ne ölçüde miras aldığı üzerinde de durulmamıştır. Ortaylı, kadıların tarihini ve yargı görevlerini, tayinini, görev süresini, yargı bölgesini, yardımcılarını ve Osmanlı mahkemelerinin nasıl işlediğini birincil arşiv kaynaklarını kullanarak anlatıyor.

Osmanlı İmparatorluğu

HALİL İNALCIK

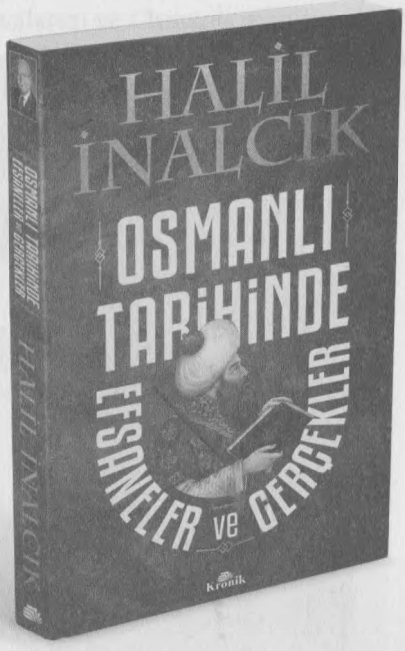
Osmanlı tarihi alanında tartışmasız en büyük isimlerden biri olan Halil İnalcık'ın Osmanlı tarihinde topluma, ekonomiye, sultana ve siyasete, sipahilere, köylülere, vergi sistemine, Osman Gazi'den Fatih Sultan Mehmed'e, Tanzimat'ın uygulanması ve daha birçok konuya dair yazdığı mühim araştırmaları iki cilt halinde ve kutulu olarak okuyuculara sunuluyor.

Osmanlı Tarihinde Efsaneler ve Gerçekler

HALİL İNALCIK

Araştırmalara özgünlük kazandıran ve birer kanıt değeri taşıyan fotoğraflarla *Osmanlı Tarihinde Efsaneler ve Gerçekler*'de Halil İnalcık, koca bir imparatorluğu yeniden ayağa kaldırıyor. Bu kitap sayesinde, size öğretilenlerin üzerine daha fazla bilgi koyabilir ya da bildiklerinizin sadece bir efsaneden ibaret olduğunu görebilirsiniz...

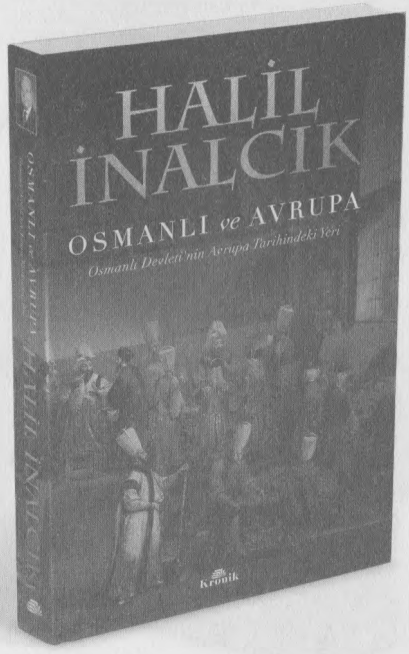
Osmanlı ve Avrupa

HALİL İNALCIK

"15. ve 16. yüzyıllar Avrupa'sı, zamanın büyük politik-ekonomik gücü Osmanlı'yı hesaba katmadan anlaşılamaz."

Halil İnalcık

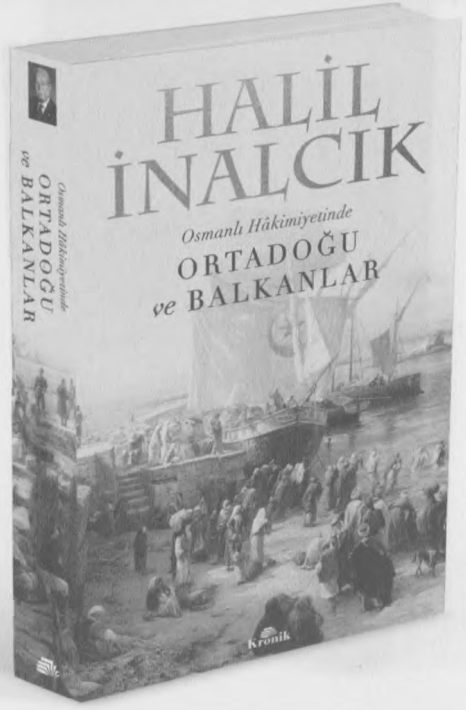
Osmanlı Devleti'nin modern Avrupa'yı şekillendirmedeki etkileriyle birlikte Batı tarihindeki yeri ve Avrupa'yla arasındaki siyasi-ekonomik ilişkiler, sosyo-kültürel bir karşılaşma olarak en büyük tarihçilerimizden Halil İnalcık'ın kaleminden…

Osmanlı Hâkimiyetinde Ortadoğu ve Balkanlar

HALİL İNALCIK

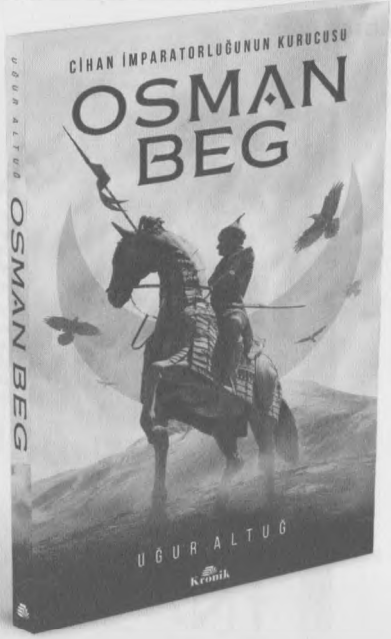
Halil İnalcık bu eserinde, Osmanlı devlet geleneğinin tarihi köklerini *Kutadgu Bilig*'deki Türk ve İran siyaset düşüncelerinde arıyor ve Osmanlı veraset sistemini Türk hükümdarlık geleneği içerisinde ele alıyor. Erken Osmanlı dünyasının ilginç dervişlerinden Otman Baba'nın Fatih Sultan Mehmed ile iktidar ilişkisini ve Kanuni Sultan Süleyman dönemi devlet telakkisi ile kanun yapım sürecini tartışıyor. Ortadoğu'da Osmanlı ve İngiltere arasında gerçekleşen pazar rekabetinin ayrıntılarını gözler önüne seriyor.

Osman Beg

UĞUR ALTUĞ

Osman Beg efsanesi, arşiv belgeleri ile en arkaik ve modern kaynaklardan yararlanılarak zaman, mekân, ortam, karizma kavramı ve kurumsal yapılanma süreçleri çerçevesinde inceleniyor. Sevk ve idare yeteneği, atılganlık, cesaret, öngörü, sağduyu gibi özellikleri ve donanımı sayesinde Osman Beg'in, karizmatik otoriter kişiliği ile kendisine çektiği kitlelere nasıl yeni bir ruh ve heyecan verdiği gözler önüne seriliyor.

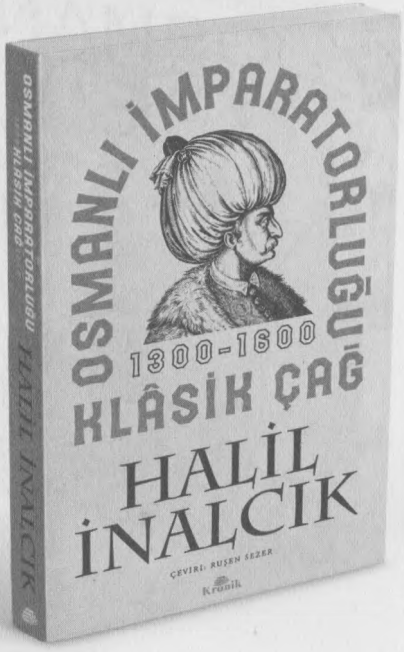
Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ

(1300-1600)

HALİL İNALCIK

ÇEVİRİ: RUŞEN SEZER

Klasik Çağ tabirini tarih literatürüne kazandıran İnalcık bu eserinde Osmanlı İmparatorluğu'nun 1300-1600 yılları arasındaki siyasi gelişmelerini, devlet yönetimini, iktisadi örgütlenmelerini ele almakta, meseleye özellikle kurumlar üzerinden bakmaktadır.

OSMANLI TARİHÖNCESİ

Varlığını 600 seneden fazla sürdüren Osmanlı İmparatorluğu'nun köklerine dair birçok aktarım, hikâye ve rivayet olmasına rağmen, bu döneme ait neredeyse hiç yazılı kanıt olmaması nedeniyle, 13. yüzyılın sonları ile 14. yüzyılın başlarında Batı Bitinya bölgesinde neler yaşandığına dair kesin bilgi çok azdır. Yazılan ilk Osmanlı tarihlerinden modern dönemdeki akademik incelemelere kadar Osmanlı Devleti'nin kuruluşu meselesini ele alan çalışmalarda bu belirsizlik giderilmeye çalışılmış ancak pek başarılı olunamamıştır. Rudi Paul Linder ***Osmanlı Tarihöncesi***'nde Osmanlı Devleti'nin kökenine dair bilmeceye ufuk açıcı yeni yorumlar getiriyor ve sis perdesini bir nebze olsun aralıyor.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişme dönemi sayılan 14. yüzyıl sonları ile 15. yüzyıl başlarına ilişkin elimizde en azından bazı meselelerde tatmin edici anlatılar ve bilgiler bulunduğu halde, devletin bir yüzyıl öncesindeki kuruluş aşamasına ilişkin ne yazık ki bu geçerli değildir. Elinizdeki kitabında Lindner bu durumu değiştirmek adına ilgi çekici bir çabaya girişiyor. Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna ilişkin belirsizlikleri giderebilmek adına Osmanlı vakayinamelerini ve Bizans yıllıklarını yeni baştan ele alıyor ve eleştirel bir okumaya tabi tutuyor. Özellikle daha önce kullanılmamış coğrafi verileri, seyyahların Anadolu arazisine ilişkin eski kayıtlarını ve yeni keşfedilen nümizmatik kanıtlarını kullanarak bu meselenin çözümüne yönelik ikna edici bazı hususlara dikkat çekiyor. 13. yüzyılın sonları ve 14. yüzyılın başlarında Osmanlıların aslında kim oldukları, nereden, ne için geldiklerini ve komşularıyla hangi ilişkiler içerisinde olduklarını irdeleyerek Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemine ilişkin sınırlı bilgilere çok önemli katkılarda bulunuyor. Bunu yaparken sadece alandan tarihçilere değil, bütün Orta Çağ tarihi meraklıları üzerinde büyük bir etki ve hayranlık bırakacak bir yöntem ve üslup benimsiyor.

Osmanlı Tarihöncesi Osmanlıların kuruluş dönemine ilişkin yeni bir kavrayış ve bakış açısı, genel kabul ve klişelerin karşısına yabana atılamayacak yeni bulgular sunan bir çalışma.

Kronik
kronikkitap.com kronikkitap
ISBN: 978-625-7631-62-4
9 786257 631624